KNJIŽEVNA POŠTA:
PISMA STUDENATA PISCIMA I KNJIŽEVNIM LIKOVIMA

Uredio i priredio
Jakov Sabljić

Književna pošta: pisma studenata piscima i književnim likovima

Nakladnik:
Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:
izv. prof. dr. sc. Ivan Trojan

Urednik:
izv. prof. dr. sc. Jakov Sabljić

Recenzenti:
izv. prof. dr. sc. Sanja Jukić
izv. prof. dr. sc. Tina Varga Oswald
izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Lektura i korektura:
izv. prof. dr. sc. Maja Glušac

Priprema i tisak:
Krešendo, Osijek

© Autori i Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

ISBN 978-953-314-154-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 150624091

Knjiga je financirana sredstvima
Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.

Filozofski fakultet

Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

KNJIŽEVNA POŠTA: PISMA STUDENATA PISCIMA I KNJIŽEVNIM LIKOVIMA

Uredio i priredio

Jakov Sabljić

FILOZOFSKI FAKULTET

Osijek, 2022.

SADRŽAJ

PREDGOVOR

Jakov Sabljić
Pismo Forrestu Gumpu iz romana *Forrest Gump* Winstona Grooma 13

KNJIŽEVNA PISMA

Valentina Blažinkov
Pismo Marku Ivnatiću iz romana *Hrast* Mare Švel Gamiršek 19
Pismo Zeki iz drame *Žaba* Dubravka Mihanovića 21

Bernarda Brekalo
Pismo Lauri Lenbach iz drame *U agoniji* Miroslava Krleže 23

Matea Crljenić
Pismo Harryju Jamesu Potteru iz serijala o Harryju Potteru J. K. Rowling 25

Magdalena Anđela Ćuk
Pismo Gigi Barić iz drame *Bez trećega* Milana Begovića 27
Pismo Rodionu Romanoviču Raskoljnikovu iz romana *Zločin i kazna*
Fjodora Mihajloviča Dostojevskoga 29

Filip Debić
Pismo Arthuru Conanu Doyleu 32
Pismo Smogovcima Hrvoja Hitreca 34

Vedrana Đurić
Pismo Evi Carić iz romana u stihovima *Majka* Marije Tucaković-Grgić 36

Ivona Đurin
Pismo Antigoni iz Sofoklove tragedije *Antigona* 38
Pismo Marinu Držiću 40

Dora Erceg
Pismo Scout Finch iz romana *Ubiti pticu rugalicu* Harper Lee 42
Pismo Debori Feldman, spisateljici autobiografskog romana *Unorthodox* 44

Sonja Erceg
Pismo Maestru iz romana *Kiklop* Ranka Marinkovića 46
Pismo Milanu Begoviću 48

Andrea Eršetić
Pismo Jonathanu Livingstonu iz romana *Galeb Jonathan Livingston* Richarda Bacha 50

Dorotea Fereža
Pismo Gregoru Samsi iz pripovijetke *Preobrazba* Franza Kafke 52
Pismo Ernestu Nemecseku iz romana *Junaci Pavlove ulice* Ferenca Molnára 54

Nikola Foršek
Pismo Remusu Lupinu iz romana *Harry Potter i zatočenik Azkabana* J. K. Rowling 56

Filip Gabrić
Pismo Hamletu iz tragedije *Hamlet* Williama Shakespearea 58
Pismo Ivanu Gunduliću 60

Lucija Galić
Pismo Ervinu iz romana *Polovnjak* Dalibora Cvitana 62
Pismo Ivanu Messneru 64

Ana Gorup
Pismo Mersaultu iz romana *Stranac* Alberta Camusa 66
Pismo Augustu Šenoi 68

Iva Grbeša
Pismo Petru Zoraniću 71
Pismo Luciji Stipančić iz romana *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka 73

Denis Grgić
Pismo Miroslavu Krleži 75

Ema Hiršman
Pismo Emmi Bovary iz romana *Gospođa Bovary* Gustavea Flauberta 78
Pismo Dobriši Cesariću 80

Andrej Jakopović
Pismo Ivani iz romana *Hotel Zagorje* Ivane Simić Bodrožić 82

Domagoj Kaučić
Pismo Ivici Prtenjači 84
Pismo Augustu iz romana *Čudo* R. J. Palacio 87

Lorena Klepo
Pismo Daši Drndić 90
Pismo Tomislavu Zajecu 92

Ena Knežević
Pismo barunici Castelli iz drame *Gospoda Glembajevi* Miroslava Krleže 94
Pismo Ivanu Kozarcu **96**

Sara Kolak
Pismo Nori iz drame *Nora danas* Mire Gavrana 98

Marija Kozarić
Pismo Siniši Glavaševiću 100
Pismo Mayi Angelou 102

Filip Krajina
Pismo Émileu Zoli 104
Pismo Marcelu Proustu 107

Mateja Kucljak
Pismo J. K. Rowling 109

Vedrana Lekić
Pismo Vesni Parun 111
Pismo Franzu Kafki 113

Miriam Ljubić
Pismo Gulliveru iz romana *Gulliverova putovanja* Jonathana Swifta 115
Pismo Anni Frank 117

Matej Magdika
Pismo Mati Lovraku 119
Pismo Antunu Gustavu Matošu 121

Ivona Majstorović
Pismo Katarini Pavković iz romana *Unterstadt* Ivane Šojat 123

Doroteja Marušić
Pismo Fjodoru Mihajloviču Dostojevskom 125
Pismo Anti Stipančiću iz romana *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka 127

Renata Matić
Pismo Ivani Brlić-Mažuranić 129
Pismo Krsti Brodnjaku iz romana *Koraljna vrata* Pavla Pavličića 131

Lucija Mihaljević
Pismo Emmi Bovary iz romana *Gospođa Bovary* Gustavea Flauberta 133
Pismo Danteu Alighieriju 135

Monika Mikolčić
Pismo Edgaru Allanu Poeu 138
Pismo Jean-Baptisteu Grenouilleu iz romana *Parfem: povijest jednog ubojice* Patricka Süskinda 140

Sonja Milić
Pismo Antigoni iz Sofoklove tragedije *Antigona* 142
Pismo Vidu Došenu 144

Magdalena Mišetić
Pismo Salomi iz drame *Saloma* Miroslava Krleže 146
Pismo Ivanu Raosu 148

Ana Marija Miškulin
Pismo Sandiju Ignacu iz romana *Ciganin, ali najljepši* Kristiana Novaka 150

Andrea Nikoloso
Pismo Katniss Everdeen iz trilogije *Igre gladi* Suzzane Collins 152
Pismo Ronu Weaslyju iz serijala o Harryju Potteru J. K. Rowling 154

Lorena Oreški
Pismo Pankracu iz romana *Zlatni mladić* Augusta Cesarca 156
Pismo Miri Gavranu 158

Ivona Peić
Pismo Pammy iz romana *Veliki Gatsby* Francisa Scotta Fitzgeralda 160
Pismo Meši Selimoviću 162

Petra Perić
Pismo Evi Carić iz romana u stihovima *Majka* Marije Tucaković-Grgić 164
Pismo Charlotte Brontë 166

Antonija Petrović
Pismo Hazel Grace Lancaster iz romana *Greška u našim zvijezdama* Johna Greena 168

Matej Pranjić
Pismo Georgeu Orwellu 170

Martina Prce
Pismo Josipu Kozarcu 172
Pismo Luciji Stipančić iz romana *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka 174

Ivona Radić
Pismo Niži Plavša iz romana *Asmodejev šal* Ivana Aralice 176
Pismo Wertheru iz romana *Patnje mladog Werthera* Johanna Wolfganga von Goethea 179

Dora Rakipović
Pismo Melkioru Tresiću iz romana *Kiklop* Ranka Marinkovića 181
Pismo Mariji Jurić Zagorki 183

Ela Ristevski
Pismo bezimenom liku iz romana *Na rubu pameti* Miroslava Krleže 185
Pismo Albertu Camusu 189

Dora Romanjak
Pismo Nori iz drame *Nora* (*Lutkina kuća*) Henrika Ibsena 191

Valentina Sabolić
Pismo Étienneu Lantieru iz romana *Jazbina* Émilea Zole 193
Pismo Mariji Jurić Zagorki 195

Ana Sakač
Pismo Elizabeth Bennet iz romana *Ponos i predrasude* Jane Austen 197
Pismo Mary Shelley 199

Marko Sičanica
Prvo pismo Antunu Gustavu Matošu – Matošev kokot 201
Drugo pismo Antunu Gustavu Matošu – Je li savjest dovoljno
moćna kritizirati kritičara? 203

Josip Strija
Pismo Thérèsi Raquin iz romana *Thérèse Raquin* Émilea Zole 206

Tena Šarlija
Pismo Teni iz pripovijetke *Tena* Josipa Kozarca 208
Pismo Vladanu Desnici 210

Dora Šiško
Pismo Fridi Kahlo iz romana *Frida ili o boli* Slavenke Drakulić 213

Filip Šlingar
Pismo španjolskom vitezu Alonsu Quijadi iz romana *Don Quijote*
Miguela de Cervantesa 215

Iva Šlogar
Pismo Tatjani Borisovnoj iz zbirke novela *Lovčevi zapisi*
Ivana Sergejeviča Turgenjeva 218
Pismo Ivani Brlić-Mažuranić 220

Paula Tisaj
Pismo bezimenom liku iz romana *Na rubu pameti* Miroslava Krleže 222

Katarina Tomašević
Pismo Đuki Begoviću iz romana *Đuka Begović* Ivana Kozarca 224
Pismo Matiji Antunu Rel(j)koviću 226

Krešimir Vrkić
Pismo Stephenu Kingu 228
Pismo Smail-agi Čengiću iz epa *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića 231

Klaudija Ždravac
Pismo Milanu Kunderi 233
Pismo Terezi iz romana *Nepodnošljiva lakoća postojanja* Milana Kundere 235

LITERATURA 237

BILJEŠKE O AUTORIMA PISAMA 241

BILJEŠKA O PRIREĐIVAČU 257

Predgovor

JAKOV SABLJIĆ: PISMO FORRESTU GUMPU IZ ROMANA *FORREST GUMP* WINSTONA GROOMA

Dragi Forreste,

nadam se da si dobro i zdravo te da uživaš u dobrom društvu svojih prijatelja uz opuštajuće zvukove svoje usne harmonike. Znam da si već dobivao privatna pisma od svoje majke, zatim Dana, profesora povijesti i ratnoga druga i, kako bih ju uopće mogao izostaviti, Jenny Curran, svoje najveće životne ljubavi. No ovo je pismo istodobno privatno, ali i javno jer se objavljuje u zborniku *Književna pošta: pisma studenata piscima i književnim likovima*. Nadam se da ćeš pročitati barem neke dijelove ovoga zbornika koji najavljuje moje pismo upućeno tebi. Mislim da će ti biti užitak saznanje kako danas osjećaju i misle studenti kroatistike Filozofskoga fakulteta u Osijeku. Vjerojatno ne znaš gdje je naš grad, no ukratko, riječ je o gradu u jugoistočnoj Europi kamo je, nemoj se iznenaditi, dopro dobar glas o tebi.

Odabrao sam te kao primatelja ovoga pisma jer te smatram prijateljem iako možda nisi ni svjestan da smo se upoznali. K tome sam uvijek bio na strani društveno marginaliziranih skupina pa je i moj svjetonazor „kumovao" odabiru tvoje strane. Čitao sam više puta o tebi i tvojem uzbudljivom i pustolovinama ispunjenom životu pa je bilo prilike za naše upoznavanje u paralelnom svijetu stvorenom od slova i rečenica posvećenih tebi. Ono što me najviše zadivljuje jesu tvoje vrline među kojima ističem: upornost, iskrenost, dobroćudnost i poniznost. Mislim da bi svima trebao biti uzorit junak i model za življenje ili preživljavanje na koje se nerijetko svodi ova naša ovozemaljska egzistencija. Ne kažem da su svi tvoji postupci i odluke bili najpametniji, no na kraju se pokazalo da je u životu najvažnije iskustvo i ostvarivanje danih mogućnosti bez obzira na polazišno zadana fizička ili sudbinska ograničenja.

Jedan drugi profesor i tvoj prijatelj u invalidskim kolicima, a kojeg sam već prije spomenuo, napisao ti je dirljivo pismo u kojem je priznao da ti je u oku uočio dragocjenu iskru znatiželje koja mu je postala vrhunskim dokazom ljudske sposobnosti da mislimo, stvaramo i postojimo. Poput njega ni ja ne mislim da si idiot jer testovi inteligencije nikad mi nisu bili najvažniji izvor procjene ljudi i povod za slijepo klanjanje pred oltarom uma. Držim da je nekom uzaludno njegovo znanje, vještine i ljepota ako je zao i lišen empatije. Ako bih se poslužio tvojom paradoksnom tvrdnjom, možda jesi idiot, ali nisi glup. Emocionalna inteligencija mnogo je važnija za moju definiciju čovjekolikosti, a ti je imaš u izobilju. Možda sam zato oduvijek htio okupiti pisma svojih studenata i studentica na jednom mjestu kako bi o književnosti progovorili iz naglašeno osobne perspektive, povezali

književnost kao glavni sadržaj svojega studiranja i život koji žive svakim svojim udisajem i izdisajem.

Odlučih da se pisma napišu za vrijeme ove takozvane pandemije godine Gospodnje 2020. jer mi se to učinilo prigodnim dobom za promišljanje o sebi i drugima, baš kao što si se i ti „na kraju balade" povukao da bi razmislio o svemu što te zadesilo. Nije mi bilo teško prikupljati pisma, čitati ih i po nekoliko puta, lektorirati ih ili možda „zagnjaviti" pojedince da razmotre preoblikovanje poneke od nejasno oblikovanih rečenica ili da upotpune nedorečene odlomke pisama. Istinski sam uživao u pripremanju ove epistolarne sage jer sam činio ono što sam želio i htio te u tom posleništvu nije bilo ni zrnca prisile ili koristoljubivosti. Užitak mi je bio primati pisma koja, doduše, nisu adresirana na mene nego na pisce i književne likove pa sam postao svojevrsnim književnim agentom koji prima pisma obožavatelja, prijatelja i kritičara.

Pretpostavljam da me se može nazvati pismovnim voajerom, no tko bi mogao odoljeti zavirivanju u tuđe pismo ako se ono slučajno ili, kao u mom primjeru, namjerno ponudi na čitanje? Naime to je bio jedini uvjet – da studenti i studentice napišu pisma piscima i književnim likovima po vlastitom slobodnom izboru. Studenti i studentice rado su se tome odazvali i uglavnom bez većih poteškoća uputili pisma omiljenim piscima i spisateljicama koji su obilježili njihovo shvaćanje umjetničke riječi, uzrokovali ponos na zavičaj koji dijele s literarnim uglednikom ili su pak adresati odabrani po njihovoj ulozi neizostavnih junaka nacionalne ili svjetske književnopovijesne priče. Dakako, studenti i studentice pisali su i književnim likovima iz hrvatske i svjetske književnosti ističući svoja sjećanja povezana uz čitateljska druženja s pojedinim likovima, uspoređujući autobiografske crtice s onim što se događa adresiranim likovima, opominjući, savjetujući ili hvaleći svoj (ne)omiljeni književni lik.

Ideja za ovaj zbornik rodila se još prije desetak godina kada sam se dosjetio da bi se sa studentima kao autorima pisama moglo napraviti nešto slično te sam i tada pokušao „naručiti" pisma i naći se u dostojanstvenoj ulozi književnoga poštara. Čekanje se isplatilo te je zbornik ili, bolje napisati, *pismovnik* u svakom pojedinačnom pismu adresiran i „otposlan" da ostane kao trag razmišljanja i zaključivanja jednoga studentskog naraštaja o ljudima, moralnim vrijednostima, umjetnosti riječi, međuljudskim odnosima, društvenim problemima i po nečemu istaknutim književnim junacima. Osim toga, neću kriti da je inspiracija za ukoričenje ove (epistolarne) vrste potekla i na osnovi mojega čitanja zbirke *Rukoljub: pisma slavnim ženama* (1995) našega cijenjenog (pismo)pisca Pavla Pavličića.

Forreste, nadam se da ćeš poklonjena ti pisma čitati kad opet pogledaš u zvjezdano nebo te kad te možda obuzme sjeta zbog sjećanja na sve što si postigao: bio si igrač američkoga nogometa i borac u ringu (profesionalni kečer), glumac, astronaut, vojnik, svirač u glazbenom sastavu, vrhunski šahist, kandidat za senatora, ulični svirač, uzgajivač škampi… Nisi imao nikakvih vanjskih ograda i prepreka unatoč stanovitim umnim „ograničenjima". Iako zbog njih neprestance upadaš u nevolje, izvlači te tvoja izdržljivost, dobra

sreća i veliko srce. Zato svojim studentima namećem sve manje ograničenja u nastavi, polaganju ispita, pisanju diplomskoga rada ili u bilo kojem drugom misaonom pothvatu jer svaka je ideja bitna te je prihvatljiv svaki oblik njihova ostvarenja. Među ostalim to je i tvoja poruka – budi ono što jesi i pusti druge da to budu!

Studenti su pisali o sebi i o književnosti kako su htjeli, znali i umjeli. Pisali su o svojim cjeloživotnim književnim fascinacijama, ali i o lektiri koju su trenutačno čitali i koja ih je zaokupljala u razdoblju kada su trebali napisati pisma umjesto uobičajenih seminarskih radova. Drago mi je da na jednom mjestu postoje privatne/javne epistole upućene Marinu Držiću, J. K. Rowling, Ivanu Gunduliću, Arthuru Conanu Doyleu, Emmi Bovary, Rodionu Romanoviču Raskoljnikovu, Gigi Barićevoj, Stephenu Kingu, Hamletu, Milanu Kunderi, Wertheru, Petru Zoraniću i drugim piscima i likovima. Svi su demokratično zastupljeni te u načinjenom izboru književne pošte nema favoriziranja „visoke" u odnosu na „nisku" književnost ili diskriminacije „popularne" književnosti u korist literarnoga „kanona". Osim toga, nisu sva pisma ista jer je svaki pošiljatelj odabrao u skladu s ciljem svojega pisma posebnu poziciju prijatelja ili prijateljice, čitatelja ili čitateljice, sugrađanina ili sugrađanke, dok su pisma različito intonirana: pohvalno, pokudno, kritički, sentimentalno, domoljubno, filozofski. Sve je ovisilo o pošiljateljevu emocionalnom stanju, svjetonazorskom ili studijskom usmjerenju.

Kako ne bih ograničio slobodu izražavanja, nisam studentima nametnuo posebne upute za oblikovanje teksta osim uvažavanja osnovne strukture pisma, književne teme i navođenja citatnica. Htio sam da svako pismo bude samostalno napisano za što je svejedno trebalo prisjetiti se sadržaja odabranoga djela ili piščeva opusa i poetike razdoblja te smatram da bez obzira na duboko osobnu perspektivu nije došlo do upadanja u zamku patetiziranja, sentimentaliziranja i banaliziranja pisaca i književnih likova. Možda je u skladu s načelima izbornosti, zanimljivosti i autobiografičnosti dobiveno više iskrenih emocija i razmišljanja o piscima i njihovim knjigama, a manje straha od pogreške, manjka učenosti i nepridržavanja seminarskih šablona. Uostalom, držim da bi ovakav oblik pristupanja pisanju o književnosti mogao i trebao biti bolji model od pisanja sa smjernicama kojih se trebaju pridržavati maturanti u sastavljanju eseja. Tako bi se pisanje humaniziralo jer bi se studentima i učenicima upriličilo govorenje s pozicije čitatelja i čitateljice u prvoj osobi jednine te bi istodobno pokazali svoje znanje o pročitanom djelu i njegovu piscu.

Forreste, nisi li i ti pripovijedao o svojim dogodovštinama isključivo u ja-formi? Zar nisi tako satirično ispovjedio sve što misliš o sebi, drugima i društvu u cjelini bez ozbiljnoga pozivanja na autoritete čije bi ti misli navodno pomogle u intelektualnom zapomaganju nad amoralom civilizacijske Sodome i Gomore u maniri jednoga Raskoljnikova ili Melkiora Tresića? Uostalom, i ti pišeš posve neuvijeno i kako god znaš bez obzira na gramatičke i pravopisne pogreške o predsjednicima, generalima, znanstvenicima, menadžerima, glumcima i profesorima. Tome bih dodao da je zasigurno zanimljivije čitati biografsko pismo o piscu od leksikonske natuknice ili pismo zahvale/kritike književnom liku umjesto klasičnoga dnevnika čitanja. Baš kao što je zanimljivije čitati književno djelo u kojem lik

poput tebe prikazuje svijet i „ozbiljne“ teme iz izvrnute perspektive. Stoga se nadam se da će učenici, studenti i nastavnici inspirirani ovim zbornikom barem katkad primijeniti epistolarnu formu kao metodu za približavanje mladih književnim sadržajima.

Prema tome, držim da će svakom iole zainteresiranom za književnost i literarno stvaralaštvo ovaj zbir pisama biti oaza za opušteno čitanje o imaginarnim, no ništa manje postojećim sugovornicima i za promišljanje o odnosu književnosti i stvarnosti koji su tek prividno dva odvojena svijeta. Naime i jedan i drugi međusobno se sadržavaju i uvjetuju. Mislim da ćeš razumjeti što ti želim reći. Ipak si ti bio polaznik kolegija Uloga idiota u svjetskoj književnosti na predavanjima harvardskoga doktora Quackenbusha. Jedna je od osnovnih lekcija toga kolegija bila da lik lude (idiota) pisci uvode kako bi nesmetano i bez zadrške progovorili o aktualnoj stvarnosti te da bi čitatelji razumjeli ludost iz sasvim drugoga kuta, to jest kao mudrost. Tako su i moji studenti lišeni pravila pisanja uobičajenoga seminarskog rada i oslobođeni ovisnosti o pozivanju na teoriju nesmetano u prvoj osobi jednine progovorili o temama što ih svakodnevno muče ili ih uistinu inspiriraju. Nadam se da će ti ova pisma biti na radost i utjehu jer meni su ona to bila, pogotovo, da budem iskreno patetičan, kada ti neka od rečenica iz pojedinih pisama zatitra strunu određenoga osjećaja pa ti suza zagolica oko ili navuče osmijeh na lice.

Čini mi se da je to najvažnija uloga književnosti: da nas istodobno zabavi i pouči odgovarajućim lekcijama oplemenjujući nas i pročišćujući naše duše. Iako sam svjestan važnosti teorije koju rado primjenjujem u interpretacijskim susretima s književnim djelima radi njihova bogatijega shvaćanja, moram priznati da mi je oduvijek više značilo kad čujem kako je student ili studentica priču o sebi i svijetu protumačio/protumačila u svjetlu prelomljenom kroz prizmu usporedne priče stvorene čitanjem ukoričenih stranica. Tako si i ti mene zabavio i poučio svojim duhovitostima (takozvanim gampizmima), nezaboravnim komičnim scenama kojima si bio magnetsko središte, ali i svojom naivnošću kojom si dokazao da se ipak može ostati dijete nedotaknuto vanjskim nedaćama i katastrofama.

Dragi Forreste, hvala ti što postojiš i što me razveseljavaš svojom pojavom i govorom ispunjenim iskrenošću, jednostavnošću i poniznošću. Želim ti mnogo ugodnih trenutaka u čitanju ovih pisama. Vjeruj mi da ne moraš sve u njima razumjeti jer ćeš vrlo dobro osjetiti najvažnije po(r)uke koje potpisnici ispisanih redaka žele prenijeti svojim pismima. Nadam se da će ti čitanje književne pošte izmamiti osmijeh i pojavljivanje one blistave iskre znatiželje u oku o kojoj ti je pisao profesor Dan. Zbog nje je ovaj svijet zaista ljepše mjesto za življenje u čitanju i za čitanje o življenju. Napokon, mogu reći da si mi osvijestio još jednu mudrost koja se može sažeti ovako: Čitam, dakle postojim!

Tvoj vječno zahvalni obožavatelj

Jakov Sabljić

U Osijeku 25. rujna 2020.

Književna pisma

VALENTINA BLAŽINKOV: PISMO MARKU IVNATIĆU IZ ROMANA *HRAST* MARE ŠVEL GAMIRŠEK

Dragi Marko,

ne pišem ti ovo pismo kako bih te razočarala. Želim ti samo pokazati da se bitke koje si ti vodio vode i danas. Sada je 2020. godina, a slavonski seljak živi kao i onih davnih 1940-ih. Ono sunce koje je visoko odskočilo 1941. kada se uspostavljala Nezavisna Država Hrvatska nije ugrijalo narod kao što ste se nadali. To je sunce izlazilo i zalazilo svakom promjenom vlasti, svakim novim zakonom i pravilnikom, ali je seljaku uvijek bilo hladno. Sada živimo u neovisnoj državi Hrvatskoj, imamo Ustavom zajamčenu slobodu, a sve je još uvijek isto. Onaj tvoj Prizad danas predstavljaju strani ulagači koji prisvajaju sve više hrvatskih poduzeća. Poplave s kojima si se ti borio još uvijek nas uništavaju s vremena na vrijeme. Slavonskim se bogatstvima i danas gospodari kao privatnim vlasništvom. A narod? Narod šuti. Narod još uvijek šuti. Ne moram ti o tome ni govoriti. Ti najbolje znaš što to znači mito i korupcija. Tada to niste nazivali tim imenom, a danas su to pojmovi koje znaju i djeca u vrtiću. Gusjenice koje su izjedale tvoj hrast tada su imale tebe da ih spriječiš, a sada nam treba još koji takav. Treba nam čovjek čistoga obraza koji se ne da potkupiti i čija su načela nepokolebljiva. Trebala bi nam i jedna Nada – ona koja će toga čovjeka poduprijeti kao tebe tvoja i koja će preuzeti stvari u svoje ruke kada je to potrebno.

Ta bi Nada trebala uvesti reda i u medije. Sjećaš li se kako si slušao strane radiopostaje kako bi dobio točne informacije? Nije nam ni danas puno bolje. Informacije su nam dostupne sa stotine izvora, ali je malo njih vjerodostojno. Kako su nekada vijesti bile prožete političkom propagandom, tako je i danas. Imamo lijeve i desne novinare, lijeve i desne vijesti, pa čak i lijeve i desne ustanove u kojima se zapošljavaju lijevi ili desni ljudi. Što onda preostaje našoj djeci? Birati lijevu ili desnu stranu? Ne znam odgovor na to pitanje, ali ti moram, nažalost, priopćiti to da svoju sredinu između lijevoga i desnoga naša djeca traže u tuđini. Većina ih je otišla trbuhom za kruhom jer su im taj kruh sa stola uzeli krediti kao i tebi. Neki su se tamo snašli, dok se drugi žele što prije vratiti. Tvoji su sinovi otišli u grad na školovanje pa ti nije bilo lako bez njih, a zamisli tek kako je majkama i očevima koji se više ni ne nadaju trajnom povratku svoje djece.

U tom je sivilu, među tom maglom, lakomim pojedincima i u trulom sustavu ostalo ipak nešto dobro. Hrvatski se narod još nije predao. Ni ratovi ni elementarne nepogode nisu poljuljali našu nadu u bolje sutra. Možda se sinovi, kćeri, majke, očevi i prijatelji neće vratiti iz Njemačke i Irske, ali ćemo se prilagoditi situaciji i iskoristiti ono što nam novo vrijeme pruža. Dvadeset i prvo stoljeće donijelo nam je veliki tehnološki napredak, a taj napredak iskorištavamo kako bismo vidjeli svoje bližnje koji su kilometrima daleko.

Kada bih ti opisala, ne bi mi vjerovao. Možda tehnologiju napokon pametno upotrijebe i u poljoprivredi iako je i tu već vidljiv znatan napredak. Konje koje si ti morao uprezati pri svakom odlasku u polje sada su zamijenili traktori i razni drugi strojevi. Sav onaj posao za koji si plaćao radnike sada većinom obavljaju strojevi. Dakako, ima to i svojih mana, ali ostanimo na vedrijoj strani. Sada poljoprivrednici zahvaljujući tome imaju ipak malo više vremena. Na kraju dana izuzevši, naravno, vrijeme sjetve i žetve, svi oni imaju priliku uživati u toplini svoga doma sa svojim obiteljima. Nekoliko su puta morali prosvjedovati kako bi se izborili za svoja prava i spriječili propast koja im neprestano prijeti, ali i to je dobar pokazatelj.

Nemoj me pogrešno shvatiti. Želim istaknuti da ipak još uvijek postoje ljudi poput tebe koji su se spremni zauzeti za sebe i sebi slične. Malo ih je, ali ih ima. Možda će ih biti još. Možda su jedan Marko i jedna Nada tek u nastajanju. Možda nam napokon svane sunce koje zaista donosi toplinu kojom će se i slavonski seljak ugrijati, a do tada... Do tada mi ostani kod hrasta i ne gledaj svijet u kojemu mi živimo. Ostani u svome svijetu nade u bolje sutra. Ja ću ti opet pisati. Vjerno pratim što se događa oko mene i dajem ti svoju riječ da ću se boriti za bolje sutra. Ako barem jednoj osobi pomognem, to će biti postignuće. Što bi tek bilo kad bi se svatko zauzeo za jednog bližnjeg. Različiti nam propovjednici slične poruke šalju sa svojih govornica, propagiraju zajedništvo i uzajamno poštovanje, a ni sami ne žive po tim načelima. Zbog toga se čovjek poput tebe zapita je li na dobrome putu. More ga nesigurne misli i hrpa pitanja o ispravnosti njegova djelovanja. Toliko je kontradiktornosti u svijetu! Neću dopustiti da me to pokoleba jer nisi ni ti. Tvoja su djela potvrđivala ono što si mislio i govorio. Čak i kad su svi bili protiv tebe, kad su te izdali i okrenuli se tvojim protivnicima, nisi dopustio da te to obeshrabri. Htjela bih uvijek biti sigurna u svoje postupke kao što si i ti bio u svom vremenu. Htjela bih imati snagu suprotstaviti se sustavu koji nas stoljećima koči. Nadam se da i hoću. Nadaš li se ti čemu? Piši mi!

Lijep pozdrav

Valentina Blažinkov

VALENTINA BLAŽINKOV: PISMO ZEKI IZ DRAME *ŽABA* DUBRAVKA MIHANOVIĆA

Dragi Zeko,

ovo ti pismo piše dijete hrvatskoga branitelja – dijete koje koliko-toliko razumije posljedice rata. Pišem ti kako bih ti poručila da se ne bi trebao osjećati usamljeno u svojim unutarnjim previranjima, svojim stalnim psihološkim borbama. Znam da patiš. Znam da ti je svaki dan nova borba. Vjerojatno misliš da se ta borba ne može mjeriti s onima koje si proživio u Domovinskom ratu jer trenutačno nemaš neprijatelja koji te traži i koji želi osvojiti nešto što ti pripada. Međutim taj je neprijatelj tu. Nije u obliku u kojem ga očekuješ. On nema noge, ruke, lice ili tijelo. On je duboko usađen u tvoje biće, a teritorij koji želi osvojiti tvoja je svijest. Trebaš se s njime suočiti. Pogledati mu u oči i reći neka ode. Međutim teško je kad to moraš učiniti sam. Kao što si u ratu trebao svoje suborce da te podupru i čuvaju ti leđa, tako i sada moraš naći nekoga tko će ti previti rane i pružiti ti utočište. Bio si junak devedesetih pa to i ostani. Junaci nisu junaci jer su se sami borili. Pravoga junaka uz pravednost, snagu i hrabrost krasi sposobnost prilagodbe. Nekada si bio sposoban prilagoditi se višegodišnjoj neizvjesnosti i boriti se unatoč strahu za vlastiti život. Sada opet budi taj junak. Prilagodi se turbulencijama svoje psihe. Usudi se osjetiti kako te vrtlozi nose, ali im ne dopusti da prevladaju.

Pogledaj samo što se dogodilo onoga Badnjaka u tvojoj brijačnici. Vlastitom si bratu stavio britvu pod grkljan. Znam da to nisi ti. To su prouzročila previranja o kojima ti govorim. Takve situacije nisu ti slične. Sve ono što pokušavaš zatvoriti duboko u sebi, daleko od drugih, ali i od sebe samoga, jednom mora izaći iz tebe. Zapitaj se koliko još takvih turbulencija čeka svoj izlazak te koliko će ih još dovesti do nekoga ispada. Uvijek si govoriš da je ovaj put bio posljednji da si prešao granicu. Obećavaš si da više nikada nećeš dići ruku na nekoga, a potom... Potom se to opet dogodi. I tada si iznova kažeš da ćeš se kontrolirati. Ispričavaš se pod izgovorom da ne znaš što ti je bilo.

Pogledaj samo Maju. Ona je odlučila staviti točku na priču o tvojim nasilnim ispadima. Nije više mogla gledati kakav si prema njoj i prema vašemu sinu. Tvoji su joj izgovori postali beznačajni kao i obećanja da se to neće ponoviti. Sada su oboje daleko od tebe. Ni sam ne znaš gdje su. Je li tako moralo biti? Svi se volimo time tješiti. Najlakše je reći da je to Božja volja ili volja neke nevidljive sile koja je iznad nas. Nemoj misliti da je ovo moj napad na tebe, ali treba ti postati jasno da se nasilje ničime ne može opravdati. Onaj koji je digao ruku na svoga bližnjega uvijek nailazi na osudu. Ne mogu reći ni da te shvaćam jer mi je nezamislivo proživljavati svakodnevicu koju je proživjela tvoja obitelj. Mogu ti tek reći da prepoznajem uzrok takvoga ponašanja. Nažalost, taj je uzrok prisutan u većine

onih koji su prošli isto što i ti. Neke sve to potiče na nasilna ponašanja, neke na zatvaranje u sebe, a neke na druge postupke. U nekom idealnom svijetu svi biste vi potražili pomoć, dobili ju, a onda započeli novu etapu života i spavali snima pravednika. Međutim ovaj svijet nije idealan. Nije nikada ni bio. Svijet je to nesavršenih prilika i neprilika u kojima se svatko bori za svoj opstanak. Ima smisla sve ono što govorite ti, Toni i Grga. Možda ti se čini da su previše ogorčeni na svijet, da vide tek ono loše i da postupak jednoga pojedinca koji je spreman dići ruku na jednoga starca predstavlja sve nas. K tome se možda i njima čini da ti svijet gledaš kroz ružičaste naočale i izbjegavaš objektivnu sliku realnosti kako ne bi upao u još veći duševni bezdan. Međusobno si govorite da se trebate promijeniti, a nitko ništa ne poduzima. Upadate u kolotečinu međusobnih osuda i promatranja tuđih mana kako biste manje uočavali vlastite.

Predlažem ti da najprije počneš od sebe. Vidiš i sam da upiranje prstom u druge nikamo ne vodi. Pogledaj u svoju dušu. Ona je sigurno ranjena, a njezine rane samo postaju veće i brojnije. Kada ih dobro promotriš, onda se sjeti svojih suboraca. Svi oni proživljavaju isto što i ti. Nose se s time na različite načine, ali su i njihove traume prisutne kao i tvoje. U ovoj si priči ti protagonist, ali takvih ima na tisuće. Nemoj da te bude sram pustiti suzu. Netko mora početi. Netko mora prvi progovoriti o tome što ga tišti. Kako si spremno uzeo pušku u ruke i pošao braniti svoju domovinu, sada se spremno zauzmi za sebe. Neka ti oružje bude snaga tvojih misli, a suborci tvoji bližnji. Tko zna, možda se sve vrati na svoje. Možda se Maja vrati. Možda ćete Igor, Maja i ti ponovno biti ona sretna obitelj. Možda te Grga i Toni shvate. Do tada poradi na sebi i nastupaj bez straha. Neka ti ona braniteljska hrabrost bude vodilja na putu prema boljemu sutra.

Srdačno

Valentina Blažinkov

BERNARDA BREKALO: PISMO LAURI LENBACH IZ DRAME *U AGONIJI* MIROSLAVA KRLEŽE

Draga Lauro Lenbach!

Čitajući tvoju duboku agoniju koju si proživljavala u djelu *U agoniji*, morala sam se zapitati ima li kraja ljudskoj patnji, ima li kraja predodređenosti sudbine? Tvoj tvorac Miroslav Krleža ocrtao te kao „tip iskrene, otvorene i duboko refleksivne, po svojoj prirodi tihe i delikatne, mekane, u životu neiskusne, ali tragične žene, kojoj nije bilo suđeno, ni socijalno ni rođenjem, da bar nekako ljudski poživi." (Vučetić, 1958: 193) Tvoje podrijetlo, tvoja krv u venama već je unaprijed odredila i zapečatila tvoju sudbinu. Kao potomak Glembajevih bila si predodređena za nesreću i nemogućnost ostvarenja životnih potencijala. Bila si još uvijek mlada i neiskusna, a život ti je već priredio mnoštvo zapreka koje si trebala svladati. I uspijevala si sve do tog prijelomnog trenutka kad je sve puklo, kad je ono glembajevsko izašlo na površinu.

Znam da si bila rastrgana između života koji je odgovarao društvenim zakonima u braku koji je sklopljen zbog puke društvene formalnosti nasuprot onoj strastvenoj ljubavi i odanosti koju si osjećala prema doktoru Križovecu. No nisam sigurna znaš li da si upravo ti bila predmetom brojnih mladenačkih fantazija i maštarija, da si ti bila njihova *femme fatale*. Među brojnima od njih bio je i upravo doktor Križovec: „Svi su bili zaljubljeni u gospođu Lauru... i on, koji je gospođu Lauru poznavao još iz onog prvog, najuznemirenijeg vremena gimnazijskog puberteta, kad je ona sa svojom majkom generalicom Warroniggovom stanovala u našem gradu kod svoje bake stare gospođe Glembajeve" (Krleža, 1973: 216). Iskreno vjerujem da je vaša ljubav u jednom trenutku bila u potpunosti prava, iskrena i nepatvorena, ali onda je došla druga i ti si ostala samo Križovecova navika. Možda si se i mogla zadovoljiti time da mu budeš tek navikom jer nakon Lenbachova samoubojstva nije postojalo ništa što bi priječilo vašu daljnju ljubav, ali ti nisi takav tip žene. Ti si žena koja želi sve ili ništa. Žena koja je bila pripadnicom visokog društvenog staleža, a već u sljedećem trenutku postala si sluškinjom dama visokog staleža. Svejedno nisi odustala, borila si se protiv neimaštine i borila si se protiv nesreće. Šivala si za te dame iako si znala da si nekoć to isto bila ti i da si nekoć i ti možda tako s visoka gledala na nižu klasu nikada se ne zapitkujući kako su došli do tog posla, ne mareći za tuđe živote. Tu tragičnost tvog dijela života pojačavao je i tvoj suprug, barun Lenbach, nekoć značajna i važna ličnost koja je sada bila tek silueta nekadašnjeg čovjeka. Život s propalicom i alkoholičarem, očajnikom, nije imao budućnosti, a kako bi i mogao? Sve što si ti zarađivala on je trošio vječito razapet brojnim dugovima, a ona društvena formalnost i učtivost s početka vašeg braka u potpunosti je nestala. Što bi žena u tvom položaju mogla poželjeti osim da se nikada nije

udala za takva čovjeka? Vođenost mišlju da si možda mogla imati bolji, skladniji i sretniji život jačala je tvoju ravnodušnost i mržnja prema njemu rasla je iz dana u dan te je dotakla vrhunac: njegov život nije ti više bio važan, bilo ti je sasvim svejedno hoće li živjeti ili ne. Kada ti je rekao da ako ne dobije te novce do večeras, da će se ustrijeliti, ti si mu odgovorila da bi to bilo najpametnije za njega, ali i za tebe. Ne mogu reći ni da podržavam tvoj stav ni da se slažem s time što mu nisi pokušala pomoći, ali znam da on nije bio jedini kojemu je trebala pomoć. Oboma vam je trebao izlaz iz toga otrovnog braka u kojemu ste jedno drugo gušili, u kojemu je sreća bila nepoznanica, a ljubav potpuno odsutna.

Nakon njegova samoubojstva u tebi se pojavio tračak nade, zar ne? Pomislila si da bi sad mogla imati bolji život, da bi napokon mogla biti s Križovecom i ostvariti se kao žena, supruga, a možda i majka. No nažalost, tvojoj agoniji nije se nazirao kraj, nego samo dublja bol. Moram priznati kako sam se i ja nadala da ćeš pronaći mir i ljubav i da s tobom završava vječna agonija Glembajevih, no prevarila sam se. Tko bi mogao pomisliti da je Križovec bio u vezi s Izabelom Georgijevnom? Tko je mogao znati da si ti, Lauro, ponovno dio ljubavnog trokuta? Ne mogu ni zamisliti kako si se osjećala kad si spoznala Križovecovo pravo lice, kad si uvidjela da taj rutinirani karijerist ne osjeća ni jednu trunku suosjećanja nad tvojom agonijom i da je to čovjek sposoban satima pričati bez ikakva stvarna sadržaja, ali nije sposoban pokazati trunku ljudskosti i biti uz tebe kad ti je potreban. Znam da je boljelo, ali bolje da si uvidjela tko je on, nego da si cijeli život provela u zabludi i neznanju. Suosjećam s tobom i tvojom boli koju si osjetila kad si saznala da je čovjek za kojeg si bila spremna ubiti, da je čovjek za kojeg si vjerovala da osjeća jednaku ljubav prema tebi, ustvari samo obična ljuska od čovjeka u čijoj unutrašnjosti ne postoji ni trag humanosti, ne postoji ni trag ljubavi i kome si ti bila tek običan flert, kao i sve druge.

Da nisi bila tako tragičan lik, ne bi ostavila ovakav trag na meni, ali jesi. Možda te Krleža smjestio u 20. stoljeće, no ti nisi žena samo za to vrijeme. Ti si univerzalna žena čije probleme i danas susrećemo: kriza braka, bračna antipatija i psihologija varanja. Tvoja tragičnost ostat će urezana u meni, ali ujedno će biti i upozorenje da proniknem ispod svih ljudskih maski i nastojim upoznati pravu osobu koja se skriva ispod nje. Voljela bih da nisi imala tragičan kraj i da si uspjela u pronalasku svoje srodne duše.

S poštovanjem

Bernarda Brekalo

MATEA CRLJENIĆ: PISMO HARRYJU JAMESU POTTERU IZ SERIJALA O HARRYJU POTTERU J. K. ROWLING

Dragi Harry James Potter!

Pišem ti pismo jer ti želim zahvaliti za sve što si učinio i što si spasio svijet od zla. Svjesna sam da si fiktivan lik i da se sve što sam čitala u serijalu o Harryju Potteru nije dogodilo, ali svejedno ti želim zahvaliti jer si me puno toga naučio o svijetu, ali i o meni samoj. Doslovno ne mogu ni zamisliti gdje početi sa svim utjecajima koje si imao na moj život, ali ću svakako pokušati. Hvala ti mnogo na svemu što si dao kako bi nam uljepšao djetinjstvo, smijeh, suze, prijateljstva i, što je najvažnije, pružio nam poučne lekcije.

Od drugoga razreda zaljubila sam se u čarobnjački svijet i sve što dolazi s njim – da, čak i u smrtonoše! Djetinjasto, ali iskreno bilo je mnogo uzbuđenja pri samoj pomisli da postoji takav svijet, makar samo u knjizi. Žarko sam iščekivala svoje pismo iz Hogwartsa i ukrcaj na Hogwarts Express, no to se fizički nikada nije dogodilo, ali se zbilo nešto još bolje – kroz tvoje oči naučila sam sve što se moglo o čarobnome svijetu te sam spoznala što je najvrjednije u ovome svijetu. Naučio si me mnogim stvarima dok sam odrastala i zbog tebe sam postala mudrijom osobom. Naučio si me da su prijateljstva među najvažnijim vezama koje ću ikada imati u životu i da nisu svi heroji savršeni te da ima nešto prekrasnoga u ožiljcima. Odrastala sam uz tebe listajući stranice romanâ, gledajući kako učiš iz svojih pogrešaka i postaješ boljom osobom.

Pokazao si mi i da postoje različite vrste snage. Upoznao si me sa snažnim ženama u koje se trebam ugledati, kao što su Molly Weasley, utjelovljenje istinske majčinske snage koja prihvaća i dijeli sve s onima koje nitko ne prihvaća i koja u svakom djetetu vidi ono istinski dobro. Upoznao si me i s hrabrom Tonks koja je unatoč svojem nestašluku prikazala izrazitu zrelost u prihvaćanju svih bića koja su iskazala trunku dobrote bez obzira na to iz koje su kuće, s kim su u rodu i koje su vrste. No najbitnija osoba s kojom si me upoznao tvoja je prijateljica Hermione koja je bila uz tebe kad god je to bilo potrebno i koja je meni pokazala da se ne trebam bojati svoje pameti i što će drugi misliti o meni.

Zbog čitanja tvoje priče i tvojih pustolovina jačala sam postojeća prijateljstva i stekla nova. Kroz 20-satni filmski maraton sazdala sam uspomene koje nikada neću zaboraviti. Iako interesi mogu doći i proći, ti si jedina konstanta u mojem životu. Ne mogu zamisliti da neki drugi serijal knjiga toliko utječe na mene. Naime, sam spomen tvojih pustolovina uvijek mi uspije staviti osmijeh na lice. Postoji toliko mnogo lekcija i sretnih uspomena koje se mogu naći na stranicama tvoje priče, a to se nikada neće promijeniti.

Tvoj sarkastični humor uvijek je bio svijetla točka u cijelome romanu, divila sam se tvojoj snazi da pronađeš nekakav tračak nade za koji se možeš čvrsto držati. Pokazao si mi da uvijek moramo potražiti svijetlu točku u svakoj situaciji i da svaka situacija ima vrijednu lekciju za pouku. Bez obzira koliko je situacija bila grozna, nekako si mogao pronaći način otkloniti mrlje mraka sa svjetlosti te stvari ne bi uvijek izgledale tako loše.

Hvala ti što si me naučio vrijednosti prijateljstva i koliko su uistinu posebna. Snažna podrška prijatelja bezbrojno je puta spasila tvoj život – bilo ona fizička bilo emocionalna. Pokazao si mi da prijateljstva mogu doći u mnogim oblicima, ali sve dok su odani, suosjećajni i imaju dobro srce, pravi su prijatelji čuvari. Pokazao si mi da će uvijek biti zla u svijetu u mnogim formama, ali da ne smijem dopustiti da mi to otupi hrabrost. Iskazano mudrim riječima Albusa Dumbledorea: „Jaki smo koliko i ujedinjeni, slabi koliko smo podijeljeni" (Rowling, 2001: 723). Drugim riječima: držite se zajedno, imajte vjere jedni u druge i možete se suprotstaviti svemu.

Osim toga, naučila sam da hrabrost i odvažnost dolaze u mnogo različitih veličina i oblika. Teško se suprotstaviti neprijateljima, ali još je teže suprotstaviti se prijateljima. Hrabrost i odvažnost mogu se naći kod svakoga čovjeka bez obzira pripada li on Gryffindorima, Hufflepuffima, Ravenclawima, Slytherinima ili su obični bezjaci. Nije uvijek lako biti hrabar, ali pokazao si mi da je to nesumnjivo moguće bez obzira na okolnosti. Pokazao si mi da je prihvatljivo tugovati i da utjehu treba tražiti u svojim bližnjima. Pokazao si mi da je smrt neizbježan dio života i to je nešto kroz što jednom moramo proći te da ćemo uvijek osjećati taj gubitak duboko do srži. Pokazao si mi da je normalno plakati zbog slomljenog srca i da je ljudski svoju tugu podijeliti s bližnjima kako bi teret bio lakše podnošljiv.

Želim ti zahvaliti za sve avanture na koje si me poveo: za šest godina u Hogwartsu, Svjetsko prvenstvo u Quidditchu, do obiteljske avanture u Burrowu i svih malih divnih trenutaka između. Želim ti zahvaliti i na svim lekcijama koje si me naučio, ponajviše na najvrjednijoj lekciji, a to je lekcija o ljubavi. Naučio si me da je ljubav najvažnija stvar u životu i podsjetio si me da se sreća može naći čak i u najmračnijim trenucima ako imaš prijatelje koji su uz tebe kada ti je najgore. Pokazao si mi da trebam tražiti dobro u svakome i da svakome treba pomoći čak i kada netko ne želi zatražiti pomoć. Hvala ti na svim avanturama i lekcijama! Hvala ti na svim uzorima koje si mi ponudio i hvala ti što si mi uljepšao djetinjstvo svojom pričom i što si me naučio da čarolija stvarno postoji u obliku prijateljstva i ljubavi!

Zahvaljujem ti iz dubine svoje duše!

Matea Crljenić

MAGDALENA ANĐELA ĆUK: PISMO GIGI BARIĆ IZ DRAME *BEZ TREĆEGA* MILANA BEGOVIĆA

Drago Gigo,

znam da se stvarno dugo nismo čule te ti zato pišem ovo pismo. Ne mogu ti opisati koliko se radujem našem, ja se nadam, skorašnjem susretu. Prijeći ću odmah na stvar – čula sam što si sve proživjela. Nemoj misliti da se samo zbog toga javljam. Ne! Zaista me zanima kako si ti? Samo da znaš da sam stvarno uvijek bila uz tebe i da će tako i ostati. Stoga te molim da mi katkada pošalješ pismo, kao u dobra stara vremena.

Oduvijek smo bile dobre prijateljice i, molim te, nemoj se sada povlačiti u sebe. Već godinu dana otkako se sve ovo i dogodilo pokušavam stupiti u kontakt s tobom, ali neuspješno! Bila sam očajna. Mislila sam da si čak pokušala nauditi i samoj sebi. Joj, da znaš samo kakve su mi se misli motale po glavi! Zahvalna sam tvome ocu što mi je redovito slao pisma u kojima mi je pisao o tebi. Tek sam od njega saznala što si proživjela, a kasnije sam pročitala i u novinama. Ponavljam – uvijek ću biti uz tebe! Ne zaboravi to, molim te! Nastavi sa svojim životom! Još si uvijek mlada i zaslužuješ biti sretna i voljena. Zaslužuješ živjeti.

Znam da si niz godina provela bez Marka, mislim čak osam, varam li se? Znaš, Marko mi nikada nije bio drag. To sad sigurno zvuči kao klišej jer to prijateljice uvijek govore nakon što jedna od prijateljica ostavi muškarca. Iskreno ti govorim. I prije je on znao pokazivati znakove ljubomore, ali ti si bila ludo zaljubljena u njega. Pa kako i ne bi? Bio ti je on prva velika ljubav! No ta ljubomora nije ranije bila toliko naglašena, ali ja sam ju svejedno uočavala. Znaš i sama da ja sve to primijetim! Vjenčali ste se i niste uspjeli provesti ni prvu bračnu noć zajedno, a on je već morao ići na bojište. Marko je bio mlad i morao je gledati sve te ratne strahote. Ti si mu cijelo vrijeme bila vjerna. Plakala si, molila se i svakim danom iščekivala njegov dolazak. Dani su prolazili sporo, a godine brzo. Prošlo je osam godina i svi smo ti govorili da poduzmeš već nešto i da se Marku zasigurno nešto loše dogodilo te da ovaj rat nije preživio. Bilo ti je teško, vjerujem, ali govorili smo ti to zato što nam je stalo do tebe.

Svojom ljepotom i dobrotom uvijek si privlačila muške poglede. Stoga nije ni čudila činjenica što ti se javilo toliko prosaca. No ti bi ih uvijek odbila. Drago mi je što si ipak odlučila otići i riješiti sve vezano uz Markovu smrt. Znam da ti nije bilo lako. Rekli smo ti da bi i Marko sigurno želio da oboje nastavite sa životom da se jednom od vas dvoje nešto dogodi. Poslušala si nas. Drago mi je što si nakon toga napokon ponovno „oživjela" i opet se pred nama stvorila stara i nasmijana Giga. Ošišala si svoju dugu kosu, promijenila neke stare navike i, eto, nova žena! Ja sam nakratko morala napustiti Zagreb i nakon toga se

nisam čula s tobom. Sljedeće što sam vidjela u novinama jest ova strahovita vijest i cijelo objašnjenje u tekstu. Draga moja Gigo, znam da nisam bila neki preveliki Markov obožavatelj, ali nisam mogla ni zamisliti da se čovjek može pretvoriti u tako posesivnog muškarca. Nije mi jasno ni kako nakon tvojih objašnjenja i dokaza nije mogao tebi povjerovati! Tebi, koja si osam godina čekala samo njega? Tebi, koja si svaku večer jecala u svome krevetu – sama u svome krevetu?! Odakle mu pravo takvo što i pomisliti?! Žao mi je što nisam bila u tvojoj blizini kako bih te branila i posvjedočila tvoju vjernost. Čuo bi me sigurno!

Znam da je bio u zatočeništvu, ali njegovo razmišljanje nije mi nimalo jasno. Čovječe, nije te bilo osam godina! I da si mu zbilja bila nevjerna, iako znamo da nisi, i da si se udala, on je to trebao prihvatiti jer ti o njemu nisi čula ni jednu vijest koja bi mogla potvrditi da je on zbilja živ. Smatram da je njegova ljubomora posve neopravdana. On je bio ljubomoran na nepostojeću osobu. Njega nije bilo toliko godina i znamo da je bio u zatočeništvu. No je li on stvarno cijelo vrijeme bio u zatočeništvu? Je li on bio vjeran? Hoćemo li mi to ikada saznati?!

Kako ljubomora može proždirati čovjeka iznutra, a da toga nismo ni svjesni... Ljubomora, pogotovo ona koja je neutemeljena, može biti doista strašna i gotovo uvijek završi tragično. On svih tih godina nije razmišljao o tebi kao o svojoj ženi, svojoj prekrasnoj ženi punoj dobrote i ljubavi, nego je o tebi razmišljao kao o objektu, kao o komadu mesa. Postao je toliko posesivan, da je nakon razgovora s tvojim „udvaračima" zaključio da si ga ti zasigurno varala. Koliko god si ti njega pokušavala uvjeriti da to sve nije istina, on ti nije vjerovao.

Tek nakon što je pročitao pismo tvojega oca, on je povjerovao u tvoju vjernost. To samo pokazuje koliko je bio nesiguran u tvoju ljubav. Vjerojatno je bio nesiguran i u svoju ljubav prema tebi. Samo osoba koja čini takve grozote može smatrati da i druga strana čini isto. Ne znam, možda griješim, ali tako mi djeluje cijela ova situacija. Osim toga, drago mi je što si se branila, poglavito u onom trenutku kada je poželio da budeš njegova, ali njegova u tjelesnom smislu jer je njemu očito bila bitna činjenica da tuđa nisi bila. Vjerojatno mnogi osuđuju tvoj čin, ali ja iskreno mislim da bih i sama vrlo vjerojatno slično postupila. Marko je bio osoba uz koju si vezala samo vrline, a onda je postao tvoj najveći neprijatelj u čijoj se prisutnosti nisi osjećala nimalo sigurnom. Njegova ljubomora toliko je utjecala na tebe da si ti postala ravnodušnom i izgubila i ono malo osjećaja što si imala za njega. Ne krivim te. Spasila si svoj život. Možda će zvučati grozno, ali drago mi je što si se barem ti izvukla. Nikada neću opravdavati silovanje i smatram kako osobe koje učine ili barem pokušaju učiniti takvo zlo trebaju odgovarati.

Do skorog viđenja

tvoja najdraža prijateljica Magdalena Anđela Ćuk

P. S. Zaboravi sve ružno što se dogodilo i nastavi sa svojim životom jer ti to itekako zaslužuješ!

Stižem prvim vlakom. Psihički se pripremi na mene.

MAGDALENA ANĐELA ĆUK: PISMO RODIONU ROMANOVIČU RASKOLJNIKOVU IZ ROMANA *ZLOČIN I KAZNA* FJODORA MIHAJLOVIČA DOSTOJEVSKOGA

Dragi Rodione,

drago mi je što sam napokon uspjela stupiti u kontakt s tobom. Čula sam od naše zajedničke prijateljice Sonje Marmeladove da si izašao iz zatvora. Znam da si bio osam godina u Sibiru i da je sada iza tebe doista jedno teško razdoblje. Razgovarala sam sa Sonjom i usput moram reći da je ona zaista jedna divna djevojka. Dobro, ti ju duže znaš pa ti ova tvrdnja i nije strana. Rekla mi je da se nakon tvoje presude doselila u gradić u području Sibira samo kako bi tebi bila bliže i kako bi ti dolazila u posjet. Nije li to zaista lijepo od nje?!

Nego, ono što te sigurno zanima jest zašto sam ti odlučila pisati? Pismo sam ti htjela poslati još prije par godina. Naime, prvi sam put za tebe čula prije nekoliko godina i od tada si zaista bio poseban književni lik o kojemu sam čitala. Znala sam gotovo sve informacije vezane uz tebe. Ili sam barem mislila da znam. Često sam iščitavala knjigu i stalno sam joj se vraćala, ali i citatima koji su me zainteresirali i svih ovih godina vukli me na ponovno čitanje knjige.

Znam da si i ti bio student. Postao si razočaran životom, iscrpljen od stalnog siromaštva i neimaštine, stoga si na kraju i odustao od studiranja. Vjerujem da ti je ta odluka bila zaista teška. Mnogi su očekivali puno od tebe jer si bio iznimno inteligentan i talentiran. Uložio si sav trud u studiranje da bi na kraju morao odustati. Razmišljam kako bih se ja osjećala da zbog neke nepredviđene situacije moram odustati od studija, od svega onoga što sam do sada ostvarila. Shvaćam da si nakon te odluke izgubio volju za životom. Razmišljao si dosta dugo o lihvarici Aljoni Ivanovnoj koju si već prije imao prilike upoznati i o poslu kojim se ona bavi. Zato si ju odlučio posjetiti. Na putu do nje svratio si u gostionicu i tamo upoznao pijanog činovnika Marmeladova. Slušao si o njegovu životu, ženi i djeci. Saznao si kako njegova kći, tebi sada već poznata, Sonja Marmeladova s četrnaest godina prodaje svoje tijelo kako bi zaradila koji rubalj. Tebe je to saznanje pogodilo. Pa to je još djevojčica! A ni sam Marmeladov nije mi posve jasan! Uzima novce od svoje obitelji koja se nalazi na rubu siromaštva. Mislim stvarno!

Nedugo nakon toga primio si pismo od svoje majke koja ti je poslala nešto rubalja koje je bila posudila samo kako bi ti mogao živjeti. O, kako ti je samo teško bilo kada si saznao za to. Ti živiš u Petrogradu, a tvoja majka čini sve kako bi tebi pomogla iako je i sama u teškoj situaciji. Od majke si saznao da se tvoja sestra Dunja treba udati za Petra Petroviča Lužina koji je bio imućni prevarant. Bio si ljut jer majka žrtvuje Dunju i njezinu sreću samo kako bi tebi bilo bolje. Razmišljao si o toj društvenoj nepravdi i što sve ti, tvoja obitelj

i ljudi oko vas morate prolaziti samo kako biste preživjeli. Razumijem te – i ja bih se slično osjećala da se nađem u toj situaciji. Ne bih mogla prestati razmišljati o svemu lošemu što se oko mene događa.

U krčmi si načuo razgovor dvojice studenata koji su rekli kako bi osoba koja ubije lihvaricu svima učinila uslugu. Ne znam što je to proradilo u tebi da si razgovor te dvojice studenata shvatio kao poziv da TI u ime svih ljudi izvršiš pravdu na svoj način!? Odlučio si skovati plan kako ubiti Aljonu. Ne razumijem kako netko može tek tako uzeti pravdu u svoje ruke i nekome oduzeti život? No sjetila sam se tvoga objašnjenja: „Da je ubiješ i da uzmeš njene novce, pa da se onda pomoću njih posvetiš služenju cijelom čovječanstvu i općem dobru, zar misliš, da se ono sićušno zlodjelo ne bi zbrisalo tisućama dobrih djela?… A što i znači, na općoj tezulji, život te sušičave, glupe i zlobne babe? Ništa više, nego život kakve uši…" (Dostojevski, 2004: 65). Čuo si na tržnici od njezine sestre Lizavete da će Aljona biti sama u stanu te da se mora naći s nekim prodavačima. Sve si pomno smislio i nije trebalo biti nikakvih problema. No problem je bio što nisi izvršio samo jedno nego dva ubojstva. Ubio si Aljonu i njezinu sestru Lizavetu koja se slučajno našla u stanu. Shvaćam u potpunosti tvoje razmišljanje vezano uz stanje u društvu. Pa nitko ne voli nepravdu! Zainteresirala me i tvoja podjela ljudi na „obične" i na one „neobične". Obični ljudi nemaju neki poseban zadatak na ovome svijetu, dok su oni „neobični" zapravo „odabrani". Tim ljudima dopušteno je raditi sve što požele i oni mogu napraviti bilo što kako bi svoj, ali i tuđi život učinili boljim. Tako si i ti smatrao da pripadaš u skupinu „neobičnih" i da si predviđen za nešto više te da si ti pojedinac koji svakim svojim postupkom može promijeniti svijet iz temelja. Shvaćam taj dio. Svi mi za sebe katkad mislimo da smo upravo ti „neobični" pojedinci. Morat ću te razočarati, ali tako društvo ne funkcionira. Istina je da jedino kao kolektiv, zajedničkim snagama možemo učiniti promjene u našem društvu. Iskreno, mislila sam da nećeš učiniti ovako teške zločine. Nekako sam držala da si smirena osoba koja se vodi razumom. Međutim u tebi je proradio bijes i nešto što bih ja nazvala „životinjskim" jer zaista ne znam kako bih opisala tu tvoju promjenu. Nije mi se svidjelo ni to što si nakon ubojstva postao toliko ravnodušan da čak nisi osjećao ni grižnju savjesti zbog samog čina. Nikako ne opravdavam tvoje zločine! Shvaćam zašto si to učinio, ali svejedno mislim da je postojalo mnogo drugih načina na koje bi se moglo riješiti tu društvenu nepravdu. Ili si mogao jednostavno pustiti da sve ide svojim tokom. Lihvaricu bi zasigurno stigla kazna. Možda ju nitko ne bi ubio, ali bi sigurno u određenom trenutku morala odgovarati državnim tijelima. Svakoga kad-tad stigne kazna na ovom ili nekom drugom svijetu. Viša sila uvijek će reagirati. Ni jedan zločin ne može proći nekažnjeno. Ako ga ne kazni zakon, već će ga kazniti njegova savjest.

Znam da sad vjerojatno čitaš ovo pismo i misliš zašto ti govorim nešto što ti već i sam znaš. Želim reći kako ne mislim da si ti loš čovjek. Smatram samo da si učinio loša djela, ali loš čovjek sigurno nisi. U to su me uvjerili mnogi drugi postupci. Mnogo je tvojih postupaka koji jednostavno iznenađuju. Sve ovo učinio si jer si želio pomoći ljudima do kojih ti je stalo. Što sve neće učiniti osoba koja voli. Sve što si napravio bilo je nesebično.

Ni u jednom trenutku nisi pomislio što će biti s tobom ako učiniš takve zločine. Krenuo si u to vrlo „hrabro“ ne razmišljajući o posljedicama. Znaj da mi je drago što si upoznao Sonju koja je na tvoj život tako dobro utjecala i zbog koje si odlučio progovoriti o svojim zločinima. Bio si uz nju kada je ostala bez obitelji, a isto je tako i ona ostala uz tebe. Želim vam da od sada živite u pravdi, sreći, miru i slobodi.

Puno lijepih pozdrava šalje ti tvoja prijateljica

Magdalena Anđela Ćuk

FILIP DEBIĆ: PISMO ARTHURU CONANU DOYLEU

Dragi gospodine Conane Doyle,

pišem Vam ovo pismo kao jedan od vaših velikih obožavatelja. Vama sam odlučio napisati pismo jer mi je od svih književnih žanrova ipak najdraži klasični kriminalistički roman. Kažem klasični jer sam se susreo s raznim vrsta kriminalističkih romana, no ipak mi je Vaš način pisanja nekako srcu najbliže. Kada su mi kao dječaku govorili o sir Arthuru Conanu Doyleu, nisam mogao shvatiti kolika se veličina zapravo krije iza toga imena. Stoga sada kada to razumijem, ovim Vam pismom želim odati počast.

Kada sam prvi put u ruke uzeo priče o Sherlocku Holmesu, imao sam sreće da je to bila *Grimizna studija*, prva knjiga u nizu romana o Sherlocku Holmesu. Inače uvijek nekako imam lošu sreću da ne započnem s prvim romanom u serijalu... Kažem imao sam sreće jer to upoznavanje koje čitatelj ima sa Sherlockom uistinu je jedno intimno upoznavanje te mu čitatelj stvarno tako i pristupa. To je upoznavanje, rekao bih, presudno za čitanje kasnijih romana o Sherlocku Holmesu i čitatelj bi sigurno ostao zakinut za velik dio iskustva koje mu se pruža kada to upoznavanje ne bi prošao. No to se, naravno, podrazumijeva. Samo sam ovim riječima htio istaknuti kako je Sherlockovo predstavljanje kroz Watsonovu vizuru upoznavanje jednoga uistinu posebnoga čovjeka kojeg bi se veoma teško moglo predstaviti na drugačiji način.

Kada smo kod Watsonove vizure, to je jedna od niza sastavnica koje su me iznimno oduševile u Vašem pisanju. Pripovijedanje iz perspektive Sherlockova pomoćnika, gospodina Watsona odrednica je koja uistinu čini istraživanja Sherlocka Holmesa posebnima. Takvom perspektivom kao da ste nama čitateljima onemogućili da potpuno proniknemo u Sherlockov genijalni um. Čovjek uvijek ima nekakve želje, a kada nešto ne može dobiti, tada to želi još više. Vi ste očito bili svjesni da je zabranjeno voće stvarno najslađe i tako ste i pristupili svojim čitateljima. Onemogućili ste nam ono što smo najviše željeli – izravan pristup umu toga genijalnog detektiva. Učinili ste obrnuto – dali ste nam to tek na kapaljku, kroz njegove kratke, odrješite i dovitljive opaske i Watsonovu uvijek prijateljsku perspektivu. Watsonova vizura donijela je dodatni čar Sherlockovim istraživanjima. Uz pomoć Watsonove vizure čitatelji su prisutni u Sherlockovim istraživanjima misterioznih zločina, najčešće zbunjeni u istoj količini kao i njegov suputnik Watson vjerujući i uzdajući se u Sherlockovo znanje i inteligenciju. Čitateljska vjera na kraju bi ih dovela do zadovoljštine.

Kada sam kod misterija zločina, svjestan sam da niste baš Vi začetnik pisanja o misterioznim zločinima, točnije da niste baš Vi začetnik modernoga kriminalističkog romana. No, iako tu čast ima Edgar Allan Poe sa svojim amaterskim istražiteljem Augusteom Du-

pinom u koga ste se i Vi ugledali, Vi ste ipak najzaslužniji za eksplozivnu popularizaciju ovoga žanra i s razlogom Vas smatraju jednim od njegovih utemeljitelja. Vaš Sherlock Holmes i danas slovi kao jedan od najpoznatijih detektivskih junaka iako je po svojoj prilici od njegova stvaranja prošlo više od 130 godina. Čvrstoga sam mišljenja kako ćete zauvijek biti upamćeni kao jedan od velikana kriminalističkoga žanra bez obzira na to kakva se spisateljska imena pojavljivala kasnije.

Danas uistinu ima mnogo pisaca. Neću omalovažavati pa reći da je lako dobro pisati, no reći ću da je problem utabati novu stazu, do tada potpuno neotkrivenu. Divim Vam se zbog toga što ste svoga Sherlocka Holmesa uputili u jednu tada potpuno novu „znanstvenu" disciplinu – forenziku. U vrijeme kada ljudi općenito nisu obraćali pozornost na tako sitne tragove i kada su rješavanja misteriznih ubojstava bila svođena jedino na one najočitije dokaze, Vi ste prikazali da to ne mora biti samo tako, da postoji i drugi način. Vi ste prva osoba koja je svome književnom liku podarila takve istančane forenzičke sposobnosti i gledišta čime je ostvareno utiranje nove staze, na čemu Vam skrušeno skidam kapu.

Fascinirali su me razni detalji na koje je prvi forenzičar Holmes obraćao pozornost, no jedan ipak posebno. Njegova znanstvena studija o vrstama duhana i vrsti pepela koji ostavljaju na mene je ostavila trag neke posebne posvećenosti koju sam shvatio tek čitajući priče o Sherlocku Holmesu. Naravno, to je dijelom i zbog moje romantizirane posvećenosti povijesti jer u današnje vrijeme standardizacije sve vrste duhana vjerojatno su iste. No to nije toliko važno. Naime, važno je da to spominjem zbog svoje prethodno spomenute romantizacije povijesti pri kojoj u svakom prošlom povijesnom razdoblju vidim samo ono najljepše. Ipak, jedno me razdoblje posebno fascinira, a to je razdoblje vladanja kraljice Viktorije. Iako romantiziram povijest, ipak najviše volim gledati određeno razdoblje očima suvremenika, a to mi Vi u svojim romanima kroz Watsonovu vizuru i omogućavate. Jednostavno obožavam ta putovanja kočijama kroz kišni, ali predivni britanski krajolik i još jednom Vam hvala za taj dašak viktorijanske kulture koja je Vama bila tek najobičnija svakodnevica, ali i u tome postoji neki čar.

Još jednom bih Vam najiskrenije želio zahvaliti za Vaš predani trud i rad te posebno za kreiranje jednog tako posebnog, jednostavno briljantnog književnog lika koji je ostao i ostat će u srcima čitateljske publike širom našeg velikog planeta. Jedno Vam ipak sebično moram zamjeriti – to što niste više pisali o mom najdražem junaku. No i to Vam moram oprostiti jer ste mi ga ipak uopće podarili na uživanje.

Lijep pozdrav

Filip Debić

FILIP DEBIĆ: PISMO SMOGOVCIMA HRVOJA HITRECA

Dragi moji Smogovci,

pišem vam ovo pismo jer ste mi među najdražim osobama iz djetinjstva. Svojim zgodama i nezgodama uveseljavali ste me slovima i pomičnim slikama, a što me to najviše kod vas oduševilo, reći ću vam u nastavku. Najprije bih vam se predstavio. Naime ja sam Filip i student sam diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti. Upravo ta kombinacija mojega budućeg zanimanja možda objašnjava zašto ste mi prirasli srcu – sa stajališta književnoga znalca u knjizi iz koje ste potekli vidim beskrajne mogućnost interpretacije, dok mi s povijesne strane nudite pregled jednoga prošlog vremena. Nego, dosta o meni, vratimo se opet na vas.

Htio bih vam svima nešto reći te se nadam da će moje pismo stići do svakoga od vas. Počet ću od Buce! Ne znam ni sam koliko si me puta nasmijao svojim vragolastim ponašanjem kojim si i zaslužio taj nadimak. Ipak, nikako te se ne smije shvatiti tek kao klinca koji krišom, dok ga nitko ne vidi, otvara staklenke s pekmezom i sladi se njime. Tvoje otkrivanje Fantomova identiteta bilo je spektakularno. To kako si se zapravo slučajno našao na pravom mjestu u pravo vrijeme i pomogao Peri da se izvuče iz dužništva Crnog Džeka. Ta, da nije bilo tebe, tko zna gdje bi Pero danas bio. Da te ne bih previše hvalio, prelazim na dobro nam poznatog Cobru izumitelja. Cobra! Zbog svojih izuma, posebno letećega stroja, ti si zapravo Leonardo da Vinci našega doba, hrvatski da Vinci. Još da si imao kakve sponzore, vjerojatno bi o tebi čitali u svim svjetskim časopisima, sigurno! Nemoj se ljutiti ako katkad naiđeš na nerazumijevanje. Život je takav, no to ćeš već uvidjeti... Uživaj u svakome danu i nikada ne odustaj od svojih snova. Same pohvale mogu izreći i Peri. Tvoj nogomet, to je priča za sebe. Iako kažu da si na svom putu pomalo zastranio, Pero, ti si ipak igrač svjetskoga kalibra i to ti se mora priznati. Što se tiče tvoga pomalo pogrešnoga puta, mislim da stvarno treba zahvaliti Dragecu, ponajprije na čvrstoj ruci i brizi, jer da nije bilo njega, ne bi se izvukao i sada ne bi igrao nogomet s profesionalcima! Dragec Vragec, uvijek si bio čvrsta ruka i hladna glava obitelji. Ispast će da vas samo hvalim, ali kada ništa manje od toga niste ni zaslužili. Ali još nije kraj! Mazalo, nisam te zaboravio. Ako ste mislili da neću istaknuti Mazalovu hrabrost, prevarili ste se. Tvoja hitna intervencija za spas Dunjina života od te je opasne situacije izvukla ono najbolje. Priznajem da se sam ne bih najbolje snašao u takvoj situaciji, ali ti si ostao hladne glave i posve pribran napravio baš ono što je trebalo napraviti nakon zmijskoga ugriza. Mislim da te čeka dobra karijera u medicini ako se odlučiš ostaviti slikarstva. Znam da ćeš reći kako bi to svatko napravio za djevojku koju voli. Vjerojatno i jesi u pravu. Međutim uvijek te treba pohvaliti zbog toga. Kao šećer na kraju ostao nam je Štefek. Ne brini se jer i ti si zaslužio svoju dozu pohvala! Iako si još mlad i neiskusan dečko, stvarno si pravi komedijaš. Onako prevariti prijatelja

praveći se da si mrtav uistinu je gluma dostojna Hollywooda. Ma vi Vrageci stvarno ste vrageci!

Sad kada sam vas ovako sve opisao vašim najistaknutijim osobinama i dogodovštinama po kojima ćete ostati upamćeni, u ovom bih vam pismu izdvojio i jednu rečenicu po kojoj posebno pamtim Smogovce. Pokušat ću ju zapisati bez podsjetnika pa mi oprostite ako mi se potkrade pokoja pogreška. „Oni su mali, ali su veliki, odnosno hoću reći, nisu više mali, ali su dosta veliki da ne budu mali." Ovo je nesumnjivo jedna od legendarnih rečenica koja je većini ljudi, a tako i meni, prva pomisao na spomen Smogovaca i mislim da vas savršeno opisuje. Koliko god vi bili različiti, i dalje ste inspiracija mnogima i mnoga su se djeca s vama mogla poistovjetiti. Iako su se vaši problemi katkad činili velikima, a vi ste nerijetko reagirali odraslije od ljudi vaše dobi, iako „dovoljno veliki da ne budete mali", većina vas je i dalje bila djecom te ste me uveseljavali vašim iskrenim dječjim reakcijama i ponašanjem. I sada, desetak godina poslije mog prvog susreta s vama mogu vam reći da vas se vrlo rado sjećam i da mi je drago što ste mi, čak i uz pomoć ekranizirane verzije romana, uvijek lako dostupni te često pogledam poneku epizodu kako bih vas se nabrzinu prisjetio i ponovno nasmijao vašim dogodovštinama.

Momci moji, kao što sam rekao, vaše dogodovštine obilježile su mi djetinjstvo tako da je ovo kratko pismo uistinu najmanje što sam za vas mogao učiniti. Nadam se da dobre živote živite i da ćete uvijek biti svoji. Također, zamolio bih vas, ako vam naravno ne bude teško, da mi pošaljete odgovor na ovo pismo. Naime, zanima me kako ste danas? Ne želim ispasti nepristojan i zadirati u vašu intimu, ali zanima me kako se snalazite u svijetu odraslih i poželite li se katkad vratiti u vrijeme djetinjstva i mladosti u kojem ste ostali ovjekovječeni?

Nadam se vašem odgovoru i srdačno vas pozdravljam!

Filip Debić

VEDRANA ĐURIĆ: PISMO EVI CARIĆ IZ ROMANA U STIHOVIMA *MAJKA* MARIJE TUCAKOVIĆ-GRGIĆ

Draga Eva,

pišem ti ovo pismo u nadi da ćeš mi moći pojasniti neke svoje postupke, uvjeriti me da si učinila pravu stvar i pokazati mi svoje stvarne osjećaje. Naime, poznato je da pisma nisu nešto što ti je posebno donijelo sreću, no nadam se da te ovo moje neće rastužiti, nego te potaknuti na razmišljanje.

Marija Tucaković-Grgić u svojem romanu u stihovima pod naslovom *Majka* prikazala je tvoj život i tvoju patnju, predstavila te (anti)junakinjom, ali nisi uspjela dobiti moje simpatije jer ja ne podržavam sve tvoje postupke. Eva, drago mi je što sam te upoznala jer si jedna posebno hrabra osoba koja bi za ljubav i djecu sve učinila, pa i žrtvovala vlastiti život. Mlada si udovica, divna supruga i još bolja majka, oličenje majčinskoga srca i požrtvovnosti. Živiš u prostoru i vremenu koji nekako nije blagonaklono prema ženi, posebno udovici, ali ti si ta koja se izdignula iznad svega i u jednu ruku nadmudrila sve oko sebe. Naposljetku uspjela si pobijediti samo sebe, no u toj borbi ti si ta koja je najviše patila. Savjetovala bih ti da ne donosiš ishitrene odluke i dobro razmisliš kako će one utjecati na tebe, ali i na sve ostale tebi drage osobe.

Draga Eva, znam da si imala težak život i ostala mlada udovica koju su oblijetali prosci. Slavonsko selo uz Savu, kao i svako drugo selo toga vremena, bilo je vrlo pasivno, zatvoreno, tradicionalno i patrijarhalno pa si morala odabrati skrbnika svoje djece jer se kao žena nisi mogla brinuti za vlastito imanje. Uz to je i rijeka Sava bila velika prijetnja tebi i svim drugim stanovnicima tvoga sela. Životu uz Savu moralo se prilagoditi do te mjere da je ona tvorila vaš identitet i upravljala vašim životima. Upravo ta zlokobna voda pomogla ti je da se upustiš u nevjerojatni pothvat unatoč poplavi, a nadahnula te samo ljubav, hrabrost i nevjerojatna ljubav prema djeci i Marku. Kroz šumu usred nabujale rijeke krenula si prema djeci. Također si se tako željela vratiti i Marku. Htjela ti to ili ne htjela, morala si se udati, no odlučila si sve nadmudriti ostavivši svoje imanje svojoj djeci, a ne budućem mužu i njegovoj obitelji. Uistinu, nisi ni mislila kakve će tek nesreće uslijediti. Sve je počelo Markovim pismom, pismom tvoga dragog kojim si se morala odlučiti koju djecu ćeš povesti u Markov dom u drugo selo: „Draga Željo, dodji! – i djecu povedi,… / Svoju ili moju, - / Koju ti je volja, / No, ne obadvoju! / Jer sedmero duša, ne mogu uzeti, / Bar u prvo vrijeme, - / Sve na dušu svoju! / Ja te ne ću kleti,… / Ako se odlučiš, za dječicu tvoju!... / Pozdravljam te nebrojeno puta! / Vjeruj, da te, željno, čeka ljubav žarka, / I zagrljaj topli, kod tvojega Marka“ (Tucaković-Grgić, 2017: 65).

Markovo pismo jako te zabrinulo i morala si se odlučiti, a zbog svoje brižnosti i savjesti odlučila si se Markovu djecu povesti sa sobom. Ne mogu ni zamisliti koliko je tvoja odluka bila teška i koliko si patila – tvoja žrtva bila je golema. Nisi željela poslušati ni rodbinu koja ti je savjetovala da povedeš svoju djecu jer si njima majka, a ni one koji su te optuživali da uopće nisi majka ako razmišljaš koju djecu trebaš povesti. Apsolutno te podržavam u tome i pohvaljujem jer savjet treba poslušati, ali na tebi je uvijek odluka jer je to tvoj život i put. Zasigurno si tada mislila da je tvoja odluka ispravna jer si svoje imanje ostavila svojoj djeci, no ni jedno imanje ne može zamijeniti majčinu ljubav, pažnju i brigu, a to si i sama s vremenom shvatila. Otišla si k Marku s njegovom djecom te neizmjerno patila za svojom koju nisi mogla ni vidjeti. Ubrzo je uslijedila bolest i poplava, a sve to uništavalo je tvoju dušu i tijelo. Shrvana vlastitom krivnjom i svojom odlukom više nisi mogla biti ni dobra supruga ni majka tuđoj djeci koliko god ti to željela. Marko je bio tu uz tebe i njemu trebaš biti posebno zahvalna jer je bio pun razumijevanja i pokušavao te utješiti, no nema utjehe majci koja pati za djecom.

Što se tiče tvoga postupka, vodile su se brojne bučne rasprave u tvome selu, ali i mnogi čitatelji nisu znali trebaju li te smatrati junakinjom i pravom majkom ili pak lošom majkom koja nije bila majka vlastitoj djeci. Htjela bih te pitati kada bi mogla vratiti vrijeme, bi li učinila isto? Smatraš li se uistinu majkom i jesi li majka svojoj djeci? Je li se isplatila tvoja borba i žrtva? Na kraju krajeva, kako si uopće mogla pomisliti da ćeš tuđu djecu moći voljeti kao svoju i da će ona biti zamjena koja će ti liječiti rane?

Osobno ne podržavam tvoj postupak, ali ostavit ću ti prostora da me uvjeriš da griješim. Smatram da nisi bila majka svojoj djeci, nego si sebe stavila na prvo mjesto, svoju ljubav i savjest, a pravoj majci dijete je na prvom mjestu. Majčinu ljubav nitko i ništa ne može zamijeniti, a majci su djeca najbitnija i za njih bi dala svoj život. Kao žena trebala si biti svjesna da nećeš moći izdržati bol i patnju odvojivši se od djece – nužno je bilo da još jednom promisliš. Ipak, svatko odgovara za svoje postupke i ne može suditi o tuđima jer nije bio na njegovu ili njezinu mjestu. Stoga te molim da mi još jednom objasniš svoju odluku. Ako bih se ja našla na tvome mjestu, povela bih ili svu djecu – i svoju i Markovu ili ne bih ni otišla. Djeci nisu bitne materijalne stvari, hrane bi pomalo bilo za sve, ali roditeljska ljubav jest ono što im je nužno.

Lijep pozdrav od Vedrane Đurić!

IVONA ĐURIN: PISMO ANTIGONI IZ SOFOKLOVE TRAGEDIJE *ANTIGONA*

Draga Antigono,

čitajući o tvome životu iz istonaslovne tragedije, naučila sam dosta toga. Uvijek si mi bila nevjerojatna. Usprotivila si se cijelom gradu, državi, kralju kako bi postigla svoj cilj. U očima nekih čitatelja i u mojim očima ispala si prava heroina iako postoji i druga strana koja te gleda ponižavajućim pogledom i ne podržava tvoje postupke. Želim ti reći kako si postupila ispravno i svaki tvoj čin u meni je probudio emocije. Znaš, nikada nisam imala ni braće ni sestara, ne razumijem bratsko-sestrinsku ljubav, ali pokušala sam se staviti u tvoju situaciju i mislim da bih na tvome mjestu učinila isto. Žrtvovala si svoj život zbog brata. Pitaš li se ikada jesi li trebala postupiti drugačije? Da bi ti Kreont možda popustio da nisi bila tako prkosna?

Kreont je bio loš vladar, a uz to i nerazuman obiteljski čovjek. Vlast je dobio na dlanu, nije ju zavrijedio. Tvoja su braća bila premlada da bi vladala, otac ti je poginuo boreći se za Tebu, a Kreont – prekriženih se ruku dokopao vladajuće pozicije. Naravno, nije samo to problem koji je snašao tebe i tvoju obitelj, već i onaj kada ti se braća počnu natjecati za prijestolje jer tek tada, Antigono moja, počinju tvoje brige. Nakon oca i majke gubiš ono drugo najvrjednije, svoju braću.

Imaš Izmenu, ona je nerazumna te kao i Kreont vjeruje u ideale i ne slijedi svoje srce. Misliš li da je Izmena previše plašljiva? Može li biti heroina djevojka poput Izmene – plaha, mirna, uplašena, pokorna vlastima? Ona je obična žena, smatra da ženama nije mjesto petljati se s vladajućima. Ipak, možda je ona ipak bila u pravu za tvoju sudbinu, a nisi ju slušala? No uvijek postoji ali... Kakva je ona to sestra kad ne mari za rođena brata? Nije ju briga hoće li joj brata pojesti ptice ili će biti sahranjen „kako Bog zapovijeda".

Antigono moja, voljela bih da je mnogo više ljudi na ovome svijetu poput tebe. Možda bi svijet postao bolje mjesto. Možda bi ljudske vrijednosti konačno dolazile do izražaja. Imamo li se mi danas snage usprotiviti vladajućima? Naravno, nemamo jer današnji je narod kukavički, prikloni se gdje mu je bolje. Ti si prije gotovo tisuću godina bila prva koja je učinila čudo iako si bila žena. Eh, bila si žena, a danas je ipak vrijeme drugačije. No hoću reći da si bila ispred svoga vremena. Iako si žena, stajala si čvrsto iza sebe i svojih stavova – nitko te nije mogao oboriti. Istina, nepravedno si skončala...

Osvrnula bih se i na tvoga zaručnika. Bio je bespomoćan baš kao i ti, rođeni ga otac nije slušao i oduzeo mu je ono najvrjednije, tebe. Oduzeo si je i život, otišao je s tobom k tvojoj braći. Prava je to bila ljubav. Nije te mogao ostaviti samu. Podržavam i Hemona kao

i tebe jer oboje ste tvrdoglavi, ustrajni u svojim ciljevima. Jesi li ponosna što si mogla reći da si imala pravu ljubav?

Vođena Božjom voljom, vođena zakonom koji je iznad svih zakona ostala si neshvaćena. Ostala si sama, čak ni oplakana. Ljudi su te nazivali grešnicom jer usprotivila si se jednom kralju, a taj kralj koji gleda tek na sebe i ne podržava djecu rođene sestre, takav je čovjek trebao skončati tamo gdje si ti bila zatočena. Takav čovjek ne zaslužuje ničiju ljubav i poštovanje. Čak i kad su ga najbliži ostavili, ni tada nije shvatio... PONOS je bio presudan, a PRKOS nešto preko čega nije mogao prijeći. Nije mogao popustiti...

Ponos je najgore što može snaći čovjeka. Ponos ne dopušta, ne prelazi granice. Da ti kažem samo da toga ima i danas. Ljudi su suviše ponosni, gledaju samo na sebe, kako vladajući tako i oni „obični ljudi". Košta ih to. Znaš li to?

Voljela bih da sam te mogla poznavati. Voljela bih imati prijateljicu poput tebe koja se čvrsto drži svojih odluka, onu koja ne odustaje. Mislim da bismo se dobro slagale – dvije tvrdoglavice koje nikoga ništa ne pitaju, nego rade po svome (haha). Moja mama uvijek kaže kako sam i previše tvrdoglava i da uvijek dobijem ono što želim, baš poput tebe. Naumila si nešto, to si i učinila. Jesi li ponosna? Ovaj ponos nije jednak onome malo prije spomenutom. Time nikome nisi učinila ništa nažao kako su učinili tebi, Antigono moja.

Do sljedećeg puta, mnogo pozdrava!

Ivona Đurin

P. S. Nadam se da ćeš mi odgovoriti na sve moje upite i nejasnoće te da ću ti ponovno pisati!

IVONA ĐURIN: PISMO MARINU DRŽIĆU

Dragi Marine,

velika mi je čast napisati pismo jednom književnom velikanu poput tebe, književnom divu. Mnogo nejasnoća o tvome životu prati nas još i dan danas. Ne znamo točne podatke o tebi, ne znamo zašto si radio neke stvari, kojim si povodom obavljao neke zadatke. Ovo mi je prilika da saznam! Išla bih redom kako bi mi na sve mogao temeljito odgovoriti.

Kada govorimo o datumu i godini tvojeg rođenja, ne možemo ju točno odrediti. Računamo da si rođen oko 1508. godine. Naime, nisi uveden u knjige rođenih. Kako to? Tvoja je obitelj bila jedna od imućnijih u Dubrovniku... Nadalje, ne znamo ni kako si izgledao. Nigdje nemamo tvoje slike, portret, ništa. Nisi bio fotogeničan? Nisi se volio slikati? Hmm… Nadalje, istražujući o tvome životu, saznajem kako ne znamo ni gdje se nalazila tvoja kuća u Dubrovniku. Postoji tek pretpostavka da je u blizini Kneževa dvora. Reci mi, molim te, potvrdi naše pretpostavke.

Svi te zovu Vidra – to ti je nadimak? Zašto baš Vidra? Postoji li neko dublje značenje toga nadimka? Nikada nismo saznali odgovor. Vidre su spretne, okretne, lukave – možda ti je zbog toga dodijeljen nadimak, ali to je samo moja sumnja.

Rano si napustio obiteljsku kuću i počeo lutati po svijetu i životariti. Saznajemo da si 1542. godine bio u Sieni i nastupio u kazališnoj predstavi iako je kazalište tada bilo zabranjeno. Volio si raditi zabranjene stvari? Glumio si ljubavnika što saznajemo iz različitih zapisa. Zašto baš ljubavnika? Jesi li i po prirodi bio zavodnik i spletkaroš? (haha) Kada smo kod spletkarenja, zašto si 1566. godine Dubrovačku Republiku pokušavao dovesti pod vlast Cosima I. Medicija? Dubrovnik je oduvijek bio sam za sebe, nije se dao. Ne znam otkud ti pomisao, kada si već bio stariji čovjek, da pokušaš nešto tako?

Dalje ću se u pismu osvrnuti na više činjenica koje sam temeljito proučila i imati manje pitanja, no, naravno, ne mnogo manje jer sam i dalje jako znatiželjna o tvome životu.

Nadovezala bih se na Cosima I. Medicija iz prethodnog dijela i tvoja urotnička pisma. Danas ih poznajemo pet, a do prije nekoliko godina poznavali smo tek četiri. Pretpostavka je da ih ima sedam. Ima li ih uistinu sedam ili su naše prognoze pogrešne?

Kanon, kanonski pisac… Kako veliko zvuči! Kako moćno! Stvarno sam sretna jer se našao jedan ovakav velikan i uljepšao hrvatsku književnost za sva vremena. Afirmirao si žanr eruditne komedije. Nitko nikada prije tebe nije pisao taj žanr. Jesi li ponosan? Odakle ideja za eruditnu komediju? Jedna tako mala zemlja, a iz nje proizlazi nešto tako veliko i važno za hrvatsku književnost i povijest! Da si bio prkosan, to znam, ali prkosio si pišući

prozom u vrijeme kada je stih bio najizraženiji medij umjetničkog izražavanja. Također, prvi si koji je pisao o svakodnevici – nisi upletao vile, pastire i ostale pastoralne likove te nisi puno filozofirao. Pisao si ono što si našao na ulici, doslovno. Zašto? Htio si nasmijati narod, prikazati ih onakvima kakvi oni uistinu jesu, a ne prodavati im idile. Možda zato, a možda postoji neki drugi razlog? I dalje sam puna pitanja... Kad sam kod idile, nije da nisi pisao pastorale, ali ti ne bi bio ti da nešto nisi promijenio. Naravno, morao si jer si htio biti inovativan. Zato te danas i zovemo kanonskim piscem. Uveo si u pastoralu „obične" ljude. Nisi stao na vilama i pastirima. Evo, opet još jedno zašto, a imat ću ih do kraja vjerojatno još tisuću...

Služio si austrijskoga grofa i pratio ga na putovanjima. Jesi li bio sretan što si bio „sluga"? Dugo si i izdržao kako saznajemo po informacijama sve do trenutka kada se nisi „zakvačio" s nekoliko ljudi koji su bili u službi grofa Rogendorfa. Bio si kažnjen, poslan na saslušanje, a tvoj je odgovor na sve bio da si htio vidjeti čuda svijeta – to je bio motiv putovanja. U 16. stoljeću kada putovanja nisu nimalo laka, nimalo jednostavna, ti putuješ da vidiš svijeta. No dobro, treba svašta proživjeti, a ti si proživio i više nego svašta te zato i zaslužuješ biti nazvan velikanom.

Za kraj, nešto o tvojim djelima. Ima ih dosta. Za neka možda i ne znamo, no osvrnula bih se na Rešetarov rukopis za koji svi znamo. Taj rukopis sadrži sva tvoja djela pisana u prozi. Iznimno je značajan za nas jer potvrđuje onu sastavnicu kanonskoga pisca koje sam se već dotaknula. On se danas čuva u Pragu. Još mi uvijek nije jasno zašto Prag, a ne negdje kod nas; pa nisi bio češki pisac, već hrvatski. Znam da na to nisi ponosan – smatram da velikan poput tebe zaslužuje da se njegova djela u najstarijoj inačici čuvaju u njegovoj domovini.

Kratko bih se još osvrnula na tvoja djela, to jest posebno na jedno koje se smatra tvojim najsavršenijim djelom, a to je *Novela od Stanca*. Imenujemo ju različito: komedija, pokladna igra, farsa. Uveo si velik broj likova, puno događaja, a kako sam već prije istaknula, uveo si svakodnevicu u svoju farsu. Zato mi je ovo djelo ostalo najupečatljivije od svih tvojih ostalih djela jer je s jedne strane ono posebno, a s druge strane i dalje nejasno: zašto je *Novela od Stanca* farsa, a ne komedija? Zašto je u njoj toliko motiva iz svakodnevice? (ponovno slično pitanje kao prije)... Tisuću zašto...

Unaprijed zahvalna i znatiželjna šaljem velike pozdrave!

Ivona Đurin

P. S. Nadam se što iscrpnijim odgovorima i da ću konačno uspjeti saznati ono što još ne znam o tebi!

DORA ERCEG: PISMO SCOUT FINCH IZ ROMANA *UBITI PTICU RUGALICU* HARPER LEE

Draga Scout!

Potaknuta nedavnim događajima u svijetu o kojima slušamo iz dana u dan, a koji imaju jako mnogo veze s onime što si ti proživjela i čemu si prisustvovala, odlučila sam ti napisati pismo. Naime, iako se ono o čemu si ti pričala i što si proživjela događalo u šezdesetim godinama prošloga stoljeća, katkad mi se čini kao da čovječanstvo od tada nije nimalo napredovalo. Unatoč prilično brzom napretku u tehnologiji, medicini, astronomiji i raznim drugim područjima, ljudska su srca i dalje hladna, a njihov razum, koji može spoznati na milijune činjenica i zapamtiti milijune raznih informacija, čini se da ne može prihvatiti nešto ili nekoga što se razlikuje od njih samih. Stoga sam se prisjetila tebe i tvojih iskustava jer me današnja situacija podsjetila na onu tvoju.

Tvoja je čista i nevina dječja priroda za mene bila jedno posebno osvježenje i donijela mi mir. Voljela sam slušati tvoja napredna i inteligentna razmišljanja o svijetu, način na koji si prihvaćala različitosti, duboko vjerovala u ljubav i pokazivala ju svima. Također, sama se nikada u životu nisam suočila sa sličnom situacijom s kakvom se suočio tvoj otac. Stoga si mi jako lijepo približila temu diskriminacije i pomogla da proširim svoje vidike. Sve si to napravila na jedan jako jednostavan način, ali meni si uspjela pomoći da shvatim težinu onoga o čemu pričaš. Kad se prisjetim tvojih riječi i rečenica kojima si se tako divno služila, ne mogu si pomoći, a da se ne zapitam jedno pitanje. Naime, nije mi nikako jasno kako je moguće da jedna tako mlada osoba s vrlo malo životnog iskustva može biti toliko inteligentnija, naprednija i razumnija od odraslih osoba, unatoč tome što su oni ti koji trebaju služiti kao uzor djeci. Možda je to baš zato što ni jedan čovjek nije rođen s mržnjom u srcu ili s negativnim emocijama prema bilo kojem čovjeku ili drugom živom biću. Mržnja se razvija tijekom života, ali samo ako smo okruženi pogrešnim ljudima i ako ćemo se nekritično slagati s tuđim mišljenjima. I ti si bila okružena raznim lošim ljudima prepunima negativnih emocija i mržnje prema svemu i svima koji im nisu slični, ali je tvoj otac, na svu sreću, bio izuzetak i naučio te kako se odmaknuti od zlih jezika i neargumentiranih optužbi.

Ako i ti pratiš vijesti, jasno ti je da se trenutačno diže prašina oko rasizma koji je i dalje sveprisutan u svijetu iako se ta tema već dugo nije spominjala te se činilo kako je to jedan problem koji pripada u prošlost i da je tamo i ostao. Međutim, činjenice su nešto drugačije. Čini me tužnom strašna nepravda koja se događa ljudima zbog razloga na koji nisu mogli utjecati, zbog nečega što su naslijedili svojim rođenjem. Istovjetno me pogodila nepravda koja se dogodila čovjeku kojega je tvoj otac branio na sudu. Neizmjerno je tužno što je on

bio pogrešno optužen te svejedno morao platiti i dobiti kaznu za nešto što nije napravio. A zašto? Samo zato što se rodio s tamnijom bojom kože. Srećom, tvoj je otac bio ispred svoga vremena te se trudio tebe i tvoga brata naučiti pravim životnim vrijednostima. Stoga ga izrazito poštujem i voljela bih da sam imala priliku porazgovarati s njim i saznati više detalja o slučaju. Možda je tebi više pričao o tome kada si odrasla? Vjerujem da u vrijeme kada se ta nepravda dogodila, ti još nisi mogla razumjeti kolika je ona strašna bila i što je predstavljala (iako ne sumnjam da si barem znala da se dogodila pogrešna stvar). Uvjerena sam da si sada svjesna toga te da si odrasla i ostarjela kao jedna inteligentna, samostalna, pametna i liberalna osoba koja ne osuđuje ljude na osnovi generalizacija te ih poštuje zbog onoga tko su oni po svojoj biti.

Budući da si ti vrlo opširno opisala neke detalje iz svog života te taj nepravedan događaj kojem si svjedočila, nadam se da ti je prihvatljivo što u ovom pismu iznosim neka svoja promišljanja i što se brinem za suvremeno društvo i svijet u kojem trenutačno živim. Također, zanimaju me i još neki detalji iz tvoga života. Jesi li ikada ponovno bila u neposrednoj blizini nekoga drugog slučaja rasizma ili drugog oblika ljudske diskriminacije? Kakav je utjecaj na tvoga oca ostavio slučaj kojim se bavio i koji je završio onako kako nije smio završiti? Je li te taj davni događaj iz tvoga djetinjstva potaknuo da se ikako angažiraš u borbi protiv diskriminacije? Voljela bih da mi, ako nađeš vremena, odgovoriš na ova moja pitanja, a svakako možeš dometnuti što god drugo poželiš.

Želim ti sve najbolje u životu i znaj da me tvoja priča iz djetinjstva iznimno interesira, ali me istodobno jako rastužuje zato što je ona i dalje relevantna za suvremenost te što problemi o kojima si pisala nisu ostali u prošlosti. Osim odgovora na pitanja koja sam ti postavila, svakako bih voljela da porazgovaramo i o raznim drugim temama, što god ti padne na pamet. Sviđa mi se tvoj način razmišljanja kada si bila malena djevojčica, a ne sumnjam da si sada još zanimljivija i mudrija te da ćemo imati mnogo tema za razgovor. Također se nadam da ti ne smeta što ti se obraćam s „ti“, ali već sada osjećam da, unatoč razlici u godinama, možemo biti dobre prijateljice i redovito komunicirati.

Šaljem ti lijepe pozdrave!

Dora Erceg

DORA ERCEG: PISMO DEBORI FELDMAN, SPISATELJICI AUTOBIOGRAFSKOG ROMANA *UNORTHODOX*

Draga Deborah!

Duboko me pogodila tvoja iskrena i nevjerojatna životna priča. U moru golemoga broja ljudi koji se redovito žale na svoje živote te se pokušavaju na ovaj ili onaj način istaknuti pričajući o trivijalnim i nebitnim problemima, ti si ona koja mi se urezala u pamćenje i ona koju izrazito cijenim iako te ne poznajem. Smatram te izrazito snažnom i samostalnom ženom koja je svoju hrabrost pokazala u svakom trenutku svojega života. Ono što si ti proživjela nevjerojatno je teško iskustvo, a vjerujem da je još teže bilo detaljno pisati o tome i otvoriti svoje srce i pokazati emocije čitateljima diljem svijeta. Zbog toga ti iskreno zahvaljujem. Čitanjem o tvojim židovskim korijenima i načinu života s kakvim se nikad nisam susrela, naučila sam jako mnogo o židovskoj vjeri, kulturi, običajima i tradiciji. Zastajući na svakoj stranici tvoga autobiografskog romana, pitala sam se kako izdržavaš i kako se možeš nositi sa zatucanim neinteligentnim ljudima kojima si bila okružena. Fascinirala me tvoja želja i hrabrost da u tajnosti čitaš knjige koje su ti bile zabranjene, tvoj širok vokabular i savršeno vladanje engleskim jezikom (iako su te učili da je to sotonski jezik kojim nećeš ništa postići), tvoj neprestani trud da se razvijaš, obrazuješ i upisuješ škole unatoč činjenici da su te tvoji bližnji sputavali i pokušali onemogućiti tvoj intelektualni razvoj. Oduševila me činjenica da si toliko ispred pravila koja su ti nametnuta, da si u zatvorenoj konzervativnoj zajednici uočila apsurdnost načina života te se borila za slobodu svog kretanja i mišljenja. Iako si znala da ti je život na kocki, odlučila si boriti se za svoja temeljna ljudska prava i prestati biti potlačena žena iz sjene koja mora raditi sve kako muškarac kaže iako za to nema nikakva temelja ni prava.

Prije čitanja tvojega autobiografskog romana znala sam jako malo o Židovima i njihovu načinu života. Također nisam znala koliko Židova živi u jednom od najrazvijenijih i najliberalnijih gradova u svijetu, New Yorku, i to tako odvojenim i drugačijim stilom života. Budući da sam oduvijek voljela čitati o različitim kulturama, a osobito u djelima pisanima iz prvoga lica i nečijega osobnog iskustva, nisam se ni sekundu premišljala u vezi s čitanjem tvoje knjige. Tvoj mi se život na trenutke činio kao prava fikcija. Osjećala sam se kao da je nemoguće da se toliko događaja i nepravde dogodilo jednoj osobi. Vjerujem da pripadnici tvoje nekadašnje zajednice smatraju da si izdajica, kukavica i čudakinja, ali u mojim si očima (a vjerujem i u očima svih drugih čitatelja) prava i iskrena pobjednica.

Žensko tijelo nije seksualni objekt kojim se može manipulirati, iskoristiti ga i odbaciti kada to netko poželi. Žena ima razum, inteligenciju i sposobnost razvijati svoje talente i znanja. Hvala ti što si to tako snažno istaknula i što nisi upotrebljavala tek puste riječi, već

dokazala da se i iz najgore životne situacije može izaći kao pobjednica. To je glavni razlog zašto mi je tvoja knjiga ostala urezana duboko u sjećanje. Iako vjerujem da su riječi i književnost među najboljim oblicima slanja poruka te da ideje i misli doista mogu promijeniti svijet, zahvalna sam ti na tvojoj hrabrosti da ne reagiraš samo riječima, već da poduzmeš konkretne poteze kako bi promijenila svoj život. Vjerujem da si svojim primjerom potaknula još nekoga da odluči postati gospodar svog života.

Još jedan razlog zbog kojeg obožavam tvoju knjigu jest što sam kroz tvoja promišljanja u romanu zapravo prepoznala sebe. Svaka tvoja rečenica o braku, religiji, obrazovanju, čitanju, odnosima s drugim ljudima zvučala je kao moja. Nikad prije nisam osjećala toliku bliskost s nekim autorom ili autoricom te se stoga osjećam kao da te poznajem. Mislim da bismo se jako dobro slagale jer dijelimo isti pogled na svijet. Također, sviđa mi se tvoj miran i dobroćudan način pisanja. Izvrsno je što ni u jednom trenutku nisi pokazala mržnju ili nekoga pokušala ocrniti. Sviđa mi se što si realno ocrtala događaje iz svog života i što se nisi pokušala prikazati kao nevina žrtva i svetica koja nikad nije pogriješila. Osobe o kojima si pisala opisala si sa svim manama i vrlinama, a roman završila pozitivnim mislima i prihvaćanjem svojih korijena i prošlosti.

Iako sam našla neke informacije o tvom sadašnjem životu preko Googlea, želim znati još puno toga o tebi. Gdje sada živiš i kako se snalaziš? Čime se još baviš osim što pišeš? Kako je tvoj sin Yitzi? Imaš li napokon normalnu vezu u kojoj te muškarac cijeni i voli? Imaš li ikakav kontakt sa svojom obitelji? Bojiš li se ikada da će tvoja brutalna iskrenost bez cenzure imati posljedice i da ćeš zbog toga nastradati? Toliko je toga što te još želim pitati, ali to možemo ostaviti i za drugo pismo. Nadam se da ćeš naći vremena da mi odgovoriš i opišeš svoj sadašnji život. Međutim, ako nemaš vremena za odgovor, barem se nadam da će te ova pitanja potaknuti da napišeš još jednu knjigu, ovaj put o svome sadašnjem životu i uspjehu jer vjerujem da se jako dobro snalaziš. Vjerujem da svaki dan ostvaruješ sve svoje snove i da uživaš u slobodi koja ti je prekasno dana. Sloboda je nešto što čovjek mora imati od rođenja te mu ona ne bi smjela biti oduzeta ni jedne sekunde njegova života. Pozitivno je što si ipak bila dovoljno mlada kada si pobjegla tako da možeš okretati kormilo svog života u onom pravcu u kojem želiš. Znaj da me tvoja priča iznimno inspirirala. Iako se danas mnogi žele nazivati „velikima“, hrabrima i posebnima, ti to doista jesi.

Želim ti mnogo sreće u daljnjem životu i nadam se tvom odgovoru!

Dora Erceg

SONJA ERCEG: PISMO MAESTRU IZ ROMANA *KIKLOP* RANKA MARINKOVIĆA

Dragi Maestro,

najprije Vam čestitam na onom po čemu ste ostali zapamćeni – najspektakularnijem samoubojstvu u povijesti hrvatske, ali i okolnih književnosti. Takvo se nešto zaista ne viđa često! Moje je ime Sonja i ovo Vam pismo pišem više od pedeset godina nakon što ste odlučili završiti svoj život kako bih Vam prikazala kako Vas danas doživljavaju i što se događa s električnim vodovima koji su Vas toliko zabrinjavali.

Iskreno, ne znam što Vas sve zanima ni što biste točno voljeli čuti o današnjem svijetu, Vašim poznanicima i tehnologiji. Ipak, počnimo od Vas. Naime, karakteriziraju Vas kao boema i pijanicu, no nikako ne propuštaju istaknuti Vašu karizmatičnost. Kažu da ste toliko dobro podnosili alkohol da ste ostajali trijezni i sabrani onda kada bi svi drugi padali pod stolove te da ste tada izgovarali svoje najlucidnije rečenice. Sigurno se pitate je li to sada pohvala ili kritika? Na kraju krajeva, to nije ni važno dokle god Vas se sjećaju. A Vas se itekako sjećaju! Najspektakularnije samoubojstvo nije mala stvar, kažem Vam!

Nego, vratimo se na temu. Kažu još i da ste sveznalica velikih, ali i malih znanja koje Vam nerijetko posluže u zanimljivim situacijama. Vode se rasprave i oko toga jeste li Vi svojevrsna književna rekreacija Tina Ujevića. Međutim, tu se javljaju i kritike koje Vam se vjerojatno neće svidjeti, no doista su realne i možda biste trebali razmisliti o njima. Zamjeraju Vam što ste svoj dar i autoritet upotrebljavali samo u krčmi te što se Vaših mudrih riječi sjećaju samo pijanice – ako se kroz maglu uopće i sjećaju. Sugeriraju Vam time da ste svoje riječi trebali zapisati i tako ih pohraniti u trajno sjećanje. Mislim da bi Vam tada oprostili i to što ste stvarno mnogo pili.

Nadalje, roman *Kiklop* uvršten je i u školsku lektiru! Premda nisam sigurna koliko je to pohvalno jer Vas učenici često preskaču i *Kiklopa* zaobilaze u širokom luku. To je prava šteta, no razumijem da adolescenti koji se tek upoznaju s takvim romanima radije posežu za nekim jednostavnijim štivom. Vaše su rečenice pune dubokih razmatranja o životu i življenju općenito i ne može ih se tek tako površno iščitati, već njima valja posvetiti određenu pažnju. U ovom bih trenutku izdvojila nekoliko Vaših misli koje su mi ostale u sjećanju. Najprije su to rečenice: „Prije ili poslije, svi ćemo se naći u smeću. Takav je hod historije“ (Marinković, 1996: 47) te misli u kojima objašnjavate prijezir prema tehnološkom napretku koji nazivate Progres. Umjetnički pravci koji veličaju Progres, poput futurizma, kod Vas izazivaju apatiju koju naglašavate suprotstavljanjem modernog doba i tradicije. Na početku pisma rekla sam Vam kako ću Vas obavijestiti i o električnim vodovima koji su Vas na kraju i odveli u smrt. Govorili ste: „Zar bi Dante pisao bolje stihove pod mliječnom

žaruljom? Da je Leonardu bila potrebna ikakva elektrika, već bi on zavrtio tamo neke točkove da iskre vrcaju" (isto: 49). Odgovor na ova pitanja vjerojatno je – ne. Električna energija u doba Leonarda i Dantea nije bila nužna, no danas se situacija značajno promijenila. U ovih pedesetak godina kako Vas nema dalekovodi su postali naša svakodnevnica, a život bez električne energije u današnje je vrijeme gotovo nezamisliv. Štoviše, tehnologija je toliko napredovala da se koristimo internetom, a sve se više govori i o novoj 5G mreži. Baš poput Vas mnogi se ljudi danas protive upravo takvim inovacijama koje nam neizbježno iz godine u godinu mijenjaju život. Međutim, kada biste stvari objektivno sagledali, možda biste se složili kako „preventivna dehumanizacija" ustvari i nije bila nužna.

Još je mnogo tema o kojima bih s Vama razgovarala kada bih znala da ću od Vas dobiti povratnu informaciju, no ipak ovo pismo polako privodim kraju. Još bih Vas zamolila da ipak pokušate smanjiti svoj prijezir prema ženama. Razumijem da je Vivijana i Vama pomutila um i da ste s pravom ogorčeni na nju. U trenutku kada ste joj priznali svoje osjećaje ona Vas je sramotno izigrala i ismijala zajedno s drugim ljubavnikom. Znate da ju uz ljepotu i promiskuitet ne krasi bogzna kakva inteligencija, no ne mislite li da ste malo prenaglili stavljajući odmah stigmu na cijeli ženski rod? Molim Vas da ipak razmislite o tome. Znam da je u središtu Vaše mržnje ipak električni vod čije zujanje uspoređujete sa zrikanjem zrikavaca, a njegove žice sa životinjskim krakovima i pipcima. Jasno se nazire Vaš nihilizam i to da ne vidite smisao ljudskog postojanja. Nerijetko iznosite svoju mržnju prema budućnosti, električnoj energiji i tehničkom napretku, a čak i prema knjigama i pisanoj riječi. Morate znati i da je čitavo vrijeme Vaše posljednje večeri Melkiora prolazila jeza jer je slutio da će se dogoditi nešto strašno. Ipak, nije mogao ni pretpostaviti da će za Vas „medicinski čista" smrt biti puštanje da Vas ubije upravo ono što ste najviše prezirali – električna energija.

Nadam se da se ne ljutite što sam u ovom pismu dio Vaših razmišljanja dovela u pitanje te se nemojte uvrijediti zbog poneke prozivke. Sve navedeno napisano je u najboljoj namjeri te kako biste mogli dobiti uvid i u drugu perspektivu. Iako znam da ćete nakon čitanja vjerojatno reći nešto poput: „Ja sam čovjek koji je progutao svoj leš – fućkam na sve finese" (isto: 50) pa tako i na navedene sugestije, nadam se da ćete o njima katkad razmišljati.

Lijep pozdrav, Maestro!

S poštovanjem

Sonja Erceg

SONJA ERCEG: PISMO MILANU BEGOVIĆU

Poštovani gospodine Begoviću,

moje je ime Sonja i ovim Vam putem pišem kako bih Vam zahvalila na opusu kojim ste u pedesetak godina dugom stvaralačkom vijeku obogatili hrvatsku književnost te kako bih Vam iznijela vlastita razmišljanja o nekoliko djela koje ste napisali. Xeres de la Maraja, Tugomir Cetinski, Stanko Dušić, Esop s Griča, Hipolit, Malvolio, Petronius – sve su to pseudonimi pod kojima ste pisali svoja djela i, prije svega, zanima me zašto se niste odlučili samo za jedan od njih? Bit ću iskrena pa ću Vam odmah na početku priznati da sam najprije htjela pisati Vašem najpoznatijem ženskom liku – Gigi Barić. Za Gigu imam mnoštvo pitanja na koja bih voljela dobiti odgovor, no shvatila sam kako mi ona na ta pitanja najvjerojatnije ne bi znala odgovoriti. Stoga, ovo sam pismo odlučila uputiti Vama.

U većini dramskih djela ostali ste vezani uz variranje ljubavnih odnosa i ženske likove. Takve dramatičarske odlike najizraženije su u dramama *Pustolov pred vratima* i *Bez trećeg*. Obje sam drame pročitala nekoliko puta i svakim ih čitanjem shvatim na ponešto drugačiji način. Kažu da je tako sa svim knjigama koje iznova čitamo u različitim razdobljima života, no kod Vaših sam drama posebno primijetila razliku u shvaćanju. *Pustolov pred vratima* uprizoruje dojmljivu igru realnoga i irealnoga svijeta, kao i svu njegovu groteskost. Pamtim kako mi je prvim čitanjem drama ostavila dijelom nejasan dojam upravo zbog prenesenoga značenja irealne igre koju tada nisam shvaćala. No kada sam ju ponovno pročitala za vrijeme studija, razumjela sam dublju pozadinu koja se može iščitati iz groteske koja prividno prikriva tragičnost svijeta i sudbine te mi je samim time drama postala mnogo draža. Ipak, sjećam se kako je drama *Bez trećeg* na mene ostavila snažan dojam već nakon prvog čitanja u srednjoj školi. Ovu ste dramu napisali prema završnom poglavlju romana *Giga Barićeva*, a sukob ostvaren na temelju nepostojeće treće osobe prikazali ste iznimno profesionalno te mi je posebno drago što je riječ upravo o dramskome tekstu.

Za Vas kažu da ste jedan od stvaralaca hrvatske moderne te da ste ponajprije dramski pisac, a tek potom romanopisac i pjesnik. Kada Vas se spominje, nerijetko se može čuti kako ste iz mnogih književnih i izvanknjiževnih razloga do kraja svoga života ostali u sjeni Miroslava Krleže. Navedeno mi se čini vrlo nepravednim jer po stilskoj, žanrovskoj i tematskoj razvedenosti Vašeg opusa zaslužujete jedno od najviših mjesta u povijesti moderne hrvatske književnosti.

Ne bih Vas htjela zamarati klasičnim pitanjima poput onoga „Je li Giga ipak prevarila Marka ili je stvarno bila posrijedi isključivo ljubomora?“, no htjela bih još malo pozornosti posvetiti upravo njoj. Gigu i Marka Barića često povezuju s Penelopom i Odisejem, no

iznimno je malo znanstvene literature koja se bavi Vašim djelima. Roman *Giga Barićeva* zaokupljen je suptilnom analizom muško-ženskih odnosa koji čine temelj Vašega romana te je svaki njegov dio podložan vrlo detaljnoj analizi. U opreku postavljate javni i privatni prostor te uz sve popratne odrednice Gigu ne možemo svrstati ni u jedan tip ženskog lika koji nam je poznat u književnosti, posebice hrvatskoj. Uspjelo Vam je da od Gige stvorite izgrađenu i psihološki okarakteriziranu tekstualnu osobu. Samim time Giga nije ni *femme fatale* ni skromna kućanica, svakako nije tip ženskog lika na kakav smo naviknuli. Ona je zaista nešto novo što ste unijeli u hrvatsku književnost, svojevrsna moderna Penelopa kojoj Odisej više nije neophodan. Kao što sam već spomenula, a i sami znate, posljednje poglavlje organizirali ste dramski te je ono podijeljeno u tri čina. Taj dio romana danas je poznatiji kao drama *Bez trećeg*. U znanosti je bilo spora oko toga što je nastalo prije, poglavlje romana ili drama. Prevladavalo je mišljenje da ste naknadno dramatizirali poglavlje, a mene zanima možete li mi otkriti je li to istina te zašto ste se odlučili napisati obje verzije?

Dok razmišljam što bih Vam još mogla reći te što bih Vas još mogla pitati, uvijek mi se javlja pitanje odakle Vam inicijalna ideja za pisanje i kako ste se odlučili da toliku pozornost posvetite razvoju jednoga ženskog lika kao što je Giga Barićeva. Prethodna rečenica nije završila upitnikom jer mi se pitanje s jedne strane činilo možda previše osobnim, a s druge strane toliko očitim da Vam je vjerojatno već dosadilo odgovarati na takva pitanja. Neću Vam oduzimati dodatno dragocjeno vrijeme te ću ovdje završiti svoje pismo.

Za kraj bih Vam još jedino htjela zahvaliti što ste napisali obje drame i cijeli ciklus o Gigi i svakako morate znati kako Vas studenti i školarci rado čitaju. Napetost koju ste postigli dodavanjem ljubomore kao trećeg lika u drami koji se budi prilikom svake zvonjave telefona vrlo je univerzalan motiv s kojim se mnogi mladi, ovisni o društvenim mrežama, mogu poistovjetiti. Nadam se da će Vam teoretičari književnosti u narednim godinama posvetiti više pažnje jer to svakako zaslužujete! Roman i drame svakako ću pročitati još nekoliko puta i unaprijed se veselim nekom novom sloju koji ću tada zasigurno otkriti.

S poštovanjem

Sonja Erceg

ANDREA ERŠETIĆ: PISMO JONATHANU LIVINGSTONU IZ ROMANA *GALEB JONATHAN LIVINGSTON* RICHARDA BACHA

Dragi Jonathane,

čujem kako si postao učitelj letenja. Tvoj trud, rad i upornost isplatili su se! Čestitam ti na tome! Iako ne znam kojim te je putem odnijela tvoja strast za letenjem i poučavanjem, nadam se da će te pronaći ovo pismo. Nužno nam je potreban instruktor letenja! Pišem ti ovo pismo u nadi da ćeš svratiti do nas, da ćeš nam udijeliti malo svoje upornosti, da ćeš uspjeti probuditi onog galeba Jonathana Livingstona koji živi u svima nama. Podsjeti nas da bez obzira na to kako nam teško bilo, ne odustajemo dok ne ostvarimo zacrtani cilj, dok se ne vinemo u nebo. Pokaži nam da se možemo izdići iz neznanja, da možemo biti slobodni, da možemo naučiti letjeti.

Svaki si pojedinac u jednom trenutku u životu postavi cilj. Cilj do kojega silno želi doći. Ciljevi su različiti. Međutim, ne uspije svatko u onom što je tebi, Jonathane, pošlo za rukom – doći do cilja. Svatko se u životu želi samoostvariti, istaknuti po nečemu, zadobiti poštovanje okoline… Netko mašta o uspjehu u školi, netko o uspjehu na poslu, netko o uspjehu u nekom umjetničkom području… Dakle, svi smo različiti, težimo različitim stvarima. Da bi to dostigao, mora prevaliti određeni put, no ti dobro znaš da taj put nije nimalo lak. Štoviše, taj put isprepleten je mnogim krivim putevima, sadrži mnogo prepreka i zahtijeva mnogo truda, rada i upornosti. Te prepreke možda predstavlja obitelj, možda prijatelji, možda šire društvo, a možda i neki vanjski činitelji. Nailazimo na neshvaćanje, neprihvaćanje, neodobravanje… Ti to najbolje znaš. O kakvim god preprekama da se radilo, možemo se složiti u jednom – takav put mnoge je koštao odustajanja od vlastitih ciljeva. Neuspjeh ih je obeshrabrio i oni su odustali. I sam si tako pokušao pripitomiti svoju želju za letenjem i ograničiti se razmišljanjem običnoga galeba. Rekao si da želiš odletjeti natrag svome jatu i pomiriti se s onim što jesi – jadni ograničeni galeb. Pokušao si svoj cilj nadomjestiti ciljevima koje su ti drugi nametnuli. Pokušao si učiniti nešto zbog čega će svi drugi biti sretniji. Samo što svi znamo da ti s tim nisi bio nimalo sretniji.

Moram ti reći da mi je drago što je to ostalo samo na pokušaju i što se nisi pomirio s onim što ti je okolina nametnula kao jedni pravi cilj. Ipak, nisi dopustio da tvoje mogućnosti ostanu nepomaknute. Ipak si se vratio svojoj jedinoj želji – letenju. Ipak si se vinuo u nebo. Znam da nije bilo lako odmaknuti se od obale i vinuti se u nebesa. Nije bilo lako suprotstaviti se okolini. Trudom, radom i upornošću dosegnuo si željeni cilj. Dokazao si sebi, pa i drugima da iako je put do cilja težak, nije nesavladiv. Tvoj trud, rad i upornost urodili su plodom – došao si do cilja. Nakon neprestanoga napornog vježbanja, pretrpljenih strahova i savladanih prepreka, oborio si svjetski rekord u brzom letenju, naučio si

spavati lebdeći u zraku, postao si prvi galeb koji izvodi akrobatsko letenje... Ali ne samo to! Osim što si ostvario ono za što si se silno borio, dokazao si sebi pa i nama da je sve moguće. Pokazao si nam da i kada ostvarimo željeni cilj, ne stanemo, već nastavimo dalje. Naučio si nas sve jednu važnu lekciju – upornost se isplati.

Tvoja priča obišla je svijet, čitali su ju i mali i veliki. Čitala sam ju i ja, i kao mala i kao velika, a vjeruj mi, čitat će ju i moji učenici. Mnogi od njih sputavani su na putu prema svojim ciljevima. Pred njih su postavljene razne prepreke, zahtjevi, ali i drugi nametnuti ciljevi. Svaki učenik jedinstvena je osoba s jedinstvenim mogućnostima, sposobnostima, razmišljanjima, željama, ciljevima… Pogrešno je željeti ukalupiti ih, zahtijevati da rade po istim pravilima, u istom smjeru... To se, nažalost, često čini. Nerijetko im roditelj, okolina, pa čak i učitelji nameću svoje ciljeve, govore im što da naprave, kojim putem trebaju krenuti… Često im vjetar previše zapuše u prsa, pa se okreću i polaze u njegovu smjeru jer tako je lakše i tako su svi sretniji. Svi osim njih samih. Posustanu u nedostatku shvaćanja, odobravanja, potpore... Baš zato tebi pišem pismo, baš se zato tebi obraćam za pomoć! Nemoj dopustiti da odustanu. Nemoj dopustiti da ne ostvare svoj potencijal. Nemoj dopustiti da nikada ne polete. Čak ako u nekom trenutku i odluče odustati od svog cilja i poći putem za koji drugi tvrde da je pravi, pomozi im da što prije shvate da to nije pravi put. Ulazeći u živote učenika s pomoću književnoga djela, pružaš im ono što je tebi nedostajalo – potporu, razumijevanje, uzor. Upravo je to učenicima potrebno kako bi se nastavili razvijati u punom smislu riječi, hrabro i uporno hodajući prema željenom cilju.

Zato te, Jonathane Livingstone, instruktoru letenja, želim pozvati da posjetiš svaki razred, svakog učenika i učenicu i pomogneš im da opstanu na svom putu prema nebu – putu prema ostvarenju cilja. Leti uz njih kao uz svoje učenike, pokaži im pravi put, budi im primjer, vodi ih i bodri na još veći trud, rad, ustrajnost. Ali isto tako posjeti i one koji su zaboravili na svoje ciljeve. Podsjeti ih na njih, pokaži im da trebaju krenuti k svojim ciljevima. Želim da im budeš primjer! Želim da im pomogneš da puste da poleti taj galeb Jonathan kojeg imaju u sebi.

Srdačni pozdravi sa zemlje!

Andrea Eršetić

DOROTEA FEREŽA: PISMO GREGORU SAMSI IZ PRIPOVIJETKE *PREOBRAZBA* FRANZA KAFKE

Dragi Gregore,

nakon što sam se upoznala s tvojom situacijom i tvojim osjećajima, jednostavno sam imala potrebu da ti se obratim. Redovito pratim tvoj blog na kojem iznosiš svoje osjećaje i situacije koje proživljavaš. Drago mi je što se ne ustručavaš pokazati svima da je u redu biti tužan i nesretan situacijom u kojoj se nalaziš jer to nije sramota. Imam potrebu napisati ti pismo kao znak potpore, želim ti pružiti podršku jer svi u životu imamo uspone i padove, no uvijek postoji izlaz iz situacije koja se nama čini bezizlaznom. Ono što ti još želim poručiti ovim pismom jest to da moraš postati snažan i ostvarivati svoje želje. Djelomice se mogu poistovjetiti s tobom, ali ću ti to detaljnije obrazložiti u pismu.

Inače pratim blogove poznatih ljudi, a jednog sam dana na blogu naišla na tvoje ime „Gregor Samsa". Nekako me privuklo da otvorim tvoj blog jer mi je fotografija koju si postavio na profil bila neobična – nije baš normalno susresti se s profilnom fotografijom kukca na nečijem blogu. Isprva pomislih kako je to neka šala pa s naumom da se malo nasmijem otvorih tvoj blog. Od brojnih priča koje si pisao odlučih se za onu naslovljenu „Strah unutar odvratne ljušture". Svi su mi naslovi priča bili čudni baš kao i naslov „Otac, moj strah!" i više mi nije bilo smiješno. Čitajući tvoju priču koju sam prvu otvorila i vidjevši kako se zapravo osjećaš, obuzele su me emocije i suze su mi krenule niz lice. Najprije mi je bilo nevjerojatno da se čovjek preobrazio u kukca! No zanemarujući tu činjenicu, u prvi sam plan stavila tvoje osjećaje i brigu za obitelj. Shvatila sam da ne voliš posao koji radiš, no jednostavno ne vidiš drugi izlaz jer tvoju obitelj netko treba prehraniti. U redu, to mogu razumjeti, ali ono što mi privlači pozornost jest tvoj stres i nesebičnost jer smatraš da si jedino ti sposoban pobrinuti se za svoju obitelj iako ne voliš posao koji radiš, što jasno izražavaš u citatu: „'O bože,' pomisli, 'kakav sam naporni posao izabrao. Iz dana u dan na putovanju. Uzrujavanja na poslu mnogo su veća nego kad se radi kod kuće, a osim toga mi je ta muka s putovanjima još nametnula da se brinem za veze vlakova, loše jedem i uvijek susrećem ljude s kojima ne mogu sklopiti trajno i srdačno prijateljstvo'" (Kafka, 2003 : 274). Tvoja obitelj pak nije nesposobna, kad se moram tako izraziti. Svi su zdravi i pokretni ljudi koji su u mogućnosti zaraditi za život i sve potrepštine. Ti si bio stup obitelji, držao si sve na nogama, a kako su oni to tebi vratili nakon tvoje preobrazbe? Vrlo sebično i nezahvalno. Nadam se da mi ne zamjeraš na ovakvim komentarima, ali teško podnosim nepravdu koja ti se događa. Kakva god da je tvoja fizičnost, i dalje si član obitelji. Na tom se planu ništa nije promijenilo, ali tvoja obitelj to ne vidi ili ne želi vidjeti.

Nekako sam zamijetila da se uvijek stavljaš na posljednje mjesto. Naravno da je obitelj svetinja, ali kako ti ništa ne govori njihovo ponašanje prema tebi? I sam si rekao kako si čuo u jednom razgovoru da imaju nešto novca od očeva propalog posla, a čak nisi ni znao za to. Neke su se stvari ipak tajile od tebe koji si jedini bio spreman preuzeti odgovornost za sve vas. I tu si najviše ispaštao jer si ti bio nezadovoljan i nesretan, život ti je bio tek posao sve do tvoje preobrazbe koja te prikovala za tvoju malu sobicu.

Također, spomenula sam priču kojoj si nadjenuo naziv „Otac, moj strah!". Na početku sam rekla kako se na jedan način mogu poistovjetiti s tobom. Sada ću ti otkriti zašto. Postupci tvoga oca nimalo me ne raduju. Kako god, smatram da je dijete nešto sveto i za dijete se daje život, ali neki ljudi to jednostavno nemaju usađeno u sebe, taj roditeljski instinkt, a elemente toga prepoznajem u ponašanju tvoga oca, gospodina Samse. Zašto nitko ne prihvaća tvoju preobrazbu? Zašto se nitko ne pomiri s time? Zašto ti ne pomognu i ne obasipaju te ljubavlju, toplinom i podrškom? Iskreno, nisu ni prije to činili, pogotovo tvoj otac. Mene je moj otac napustio. Kako si ti otuđen od svoga oca, odnosno on od tebe, tu vidim poveznicu između nas i jednu vrstu uskraćene ljubavi. Zato imam potrebu napisati ti da se počneš boriti za sebe jer to nitko neće napraviti umjesto tebe. Nije ti bitan svatko da budeš sretna osoba, pogotovo ne netko tko se ponaša prema tebi kao tvoj otac koji je bacio jabuku na tebe i pritom te ozlijedio tako da podnosiš strašnu bol. Kako to netko može učiniti?

Ono što sam ti ovim pismom željela poručiti jest to da te tvoja obitelj mogla izvući iz ovog oklopa kukca koji te zarobio, ali nije to učinila. Zato moraš sam to učiniti dok ne bude prekasno. Čovjek padne, ali poslije toga ustane. Sve je to dio i sastavnica života. Tako jačamo i postajemo bolji ljudi. Tvoje razmišljanje koje mora postati pozitivnije i bolje riješit će te ljušture koja te zarobila. Sada si samo ti taj koji odlučuje o svojoj sudbini.

Srdačno te pozdravljam i nadam se da ćeš mi se možda i javiti jer sam uvijek spremna pomoći ti.

Dorotea Fereža

DOROTEA FEREŽA: PISMO ERNESTU NEMECSEKU IZ ROMANA *JUNACI PAVLOVE ULICE* FERENCA MOLNÁRA

Dragi Nemecsek,

pišem ti ovo pismo jer danima razmišljam o tebi. Tvoja me hrabrost i neustrašivost potaknula da ti se obratim. Tvoja ljubav prema gruntu i poštovanje prema vođi družine u kojoj si se našao vrijedna je naklona. Teško mi je što nećeš moći pročitati ovo pismo i srce mi se slama dok ga pišem. Potaknuta sam time što sam u tebi prepoznala običnog čovjeka koji se bori za to da se izjednači s drugima, da se dokaže te se mnogi mogu ugledati na tvoje ponašanje koje je puno suosjećanja i želje za prihvaćenošću.

Iako si sitan plavokosi dječak, krhke građe, mršav i slabašan, najviše se ističeš u svojoj družini. Nikada te nisam vidjela, ali mogu te zamisliti i priznajem da me usrećuje taj zamišljeni prizor. Ono što vidim jedan je veseo dječačić koji se radovao životu. U tebi je bilo toliko živosti i toliko toga što te još čeka. Ono što je tužno jest to da članovi tvoje družine nisu primjećivali kakvog hrabrog i neustrašivog mladića imaju pokraj sebe. Tužno mi je čuti da si jedini ti bio bez čina u družini, da si bio potrčko, a tebe je i to veselilo. Jednostavno si u svemu vidio nešto pozitivno. Najdraže mi je bilo čuti kada si se dobrovoljno prijavio za špijuniranje Crvenokošuljaša – od svih dječaka, uz Čokonaša prijavio si se samo ti i već si tu pokazao svoju veličinu. Ne znam samo kako drugi to već tada nisu primijetili. No čak ni tu nije kraj. Tako sićušan i malen hrabro si koračao botaničkim vrtom koji je bio sjedište Crvenokošuljaša. Bio si spreman suočiti se s protivnicima ako se tako razvije situacija, nije te bilo strah pogledati u oči njihovog vođu ili članove koji su ti ukrali pikule.

Situacija koja me posebno raznježila bila je ona u kojoj si saznao da je Gereb izdajica vaše družine – to te pogodilo kao da te izdao član obitelji. Tu mogu povući paralelu i reći kako si uz sve nabrojeno jedna vrlo emotivna osoba koja se veže uz ljude i teško prihvaća nevjeru, ali život je jednostavno takav: uvijek ćemo naići na one bolje osobe i na one koji u nekim stvarima i ljudima gledaju samo svoju korist – to je nažalost tako.

No neću se udaljavati od onoga što mi je sada izuzetno važno, a to si ti. Iako ovo pismo nećeš moći pročitati, ja ga svejedno pišem. Pišem ga i suze same krenu jer ne podnosim nepravdu koja se događa. Zašto si ti takvo milo i drago biće puno života završio ovako? Tvoja hrabrost i volja, ponos i čast doveli su te do tragičnog kraja. Kada sam čula da si upao u ledenu vodu, mislila sam si: „Pa to je za malenog Nemecseka baš ništa. Prošao je i gore stvari, a ne običnu vodu...“ No dvaput su te okupali, treći put kad si ponovno iskazao svoju hrabrost i špijunirao Crvenokošuljaše koji su dogovarali napad na grunt. Tada su te primijetili i bacili u vodu – opet, ali si im tada pokazao što je odanost i prijateljstvo, povjerenje i zajedništvo.

Svojom rečenicom: „Ali ja se nisam prebacio među vas. Radije me udavite u vodi, i zatucite, ali ja sigurno neću biti izdajica kao netko tko tu stoji, gledajte… tamo…“ (Molnár, 2014 : 88) htjeli su te odvući na suprotnu stranu jer su u tebi prepoznali hrabrost. Ironično je to što tvoja družina koja je s tobom provodila svaki dan to nije prepoznala. Takav je svijet – nekome nešto možeš staviti pred nos, ali to neće vidjeti.

Nakon svih nedaća koje su te snašle slijedi ono najgore, a to je tvoja bolest koja me izuzetno pogodila. Dobio si upalu pluća. Pa kako i ne bi. Tako krhak, sićušan, malen… Kako da se tako maleno tijelo bori protiv tako strašne bolesti. Uslijedila je temperatura i buncanje, sve je išlo na gore. Uz tvoju situaciju odvijala se i borba na gruntu, a ono što me zasigurno oborilo s nogu tvoja je pojava ondje. Srušio si hrabrog i opasnog vođu suprotnog tima, tako malaksao i slab. Onda se nađem u čudu: odakle vučeš tu snagu i volju? Kako se takvo što dogodi? Od samog početka tvoje nesretne priče jednostavno sam bila pod dojmom, ali kraj me ostavlja bez daha i tu još uvijek stoji onaj tračak nade da ćeš se oporaviti i da lik kao što si ti neće završiti tragično. Nažalost, nisam bila u pravu. Svi su saznali da umireš i da ti je stanje jako loše.

Zaboravila sam spomenuti situaciju u kojoj si izbačen iz kit-udruge koja je održavala sastanak u vrijeme kada si saznao da Gereb kao izdajica kuje planove na vašem gruntu, a uz sve to obeščašćen si jer ti je ime napisano malim slovom. Ne brinem se ja za druge. Dođe sve na svoje. Znam da se nisu osjećali ugodno kada su saznali za sve što si proživljavao i što te snašlo. Shvatili su da si zapravo junak u cijeloj priči, a ne samo maleni domobran, običan vojnik. Drago mi je da si u svojim posljednjim trenucima bio s Bokom jer ti je on bio uzor i njegova je riječ za tebe bila svetinja. Tako si bio ponosan na sebe na samome kraju, a to me je malo utješilo. Vidiš, i ostali su došli i htjeli su se ispričati što su te obeščastili pa su tvoje ime ispisali velikim tiskanim slovima, ispravili podatak da si izdajica, ali tvoje maleno srce u tom trenutku prestalo je kucati.

Vrlo sam dobro upoznata s tvojom pričom i zaboli me jecaj tvoje majke koja te prima u svoje naručje kada je tvoja dobra duša napustila tijelo. Ostavio si trag na svakome. Pokazao da nikoga ne treba cijeniti po izgledu jer su tvoja osobnost i izgled dvije suprotnosti – u malenom tijelu nalazi se velik i hrabar dječak. To je ono što me osvojilo i jako mi je žao što je takva sudbina uslijedila, pogotovo nekome kao što si ti.

Šaljem ti bezbroj toplih pozdrava na Onaj svijet.

Želim ti da tamo bezbrižno živiš i čuvaš svoje prijatelje koji za tobom žaluju.

Tvoja Dorotea Fereža

NIKOLA FORŠEK: PISMO REMUSU LUPINU IZ ROMANA *HARRY POTTER I ZATOČENIK AZKABANA* J. K. ROWLING

Dragi Remuse,

stvarno ne znam otkuda da počnem. Kada sam prvi put u ruke primio *Harryja Pottera i zatočenika Azkabana*, znao sam da bih htio imati učitelja baš poput tebe. U svemu si bio suprotan onome u čemu su ostali podbacivali, pogotovo Snape. Zapravo, u svemu si, u potpunosti, bio pravi pravcati anti-Snape kojeg smo svi, s jedne strane, kao djeca mrzili jer smo ga se kao učitelja strašili. S druge strane, ti si kao nastavnik znao pokazati najvažniji princip i pridržavati ga se, odnosno da se uvijek treba okrenuti praktičnosti, a ne samo teoriji i „bubanju" činjenica, posebno u učenju magije. U tom svom magičnom svijetu u kojem sam se našao kao mlada osoba, oduvijek si bio izvor i stup stabilnosti ne samo za svoje učenike već i za sve mlade čitatelje koji su krenuli na to divno putovanje zajedno s Harryjem. Čak i kasnije, kad si izgubio nastavnički posao, njemu si ostao jedna od mnogih očinskih figura koju je toliko očajnički trebao u ključnim trenucima sveopćega kaosa, zbunjenosti i potrebe za ugledanjem u nekoga.

Lily, kao što si i sam rekao, uvijek je imala sposobnost vidjeti ljepotu u nekome. Čak i kada ta osoba samostalno to nije mogla uvidjeti, sam si se držao te izjave. Mislim da si time najviše utjecao na sve mlade čitatelje diljem svijeta šireći tu univerzalnu poruku o potrebitosti tretiranja ljudi s empatijom. To se ponajviše odražavalo u tvojim metodama učenja. Prema svim si se svojim učenicima odnosio jednako i s istim kriterijima dajući im svima istu priliku da nešto nauče iskreno vjerujući u njihovu sposobnost, čak, a možda i najviše, tada kada su oni sami u sebe sumnjali.

Našao si odvojiti vremena za izvannastavne aktivnosti primajući Harryja u svoj ured i izvan nastave na predmetu Obrane od mračnih sila učeći ga naprednoj magiji koju je s relativnom lakoćom i naučio upravo zato što si mu dao priliku da se u njoj samostalno praktično okuša. Uz tvoju pomoć i ja sam naučio važnost dobre i prijateljske atmosfere i dobrih emocija u bilo kojem okružju, a pogotovo u razrednom okružju. Uopće ne sumnjam da si mnoge inspirirao da postanu učiteljima i da tako žustro i s voljom pružaju svoje znanje mlađim generacijama. Mnogočem si nas naučio, ne samo o magiji već i o životu općenito. Nikad nisi ugnjetavao nijednoga svojeg učenika ili se koristio ikakvim neumjesnim metodama ili negativnim emocijama da ih naučiš ičemu jer si dobro znao da tako nešto ne funkcionira.

Svojim životnim radom, a možda pogotovo i svojim cijelim postojanjem, uvijek si predstavljao iznimnu važnost prihvaćanja u društvu. Možda to prvim čitanjem romana nismo shvatili, ali vraćajući se na tekst, shvatili smo važnost prihvaćanja onih nesretnijih

od nas u društvu, važnost toga da svi dobiju istu priliku u životu. Uvijek si prihvaćao i cijenio svakoga, pa čak i kada oni nisu cijenili tebe, čime si zavrijedio iznimno poštovanje svih svojih najbližih.

I ovo si isto propagirao – važnost prijateljstva i povjerenja među prijateljima. Uz tvoju pomoć naučili smo se važnosti skupine, važnosti toga da stvaramo dobre interpersonalne odnose jer nam je to korisna društvena vještina. Čovjek je socijalno biće i veliki dio životne sreće dolazi upravo od toga da budeš dijelom skupine. Dokazao si to kada si se ponovno sreo sa Siriusom i prepoznao u njemu onoga starog prijatelja, dobrog pajdaša – nikad zapravo nisi prestao vjerovati u njega, čak i dok su ga lažno optužili i zatvorili na dvanaest godina te si ipak negdje duboko u sebi zadržao onu uspomenu iz svoga razdoblja u Hogwartsu i prisjetio se svih onih lijepih trenutaka koje si proveo s njime i ostalim Haračima. Iako ste nas ti i Sirius zastrašili svojom spremnošću za osvetom, time ste nam pokazali jednu jako važno stvar – da se nikad, ni pod kojim uvjetima ne smije biti kukavica i prikloniti se zlu. Upravo u toj situaciji dolazi na vidjelo važnost jačine prijateljstva. Dokazali ste da nikad ne smijemo suditi knjigu po koricama – iako ti i Sirius po vanjštini niste odavali najdojmljivije odlike, u dubini svoje duše dokazali ste se u najboljem mogućem svjetlu, izabrali ste stranu dobra, vjerovali ste jedan u drugog. Prijateljima ste ostali i dugo nakon toga, i upravo ste iz te čvrste veze vukli snagu za daljnju borbu. Čak i u razdobljima kada se činilo da je sve propalo i kada nije bilo apsolutno nikakve nade, nikad niste posustajali. Nastavili ste s borbom protiv zla u svijetu, sve do svoje prerane smrti.

Nadasve si se čvrsto držao svojih principa i tom svojom čvrstoćom davao si i ulijevao snagu ostalima da nastave istu borbu. Svojom cjeloživotnom borbom i radom davao si nam svima primjer, ponajprije primjer svih onih dobrih vrlina kojih se u životu trebamo držati. Mislim da bismo od tebe mogli još mnogo toga naučiti, samo da Joanne nije odlučila da je potrebno da se žrtvuješ za veće dobro. Ipak, i to je bila pouka koja nam je trebala. Život nije uvijek pošten i na to se trebamo naviknuti ne samo u ratu nego i općenito. Nesumnjivo ćemo izgubiti one koji su nam u životu mnogo značili. No život ide dalje i zato je važno ostaviti svoj biljeg u svijetu – ne u obliku lažnih, grandioznih postupaka, već time kako se odnosimo prema ostalim ljudima. Samo ćemo tako nastaviti živjeti u njihovu sjećanju i upravo ćemo tako osigurati vlastito pravo nasljedstvo. Čak i u svojoj smrti ostavio si nam jednu od najvažnijih pouka.

I zato, profesore, hvala Vam od srca na svim lekcijama.

Srdačno

Nikola Foršek

FILIP GABRIĆ: PISMO HAMLETU IZ TRAGEDIJE *HAMLET* WILLIAMA SHAKESPEAREA

Dragi Hamlete,

pišem ti ovo pismo jer su me tvoje odluke i postupci nagnali na promišljanja o kojima danima razmišljam. Pišem ti jer ti želim reći da nisi jedini koji se našao u naizgled bezizlaznoj situaciji te pomisliš da je ista ostvaraj najgorih snova, ali čak i tada postoji način da izađeš iz takve situacije, a to je da se moraš suočiti sa svojim strahovima. Ili barem tako kažu...

Svjestan sam, Hamlete, da smrt najbližeg člana obitelji može stvoriti golemu bol, veliku rupu u srcu koju je teško zacijeliti, a još teže zaboraviti. Ne mogu ni zamisliti kako je tek tebi bilo kada si se vratio u svoju rodnu Dansku, u dvor Elsinore koji nazivaš domom. Isti se taj dom pokazao mjestom u kojemu si postao stranac, s obzirom na to da je to dom u kojemu ti majka ima novoga muža (koji je ujedno i tvoj stric) te dom u kojemu ti nema više glavnog oslonca u obitelji i osobe koja ti je bila životnim uzorom, tvoga oca i bivšega kralja. Još mi je bilo teže zamisliti trenutak kada ti se otac pojavio u obliku duha i od tebe zatražio osvetu. Pitam se samo kako si se osjećao kada ti se obratila, ne samo mrtva osoba već i osoba za koju si najviše priželjkivao da je živa i da bude uz tebe. Također saznaješ i drugu stranu priče o kraljevoj smrti, odnosno onu stranu priče koju mi smrtnici nikada nećemo saznati pa se uistinu zapitaš što učiniti u tvojoj situaciji: „Trebam li se osvetiti?" Vjerujem da su ti tisuće i tisuće misli prolazile kroz glavu u tom trenutku, što te uostalom i dovelo do nedoumice: „Biti ili ne biti – to je pitanje!" (Shakespeare, 2004: 68). Da, to je pitanje. Što čovjek treba učiniti u takvoj nezamislivoj situaciji kod koje bi mnogi posustali i predali se, a rijetki učinili ispravnu stvar i, ono najvažnije, bili spremni na akciju. Ti si, Hamlete, prije nego što si ispunio očevu želju, tražio logičko uvjerenje, odnosno dokaze koji se zasnivaju na stvarnim činjenicama. Nisi htio odmah izvršiti osvetu čime si se pokazao kao plemenito, ali i kao racionalno biće, kao onaj koji svoju sudbinu, ali i sudbinu drugih, neće prepustiti „nadnaravnim bićima". No iz drugoga kuta gledano možda si jednostavno bio uplašen pa si zato htio i odgoditi zahtijevanu osvetu. Naime, s vremenom si postao onaj koji ,,puno laje, a ne grize", a govorim ti to jer si se u mnogo prilika tako zaklinjao na osvetu. Među ostalim vidio si kralja da se moli, ali nisi ništa učinio. Zašto? Citirat ću te: „Ja, njegov sin jedinac, lopova tog šaljem u nebo. To je plaća i nagrada, ne osveta" (isto: 89). Da bi na kraju odustao. Mislim da si time samo pokušao opravdati svoju pasivnost, tek si tražio argumente da se ne moraš osvetiti. Bit ću precizniji i usuditi se reći da si se uplašio. Ipak, ubio si Polonija iako je i to bilo sasvim slučajno. Ipak, treba uzeti u obzir da je ovdje riječ o ubojstvu kralja, odnosno o ubojstvu tek zbog zahtjeva kakve prikaze preko

koje i sam shvaćaš da ti smrt oca nije bio nesretan slučaj. U svemu tome ti se odlučuješ na čekanje. Nažalost, sva te ta odgoda oko osvete dovela i do ludila. Pokušavao si svoje akcije zakrinkati glumljenjem ludila, ali je i ono postalo dijelom tebe, a kasnije i pogubnim činom. Možda je takvo nešto prolazilo u početku među dvorjanima, ali je s vremenom ta gluma postajala sve učestalija čime si postao previše opsesivan oko osvete, a samim time i zapravo lud. No razumijem i tvoju ludost. Istina je da nije u čovjekovoj naravi oduzimati drugima život, pogotovo ne onima koji ti nisu ništa učinili, barem ne izravno.

Kada sam napisao da je ludilo postalo pogubno za tebe, ponajprije sam mislio na tvoj odnos s Ofelijom. Žao mi je što se vaš odnos tako završio. Nije trebao. Ipak, ne mogu se oteti dojmu da si Ofeliju ti odveo u grob. Slomio si joj srce, Hamlete, a ona te oduvijek iskreno voljela unatoč zabrani njezina oca. Tvoje je ludilo dovelo i nju do ludila i teške depresije, ali ti zaokupljen svojim vlastitim uvjerenjima i akcijama nisi htio obraćati pozornost na nju. Krivio si ju i vrijeđao samo zato što je kći osobe koju mrziš. Zašto si morao biti tako grub i reći joj: „Nisam vas ljubio. Idi u samostan! Zašto da rađaš grešnike?“ (isto: 71) Rekao si nešto što ne misliš i povrijedio osobu kojoj je stalo do tebe i koja je uvijek bila na tvojoj strani, čak i kad svi drugi nisu. Prekasno si to shvatio, u najgorem mogućem trenutku, na njezinu pogrebu. Nemoj pomisliti da te za sve krivim. Nije to lako. Tek kad nešto izgubiš, shvatiš koliko ti je zapravo značilo – nisi jedini. Različite situacije dovode ljude u različite akcije te svatko od nas drukčije reagira. Eto, ti nisi imao tu sreću da svu tu situaciju oko osvete okreneš u svoju korist.

Žao mi je samo, Hamlete, što si u svojim uvjerenjima na kraju ti izvukao deblji kraj. Međutim, ipak si ostvario djelić onoga što si htio, onoga za što si se borio i zbog toga ti želim zahvaliti jer je tvoj tragični i „junački“ lik postao simbolom otpora koji ljudima ulijeva nadu te potrebnu snagu i podršku da se vrijedi boriti za svoje stavove i ciljeve, čak i onda kada su drugima ona pogrešna. Nadam se, Hamlete, da i dalje bježiš od ruku osvetnika i da se ponosno držiš uzdignute glave bilo da hodaš među ulicama Danske bilo nekog drugog podneblja.

Tvoj pratitelj

Filip Gabrić

FILIP GABRIĆ: PISMO IVANU GUNDULIĆU

Preuzvišeni gospodine Gunduliću,

pišem Vam ovo pismo u nadi da će stići u prave ruke – u Vaše ruke. Razumijem da trenutačno imate pune ruke posla otkako ste postali član Maloga vijeća, odnosno posla oko vođenja veličanstvene Republike kao što je to Dubrovačka, ali nešto me silno zanima pa Vam zbog toga razloga i pišem u nadi da ću saznati odgovore na mnoga pitanja koja me već godinama muče. Svjestan sam i mogućnosti da ćete pokidati pismo ili, još gore, ne pročitati ga poslije pitanja koja ću Vam upravo postaviti, ali ih Vam svejedno moram uputiti. Zašto ste odbacili djela *Porod od tmine*, zašto Vam je ep *Osman* ostao nedovršen te, naposljetku, zašto Vam je u djelima bitan pojam sreće?

Naime, počet ću od Vaših prvih dramskih komada. U posveti *Pjesnima pokornima kralja Davida* predstavili ste svojih deset dramskih ostvarenja, a ista ste prozvali *porodom od tmine*. Mnoga su od tih djela izgubljena iako su doživjela velike uspjehe u Dubrovniku pa sam konstantno tražio odgovore na pitanja koja se odnose na Vaš samodestruktivni čin. Ne znam je li tomu razlog bio taj što ste smatrali da ti tekstovi, po žanru libretističke drame, nisu dovoljno „duhovne", a samim tim i poučne, ili je razlog tomu što ste jednostavno odlučili da nećete više pisati libretističke drame. Vjerojatno ne bih trebao sam dolaziti do zaključka, ali s obzirom na to da mi to jedino preostaje, uzeo sam si to pravo pa pokušao odgonetnuti. Iz moga kuta gledanja rekao bih da je razlog ono prvo. Mislim da ste u duhu protureformacije smatrali da djela (općenito) po svome sadržaju moraju biti ponajviše nabožna jer su sva ostala isprazna i grešna. Moguće i da griješim, ali zašto biste onda i kasnije pisali libretističke drame poput *Dubravke* koju ste stvarali nadahnuti baš tom protureformacijskom ideologijom. I zašto biste objavili *Arijadnu* nekoliko godina poslije? Nadam se da mi nećete zamjeriti na ovoj pretpostavci, stoga se i dalje radujem Vašem odgovoru.

Kao što sam i naveo, osim Vaših mladenačkih djela zanima me i nedovršetak epa *Osman*, Vašeg najvećeg i najduljeg djela koje ste pisali preko 10 godina, a ipak ga ostavili nedovršenim. Nije mi jasno zašto ste ga ostavili nedovršenim, a možda je mogao postati puno više od epa. Ne znam je li razlog njegove nezavršenosti bio taj što su se ta dva toliko „opjevana" pjevanja stjecajem okolnosti izgubila, ili ste ih možda Vi uništili, ili pak netko drugi, a može biti da ep zapravo nikada niste dovršili. Moguće je i da zapravo nije riječ o jednom spjevu, nego o dvama od kojih je jedan posvećen Osmanu, a drugi Vladislavu pa ih je tek kasnije netko spojio u jednu cjelinu. Također, zbog nezavršenosti ostali smo uskraćeni za čak pet fabularnih zbivanja. Osim priče o Osmanu ne saznajemo ni bitne

razvoje likova o Ali Paši i Sokolici, ali i o vezama Krunoslave i Korevskog te Sunčanice i Kazlar-age.

Pitam se još što ste htjeli reći tom pričom o mladom sultanu Osmanu? Čemu priča teži? Je li njezin glavni cilj bio da na uzbudljiv način prikažete jedan povijesno važan događaj ili ste preko njega htjeli govoriti o nekim drugim simboličnim principima koje nosi Osmanov lik? Da je djelo dovršeno, vjerojatno bi dojam o njemu postao mnogo jasniji pa bi tako i sve odluke na kojima ste stvarali *Osmana* bile opravdane. Postoje dopjevi Vaših „nestalih" pjevanja, ali koliko god ona bila dobra, nisu proizašla iz Vašega pera. Pitam se, što bi bilo da pjevanja ne nedostaju?

I na kraju, nadam se da mi nećete zamjeriti da Vam poslije ovih silnih pitanja postavim još jedno pitanje, a obećavam i posljednje na koje bih htio da mi odgovorite o temi koju sam pronalazio i u djelima ostalih hrvatskih pisaca, posebice Marina Držića. Naime, puno ste pisali o pojmu sreće odnosno *fortune*. Tako ste Vi, simbolično, u prvom i posljednjem pjevanju u *Osmanu* spomenuli tu famoznu sreću, točnije *kolo od sreće*: „Kolo od sreće uokoli / vrteći se ne pristaje: / tko bi gori, eto je doli, / a tko doli gori ustaje" (Gundulić, 1938: 284–285). Zašto spominjete sreću? Je li ona bila bitnim čimbenikom u odigravanju Osmanove sudbine? Također ono glavno što me zanima jest tko pokreće to kolo od sreće? Je li to Bog, čovjek ili netko drugi? Tijekom čitanja *Osmana* nigdje niti sam naišao niti je jasno rečeno tko ga pokreće, ali opet moguće je da nisam ni dobro tražio. Možda je baš i to problem nedovršenja 14. i 15. pjevanja? Pitam se...

Nadam se, gospodine Gunduliću, da ćete u ovim „mračnim" vremenima pronaći malo „svjetlosti" za mene i odgovoriti mi na postavljena pitanja, ali ako to i ne učinite, smatrat ću to Vašim odgovorom i neću ga uzeti za zlo. Želim Vam svu sreću u daljnjem vođenju Republike, ali i u spisateljskim vodama.

Hvala Vam na strpljenju!

Vaš vjerni čitatelj

Filip Gabrić

LUCIJA GALIĆ: PISMO ERVINU IZ ROMANA *POLOVNJAK* DALIBORA CVITANA

Dragi Ervine,

imaš previše godina da bi ti život bio toliko nesređen. Svi ti idu na živce počevši od onih uspješnih za koje kažeš da su samo zaronjeni u svoje bogatstvo pa sve do onih ne toliko uspješnih jer ti dosađuju svojim neprestanim zanovijetanjem i samosažaljenjem. Mislim da si i sam nesretan u životu jer te hrani tuđa tuga i shvaćaš da postoji netko tko je nesretniji od tebe. Trebao bi se trgnuti i napraviti nešto što će ti uliti novu nadu. Djeluješ dosta samozatajno. Naime, jednom prilikom rekao si kako ti je najdraže životno doba bio pubertet jer tada nitko ne zna što se zbiva s tobom i nikome ne želiš polagati račune.

Ne razumijem zašto si odlučio pružiti pomoć Veri ako je to nešto što doživljavaš kao teret. Sada si se samo uvalio u još veći problem. Vera zasigurno nije bila pri sebi kada je pomislila kako si ti primjerena zamjena za oca njezinoj kćeri Dijani i ne znam kako si joj uopće mogao savjetovati da napusti školu ako ju pati. Tvoj se život sveo na noćne izlaske i vječito traganje za Elom koja je puno mlađa od tebe i stvarno mislim da nije za tebe. Iskreno, čini mi se da te ona samo žali pa ti se tu i tamo obrati dok očijuka s mlađim muškarcima i uvijek će biti u središtu pozornosti što tebi, očigledno, nije po volji i zato mislim da je bolje da ju zaboraviš jer ćeš se samo razočarati.

Stalno se žališ da se osjećaš osamljeno, ali pronalaziš pogrešne načine da se toga riješiš jer to su samo kratkotrajni načini, a sutra te čeka isto. Zgrozilo me kada si rekao da čak i nikakav život ipak nije smrt. Kada te Ela pozvala u svoj stan, to je bilo tek iz zahvalnosti što si ju dovezao. Nemoj dopustiti da se zbog toga što si ostario osjećaš bezvrijedno jer si još uvijek stigneš urediti život. S Elom bi te stalno pratila ljubomora da će ti ju netko mlađi preoteti. U novije si se vrijeme nekako udebljao. Mislim da bi trebao pripaziti na prehranu jer znam da se uvijek kaješ kad pretjeraš, a i to utječe na tvoje samopouzdanje. Znam da se plašiš bračnih odnosa jer si već jednom bio razočaran, ali mislim da je krajnje vrijeme da to ostaviš iza sebe. S jedne strane smeta ti što ljudi, kada te vide, govore da si uvijek sam, a s druge se strane ni ne trudiš da se to promijeni. Nemoj misliti da te ljudi gledaju ispod oka jer više nisi mlad. To je potpuno pogrešno. Gledaju te tako jer se ne ponašaš u skladu sa svojim godinama, to jest jer se ponašaš vrlo neozbiljno. Sjećam se koliko si se obradovao kada si saznao da će Ela ići na simpozij u Opatiju kao i ti, a zatim je uslijedilo razočaranje kada te upoznala sa Željkom za kojeg si stalno govorio kako je mlađi i ljepši od tebe. Dugo nisi mogao izbaciti misli iz glave o tome kako je puno vremena provela s njim. Samo te vuče za nos jer te zapravo ne želi.

Bilo mi je drago kada sam čula da si tamo na simpoziju upoznao neku aktivisticu s kojom si dosta razgovarao, ali onda si počeo govoriti kako je debela i da tebi kao autoritetu dolikuje Ela koja je farmaceutkinja. Totalno si izgubljen. Ona jako loše utječe na tebe, a da toga nisi ni svjestan i više ne bi trebao komunicirati s njom.

Da se vratim na Veru i Dijanu. Ako si im obećao svoju pomoć, onda mislim da bi trebao i održati to obećanje. Ne mogu vjerovati kako si Dijanu optužio da ti je ukrala novčarku a da nisi provjerio. Samo si dodatno pogoršao odnos između nje i Vere. Bojim se da će tvoj savjet da se može dobro zarađivati i bez škole, znaš već na što mislim, imati vrlo loš utjecaj na Dijanu, a i nepotrebno si se zbog toga „zakvačio" s Verom. Drugačije nije mogla ni reagirati osim da te izbaci iz stana. Vidiš i sam da je to rezultiralo time da se Dijana počela drugačije ponašati. Dobro je što si bio prisutan tijekom svađe između njih dviju pa si mogao smiriti situaciju. Očito joj je trebao novac – samo je pitanje za što i mislim da bi o tome trebao porazgovarati s Verom jer tko zna u što se uplela. Začudilo me kada si rekao da te obuzelo očinsko osjećanje prema njoj. Ne misliš li da bi stvarno mogao biti njezin otac, što ti je i sama rekla? Žao mi je što joj se djeca u školi rugaju što nema normalnu obitelj kao i oni. Ne znam kako si ju opće mogao gledati kao ženu, a ne dijete. To je stvarno bezumno. Netko bi te mogao tužiti za zavođenje maloljetnice.

Nedavno si rekao da ti se Beba počela sviđati, ali uvijek se plašiš logike i bračnih odnosa. Od nje si i izvukao pozivnicu za simpozij, iako nisi bio na popisu pozvanih, samo zato što te Ela nazvala i javila da će biti ondje. Vidiš i sam da nije bila dobra ideja ići na taj simpozij jer si se ponovno razočarao. Zbog toga što si uzeo tu pozivnicu, Bebu si mogao dovesti u neugodan položaj i mogla je ona ispasti kriva. Znaš i sam da tamo idu oni koji se žele odmoriti od braka, dok ti uvijek možeš biti s kim hoćeš i mnogi ti na tome zavide. Čula sam da se šapuće o tebi i Bebi, ali rekao si da si se toga bojao i da te ona više ne privlači. Mislim da si tu pogriješio. Zbog Ele si se doveo u situaciju da ti neprestano smeta to što ljudi govore o tebi, a samoća te još više guši. Čak su ti i ljudi počeli smetati pa više ni ne ideš jesti negdje vani, nego samo kod kuće, osim što posjećuješ ono samoposluživanje u sklopu svoje kuće.

Ljude trebaš prestati gledati sa zavišću jer nitko osim tebe samoga nije kriv što si se našao u takvoj situaciji. Moraš shvatiti da nije istina da su te više cijenili kad si bio mlađi. Za tvoje bi dobro bilo da se konačno trgneš jer nisi toliko star koliko misliš i da se počneš ozbiljnije baviti samim sobom jer samo o tebi ovisi kako ćeš provesti ostatak svog života. Tvoja se mladost ne može vratiti, ali ti možeš nešto učiniti da se osjećaš bolje jer za dobre stvari nikad nije kasno.

Lijep pozdrav

Lucija Galić

LUCIJA GALIĆ: PISMO IVANU MESSNERU

Dragi Ivane,

sloviš kao neotkriveni, ali i zaboravljeni hrvatski romanopisac rođen u Požegi 1898. godine te si meni do nedavno bio nepoznat. Za tebe sam prvi put saznala na prvoj godini diplomskog studija, konkretno na kolegiju pod nazivom Hrvatska književnost 20. stoljeća. Tijekom svog osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja nikada se nisam susrela s tvojim literarnim radom što smatram nedostatkom jer me se izuzetno dojmio tvoj roman *Novovjeki dječak*. Kada sam prvi put čula za tebe, zanimali su me neki podaci o tebi i tvom radu pa sam ih potražila na internetu. Vidjela sam da si zaista prerano preminuo od tuberkuloze, a iza sebe ostavio dva romana – *Novovjeki dječak* i *Zločinstvo* što mi govori da te krasio izuzetan talent za pisanje. Da si još poživio, vjerujem da bi napisao još mnogo vrijednih romana.

Tvoji romani upućuju na književnost s ekspresionističkim predznakom oslonjenu na jankopolićkamovsku osnovu. Oba romana zahvaljujući svojoj ekspresionističkoj, lirskoj prozi, pružaju sugestivnu sliku osobnoga duševnog života neobičnog dječaka osjetljive prirode koji u svojim redovima prezire poslijeratne bogataše i skorojeviće na vlasti. Tvoj me se roman dojmio jer govori o mladom Optujskom koji je pomalo ekscentričan te me podsjeća na roman struje svijesti. Tvoj glavni junak Optujski na ljude gleda kao na predodžbe što je na mene tijekom čitanja djelovalo začuđujuće jer mi nije odmah bilo jasno da je o tome riječ, ali me istodobno poticalo na daljnje čitanje jer se javio interes za to kako će roman završiti.

Njegov si lik oblikovao kao dječaka velike senzibilnosti. On je zapravo odrastao čovjek koji je zarobljen u tijelu dječaka koje osjeća i starost i mladost, a to se vidi po tome što se volio družiti s mnogo starijima od sebe kao što je na primjer novinar Berger. Također, prikazana su halucinantna stanja glavnoga junaka kada odlazi na grob svoga djeda samoubojice te začuje njegov glas koji mu govori da se tragedija čovjeka ne odigrava samo u njemu te da je on blizu ponora – to je na mene djelovalo zastrašujuće. Začudio me i ravnodušan stav prema smrti novinara Bergera jer si poprilično mlad napisao svoj roman.

Osobito me se dojmio jedan citat iz romana: „U njegovom životu nemaju godine vrijednosti. Čovjek je historija i religija i filozofija“ (Messner, 2008: 119–120). Citat govori o tome kako za čovjeka godine nisu važne, kao što nisu utjecale na vrijednost tvoga literarnog rada, te da čovjek sve sjedinjuje u sebi. Osim o smrti u romanu si promišljao i o moralu te tvoj glavni junak tvrdi kako on ima vlastiti moral koji se ne podudara s moralom ostalih stanovnika grada. Uz to govori o vjeri u čovjeka bez ovacija, što me se također dojmilo.

Nažalost, tvoja je sudbina bila tragična kao i sudbina tvoga glavnog junaka Optujskog koji si je na kraju romana, nakon što je došao do zaključka da nije vrijedno živjeti, prerezao vene. Svojim znamenitim, ali premalim literarnim radom stojiš uz rame još nekih književno poznatih Požežana kao što su Janko Jurković, Franjo Ciraki, Vilim Korajac, Zdenka Marković, Dobriša Cesarić, Antun Kanižlić i drugi. Svoj kratki život nakon završetka gimnazije posvetio si novinarstvu i književnosti radeći kao novinar u zagrebačkom dnevniku pod nazivom *Novosti*. Kao što je Optujski prezirao poslijeratne bogataše, tako si se i ti posvetio obrani ljudi slabijega imovnog stanja. Vrlo je pohvalno što si svoje literarno umijeće posvetio pisanju članaka u obranu sirotinje i radničkoga staleža koje si objavljivao u *Glasniku županije Požeške,* a u istom je tjedniku izašla i tvoja novela *Franjka*.

Tvoj me se roman dojmio jer je drugačiji od onih s kojima sam se do sada susretala i smatram da bi se još neka tvoja djela trebala uvrstiti u lektirna jer su zaista vrijedna čitanja i analize. Unatoč svom kratkom životu i malom književnom opusu stekao si afirmaciju vrijednog književnika koju mnogi pisci steknu tek nakon mukotrpnoga dugogodišnjeg rada i izdavanja djela. Kada se riješim fakultetskih obveza i ispita, imam namjeru pročitati i tvoj drugi roman *Zločinstvo* za koji vjerujem da će me se jednako tako dojmiti kao i *Novovjeki dječak*. Također ću te u svom budućem radu u školi nastojati spomenuti te možda čak interpretirati određene odlomke s učenicima.

Za svog si se života pronašao u novinarstvu i književnosti zbog čega je tvoj život bio ispunjen. Smatram da više ne bi trebao sloviti kao zaboravljeni književnik jer tvoja djela nisu zavrijedila zaborav. Drago mi je što mi je navedeni roman bio zadan kao obvezno lektirno djelo jer se vjerojatno inače nikada ne bih imala priliku susresti s njime. Zahvaljujući tom romanu, na usmenom se odgovaranju povela odlična i nadahnuta rasprava tijekom koje sam od kolega čula još neke detalje koji su mi promaknuli tijekom čitanja jer je ovaj roman zaista teško pratiti zbog njegove složene strukture. Naime, sam nam pripovjedač na početku romana daje do znanja da je riječ o abnormalnom liku te pozicija pripovjedača ostaje aktivna cijelo vrijeme, ali i bliska glavnom liku. Kao što sam već navela, na čitatelja djeluje začuđujuće od početka do kraja. Sve u svemu, napisao si jedan odličan avangardni roman vrijedan čitanja i obrađivanja, no nažalost, tvoj je opus bio malen, a život kratak.

Tvoja obožavateljica

Lucija Galić

ANA GORUP: PISMO MERSAULTU IZ ROMANA *STRANAC* ALBERTA CAMUSA

Dragi Mersault,

odlučih ti napisati jedno pismo. Naime, čitala sam roman *Stranac* te su me neki tvoji postupci jako iznenadili. Prije svega, bilo mi je jako čudno da si toliko ravnodušno reagirao na majčinu smrt. Doimalo mi se kao da te nije pretjerano dirnula. O njoj si govorio kao o osobi koja je često plakala, a i sam znaš da je to radila zbog tvojega rijetkog posjećivanja. Kada ti je upravitelj rekao da te razumije jer si suviše mlad te se zbog toga nisi mogao brinuti o majci, ti si mu to potvrdio. Mislim da za to nije bilo ni vrijeme ni mjesto. Smatram da nije baš bilo u redu što posljednjih godinu dana gotovo da i nisi došao do nje jer te umaralo svakodnevno putovanje, kupovanje karte i odlazak na autobus. Ti si ipak mlađi i trebao bi imati malo više osjećaja prema starijim ljudima koji teško prihvaćaju sve promjene koje im se događaju. Također, neke su tvoje geste upućivale na jako čudno ponašanje. Nakon upraviteljeva upita želiš li još jednom vidjeti majku, ti si to odbio. Ne znam postaješ li u teškim situacijama opušten, ali to katkad ljudima može dati pogrešan dojam pa bi te mogli promatrati pomalo čudno.

Tvoj povratak u Alžir bio je pomalo neuobičajen. Jako sam se zaprepastila nad činjenicom da neposredno nakon majčine smrti imaš uopće volje vrijeme, a kasnije i noć, provoditi u društvu jedne dame. Znaš već da mislim na Marie. Pomalo počinjem sumnjati u postojanje tvojega suosjećanja. Ne mogu zamisliti da bih ja u tako teškoj situaciji mogla provesti cijeli dan na kupalištu, a onda još otići u kino na komediju. Najčudnije mi je od svega što si upravo ti inicirao taj izlazak. Sve mi je to pomalo naopako. Ipak, katkad mi se čini kao da nesvjesno zatomljuješ svoju tugu, a to ti nije pretjerano pametno. To sam primijetila kada si spomenuo da ti je stan bio mnogo ugodniji kad je majka bila s tobom u njemu, a sada ti je prevelik. To je možda bila jedina naznaka iz koje sam mogla iščitati nekakvu sjetu ili ljepše sjećanje na vlastitu majku.

Uvijek se iznova čudim koliko možeš biti ravnodušan. Ne znam kako ti nije bilo nimalo žao Raymondove ljubavnice. Pa čovjek ju je pretukao! Mislim, po strani sada to što ga je varala, ali tako se ne postupa sa ženama. Najčudnije od svega jest to što si ti toliko opušten. Kad si već vidio da u tebi pronalazi prijatelja, mogao si ga barem savjetovati da bude nešto pametniji. Ti uradiš upravo suprotno i odlučiš napisati pismo... Nerijetko me razljuti tvoja ravnodušnost. Ne znam kako netko može tako funkcionirati. Nakon tog pisma dogodila se potpuno ista situacija. Raymond ju je opet istukao. Jesi li osjećao barem malo grižnje savjesti jer je to bio i dio tvoje zasluge?! Ta vas je djevojka skupo koštala. Ni kod Massona niste se mogli opustiti. Da nije bilo tebe i tvoje gluposti s Raymondom, ne bi ni došlo do onoga najgorega. Ne mogu vjerovati da si tek tako odlučio kod sebe ostaviti revolver. Ne

mogu vjerovati da je to za tebe predstavljalo tek par metaka, a tog je čovjeka koštalo života. Zaprepastilo me da si samo tako zapucao, i to ne jednom nego pet puta. Nažalost, to više ne sliči na slučajnost. Kako uopće možeš reći da je tvoj slučaj „jednostavan"?

Ono na što sam te prije u pismu upozoravala, sad će te doći glave. Vidiš da nisam jedina koja je primijetila tvoju bešćutnost na majčinu sprovodu. Umjesto da si barem šutio, ti ideš situaciju još više zakomplicirati i ravnodušno reći da su svi jednom poželjeli da im netko blizak umre. Sve ono što si radio u zatvoru i sudnici bilo je nepojmljivo. Tko još na tako važnom mjestu izjavi da mu nije žao zbog počinjenog ubojstva i da osjeća veliko olakšanje i zadovoljstvo? U svakoj se situaciji ponašaš kao da to nije tvoj slučaj i kao da se tebe ništa ne tiče. Mislim da si doista neozbiljno shvaćao cijelu tu situaciju.

Besmisleno je da ti sada pričam o nekoj velikoj ljubavi s Marie, ali, vjeruj mi, mnogo bi bolje prošao da si se skrasio i maknuo od ovakvoga života. Sjeti se samo koliko ti je puta izjavila ljubav i s uzbuđenjem te upitala za brak. I nakon ubojstva ni dalje nije odustajala od tebe bez obzira na okolnosti. Ti si jedan od prvih likova u književnosti koji ne želi odvjetnika i koji odlučuje biti pasivan u cijeloj toj situaciji. Tvoj je primjer književni prikaz niza različitih slučajnosti koje mogu utjecati na život čovjeka. Ujedno je i pokazatelj da se to svakome može dogoditi.

Oni tebi nisu toliko sudili zbog počinjenog ubojstva koliko zbog tvoje nezainteresiranosti i pasivnosti. To je ono što najviše dirne ljude. Ako nema pokajanja i suosjećanja, čovjek prestaje biti čovjekom. Oduzeto mu je ono esencijalno. Ti si svjestan da je tvoje drugo ime Stranac i da se naslov ovoga romana odnosi upravo na tebe. Ti si ispao stranac prema cijelomu svijetu i sve si radio suprotno od ostalih. Kod tebe nije bilo ni trunke emocija i želje da se izgladi situacija te je to ono što te dovelo do žalosnoga skončanja. Ti si stranac društvu, ali je ujedno i društvo strano tebi. Ti ne radiš ništa poput njih. Ti ćeš završiti jednako kao i Arapin kojemu si presudio.

Nije mi u redu da su se u obzir uzimale sve okolnosti tvojega privatnog života jer su te time potpuno dokrajčili. Da si ti pokazao suosjećanje na majčinu sprovodu, pitanje je bi li se išta promijenilo. Sustav ti je uradio jednaku stvar kao i ti Arapinu – osudili su te na smrt. Samo, kakva ti je to luda želja da svi to gledaju i kliču ti uz povike mržnje? Ja sam te tijekom čitanja cijelo vrijeme pokušavala shvatiti. Naravno, tvoje ubojstvo ne mogu nikako priznati ili opravdati, ali do tvoje bezosjećajnosti lakše dopirem. Možda si ti zaista u duši dobra osoba, ali jednostavno ne znaš pokazivati svoje emocije. Emocionalno otupjele ljude društvo smatra zaostalima jer su emocije ipak u samoj biti čovjeka. Žao mi je što nisi nigdje uspio pronaći istinsku sreću i zadovoljstvo, što te ništa nije ni zanimalo ni veselilo. Tužno je da si u tim godinama vidio samo smrt kao jedinu realnost čovjekova života. Doduše, za to krivim i tvoju majku. Smatram da sve počinje u obitelji i polazi od roditelja. Vrlo je moguće da je to sve posljedica vaše loše komunikacije koja te i dovela do najgoreg mogućeg kraja. No ti to ipak nisi gledao mojim očima – zato i jesi Stranac.

Mnogo te pozdravlja i s tobom suosjeća tvoja prijateljica Ana Gorup!

ANA GORUP: PISMO AUGUSTU ŠENOI

Dragi Auguste Šenoa!

Pišem ti ovo pismo jer smatram da imaš jako bitno mjesto u hrvatskoj književnosti, a to nam govori i činjenica da se razdoblje protorealizma često naziva i Šenoinim (tvojim) dobom. Odmah sam se zapitala što bi bilo da si ipak nastavio sa studijem prava i otišao u potpuno drugačijem smjeru. Tko zna bi li hrvatska književnost doživjela takav procvat?

Na samom bih početku odmah istaknula tvoj članak *Naša književnost* (objavljen u *Glasonoši*) iz 1865. godine. Mislim da je trebalo dosta hrabrosti upustiti se u takvo što te uputiti svojevrsnu kritiku tematskoj, recepcijskoj i žanrovskoj razini koja je tada vladala u hrvatskoj književnosti. Smatram da si ti uzrokovao potpuni preokret naše književnosti. Sviđa mi se što si istaknuo da je iznimno bitan „socijalni moment" te što nisi spominjao tek više slojeve društva, nego si se sjetio i običnoga seljaka, građana, službenika i obitelji koja je svetinja. Pritom si ponajviše istaknuo upravo popularnu, poučnu i zabavnu struku književnosti kroz koju bi se trebao osnažiti jaki narodni i državni duh. Samim time opet si pozornost obratio upravo na neznanstvenike i nestručnjake iz određenih područja jer nije bitno da se književnost piše tek za znanstvenike/stručnjake, nego da se stvara velika čitateljska publika zbog koje će brojni romani moći doživjeti povoljnu recepciju. Smatram da i danas vlada dosta veliki razdor u hrvatskom društvu koji si ti još i tada spominjao. Upravo je i danas bitno da svi krugovi društva budu spojeni i da se u hrvatskom narodu doživljava ravnomjeran napredak i razvoj koji nam i dalje manjka.

Htjela bih ti reći da smatram da danas ljudi čitaju manje nego ikada. Mislim da smatraju da to danas više nije *in*. Ono što bih ti željela istaknuti jest i to da se danas više „stvari" piše nego što ih netko čita. To je pak neko moje mišljenje. Sebe, kao i brojne druge studente kroatistike, smatram čuvarom hrvatske književnosti i kulture jer smo mi budući nositelji kulturnog razvoja društva i države. Moram ti reći da su danas djeca naviknuta na pretraživanje kratkih sadržaja pojedinih lektira na internetu te da čitateljska kultura pomalo gubi na svojoj važnosti. Jednog ću dana, kada budem profesorica u školi, snažno raditi na mijenjaju toga. Možda mi to i pođe za rukom.

Iščitavanjem stranih književnosti donio si u naš narod one najbolje primjere i prijedloge iz njih. Tako se to i radi – bez kritiziranja i blaćenja po drugim narodima. Divim ti se da si kao dvadesetosmogodišnjak imao hrabrosti pokuditi naše tadašnje noveliste i romanopisce koji su se oslanjali na već viđene i pročitane teme. Iskreno, i mene je zamaralo što se svuda spominjala davna, velika povijest i, kako ti kažeš, domaće se pripovijedanje monotono svodilo na „Turski rat". Ovime ne želim omalovažavati povijest ili bilo koji događaj iz prošlosti. Jednostavno smatram da pomaka nema ako ćemo se stalno vraćati na jedne

te iste teme zanemarujući trenutačno stanje i ono moguće što nam budućnost donosi. U potpunosti shvaćam da si bio ogorčen jer su se i takva djela loše prevodila pa tu opet postoji opasnost da ono glavno što je književnik htio reći bude pogrešno ili djelomično protumačeno.

Ipak, koliko god se slagala s tobom u većini onoga što si u tom članku naveo, smatram da nisi baš u pravu kada govoriš da su neka djela stranih pisaca nepotrebna hrvatskom čovjeku. Koliko god se Hrvat ne mogao pronaći u nekim od tih djela, toliko smatram da je pravo bogatstvo čitati i čitanjem upoznavati različite ljude, kulture, običaje i narode. Prije svega, jako je bitno poznavati vlastiti narod i vlastitu daleku prošlost, ali nije na odmet, negdje u kutijici, čuvati sjećanja na minulu povijest drugih naroda. K tome ne mogu zanemariti činjenicu da si jedan od prvih književnika koji se pobrinuo za žensku čitateljsku publiku.

Skoro sam zaboravila tvoje *Zagrebulje*! To mi je također bilo jako zanimljivo pročitati. Kako si se samo usudio tako javno kritizirati Zagrepčanke? *Zagrebuljama* si istaknuo srž problema hrvatskoga društva i pogodio ravno u *sridu*. I trebao je netko osvijestiti problematiku negovorenja hrvatskoga jezika u vlastitoj domovini, a još je tužnije što je od toga veća i popularnija zanimacija bila moda i dotjerivanje. Bez straha si kritizirao društveni i kulturni život Zagreba, ali i Hrvatske.

Iznimna mi je čast što sam ovim putem uspjela stupiti u kontakt s čovjekom koji je kanonizirao roman u hrvatskoj književnosti te time odgojio čitateljsku publiku. Mislim da je nesumnjivo tvoj najbolji roman upravo *Zlatarovo zlato* u kojem si ostvario sve ono što si govorio da manjka u hrvatskoj književnosti. Uključio si u roman dio naše povijesti opisujući događaje iz 16. stoljeća i borbu protiv stranih utjecaja i Turaka. Istaknuo si i borbu između plemića i građana. Također, spomenuti seljak i ženska čitateljska publika (koje si isticao u svojemu poznatom članku) pronašli su svoje mjesto i zanimanje za taj roman, i to upravo u ljubavnoj priči između Dore i feudalčeva sina Pavla. Tim si činom hrvatskom čitatelju dao upravo dašak trivijalnosti koja ga je držala „budnim" tijekom čitanja cijelog romana, a kroz povijesnu si ga fabulu obrazovao i upućivao u bitne probleme tadašnjice. Trivijalnost si još više produbio brojnim otmicama, spletkarenjima, trovanjima i likom fatalne žene Klare. Moram ti priznati da je trivijalnost i mene držala uz knjigu do samoga kraja jer je donijela pravo osvježenje u povijesne podatke, imena i događaje kojima obiluje književni tekst. To je i u današnje vrijeme ono o čemu ljudi vole najviše čitati i „znati", a i tada ih je održavalo prikovanima za knjigu.

Koliko vidim, proučavajući tvoj opus, najviše si se oslanjao upravo na naše povijesne teme (*Čuvaj se senjske ruke*, *Seljačka buna*, *Diogenes*). Ne mogu ne zapaziti da si bio izrazito dosljedan svojim riječima koje si izrekao u članku *Naša književnost* jer si svojim kasnijim primjerima pokazao na što si točno mislio i što očekuješ od svih tadašnjih i budućih hrvatskih književnika. Nema šanse da bih ja imala hrabrosti za to. Mislim da ne trebam točno nabrajati čime si se sve ostvario kao književnik, ali bih ti htjela reći da se uvijek

iznova vraćam tvojim *Povjesticama* jer su mi tematikom vrlo zanimljive zbog neobičnog načina na koji pričaju našu povijest, legendu, narodnu predaju... Ipak, drago mi je da si svojim pisanjem sačuvao i neke pučke priče koje su mi i toliko godina poslije zanimljive te nose izrazito snažne poruke. Među njima bih najviše istaknula *Postolara i vraga*, *Kuginu kuću* i *Kamene svatove*. One su mi najviše ostale u pamćenju jer smo na jednom kolegiju na kreativan način izražavali svoje poznavanje određenog teksta. Ja sam izrađivala svoj uradak na temu *Kamenih svatova* i uvijek mi je zanimljiva pouka koju izvlačimo iz nje, a to je da uvijek moramo paziti što govorimo, za što se molimo i kome što želimo. Rado te pozivam i na izložbu svih naših uradaka koja je neko vrijeme bila aktualna u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Osijeku! Mislim da ćeš biti oduševljen! To bi značilo da više ne bismo trebali razgovarati na ovakav način što bi nam itekako olakšalo komunikaciju!

Lijep pozdrav do sljedećeg pisanja (pričanja)!

Tvoja dugogodišnja prijateljica

Ana Gorup

IVA GRBEŠA: PISMO PETRU ZORANIĆU

Gospodine Zoraniću,

veoma cijenim Vaš rad i trud da nama, hrvatskome narodu darujete jedno kanonsko djelo – *Planine*. Vjerujem da ni sami niste mogli pretpostaviti koliko će značajno biti za našu književnost. Može se reći da je Vaš odnos prema književnosti, a ponajprije odnos prema narodnoj književnosti, jednostavno bio nametnut, jer je sredina iz koje potječete bila prepuna narodnih djela. Upravo je to razlog zbog kojeg je ovo djelo dobilo na značenju zato što ste nam vjerno prikazali svakodnevicu ljudi svojeg vremena – ljudi koji su se uz narodne običaje rađali i umirali, veselili i tugovali, čak uz neke pjesme odlazili u rat. Usklađujući mnoge tradicije, tvorac ste jednoga heterogenog djela jer ste upravo uz pomoć tih različitih tradicija uspjeli prenijeti dvostruku poruku, stvarnosnu i alegorijsku, s političkim i moralnim sadržajem.

Čitanjem *Planina* prepoznaje se Vaše bogato znanje o mnogim mitovima preko kojih tumačite stvarnost svoje domovine u ono vrijeme. Ono što me se najviše dojmilo jest način na koji mislite o vlastitome jeziku i tuga upravo radi njegove podcijenjenosti koja se manifestirala malenim brojem književnih djela u Vaše vrijeme. Sigurna sam da je ta ljubav za rodoljubljem uspjela pridonijeti u slavljenju naših narodnih običaja, naše tradicije koja i živi zahvaljujući Vama i drugima koji na jednak način žive svoje domoljublje. Vaša svijest o nedostatku djela na narodnom jeziku i jaka volja kako bi se to u budućnosti spriječilo dospjela je do mnogih čitatelja.

Mnogi teoretičari raspravljali su o Vašem romanu te smatraju kako su *Planine* alegorijsko putovanje u kojem biste se riješili „betega ljubvenoga“ te da je Vaš put alegorijski, obgrljen moralnim idejama o ovozemaljskom zlu i spoznaji božanske istine. Takva razmišljanja samo ukazuju na Vašu spretnost, a mogu reći i lukavost kojom ste se služili prilikom pisanja navodeći čitatelja na razmišljanje i tumačenje djela na više načina dobivajući tako i dublje poruke od one koja se naizgled čini pravom. Sve se te teorije uistinu mogu iščitati u romanu zahvaljujući Vašem zapisivanju veselih ljubavnih pjesama, ali i sjetnih i nostalgičnih razgovora s mitskim stanovnicima Dinare.

Ako bih se osvrnula na Vaše besprijekorno poznavanje narodne tradicije, ne smije se izostaviti činjenica kako za neke svoje pjesme tražite da se pjevaju u „zuk” narodnih pjesama dok pastiri sviraju narodne instrumente – roške, surle i gusle... Narodna imena koja nose pastiri u romanu znak su kako ostajete dosljedni narodnome duhu u cijelom romanu. Niste se služili stranim imenima kojih je, naravno, bilo i tada, nego nastojite preko tih domaćih imena poslati prikrivenu poruku, iskazati želju za očuvanjem narodne baštine bilo to preko narodnih pjesma bilo preko narodnih imena svojih pastira. Isto tako opi-

sujete običaje koji su prisutni među hrvatskim narodom još u Vaše vrijeme, a koji su se zadržali sve do danas. Sve to ipak nam ulijeva malo nade da dok je Hrvata, živjet će i naš jezik i naši običaji.

Kada je riječ o uzorima koji su vidljivi u Vašem romanu, kao što su to bili Sannazzaro, Ovidije, Petrarca, Dante i drugi, utjecaji koje ste umetnuli u svoje djelo dokazuju da ste nastojali proslaviti svoju zemlju do stupnja proslavljenih klasičnih zemalja veličanih u uzora koji se pronalaze u *Planinama*. Premda se jako malo zna o Vašem životu, književno se obrazovanje ipak može procijeniti upravo po utjecajima koji su Vas potaknuli na pisanje *Planina*. Sudeći po postavkama kojima se služite tijekom pisanja, izvrsno se nazire Vaše poznavanje hrvatske srednjovjekovne književnosti. Posebno bih htjela istaknuti upletanje našeg velikana Marka Marulića čija su djela, baš kao i Vaše, kanonska u hrvatskoj književnosti. Budući da su *Planine* stvarna slika društvene i političke situacije Vašega vremena, u drugi plan pada Vaš doticaj s hrvatskom usmenom književnosti. Kao i mnogi teoretičari hrvatske književnosti angažirala sam se kako bih detaljnije istražila drugu stranu Vašeg romana te sam se uvjerila u tvrdnje koje su prije iznijete o Vašem alegorijskome romanu. Čitajući Vaš roman, osobito su mi za oko zapele poslovice i zagonetke jednako kao i vile koje su predstavljene kao bića čija je simbolika uistinu zanimljiva kada se detaljnije istraži. Poslovice i zagonetke koje ste zapisali i danas žive u našemu govoru. Istina, ima i onih koje se pojavljuju u oblicima i znatno različitijim formama od onih koje poznajemo danas i teže ih je prepoznati.

Cijenjeni Petre, pri kraju sam ovoga pisma pa bih Vam htjela poslati zaključne riječi. Vaše bi djelo vjerojatno ostalo u magli da u njega nije utkano toliko blago hrvatske narodne baštine. Unatoč tome što ne znate savršeno materinski jezik te ste prisiljeni služiti se tuđim jezikom, Vaša je vizija prenijeta čitateljima: ideja da se brinemo o vlastitoj baštini. Hvala Vam jer čitajući roman, i ja i svi drugi postajemo svjesni da jezika, kulture i narodnih običaja nema bez ljudi. Čitajući *Planine*, stavljamo sebe u prostor u kojem se odvija radnja. Suosjećamo s Vama ljubav koja prožima roman, a isto vrijedi i za strah i gorčinu koji se javljaju zbog otuđivanja domaćeg stanovništva. Dok su naši pjesnici pisali pod utjecajem talijanskoga petrarkizma, Vaš je uzor bila narodna pjesma! I dok su ti isti pjesnici zaokupljeni sobom, stavljajući u središte osobni problem, Vaša okupacija bio je problem sudbine jednoga naroda! Konačno, treba spomenuti zajednicu koja znatno pridonosi svemu! Jer jedan pojedinac ne može napraviti mnogo, ali može potaknuti druge. Baš kao što ste i Vi željeli potaknuti svoje sunarodnjake da uzdižu svoj jezik do razine na kojoj su tada bili talijanski, latinski i grčki.

Hvala Vam na tome!

Iva Grbeša

IVA GRBEŠA: PISMO LUCIJI STIPANČIĆ IZ ROMANA *POSLJEDNJI STIPANČIĆI* VJENCESLAVA NOVAKA

Draga Lucija,

obraćam ti se s golemim suosjećanjem zbog nesreće u kojoj si se zatekla. Htjela bih te ohrabriti kako bi se trgnula i shvatila kako je jedan život te da ga nikako ne smijemo potratiti na osobe koje nas ne zaslužuju! Ne mogu ni pojmiti kako je bilo biti „drugo" dijete u očima jednog od roditelja samo zbog toga što si žensko. Tvoje djetinjstvo proživljeno je u strahovima. Nisi imala pravo na slobodu. No to te nije pokolebalo jer si ipak nekoliko puta pokazala hrabrost kako bi se oduprla očevim postupcima bez obzira na to što je sve rezultiralo neuspjehom. Voljela bih ti reći da te ništa ne sputava u tvojim naumima i da će i očeva tvrdoglavost splasnuti kada uvidi koliko ima emocionalno snažnu kćer. Tvoja ljepota, senzibilnost i mladenačka poletnost u drugačijim bi okolnostima sigurno unijele velike promjene unutar hladnoće obiteljskoga života.

Promatrajući u romanu tvoj ljubavni život koji si upoznala, željela bih ti reći da nije sve idilično kako se prikazuje unutar korica knjige. Kao i svaka djevojka maštala si o bajkovitome muškarcu koji će te držati kao kap vode na dlanu. Nažalost, kasnije se ipak ispostavilo kako se ne može živjeti tek od ljubavi. Važno je paziti kome vjerovati jer te naivnost i neiskustvo mogu jako mnogo koštati. Cijeli si život sputavana različitim ograničenjima i odredbama – i obiteljskim i etičkim. Ali sve što si sanjala i željela, danas bi mogla i ostvariti. Danas je žena u daleko pogodnijem položaju no što je bila u tvoje vrijeme.

Međutim, ni tvoja majka nije imala mnogo utjecaja na oca jer je kao i ti bila u jednakom položaju. Strahovala je. Strahovala je da će je tvoj otac ostaviti. Bila je svjesna njegovih mana, no on je za nju bio najbolji čovjek. Tebi je nastojala nadomjestiti ljubav koju nisi dobila od oca. Sve je bila spremna dati, pa čak i svoj život iako je znala da bi te izgubila ako bi doznala za njezinu tajnu. No ipak je to učinila iz neprocjenjive majčinske ljubavi i zaštite. Živjele ste jednaku sudbinu kao i sve žene u ono vrijeme. Valpurga nije imala stav u braku s tvojim ocem, ali je ipak bila udana za muškarca kojega je voljela i kojemu je rodila djecu. I ona je kao i ti bila zarobljena unutar vlastite kuće i pokušavala omekšati tvrdo očevo srce, no bezuspješno... Međutim, tvoja je pobuna bila uistinu epska. Nisu te pokolebali tradicionalni i obiteljski okovi u kojima si odrasla premda nisi bila jedina. Tako je bilo predodređeno svim ženama u prošlosti već od rođenja.

Spominjući tadašnje društvo koje te okruživalo, osvrnula bih se na pobačaj koji si učinila i rekla bih kako te nitko nema pravo osuđivati! Gledajući sudbine mnogih žena koje su bile u sličnoj, ako ne i u jednakoj situaciji kao ti, a uz to ipak rodile dijete, može se vidjeti kako je to dijete zadesila sudbina gotovo jednaka kao i njegovu majku. Ako promatram tvoju situaciju s ovog aspekta, sigurna sam da si i ti u tome trenutku mislila na vlastiti život

i ono što si dobila od njega te logično spriječila da se nesretna sudbina prenese na tvoje dijete. Jedina krivica koja ti se može pripisati jest ta što si previše žudjela za stvarima koje si nepromišljeno učinila. Čin pobačaja odraz je tvoga stava prema životu koji za tebe nije imao vrijednost. A nije ga imao jer je bio okaljan izdajama ljudi od kojih si se najmanje nadala izdajstvu. Život je prevrijedan da bi odustala i prepustila se smrti, ali, nažalost, tvoja smrt tebe je spasila od zle sudbine.

Gledajući ulogu žene u današnjem društvu, vidjela bi da je sve moguće! Nije bilo lako dospjeti u položaj u kojemu se nalaze danas. Bilo je neuspjeha kao što je ih je bilo i kod tebe. Velika je nepravda nanesena ženama koje su morale biti kod kuće. Jedino su žene bile te koje će odgajati djecu. Morale su odgojiti dijete i kao majka i kao otac.

Tek nekoliko desetljeća poslije žene su se počele glasno boriti za svoj položaj u društvu. Danas je žena sve ono što si ti duboko u sebi željela biti i o čemu si samo mogla sanjati. Suvremena je žena obrazovana i uspješna majka i supruga. Istina, borba se za ženska prava i dalje događa, ali je učinjeno mnogo uspješnih koraka koji su rezultirali današnjom dobrobiti žena. Najveća zasluga u oblikovanju tih uloga razlike mogla bi se pripisati socijalizaciji. Suvremena demokracija nezamisliva je ako ne uključuje ravnopravnost između muškaraca i žena u svakome segmentu javnog pa i političkog života. Žene su u tvoje vrijeme isto radile, ali je rad bio vezan uz kućanstvo i odgoj djece. Ono što žene u tvoje vrijeme nisu ni mogle zamisliti, danas je sasvim normalno. Ipak, i dalje su prisutna prava koja si muškarci isključivo prisvajaju i primjenjuju na sebe. Pri tome mislim na rad žena koji je potplaćen za posao koji obavljaju u odnosu na muškarce. Nažalost, još uvijek su žene te koje su žrtve zlostavljanja i vrlo teško dolaze do važnijih radnih mjesta. Vidimo da se još uvijek odvija borba za jednakost žene i muškarca, ali ne onako kako je bilo tijekom 20. stoljeća.

Draga Lucija, sigurna sam da bi u današnjem vremenu uspjela ostvariti vlastite stavove i tako drugima bila uzor – svim onim ženama koje nemaju hrabrosti izboriti se i pratiti svoje snove i slobodno voljeti muškarca. Tvoja svjesnost o esencijalnim uskraćenjima i odvažnost zasigurno bi te dovele do mjesta u kojemu bi osjetila slobodu. Nažalost, mnogo je žena koje su kao što si ti, pa čak i kao tvoja majka Valpurga, tragično okončale vlastite živote jer se nisu mogle nositi s nevoljama surovog života koji im je bio predodređen rođenjem. S vremenom su uvjeti za potlačene žene postali bolji. Vrijeme je dokinulo tu sramotu patricijskoga društva. Sigurna sam da bi se tvoj glas danas daleko čuo i kako bi žene na tvome primjeru učile o svojim pravima.

Još jednom te želim podsjetiti kako ne smiješ osuđivati sebe radi nesretnih događaja koji su te pogodili, jedina krivica koja se tebi može pripisati jest ta što si previše žudjela kako bi okolnosti bile drugačije.

Vjerujem da ćeš s velikim ushićenjem pročitati ovo pismo i kako će ono biti svjetlo koje će sve žene voditi u bolju budućnost.

Želim ti svu sreću!

Iva Grbeša

DENIS GRGIĆ: PISMO MIROSLAVU KRLEŽI

Dragi Krle,

pišem ti iako znam da ne podnosim ovakve sladunjave emocionalne ispade, ali moram pokušati riječima iskazati koliko si utjecao ne samo na mene kao jednog od mnogih domaćih samoprozvanih kvaziintelektualaca i kulturnih elitista nego i na cijeli tijek razvoja mišljenja Zapadne civilizacije i koliko si bio ispred svog, ali i našeg vremena, iako će to biti spoznato tek kad bude prekasno. S tvojim sam se radom upoznao prvo čitajući *Gospodu Glembayeve*, tada još kao srednjoškolac oduševljen visokostiliziranim jezikom i toksičnim cinizmom, koji tada još nisam ni razumio kako treba. Mladi umjetnik protiv cijele horde malograđana i ljudske gluposti, što drugo jedan pripadnik relativno visokorazvijenih primata, tzv. *homo sapiensa*, može i poželjeti? Tijekom cijelog života i karijere nastojao si biti inovativan, koliko god to uopće bilo moguće i nisi se dao zatvoriti u bilo kakve okvire, bilo da je riječ o ideološkim pitanjima bilo o pitanjima umjetnosti. Takav buntovnički, gotovo anarhoindividualistički pristup jednostavno nije mogao proći nezamijećen, a mnogi bi, umjesto da se bave politiziranjem oko tvojih tekstova, trebali zapravo malo pozornije i zaviriti u njih.

Moram reći kako se u potpunosti slažem s idejom koja prožima tvoj opus – nepostojanje ikakva napretka čovječanstva. Nije riječ o pukom pesimizmu, nego o jednostavnoj činjenici kako je čovjek ograničen zbog svog biološkog nasljeđa koje razvojem tehnologije donekle potiskujemo, s tim da i sama biologija određuje smjer kojim će tehnologija napredovati. Budući da većinu inovacija stvaramo ili u svrhu destrukcije ili pronalazimo načine kako bismo se njima okoristili, jasno je da nama podsvjesno i dalje vladaju primarni nagoni. No što se dogodi kada biologija bude naglo puštena s lanca, doživio si tijekom oba svjetska rata. A upravo iz tog pomračenja čovječanstva proizašla su neka od tvojih najboljih ostvarenja, odnosno ona najljepša umjetnost, nažalost, nastaje tijekom najmračnijih trenutaka pojedinca ili kolektiva, umjetnost koja postavlja neugodna pitanja i tjera nas da preispitujemo sve što smo ikada vjerovali.

Međutim, zašto baš umjetnost kao odgovor na biologiju? Zato što, a i to je jedna od mojih kvazifilozofija nastala pod tvojim utjecajem, to je jedino što nas izdvaja iz životinjskog carstva. To je jedino što čovjeka čini čovjekom, potreba za estetskim izražavanjem i propitkivanjem svijeta oko nas. Sve ostale ljudske djelatnosti tek su produžetak biologije, na primjer građevinarstvo ili inženjerstvo. Naime, kako majmun kada ne može dokučiti

bananu, uzme granu i pokušava ju skinuti, tako i mi stvaramo razne spravice kako bismo si olakšali svakodnevicu; kao što ptice grade gnijezdo, tako i mi gradimo svoje nebodere. Ali majmuni i ptice neće sjesti na klupu u obližnjem parku jednog tmurnog podneva i promišljati o smislu svoje egzistencije i neće pokušati opisati okolinu u kojoj se nalazi. Upravo tu leži cijela važnost humanistike kao takve.

Ne znam kako da ti to drugačije objasnim, možda jednom referencijom na Kubrickovu *Odiseju*. Naime, ima scena u kojoj majmuni nasilno rješavaju sukob – jedan od njih baci kost kojom se koristio kao vjerojatno prvom toljagom ikada i prije nego što kost padne na tlo, scena se prekida rezom i prebacivanjem na prikaz svemirskog broda i nuklearne glave u Zemljinoj orbiti. Genijalno! Dakle čovjek je i dalje tek majmun, jedino što se više ne ubijamo toljagama, nego se sad igramo nuklearnim naoružanjem i pametnim telefonima. Jer kao što si i sam rekao, ljudska je glupost kao sila teža, jedna univerzalna sila. Na evoluciju ne gledam kao na napredak, nego isključivo kao na prilagodbu trenutačnim uvjetima. Stoga nije ni čudno kako smo i dalje glupi jednako kao i naši daleki rođaci koje smo prvo ostavili jer smo sad prepametni kako bismo živjeli u suodnosu s njima, ali su nam ipak zanimljivi pa smo ih strpali u zoološke vrtove...

A što dobiješ kada evoluira jedno krdo prosječno inteligentnih *homo sapiensa*? Dobiješ malograđanina! Evoluirali smo u uskogrudne uzorne građane, nakupine bjelančevina zaslijepljene vlastitim egoizmom i uvjerenjem kako je naše postojanje od neke važnosti višega reda. No ono s čime se najviše slažem upravo je traženje smisla u umjetnosti, u umjetnosti kao nečemu što nadilazi naše prirodne potrebe, od očuvanja vrste do zavrtanja vrata nekome tko nas iznervira u prometnoj gužvi i jurišanja na pripadnike drugih plemena s poluautomatskim puškama u ruci. Kako si napisao u drami *Michelangelo Buonarroti*, obični ljudi i giganti umjetnosti jednostavno nisu ista rasa, ne u biološkome smislu, nego u načinu pogleda na svijet i u interpretaciji svijeta: „PRVI: A zašto mi ne bismo bili ista rasa s njim? DRUGI: Jer nismo! *Razmatra i osvjetljuje torze oguljenih i rastrganih fresaka:* Eto! To su giganti, bogovi, Prometeji! Ispružili su ruke i bacaju vatru glupim i neukim ljudima. Eto! To su giganti, a mi nismo giganti! Zar bi ti mogo, zavući se ovako u toranj te ne izlaziti na svjetlost cijelu božju godinu?“ (Krleža, 1977: 413).

No zašto ti ja sve ovo pišem? Ni sam ne znam… Ionako si sve to sam daleko bolje ispisao u svojim djelima ako sam uopće i donekle uspješno shvatio poentu. Također ti moram reći da sam nedavno opet pročitao tvoj roman *Povratak Filipa Latinovicza* nakon dosta godina i zapravo mi je drago da ga nisam shvatio i uočio kao nešto bitno prije šest, sedam godina. Jer takvi uvidi, takva vivisekcija čovjeka zasigurno je bolno iskustvo: „U svakom ljudskom oku ima tuge, s kakvom događaje promatraju životinje iz kaveza; kretnje su ljudske hijenske i ranjave, jer je sve rešetkama okovano i sve je u kavezu zaključano, a u kavezima je slikarstvo potpuno nepotrebno. Kako bi čovjek mogao da zaustavi ove ljudske bujice po ulicama i da im progovori o životu na slikarski način? Ženke nose jantarne ogrlice i zmijske cipele i šarene pete, a oči su im plave kao proljetne vode. Ženke sanjaju o krznu, o svilenim čarapama, a ne o slikama. Vuku se ljudi ulicama okovani lancima,

promiču žbice na točkovima, odjekuju kopita i ima nečeg gušterskog u licima, lutkastog, sivog, pijanog, i sve je umorno i mamurno i neispavano, a u tome kretanju netko je podignuo svoj štap sa srebrom okovanim drškom kao pukovnijski tambur i tako se kreće, kao da stupa pred limenom glazbom i kao da znade kamo je pošao: kako bi to bilo moguće, da se naslika takav jedan glupi prolaznik, koji hoda ispred gomila, a ima polucilindar…“ (Krleža, 1988: 33–34).

Možda nije samo umjetnost u pitanju, nego je riječ o ljudskom duhu, možda čak i nekakvom metafizičkom duhu. Pod tim ne mislim, naravno, na onu metafiziku kakvu prodaju religijske institucije, nego na čovjekovu potrebu da ostavi nekakav trag koji se ne svodi samo na fekalije i urin koji izbacujemo iz tijela, već na nešto što je proizvod isključivo naših individualnih umova, makar to bila na kraju tek čista materija. Nažalost, trenutačno si u velikom metafizičkom ništavilu, ali ako ima Boga, onda ćemo o svemu tome prodiskutirati u paklu.

Srdačno

Denis Grgić

EMA HIRŠMAN: PISMO EMMI BOVARY IZ ROMANA *GOSPOĐA BOVARY* GUSTAVEA FLAUBERTA

Draga moja imenjakinjo,

pišem ti ovo pismo kako bih ti izrazila svoju djelomičnu podršku. Znam da ti je teško jer te društvo osuđuje zbog mnogih tvojih postupaka i odluka i želim ti reći da se držiš. Vrlo je teško ostati pribran u teškim trenucima kada je okolina jednostavno nemilosrdna. Ah, te društvene konvencije! Uvijek se svim silama trudimo prilagoditi se drugima, razmišljamo što će drugi reći, na kakav će me način gledati, što će misliti o meni i mojoj obitelji i bližnjima i slično, a pri tome često zaboravljamo na sebe i svoje osjećaje. Ti nisi bila jedna od takvih i zato ti se na neki način divim, ali priznajem da te s jedne strane i osuđujem jer smatram da si pretjerala u nekim svojim odlukama i otišla jednostavno predaleko, osobito zbog toga što je tvoj suprug bio zaista dobra osoba. S druge strane razumljivo je što si izabrala slijediti svoje želje i osjećaje, što je i vrlo hrabro, naročito u vrijeme u kojem si ti živjela. Moram ti priznati da se ni danas situacija nije puno promijenila. Ljudi i dalje neprestano osuđuju druge ni ne znajući kako se oni zapravo osjećaju, što im je u glavi, kakve ih misli muče, kakvi se osjećaji u njima rađaju… Društvo je jednom riječju otrovno. Svoj otrov prosipa u gotovo sve svoje sfere. Svi vole zadirati u privatnost drugih umjesto da se bave svojim životima i svojim problemima.

Znam da si ti maštala o savršenoj ljubavi o kakvoj si čitala i u mnogim ljubavnim romanima kojima si kratila vrijeme u samostanu. Takve ljubavi često su nemoguće u stvarnome svijetu. Šteta što si za to morala saznati na okrutan i bolan način. Katkad se moramo pomiriti s nekim činjenicama koje nam život otkriva i donosi – to je teško, znam. Ti si ušla u brak s velikim očekivanjima koje si postavila na osnovi romana koje si čitala. To je razumljivo jer nisi znala što drugo očekivati. Ipak, život te ošamario. Bračni život nije idealan, ali može biti barem dobar ako već ne može biti odličan. Tebi se bračni život nije svidio i bilo ti je dosadno i monotono u braku te si zbog toga sreću probala pronaći u ljubavnicima. Na neki te način razumijem jer dugotrajnost veze ili braka sa sobom donosi i monotoniju koju je potrebno savladati da bi brak opstao i razvijao se u pozitivnom smjeru. Možda si trebala sa svojim suprugom više razgovarati o problemima koji te muče kako biste pronašli neko zajedničko rješenje. Prijevara nikako nije dobra, ali ja ti ne pišem ovo pismo kako bih te osudila – osudu društva ionako si već dovoljno dobila.

Smatram da ste ti i Charles jednostavno bili previše drugačiji i da bi vaš brak kad-tad propao. Samo je bilo pitanje vremena. Razumijem zašto si se zbližila s Léonom – imali ste sličan ukus, oboje ste bili skloni maštanju, a povezivao vas je i interes za umjetnost. Kada si shvatila da te Léon privlači, otvorila si dušu i župniku, ali on nije imao razumijevanja za

tebe. Znam i da si jako patila kada je Léon odselio u Pariz. Ipak, možda je to bio znak da se vratiš svome suprugu i kćeri koju si u međuvremenu dobila i prema kojoj se, iskreno, nisi odnosila baš najbolje. Razumijem da si se ohladila od Charlesa, ali Berthe ti nije bila ništa kriva, to je tvoje dijete! Iako sam na samome početku ovoga pisma rekla da te ne osuđujem, moram ti priznati da nije u redu kako si se odnosila prema kćeri.

Nego, da se vratim na ono što sam ti željela napisati, a to je da si trebala možda prestati s varanjem supruga kada je Léon otišao. Trebala si se potruditi oživjeti svoj brak, a ti si ponovno našla ljubavnika. Vjerujem da ti je Rodolphe bio privlačan i djelomično razumijem zašto si se prepustila strasti s njim. Ipak, i on te je na kraju razočarao kao i Léon. A tvoj suprug Charles – on je cijelo vrijeme bio tu za tebe. Kada si se razboljela (nakon Rodolpheova odlaska), upravo on je cijelo vrijeme bio uz tvoju postelju, četrdeset i tri dana brinuo se za tebe! Nakon svega što si mu napravila mogao te je ostaviti u takvom bijednom stanju samu, ali on je izabrao biti uz tebe i brinuti se za tebe. Smatram da je to vrlo pohvalno i da bi mu trebala biti zahvalna. Ti si se nakon svega toga ponovno vratila Léonu, a Charlesa si još i financijski iskoristila. To zaista nije bilo korektno i u tom smislu nikako te ne mogu podržati.

Draga Emma, katkad je potrebno malo stati na loptu, sabrati se i razmisliti o svojim osjećajima, ali i o svojim postupcima. Ne možemo stalno povređivati osobe koje nas vole samo kako bismo ostvarili neke svoje ciljeve, želje i porive. Znam da sada vrtiš razne misli po glavi, što učiniti, što je ispravno i tome slično. Znam i da si jako tužna i povrijeđena, a možda si i u potpunosti izgubila vjeru u ljubav. Ljubav bi možda trebala pronaći na samome početku, tamo gdje je i počela – u tvome suprugu Charlesu koji te toliko voli i poštuje. Odbaci crne misli! Čujem da se u novije vrijeme družiš i s ljekarnikom Justinom. Nemoj da ti slučajno padne na pamet tražiti od njega neku „pomoć". Suicid nikada nije rješenje i ne zaboravi da kod kuće imaš i prekrasnu kćer!

Završila bih ovo pismo jednim savjetom: razmisli još dobro o svemu i vjerujem da ćeš naći nekakvo rješenje i izlaz iz trenutačne situacije koja ti se možda sada čini nerješivom. Vjeruj mi, razmišljaj pozitivno i sve će biti u redu!

Lijep pozdrav

Ema Hiršman

EMA HIRŠMAN: PISMO DOBRIŠI CESARIĆU

Dragi Dobriša,

ovim pismom javljam ti se kako bih iskazala svoje divljenje i poštovanje prema tebi. Jednostavno sam imala potrebu ti to reći, odnosno napisati. Znam da me ne poznaješ i da se nikada nismo susreli, ali mi zapravo imamo puno toga zajedničkoga. Za početak, to je rodni grad koji nas povezuje – predivna Požega. Vjerujem da ti je upravo ona poslužila kao inspiracija u tvojim brojnim pejzažnim pjesmama. Pa kome ne bi? Požega ima sve, što bi se reklo i brda i doline, to vrijedi za Požegu doslovno, a ne samo u prenesenom značenju. Ovdje je krajolik zaista divan – od šuma, pašnjaka, vinograda, predivne rijeke Orljave pa sve do predivnih gora koje ju okružuju – Papuka, Psunja, Dilj gore, Požeške gore i Krndije. Ne znaš koja je ljepša! Ja bih se možda odlučila za Papuk, ali to sada nije uopće važno.

Vratimo se na temu. Ti si rođen u Požegi i ondje si proveo dio djetinjstva, baš kao i ja. Također, oboje smo živjeli i jedno vrijeme u Osijeku. Izgleda da volimo iste gradove! Znaš, moja osnovna škola nosila je ime baš po tebi – Osnovna škola Dobriše Cesarića. U dvorištu smo imali i kip posvećen tebi, a svake godine obilježavali smo tvoje dane, točnije imali bismo jednom godišnje manifestaciju koja se nazivala Dani Dobriše Cesarića i na kojoj bi ja redovito sudjelovala svake godine. Da si barem mogao to vidjeti! Svake bi godine ti dani bili najljepši dani u školskoj godini – svi bi bili veseli, pripremali bismo se dugo za to, često bi bili i iscrpljeni i umorni od silnoga posla, ali na kraju bi se sve isplatilo. Taj događaj bio je uvijek svečan i dostojanstven. Svi bismo se okupili: mi (učenici) i nastavnici, osoblje koje radi u školi, ravnateljica, brojni uzvanici. Jedne godine čak sam dobila i poklon kao nagradu za sudjelovanje – tvoju knjigu, odnosno zbirku tvojih pjesma pod nazivom *Tišina*. Taj dan nikada neću zaboraviti – toliko sam bila sretna jer si mi upravo ti bio inspiracija za pisanje (tvoja poezija rijetko koga može ostaviti ravnodušnim), a ja sam dobila baš tvoju zbirku pjesma! Žao mi je samo bilo što mi se nisi mogao potpisati u nju – tada bi moja sreća bila još veća.

Kako sada već možeš zaključiti, druga stvar koja nas povezuje velika je ljubav prema poeziji. Od malih nogu volim čitati pjesme, a još u nižim razredima osnovne škole shvatila sam da volim i pisati te sam počela stvarati svoje pjesme. One su, naravno, u početku bile „dječje“ i možda malo neozbiljne, ali ta moja ljubav prema poeziji ostala je sve do današnjega dana. Vječnu inspiraciju uvijek mogu pronaći upravo u tvojim pjesmama koje su toliko raznolike: od misaonih, socijalnih, pejzažnih pa sve do intimnih i ljubavnih. Tvoje pjesme toliko su jednostavne, a toliko duboke! Rijetko je koji pjesnik nakon tebe uspio postići takvu jednostavnost stila i izraza koji prenosi toliku poruku. Upravo to je ono što me uvijek iznova oduševljava i zbog čega se neprestano vraćam tvojim pjesmama! Iako su mi

sve tvoje pjesme zaista predivne, osobno me najviše motiviraju ljubavne i misaone pjesme, ali i socijalno angažirane pjesme. Smatram da upravo takvim pjesmama čovjek može izreći svoje najdublje i najintimnije osjećaje. U okrutnom svijetu u kojem živimo poezija nam često može pomoći, može nam doći kao neka vrsta ispušnog ventila što smatram da si i ti prepoznao. Katkad nije lako reći i podijeliti s nekim svoje osjećaje, ali ih je svakako lakše zapisati i tako olakšati svoju dušu. Društvo i svijet u kojem živimo najčešće ne prihvaća pjesnike jer ih smatra stranima i čudnima, a često im se i podsmjehuje. Ja se ne opterećujem takvim ljudima zato što ih smatram površnima i onima koji nisu vrijedni moje pažnje. Velika je šteta što mnogi ljudi ne shvaćaju snagu i vrijednost umjetnosti općenito, pa tako ni umjetnosti riječi, odnosno književnosti, a samim time i pjesništva. Upravo takvo osuđujuće društvo tematizirao si i ti u svojim pjesmama. Društvo koje si ti opisivao slično je onome danas – i dalje vlada materijalizam, ljudi se okreću samo fizičkim stvarima, dok se duhovnost i prave vrijednosti u potpunosti zanemaruju. Tužno je to reći i primijetiti, ali je zaista i dalje tako, ako ne čak i gore nego u vrijeme kada si ti stvarao svoje pjesme. Kada sam bila mlađa, taj materijalizam nisam toliko primjećivala, ali sada kako sam odraslija, sve ga više primjećujem i sve me više čini tužnom. Osobito je žalosno što se vrlo mlade osobe sve češće prepuštaju tom materijalizmu. Izgleda da se mijenjaju vremena, ali ne i ljudi. Ipak, zato ostaje poezija kao nešto čemu se uvijek iznova možemo vratiti i pronaći u njoj svojevrstan bijeg od surove stvarnosti.

Dragi Dobriša, na kraju ti želim zahvaliti na tvojim predivnim pjesmama koje si ostavio svijetu kao vrijednu nematerijalnu ostavštinu koja se, nažalost, sve više zanemaruje, ali vjeruj mi da ima ljudi koji je još uvijek cijene i koji se stalno vraćaju umjetnosti kao vječnoj inspiraciji.

Hvala ti još jednom na svemu!

Tvoja vjerna čitateljica, a djelomično i sugrađanka,

Ema Hiršman

ANDREJ JAKOPOVIĆ: PISMO IVANI IZ ROMANA *HOTEL ZAGORJE* IVANE SIMIĆ BODROŽIĆ

Draga Ivana,

oduševio me roman u kojem si ti glavni lik i zbog toga ti pišem ovo pismo. Ja sam student prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti te sam u sklopu jednog kolegija imao obvezu pročitati roman *Hotel Zagorje*.

Budući da sam student povijesti, zaintrigirala me ratna tematika koja je u određenom dijelu zastupljena u tvom romanu. Također, zanimanje za roman pokazao sam pošto sam u sažetku pročitao da je djelo autobiografsko i da je pisano iz kuta gledanja jedne djevojčice koja je morala napustiti svoj dom zbog opasnosti od rata. Djelo započinje u Vukovaru koji je pred napadom te se zbog toga mnoge obitelji sele na zapad države gdje je mnogo sigurnije. Zbog toga što si tada imala tek devet godina, vjerujem da si bila vrlo zbunjena i da nisi razumjela što se događalo. Ne mogu ni zamisliti kako je bilo razdvojiti se od ostatka obitelji, a posebno od oca kada znaš da je to bilo posljednji put da ga vidiš. Tvoji roditelji postupili su ispravno jer su tebe i brata poslali na obalu, daleko od opasnosti. U romanu se može vidjeti kako je odlazak na more poslužio kao odlična distrakcija od svih zbivanja u Vukovaru. Zanimljivo je bilo pratiti tvoje odrastanje u Zagrebu, kao i sve poteškoće koje su dolazile.

Nakon privremenog smještaja u Zagrebu odlično si opisala tadašnje raspoloženje javnosti i stanje u obiteljima koje su morale potražiti drugi dom zbog ratnih razaranja. Zorno si dočarala kako si morala nestrpljivo iščekivati novosti iz Vukovara i ostatka države. Naravno, tebe je zanimao samo tvoj otac o kojem bi povremeno dobili novosti. Iako si bila vrlo mlada, znala si da je tvoj otac u velikoj opasnosti, ali i da je jako hrabar te si vjerovala da će sve biti u redu. Vjerujem da si bila zbunjena zašto se on ne vraća ili zašto se uopće bori i kako je došlo do rata. Rat je za djecu vrlo apstraktan pojam i iz djela se može čitanjem osjetiti tvoja zbunjenost i zbunjenost ostale djece koja su živjela u istoj zgradi ili koja su pohađala istu školu. Tvoj otac koji je bio dragovoljac Domovinskog rata i koji je oružje kupio svojim novcem kako bi obranio grad Vukovar, a time i ostatak države, heroj je kao i svi ostali koji su se odlučili na isti ili sličan čin.

Tvoja majka potrudila se da ti i brat imate u tim teškim vremenima neku dozu normalnosti. Iznimno zanimljivo bilo mi je tvoje putovanje u Italiju gdje te na nekoliko dana prihvatila obitelj koja ti je pružila sve što je mogla. Vjerujem da ti je dobro došao taj odmor i odmak od svih problema. Slično djetinjstvo imala su mnoga djeca koja su zbog rata morala pobjeći iz svoga rodnog mjesta. Zato mi je drago što si napisala ovo autobiografsko

djelo iz perspektive jedne uplašene djevojčice koja svoju sudbinu dijeli s tisućama drugih vršnjaka i vršnjakinja.

Na televiziji, u medijima ili u školi često slušamo ili čitamo priče koje sadrže mnogo činjenica ili koje su pisane iz perspektive odraslih ljudi. Rijetko se pruži prilika pročitati kvalitetnu priču sa stajališta djeteta koje, nažalost, proživljava strahote rata. Iako je tvoj životni put bio težak, drago mi je da si ga podijelila s nama kako bismo mogli dobiti bar djelić dojma kako je biti dijete za vrijeme rata.

Rat je nesumnjivo uvelike utjecao na tvoj život i na izgradnju tvoje osobnosti te smatram da su sve životne neprilike od tebe napravile jednu snažnu ženu koja je spremna boriti se za svoje ciljeve. Držim da bismo trebali podizati svijest o strahotama koje donosi rat kako bi mlađe generacije koje sada žive u mirnim vremenima vidjele da rat nikada nije rješenje i da nesuglasice treba razriješiti mirnim putem. Također mislim da bi roman *Hotel Zagorje* trebalo uvrstiti na obvezni popis lektire u srednjim školama. Tada bi učenici imali priliku naučiti nešto o nacionalnoj povijesti te bi imali priliku vidjeti kako su živjeli njihovi vršnjaci u tim teškim godinama. Današnje generacije, uključujući i mene, možda uzimaju zdravo za gotovo neke stvari koje su puno značile ljudima zahvaćene ratom.

Roman *Hotel Zagorje* pokazuje još jednu lošu stvar, a to je birokracija i korumpiranost. Drago mi je da je i to naglašeno u tvojem djelu jer se i nakon gotovo trideset godina ništa nije promijenilo. U romanu tvoja majka traži stan u Zagrebu na koji ima pravo jer je tvoj otac branitelj koji je nestao na bojištu. Ona to sve radi kako bi na sigurno zbrinula svoju obitelj, ali godinama ne uspijeva zbog birokratizacije i korumpiranosti. Tvoj brat pokazao je veliku inicijativu kada je napisao pismo u kojem moli da se stambeno pitanje njegove obitelji već jednom riješi. Snažno je dočarana nemoćnost i ovisnost pojedinaca o drugim osobama koje zapravo ne mare ni za koga osim za sebe. Bilo mi je drago kada ti je majka napokon javila da ste dobile stan i da ćeš imati vlastitu sobu koju ne moraš dijeliti ni s kim. Iako je taj proces trajao godinama, napokon su stvari krenule na bolje.

Sada te pozdravljam i u životu ti želim sve najbolje. Nadam se da će sudbina tvoga oca jednoga dana biti razriješena te da ćete ti i tvoja obitelj naći mir.

Andrej Jakopović

DOMAGOJ KAUČIĆ: PISMO IVICI PRTENJAČI

Poštovani književniče Ivice Prtenjača,

pišem Vam zato što sam u Vašim romanima *Brdo* i *Tiho rušenje* uočio kako ste izvrsno predstavili likove – knjižničara i soboslikara – kako se suočavaju sa životnim preprekama i problemima koji tište i muče nas mlade studente. Naime, vjerujem da se u današnjoj Hrvatskoj mnogo odraslih ljudi, studenata, tinejdžera i djece suočava s mnoštvom egzistencijalnih problema koji ih muče i zbog kojih ne mogu spavati. Vidite, prošlo ljeto moj prijatelj iz djetinjstva počinio je samoubojstvo i nikako ne mogu prestati razmišljati o tome. Prošli su dani, i mjeseci, a uskoro godina i još je uvijek mnogo toga nerazjašnjeno. Smatram da je moj prijatelj kojeg neću sada imenovati zasigurno patio barem na neki način kao što su patili književni likovi koje ste prikazali u svojim romanima. Kao ni književni likovi, ni moj prijatelj nije uspio pronaći neku karijeru i posao u kojem će biti sretan. Tjeskobnost gradske sredine u kojima žive Vaši junaci, ali i moji prijatelji, kolege, a konačno i ja, pasivizacija društva, slabi emocionalni odnosi među ljudima, nerazumijevanje, manjak podrške među ljudima ili, primjerice, umor od tih istih ljudi na sve nas mogu djelovati jako negativno i dovesti do psihičkih problema, do odustajanja od nas samih i još mnogo toga gorega.

Ove noći kada Vam pišem ovo pismo preplavljuje me briga i brojna pitanja i nedoumice. Neka od njih pitanja su tko smo mi ljudi i koje je naše poslanje u ovom svijetu. Uvelike sam se poistovjetio s Vašim junacima i želio bih da nastavite pisati kao i dosad jer ste opisali i probleme studenata. Knjižničar u romanu *Brdo* završio je studij hrvatskoga jezika i književnosti i nije uspio pronaći posao. Čeka li to mene i moje kolege koji studiraju sa mnom hrvatski jezik i književnost i/ili još neki drugi predmet koji je također suficitaran? Naime, naš se studij približava kraju, diploma nam stiže za oko godinu dana ako nastavimo vrijedno i marljivo učiti kao i do sada. Što dolazi nakon te naše „cijenjene" diplome? Kako je došlo do toga da je u našem društvu mladima, ali i odraslima tako teško pronaći posao i konačno pronaći svoje mjesto pod suncem? I ako jednoga dana dobijem priliku raditi posao koji istinski volim nakon fakulteta koji sam upisao punog srca, optimizma i radosti jer sam dobio priliku studirati ono što volim i u čemu se zaista vidim, hoću li svojim učenicima koje poučavam i odgajam, cijenim i volim, licemjerno govoriti kako moraju učiti da bi dostigli svoje snove, svoje zvijezde, onako kako kaže latinska poslovica: „Per aspera ad astra" ili „Preko trnja do zvijezda"? E, pa siguran sam da neću jer su život i svijet nepošteni; jer je očito najbolji način da se izborim u našem društvu neki prijetvorni, lažni način; jer gubimo svoj identitet i sebstvo zbog potrebe iskvarenoga društva; jer, vidite, kao što Vaši junaci – knjižničar i soboslikar – ne pronalaze mjesto pod suncem, imaju problema sa zaposlenjem ili društvom u tolikoj mjeri da moraju napustiti mjesto u kojem

žive i oljuštiti sebe od osjećaja besmislenosti svijeta, od osjećaja kao da su duhovi na ovome svijetu. Isto tako moji brojni prijatelji i ja sa strepnjom gledamo kako se naš idealni svijet raspada kao mjehur od sapunice. Moja najbolja prijateljica za mjesec dana odlazi u Njemačku jer je dobila otkaz. Ona će uskoro napustiti svoju obitelj i prijatelje, a meni već srce puca od tuge premda još nije ni otišla. Najradije bih da kao neimenovani knjižničar iz *Brda* ili soboslikar iz *Tihog rušenja* odem na brdo u prirodu ili lutam bez cilja kako bih se ispuhao od ovoga nepoštenog svijeta koji me okružuje. Dok neki ponositi, no nepravedno obogaćeni ljudi koračaju ovim svijetom bez imalo savjesti i obzira prema drugima, mi studenti, učenici, učitelji, liječnici, medicinske sestre i svi ostali pošteni ljudi raznih struka mučimo se da pronađemo sreću u životu.

Iako je knjižničar napustio posao, ljude i okolinu koja je gušila njegov identitet, poticala depresiju, nesreću, zlovolju, to nije bilo dovoljno da barem privremeno stabilizira njegov identitet. On i dalje osjeća nemir, gušenje i prazninu u sebi uvjetovanu neprestanim suočavanjem s negativnim aspektima društva i zajednice u kojoj djeluje i živi. Je li se tako osjećao moj prijatelj koji si je oduzeo život? Osjeća li se trenutačno tako moja prijateljica koja se sprema na odlazak u Njemačku? Nisam siguran, ali znam da se tako ja osjećam. U našem društvu cijeni se nepravda. Oni koji kradu, lažu i pretvaraju se očito imaju najveći ugled. Jesmo li mi u nekom stvarno loše režiranom filmu? Nisam ni u to siguran. Kao što i knjižničar i soboslikar i dalje osjećaju nemir, gušenje i prazninu u sebi uvjetovanu neprestanim suočavanjem s negativnim aspektima društva i zajednice u kojoj djeluju i žive, tako se osjećamo moji prijatelji i ja. Dok oni na vrhu besmisleno raspravljaju o glupostima koje više ne zanimaju ni žive ni mrtve, mi ostali smrtnici gubimo vrijeme, istječe nam naše strpljenje, ali i naša mladost. Koliko je tužnih hrvatskih mladih sudbina koje su odlučile napustiti ovu zemlju, mladih i starijih koji razmišljaju o oduzimanju svoga života jer ne vide smisao i jer im je oduzeto pravo na ljubav, pravo na sreću ili pravo na donekle normalan život ili pak sve od toga? U kojoj normalnoj i razvijenoj zemlji studenti s mukom završavaju fakultete, ne samo društvene i humanističke, već i navodno izuzetno tražene fakultete koji bi im istoga trena trebali donijeti sigurno zaposlenje, ali eto, jednostavno za njih nema ni mjesta ni posla, već završavaju na burzi rada? Ni u kojoj!

Žrtva. Definicija prva: ono što se prinosi višem biću ili sam čin prinošenja žrtve. Druga definicija: odricanje u korist drugoga ili požrtvovnost za ostvarivanje viših ciljeva (uglavnom tuđih). Treća definicija: živo biće kojemu predstoji uništenje ili onaj koji, ponekad svjesno, najčešće nesvjesno, ali redovito neopravdano, ispašta. Sitna riječ načinjena od pet glasova, zapisana s pet slova. Nikad ne dolazi sama, već sestrinski dijeli svoje postojanje s nepravdom. Taj dinamični dvojac unosi nemir u ljudsko postojanje od trenutka u kojemu je prvi dinosaur na livadi svojim okusnim pupoljcima isprobao rane sisavce i ostale životinje. Tako je to moralo biti. Jednostavno. Hranidbeni lanac, sudbina ili nešto treće? Isto se događa i danas. Istina, društvo je napredovalo pa nas više ne proždiru višemetarske nemani. Njihova uloga sada je pripala sustavu i tržištu kao suvremenom hranidbenom lancu.

U ime tih ljudi, ali i u ime učenika, djece kojoj treba pokazati da možemo i moramo bolje, mogu reći da „moja svijeća i dalje gori". Što se tiče onih drugih, kako je to rekla moja kolegica i profesorica hrvatskoga jezika Marina Mađarević, vjerujem u onu dobru staru: „Netko to gore vidi sve." Možda smo uronjeni u nepravdu, možda smo bespomoćni kao i Vaši književni likovi, možda smo mali i neznatni. Brojevi, roba. Možda jesmo, ali ne trebamo biti žrtve. Ja nisam žrtva. Odbijam biti žrtva.

Zabrinut student i studenti poput mene traže odgovore na neke od mojih pitanja. Vaši junaci i Vi prošli ste kroz probleme koji more nas mlade. Ali Vi i Vaši književni junaci našli ste ključeve za razrješenje svojih problema. Stoga Vas ljubazno molim da mi pružite neko svoje viđenje, zrnce mudrosti ili odgovor na naše probleme.

Srdačan pozdrav

Domagoj Kaučić, budući nastavnik hrvatskoga jezika i povijesti

DOMAGOJ KAUČIĆ: PISMO AUGUSTU IZ ROMANA *ČUDO* R. J. PALACIO

Dragi dječače Auggie,

svi se mi sjećamo kako je katkad zastrašujuće biti učenik i dijete koje je u nekom smislu drukčije od svoje okoline. Zbog toga je tvoja priča cijenjena i poučna i svaka ti čast što si u svojim godinama zrelo i staloženo podnosio sve poteškoće na koje si nailazio zbog svojega izgleda i bolesti. Priča koju si ispripovijedao jedna je od rijetkih priča koja ima učinak da čitatelj zaželi zagrliti sve likove u romanu i suosjećati s njima. Tvoja uzbudljiva, istodobno tužna i šaljiva priča koja slavi život sa svim svojim prednostima i manama, ispočetka me privukla na čitanje, a tijekom čitanja promijenila je i mene. Tvoja priča jedna je od rijetkih priča koja je u tome zaista uspjela.

Kada desetogodišnji dječak poput tebe krene prvi put u školu, to zasigurno nije lagano i vjerujem da ni jednom učeniku to nije bilo svejedno. Navikavanje na nova pravila, komunikacija s profesorima, pokušaj pronalaženja prijatelja, druženje s razrednim kolegama dodatno su ti bili otežani zbog činjenice što imaš deformaciju lica koja jako privlači pozornost. Mala djeca vrištala su kad su te vidjela prvi put, dok su starija djeca upirala prstom u tebe i nazivala te čudakom. Time sve uobičajene opasnosti i nasilje koje je moguće doživjeti od razrednih kolega postaju još intenzivnije i teže za podnošenje. Ne mogu ni zamisliti kako je teško bilo sve to psihički podnositi.

Tvoja teška priča o sazrijevanju u mladića i odrastanju priča je s kojom se svi mi čitatelji možemo poistovjetiti; puna je srčanosti i humora, a tvoje stanje svijesti ukazuje na to da si jako inteligentan i pametan dječak za svoju dob. Zato mi je jako drago što si uspješno savladao prepreke i što si u gustoj mreži prijateljskih i obiteljskih odnosa na vlastitoj koži naučio neke velike i važne životne lekcije koje, nažalost, mnogo ljudi mora proći samostalno, onako kao što se često kaže „od trnja do zvijezda". U romanu se prati tvoje suočavanje s vanjskim svijetom, svi usponi i padovi kako iz tvoje perspektive tako i iz perspektive tvoje obitelji i prijatelja. Jako mi je bilo lijepo što imaš podršku obitelji i nekolicine prijatelja, za što vjerujem da ti je veliko olakšanje i radost u teškim trenutcima. Stoga mogu reći da je upravo tvoja priča ona koja pokazuje što je zapravo bitno u životu i što nas čini ljudima. Ona je uza sve to i ludo pozitivna i optimistična. Čak i s pozitivnim stavom i pametnim i brižnim roditeljima, dragi dječače, tvoja priča nije laka za čitanje, a moje su emocije tekle od tuge do urnebesnoga veselja i groznoga bijesa zbog onoga što ti se događa.

Svako je dijete drukčije. Neka su snažna, neka su osjetljiva, neka se duže prilagođavaju situacijama, neka kraće… Tu možemo nabrojiti još tisuću stvari koje ne bi mogle objasniti različitosti koje se pojavljuju među djecom. Neka se djeca ponašaju na jedan način pred

odraslima, a na drugi način pred djecom. Neki su odrasli u okrutnim uvjetima. I baš kad misliš da život ne može biti teži ili izazovniji, katkad je kadar dokrajčiti i zadati taj zadnji udarac koji zapravo i ne očekuješ jer je stvarno previše, a ti si krhak i slomljen.

Iako je roman ponajprije ispričan iz tvoje perspektive, iznenadilo me je kad sam prešao na nekoliko drugih perspektiva, a ponajviše na perspektive tvojih prijatelja. S ukupno šest različitih pripovjedača i likova koji su dio tvoje svakodnevice svaka je osoba pričajući ponudila uvid u tvoju prekrasnu osobnost i nevjerojatan život koji proživljavaš te kako oni vide tvoje probleme i nose se s njima. Čitajući o tvojih 27 operacija, radujući se tvom živopisnom unutarnjem svijetu, boljelo me kad si se osjećao usamljeno ili nerazumljivo i gledajući tvoj život iz različitih perspektiva, nemoguće je ne biti ganut pričom. I kako ne bih mogao voljeti dječaka koji je toliko pametan da razumije da bi katkad njegovoj mami trebao njegov dragocjeni medvjedić više nego on.

Na kraju čitanja tvoje priče jedina emocija koja me preplavila bila je radost. *Čudo* je tako lijepa knjiga koja će mi zauvijek ostati bliska i koju treba iščitavati kako bi svatko shvatio što su prave vrijednosti u životu. *Čudo* me potaknulo da slavim život i prigrlim prave vrijednosti i ljude koji su dar u mom životu. Hvala ti na tome. U tvojoj priči podjednako mogu uživati i djeca i odrasli, i siguran sam da bi se svi na neki način mogli pronaći u tvojoj priči i naučiti iz nje o važnosti dobrih i poticajnih odnosa s obitelji i prijateljima, ali i poštovanja svih osoba, bez obzira na to kako izgledaju ili što vole ili ne vole. Topla priča poput tvoje jedna je od onih priča koje privlače čitatelje zbog svoje jednostavnosti i osjećajnosti. Ona te brzo obuzme i budi tvoja osjetila i osjećaje te pokazuje da si možda zapravo pozitivnija, empatičnija i strastvenija osoba koja se bori za pravdu. No nije ni čudo kada na to zaboravimo s obzirom na to da živimo u nerijetko čudnom svijetu gdje se izokreću ljudske vrijednosti i ono loše zapravo postaje pozitivno, a dobro postaje zlo. Danas je često borba za pravednost u društvu i svijetu već na početku osuđena na propast. Neke stvari u društvu tako su tvrdokorno nepromjenjive i odraz toga koliko je društvo pasivizirano, bezosjećajno, beskarakterno i nesvjesno do te mjere da to postane uznemirujuće i zabrinjavajuće. Učestalo se događa da oni koji su pozitivni, pošteni i vrijedni bivaju najviše osuđivani i slabo cijenjeni, dok oni koji varaju, ismijavaju i kradu bivaju uzdizani i sve više poštovani. Nerijetko se sjetim da živim u zemlji gdje su u školama pojedini dječaci i djevojčice izopćeni iz društva svojih vršnjaka jer nemaju skupe tenisice od 1000 kuna i mobitel od 7000 kuna ili su pak odbačeni zato što ne odgovaraju određenim standardima skupine ili pojedinaca.

Čvrsto i odlučno tvrdim da je to što si godinu dana prolazio u školi mali dio onoga što se danas događa po školama. Nažalost, živimo u svijetu gdje novac, moć i izgled u velikoj mjeri diktiraju nečiji uspjeh, ali živimo i u svijetu gdje je još uvijek sramota biti žrtva i gdje oni koji se iživljavaju nad drugima često izmaknu kazni ili nisu dovoljno kažnjeni. Bez obzira na to što je tvoja priča osjetljiva, teška i tužna, mislim da stvari treba opisati onakvima kakve jesu, a takve priče poput tvojih uvelike su zanemarene u dječjim romanima. Nadam se da će tvoja priča i roman biti uvršteni u lektiru za osnovnu školu jer zbilja je vrijedna

toga. Jedino o čemu sad razmišljam jest to koliko je u svijetu trenutačno malih i onih malo većih Augusta poput tebe koji odrastaju bez ijednog prijatelja.

Ostani i dalje tako snažan i pametan.

Srdačan pozdrav

Domagoj Kaučić

LORENA KLEPO: PISMO DAŠI DRNDIĆ

Draga Dašo!

Prvi sam put za tebe čula na kolegiju Rodni identiteti u hrvatskoj književnosti. Iskreno, nisam uopće razmišljala da ćeš na mene svojim veličanstvenim romanom pod naslovom *Sonnenschein* ostaviti toliko dubok trag te je upravo on razlog zašto ti pišem. *Sonnenschein* je roman u kojemu si progovorila o velikoj, bolnoj i prešućenoj temi Drugog svjetskog rata, o djeci različitog nacionalnog podrijetla s „arijskim" obilježjima koja su oteta od svojih roditelja te odgajana u programu *Lebensborn*. Između naglašene militarizacije muških likova u fašističkoj Italiji i nacističkoj Njemačkoj, u središte si romana stavila tragičnu sudbinu pripovjedačice Haye Tedeschi – umirovljene profesorice matematike, nekoć majke čije je dijete oteto sa samo pet mjeseci kako bi ga se uključilo u već spomenuti zloglasan program. Govoreći o *Lebensborn* djeci, otvorila si temu potrage za identitetom i izgubljenom sjećanju djece i roditelja koji iznose svoja svjedočanstva o susretima nakon dugo vremena. Njihove si ispovijesti i sjećanja prikazala u velikoj mjeri traumatiziranima, kao što su majčino odbijanje djeteta nakon rata, iživljavanje službenika socijalne skrbi na djeci, dugoročna ispraznost, nepoznavanje vlastita identiteta. Program *Lebensborn* time se može smatrati i ubojicom identiteta. U romanu *Sonnenschein* bez okolišanja si i bez skrivanja te iznimno vještim slaganjem različitih intertekstualnih i intermedijalnih sredstava postigla da *Sonnenschein* smatram djelom koje otima zaboravu sve strahote i aktere koji su konstituirali holokaust. Uporabom svih tih intermedijalnih i intertekstualnih sredstava (fotografija, popisa ljudi, citata, obiteljskih stabala) sasvim si opravdano romanu dala podnaslov *dokumentarni roman*. Ovim romanom dala si nam do znanja da se zaista, kako si i sama napisala u nekoliko navrata, iza svakoga imena krije priča. Svako biće na ovome svijetu ostavit će neki trag, posjedovat će svoju životnu priču za koju će se s vremenom saznati ili će pak ostati neprimijećena, prešućena – što si u romanu dokazala navodeći na otprilike stotinu stranica popis od 9000 stradalih talijanskih Židova. Roman *Sonnenschein* lišila si cenzure i prizvuka uljepšavanja. Nešto što sam si mogla predočiti tijekom slušanja povijesti u dosadašnjem školovanju nije ni približno onome što sam si zamislila čitajući rečenice ispisane tvojom rukom. Bacila si jedno novo svjetlo na 20. stoljeće koje smo poprilično bezbrižno ostavili iza sebe. Tabu koji je živio samo unutar zajednice odbačenih i na marginu ostavljenih ljudi stavila si pred oči javnosti kako bi se ljudi trgnuli iz sna i na život prestali gledati kao na nešto što je sasvim lagodno. Surova istina jest to da su postojali ljudi prije nas, ljudi koji su bili mučeni, otimani, uskraćeni za slobodu, život i sreću. Nisi dopustila da se isti ti ljudi tek tako zaborave.

Jedna od tabuiziranih tema o kojoj si progovorila u svome romanu jest i holokaust – danas nama svima poznat kao genocid nad Židovima. Ono što me je najviše ostavilo bez

teksta čitajući tvoj roman jesu najbrutalnija svjedočenja bivših logoraša ili nacista koji ne poriču istinitost događaja, na primjer Mentzov lik koji je obožavao ubijati, koji nije imao milosti ni za one najslabije i najnemoćnije kao što su djeca, trudnice i stariji ljudi: „Mentz je obožavao ubijati. Sjećam se, doveli su mu sestre, jednu od deset, drugu od dvije godine; kad je starija djevojčica vidjela da je Mentz uperio revolver u njenu sestru, bacila se na njega moleći da to ne čini. Onda Mentz tu dvogodišnju djevojčicu nije ubio. Živu ju je bacio u peć, a stariju je upucao. Jednom su u lazaret doveli ženu i njezinu kćer koja samo što nije rodila. Trudnicu su položili na zemlju, a oko nje su se okupili esesovci i promatrali kako se porađa. To je trajalo oko dva sata. Onda je Mentz upitao djetetovu baku, koga da ubije prvo, nju ili bebu. Žena je rekla, ubijte mene. Ali, naravno, Mentz je prvo ubio bebu, onda je ubio bebinu majku i na kraju je ubio baku“ (Drndić, 2007: 367).

Holokaust je i dalje jedna od mnogih prešućivanih tema čiji prljavi, bolni i tragični dijelovi još i danas isplivavaju na površinu „utopijske“ sadašnjice. Svojim romanom *Sonnenschein* dokazala si da su književna djela najbolje oružje protiv zaborava upravo zato što popunjavaju praznine u pamćenju. Tvoj nas roman podsjeća na stvari koje su se dogodile i naglašava da ih ne smijemo zaboraviti. Svojim ispisanim rečenicama u naše si pamćenje utisnula svakojake strahove i nepravde koji su počinjeni nedužnim ljudima. Tvoj je roman pisano upozorenje ljudima da je svijet okrutan, da su ljudi okrutni, da je moć okrutno utjelovljenje čovjeka koji nema milosti. U nama si probudila savjest, otvorila si nam oči, ulila si veliku količinu emocija i što je najbitnije, razbila si dugoročnu šutnju iza koje se skriva veliko zlo.

Draga Dašo, želim ti zahvaliti što si otvorila ne samo moje oči nego i oči brojnih ljudi. Ja kao majka ne mogu ni zamisliti da prolazim sudbinu Haye Tedeschi ili bilo koje druge majke kojoj je oteto dijete. Ja kao žena ne mogu zamisliti da budem silovana, mučena, ponižena, uskraćena za sreću, ljubav i život. Ja kao vjernica ne mogu zamisliti da budem bačena u jamu, ubijena i usmrćena samo zato jer se od drugih razlikujem po vjeri. Ja kao dijete ne mogu zamisliti da budem oteta svojoj majci, ocu, obitelji, da me muče, zlostavljaju, gaze po meni i uče mržnji. Ja kao čovjek ne mogu zamisliti što su proživjeli ljudi za vrijeme Drugog svjetskog rata. Hvala ti što si osvijetlila ovu zamućenu točku 20. stoljeća, što si pokazala koliko ljudi mogu biti okrutni i koliki su ljudi i njihove tragične sudbine zaboravljeni. U mojim će sjećanjima *Sonnenschein* živjeti vječno.

Pozdravljam te iz Vinkovaca, malog grada u Slavoniji, ali i najstarijega u Europi.

Lorena Klepo

LORENA KLEPO: PISMO TOMISLAVU ZAJECU

Dragi Tomislave,

ne znam je li dovoljno reći da sam tvoj roman *Soba za razbijanje* progutala u tren oka?! Ostala sam zadivljena ne samo ispričanom pričom u kojoj se izmjenjuju očišta pojedinih pripovjedača već i samom formom napisanih rečenica koje su vrlo lako čitljive, gotovo opipljive našim osjetilima. Romaneskna priča govori o „zlatnoj mladeži" koja se kreće i živi u vrlo bogatim krugovima, a činjenica da je roman napisan 1998. godine, dakle u poslijeratno doba, aludira na to da bi otuđenje porocima moglo biti i posljedica ratnih zbivanja. Likovi i situacije u kojima se oni nalaze mogu se poistovjetiti s današnjicom. Naime, dvadeset i dvije godine nakon objave romana postoje isti poroci koji su negdje legalizirani, a negdje unatoč zabrani, lako dostupni – poroci kao što su marihuana, heroin, kokain, alkohol, cigarete pa čak i plaćeni seksualni odnosi. Neki od tih poroka i danas su tabu teme o kojima se većinom ne priča, ali ti o tome progovaraš i s lakoćom stavljaš pred oči javnosti. Ne znam zabrinjava li te ta činjenica ili si jednostavno ponosan što si raskrinkao ondašnje društvene margine o kojima se i dan danas može pisati, a da na isti način uzbude javnost?!

Radnja se događa u visokim krugovima bogataša koji ne znaju gdje će s novcem i vremenom koje imaju. Nitko od likova zapravo nije samostalan, nema svoj posao na osnovi kojega zarađuje, već su svi iz dobrostojećih obitelji koje svojoj djeci sve pružaju servirano na pladnju. Nažalost, takvi i danas postoje. Likovi su iscrtani negativnim karakteristikama koje samo doprinose cijeloj priči: agresivni su, hladnokrvni, nestabilni u glavi, bezosjećajni, destruktivni, pronicljivi, dijabolični, bez emocija, psihički narušene osobnosti. Ono što sam opazila u romanu *Soba za razbijanje* jest naglašavanje markirane odjeće, auta i drugih materijalnih stvari što također dokazuje imućnost likova. Jesi li nam tim naglašavanjem htio reći da si samo bogati ljudi mogu priuštiti drogu? Rekla bih da je tako jer onoga trenutka kad netko od pripovjedača ostane bez novaca, više si ne može pružiti to zadovoljstvo, već plaća svoj dug modricama po tijelu.

Ovim si nam romanom pokazao kako ovisnost izgleda od početka kada je pripovjedačima dovoljna tek marihuana, poneka tabletica koja ih opusti pa do kraja kada se netko preko kokaina navuče na heroin koji na kraju dovodi do bezizlazne situacije u kojoj je najviši smisao života dostignut ubodom igle u venu. Baš mi je jučer muž rekao kako se policija sve češće nalazi u jednom naselju u Vinkovcima jer su pronađene igle na dječjem igralištu. Zar se ti ljudi u svojim glavama zaista nalaze u sasvim drugoj dimenziji ne razmišljajući da neko dijete može stati na to? Bila sam zaprepaštena.

Pored droge u romanu si progovorio i o homoseksualnosti koja ni dan danas nije prihvaćena u svijetu, a prikazana je u Patrikovu liku. On prodaje svoje tijelo ženama i muš-

karcima kako bi zaradio za malo droge, a istodobno voli Krešu, svoga dečka. Patrika si prikazao kao psihički nestabilan i jedini emotivan muški lik. Poistovjećuješ li ga zbog toga sa ženskim likovima s obzirom na to da su u romanu ženski likovi okarakterizirani kao oni koji posjeduju emocije?

Obiteljska problematika, nimalo manje važna stavka romana, isprepleće se u priči svakog pripovjedača. Naime, svaki od pripovjedača nema nekakvu posebnu bliskost sa svojim roditeljima – Luki i Davidu roditelji su razvedeni, majka mu ima rak, ne viđaju se s njima i po nekoliko mjeseci. Čak ni najgori trenuci poput majčine smrti ne zbližavaju ih. Svatko živi svoj život kao da se ništa nije dogodilo i jedva čekaju da se sve završi kako ne bi bili u istoj prostoriji. Dora i Vili imaju majku alkoholičarku, psihički nestabilnu koju nije briga za djecu dok im otac živi u drugoj državi s ljubavnicom. Ivine majke nikada nema kod kuće, konstantno putuje. Ne brine se za kćer, ostavi je s nekoliko novčanih čekova i karticom. Patrikovi roditelji stalno su na putovanju. Želiš li nam reći da je pripovjedače do bezizlazne situacije dovelo i takvo stanje u obitelji? Ne znam, ne mogu se zamisliti u takvom obiteljskom okruženju, ali smatram da uvijek postoji izlaz.

Roman zaista prikazuje tamnu sliku realnosti u kojoj se prepleću razni poroci i necenzurirane tabu teme. Ne postoji ni jedna svijetla točka u likovima ispunjenima prazninom, strahom, kratkotrajnim zadovoljstvom koji vodi u propast i psihičku i fizičku. Svoju vlastitu ispraznost i površnost nisu uspjeli ispuniti ni kratkotrajnim prividom sreće koju im je omogućavala poneka tabletica. Njihove životne priče do kraja postaju plitke i bezlične. Pripovijedanje je vrlo polifono pisano različitim stilovima, od kurziva i neupravnoga govora preko prvog lica što daje još jednu zanimljivu notu romanu. Oblikovao si djelo koje nikoga ne ostavlja ravnodušnim, štoviše šokira svojim sadržajem, ali njegova sveukupnost ostavlja takav dojam da bih ga mogla pročitati nekoliko puta dnevno.

Dragi Tomislave, želim ti zahvaliti što si me svojim ispisanim rečenicama odveo u neki drugi svijet, svijet za koji jesam čula, ali koji nikad nisam vidjela, o kojemu nikad nisam dovoljno razmišljala. Ti si mi omogućio da čitanjem *osjetim* i *vidim* – tko kaže da je to nemoguće, laže ili jednostavno nikad nije pročitao ovako dobar roman. Još jednom upućujem ti golemu zahvalu!

Srdačan pozdrav iz malenoga grada u kojemu se vjerojatno i sada događaju isječci iz tvoga romana!

Lorena Klepo

ENA KNEŽEVIĆ: PISMO BARUNICI CASTELLI IZ DRAME *GOSPODA GLEMBAJEVI* MIROSLAVA KRLEŽE

Poštovana gospođo Castelli,

imam potrebu obratiti Vam se ovim putem kako bih izrekla svoje mišljenje u vezi s Vašim ponašanjem. Kao velika obožavateljica Vašeg stvoritelja Miroslava Krleže čitala sam o Vama s velikom radoznalošću. Prije svega, htjela bih reći kako ste mi ostali u pamćenju kao jedna izrazito negativna persona. Kada bi me netko pitao o negativnim osobinama jednog ljudskog bića, prvi biste mi pali na pamet.

Nimalo se ne slažem s Vašim postupcima u kući obitelji Glembay. Rekla bih, koliko mi se čini, da uzroci Vašega ponašanja sežu još u djetinjstvo. Naime, nije mi jasno kako bi se netko mogao ponašati na tako ohol i samodopadan način ako ne nosi neke traume na svojim leđima. Danas je znanstveno dokazano da je tako u većini slučajeva te mi je jasno da s tim niste bili upoznati u svoje vrijeme. No isto tako ja nisam u potpunosti informirana o Vašoj prošlosti osim toga što znam kako Vam je nedostajala očinska figura i kako ste bili u nezavidnoj financijskoj situaciji. No ne bih rekla da ste bezrazložno punili novinske stupce. Nitko Vam nije bio naklonjen osim Vašeg vjernog savjetnika Silberbrandta, a nije mi samo jasno kako se niste zapitali zašto je tomu tako. Već ste prije toga prošli nekažnjeno kada ste svojom kočijom pregazili svekrvu krojačke radnice Fanike Canjeg, a Vi? Jeste li možda odgovarali za taj zločin? Naravno da niste – još ste sve demantirali. To je bilo za jednu barunicu jako degutantno. Pokušali ste svoje ponašanje prikazati društveno prihvatljivim i jasno je da ste bili ispred svog vremena i uzor slabijem sloju društva. Eh, barunice, da ste samo tada znali što Vas čeka. Pitam se biste li onda isto postupili. Jesu li za Vas novac i moć vrijedni svake cijene? Nažalost, taj odgovor neću dobiti. Mogu samo pretpostaviti jer takvi kao Vi teško se mijenjaju.

No, da nastavim dalje. Prijeći ću malo na Vaš ljubavni život. Bilo je izrazito burno, zar ne? Toliko optužbi za razne ljubavnike, toliko nesretnih muškaraca koji su pali na Vaš šarm i zavođenje. Uzrokovali ste mnogo zla i nesreće da je to za svaku osudu. Neću se nikad moći složiti s tim da čovjek treba svašta probati u životu ako time čini zlo drugoj osobi. Gledajte, i danas je tako da onaj tko ima moć i vlast može raditi što god hoće, a da za to ne odgovara. Možda čak i više nego u Vaše vrijeme. No Vi ste to za svoje vrijeme dobro iskoristili. Biti Glembayeva ljubavnica još dok mu je prva žena bila živa, to je ispod časti svake žene. Da se razumijemo, ni za njega nema opravdanja. Provodio je svoju silu kako je htio, mislio je da mu nema ravnog. No sada se ipak bavimo Vašim postupcima. Stari Ignjat Glembay doživio je srčanu kap kada je sve izašlo na vidjelo. Kakav je osjećaj biti uzrok nečije smrti? Retoričko pitanje, znam, jer za Vas tu nema nikakvih osjećaja. Da ste

bili nesretni, još bih i razumjela, da ste tražili utjehu u drugim muškarcima, možda i to, ali zavesti mladoga Leonea, Glembayeva sina, to nikada neću razumjeti. Od svih muškaraca na svijetu, baš on?! Ta jedna vrsta bolesne sentimentalne privlačnosti na kraju je prešla u životinjsku mržnju. Eto gledajte, barunice, na kraju Vas je to došlo glave.

Nikada neću opravdavati ubojstvo i zlo, ali ako tako živiš, tako ti se i vrati. Oholost se uvijek naplati. Samo ste težili novcu, moći, divljenju, no niste nikada bili istinski sretni. I u Glembayevoj smrti htjeli ste se okoristiti. Govorili ste kako je on „stara svinja" optužujući ga da Vas je okrao, da su svi Glembayevi bagra. Tako govoriti za mrtvoga čovjeka, optuživati one koji Vam ne mogu odgovoriti, jako je loše, barunice Castelli, i tu je izašla Vaša prava narav na vidjelo. Ni novac ni moć ne mogu se usprotiviti ljutitom čovjeku, a to ste naučili na najgori način.

Mogla bih reći da je to i prokletstvo obitelji Glembay. Zla kob oduvijek ih je pratila i nije začuđujuće što Vas je odvukla u taj vrtlog. Svoje bogatstvo stekli su pljačkama, prijevarama i bezobzirnošću. Zapravo ste bili jedna vrlo pametna žena koja je dobila uvijek što je htjela, no šteta je samo što to niste iskoristili u pozitivnom smjeru. Mogli ste imati svijet na dlanu. Status *femme fatale* koji Vas je pratio koštao Vas je onog najvrednijega – života. I upravo zato Vaš primjer poslužit će mnogim daljnjim generacijama. Tako ste i mene mnogo toga naučili, a najprije ono što ne želim u životu. Ni jedna žena nikada ne smije temeljiti svoj identitet na tjelesnom segmentu i nijedno društvo ne smije dopustiti da takva vrsta morala gradi uspjehe. Naučili ste me još, barunice, kako se zapravo isplati biti dobar i pošten. Svako zlo i svaka oholost uvijek se naplati. Kada živiš pošteno, nitko ti to ne može uzeti, nitko ne može ukrasti mir u srcu i nadomjestiti to nečim materijalnim. Gledajući iz današnje perspektive, nažalost, takvih kao Vi sve je više i više. Društvo ide pogrešnim smjerom, konzumerističko društvo uzelo je svog maha. To je teško gledati i ostaje nada da će u ljudima doći do buđenja svijesti. Zato ću preporučiti i dalje svima da pročitaju o Vama i Vašoj sudbini.

Još bih Vam svašta imala reći, ali ovaj put mislim da bi bilo dosta, fatalna i visoko pozicionirana barunice Castelli!

Ena Knežević

ENA KNEŽEVIĆ: PISMO IVANU KOZARCU

Dragi moj Ivane!

Nakon toliko godina od tvoje smrti javljam ti se, evo, da ti napišem jedno pismo zahvale, a isto tako da te provedem danas po našim voljenim Vinkovcima. Ja kao tvoja sugrađanka izrazito sam ponosna na tebe, tvoj rad i tvoje promicanje i voljenje našega grada. Nisi ni svjestan koliko si utjecao na mene i ostale ljude u ovom gradu. Naravno, uz tebe je u tandemu uvijek išao i naš dragi Josip Kozarac po kojem je moja osnovna škola i nosila ime. Još tada upoznavali su nas s tvojim likom i djelom. U tom su najprije učiteljica razredne nastave, a kasnije i profesorica hrvatskog jezika odigrale veliku ulogu. Bili smo privilegirani što smo baš mi rođeni u Vinkovcima i imamo priliku posjetiti vašu rodnu kuću i proći „putevima Kozaraca". Kada se uđe u nju, osjeti se nešto posebno. Svi ti detalji, tvoja soba, tvoj krevet… Ma, Ivane, možemo točno zamisliti tebe kako se odmaraš na tom mjestu nakon napornoga radnog dana. Oni čuveni gobleni, stari stolnjaci, fenjeri, ukrasi i maleni prozori u isto tako maloj kućici, u trenutku nas mogu vratiti u prošlost. Zaista je neopisivo, a kako bi nam tek ti mogao prepričati razne dogodovštine unutar tih trošnih zidova.

Na našim nastavnim satima posebnu pozornost pridavali smo upravo vama, našim najpoznatijim piscima i ljubiteljima naše Slavonije. Ivane, ti si bio jedan od razloga zašto sam zavoljela književnost i odlučila usmjeriti svoj život u tom pravcu. Zato ti želim zahvaliti. Isto tako kao što ste ti i Josip Kozarac djelovali na mene, vjerujem da ste i na puno ostalih Vinkovčana. Ta gledajte, imamo i manifestaciju vama u čast! Tradicijska kulturna manifestacija Dani Josipa i Ivana Kozarca okuplja književnike i književne znanstvenike iz cijele Hrvatske! U vrijeme njezina održavanja proučava se te promiče književni opus zavičajnih književnika. Zamislite samo tu čast. Tada književnici čak i posjećuju škole i učenicima čitaju svoja djela i razgovaraju o književnosti. Kako li je to divno! Kada bi barem uspjeli zaintrigirati jedno dijete, kao što sam ja bila u njihovoj dobi, učinili bi velik korak zahvaljujući vama.

Također ste utjecali na najveću kulturnu manifestaciju u našoj zemlji koja se odvija upravo u našem gradu! Vinkovačke jeseni štuju i čuvaju tradiciju koju si izgrađivao u krnjem sokaku na kraju grada, danas poznatom i kao Krnjaš. Siromaštvo i bijeda, ali pošten rad, pjesma i zajedništvo postali su simbolima tog sokaka koji se nije predavao te je tako postao simbolom našega grada koji je tu tradiciju oživio i unaprijedio. Tako, evo, već 55. godinu zaredom čuvamo našu tradiciju i rado se sjećamo njezinih početaka.

Tvoj književni opus govorio je sam za sebe. Bijedno i siromašno djetinjstvo nisu mogli ne ostaviti traga. Kako ste samo tada živjeli, seljani na obalama Bosuta, a opet sretni s onim što imate. A posebno ti, Ivane, nisi podlijegao tadašnjoj struji svijesti i modernosti. Nisi

odustajao od svojih ravnica i krajolika, sokaka i tradicije, bećarstva i euforije. Mogla bih zaključiti da je to bio rezultat i tvoje, nažalost, neizlječive bolesti koja nam te prerano oduzela. Upravo zato veličao si život, radost i ljubav. Tražio si lijek u pisanoj riječi, u pjesmama i tada te, vjerujem, ništa nije boljelo. Izgleda mi kao da si tako dolazio do slobode od bolesti. Duševni mir izdigao se iznad fizičke boli. To može samo onaj koji istinski voli život i koji ima dar pretočiti ga u riječi. Mogao si ti nama, dragi naš Ivane, još mnogo toga ponuditi… Tog kišnog jesenjeg popodneva i nebo je plakalo. No zato sada činimo sve tebi u čast.

Pogledaj samo tamo negdje od gore na onu desnu obalu voljenog Bosuta. Nismo dopustili da propadne tvoja rodna kuća. Pogledaj samo kako smo ju obnovili za tvoju uspomenu. A vidiš li što se nalazi ispred nje? U pravu si, Ivane, to ste ti i tvoja nesuđena, ali voljena Marija. Budući da si joj posvetio jednu od najljepših ljubavnih pjesama, mi smo vama posvetili taj kip koji predstavlja vas, da barem u vječnosti budete zagrljeni s pogledom na prekrasni Bosut. Eh, da samo znate koliko se novih ljubavi rodilo upravo na tom mjestu, bilo bi vam vrlo drago.

Samo malo dalje od toga, na istom onom mjestu kao i kad si ti bio mlad, nalazi se i dalje gimnazija, tvoja škola. Mnoge generacije prošle su njome otkad tebe nema i svima je zajedničko jedno, a to je da volimo svoj grad kao što si i ti. Iščekujući lijepo vrijeme, pomalo svi izlaze na gradske ulice. Uvijek se uz obalu Bosuta može vidjeti poneki ribič, a stazama hodaju i mladi i stari. Posebno je to mjesto u našim srcima. Malo dalje od naše gimnazije nalazi se Gradska knjižnica i čitaonica Vinkovci. Sigurna sam da bi jako volio to mjesto i često ga posjećivao. Tamo čuvamo tvoje pjesničke početke, tvoje dvije rukopisne bilježnice. Ma nemoj da te bude sramota tih početaka, u njima se vidi potencijal mladog pjesnika koji će jednog dana stvarati velika djela. Mnogo je još znamenitosti u centru našega grada kao što su gradski muzej te „velika" crkva tik jedno do drugoga. Sve bi ti se svidjelo, dragi Ivane. A tek šume i polja? Nema nama do slavonske ravnice, dragi moj. Nema godišnjega doba u kojem se ne mogu vidjeti te ljepote. Kiša, snijeg ili pak sunce i buđenje prirode, sve ima svoje čari koje si ti dobro prepoznao i opisao.

Puno se toga i promijenilo u našem gradu, Ivane, ali ljudi su ostali isti. Koliko god bili nekada podcijenjeni, zanemareni, imamo uvijek jedni druge. Slavonija se ne da, održava svoje običaje i njeguje svoju tradiciju. Bio bi zasigurno sretan kada bi tek vidio na trenutak naše Vinkovačke jeseni, spoj svega što si volio i cijenio. No upravo u tvoju čast i svih koji su voljeli i cijenili naš zavičaj, mi nastavljamo dalje. Nastavljamo njegovati tradiciju s ponosom ističući tvoje veliko ime. Još jednom ti želim zahvaliti za sav utjecaj koji si imao na mene i za svu tvoju ostavštinu za buduće naraštaje. Uvijek ću te se rado sjetiti i s veseljem pričati o tebi.

Do nekog drugog puta puno te pozdravljam!

Tvoja Vinkovčanka Ena

SARA KOLAK: PISMO NORI IZ DRAME *NORA DANAS* MIRE GAVRANA

Draga Noro,

ne pišem ti ovo pismo kako bih te kritizirala ili rastužila. Pišem ti ovo kao objektivni promatrač tvojih postupaka i svega što se dogodilo. Znam da si otišla zbog posla i da ti je to dužnost, no nedostaješ svojoj djeci. Vjerujem da stalno pitaju za tebe. Znam da se mnogo toga dogodilo i da je svima trebalo dugo vremena da ti oproste, no shvaćam i tvoju poziciju. Svi su ti zahvalni na svim pismima i isprikama, ali se nadam da shvaćaš i da i ti njih razumiješ. Trebalo im je određeno vrijeme kako bi ti mogli oprostiti. Možda su se trebali ponašati zrelije i odraslije te ranije poslušati i tvoju stranu priče, ali moraš razumjeti da si ih previše povrijedila i da im je trebalo prostora. Ništa se ne mijenja preko noći. Tvoji su postupci prouzročili mnogo svađa i izgubila si sve svoje voljene. Odgurnula si ih od sebe i moraš shvatiti da si sama kriva za to. Vjerujem da se ni s kim nisi dugo čula i da niste ostali u dobrim odnosima, ali sada je prošlo dosta vremena od tih svađa. Također vjerujem i da si svima pisala kako bi se ispričala, ali moraš razumjeti da će im trebati više vremena da te shvate i da ti oproste.

Veliku si štetu napravila svima oko sebe i s time se moraš suočiti. Ne želim da se zbog ovog pisma osjećaš loše ili da se rastužiš, tek želim da shvatiš posljedice koje si nanijela svojim bližnjima zbog svoje sebične (nazovimo to tako) želje za uspjehom. Lidiju, svoju dugogodišnju prijateljicu, ucjenjivala si za posao. Ona je zaista htjela stajati uz tebe i biti tvoja desna ruka, ali i nju si uspjela otjerati. Dužnik ti je za sve što si učinila za nju i što si joj pružila siguran posao i plaću, ali to ne može opravdati sve što si ti učinila. Tražila si od nje da unajmi nekoga tko će Toniju ozlijediti obje noge kako on ne bi bio u mogućnosti otići u Pariz i kako te ne bi napustio. Ne vidiš li u kakvu si poziciju Lidiju stavila s tim zahtjevom? Shvaćam da si bila ljuta i da si sprema učiniti sve za svoju karijeru, no nisam znala koje si granice sve bila spremna prijeći kako bi se ostvarila u svome poslu. Najgore stvari učinila si Toniju, a najgnusnija je ta prijevara s Rankom. Ni ja ne znam zašto si to uradila. Vjerujem da imaš svoje razloge, ali nitko ih ne može shvatiti osim tebe. Uz to si mu neprestano lagala za sve: za agenciju, za Ranka, za posao, za novac. Iskorištavala si ljude koji su ti htjeli samo dobro, koji su bili tu za tebe kada god ti je to bilo potrebno, a ti si ih uzimala zdravo za gotovo. Nadam se da sada shvaćaš težinu svojih postupaka. Tvoja tvrdoglavost dovela je sve do ludila. Karlo je bio još jedna u nizu tvojih kolateralnih šteta. Zaboravila si da je on bio tu za tebe, da ti je posudio novac za dugove, pomogao ti otvoriti agenciju, a ti si sve to zaboravila prvom boljom prilikom koja je došla. On nije imao pravo

tražiti od tebe da zaposliš njegova sina i ne opravdavam ga zbog toga, ali se nisi ni ti najbolje ponašala u toj situaciji.

Također, Lidija je kriva za ona pisma koja je slala Karlu dok je on bio u zatvoru. Ona se nije trebala miješati kada je znala da među vama postoji nešto. Ipak, nije se potpisala jer je mislila da se dopisujete i bilo joj je neugodno. Ona mu je samo htjela pomoći i bodriti ga u zatvoru jer je znala da nije to sve zaslužio. Ti nisi ništa planirala s Karlom pa možeš svojoj prijateljici progledati kroz prste jer si ti učinila i mnogo gore stvari. Bilo je puno prilika u kojima si mogla postupiti drugačije samo da nije bilo te tvoje tvrdoglavosti. Nitko nije savršen i nitko nije u potpunosti ni kriv ni nedužan, ali moraš biti svjesna da si ti povrijedila najviše ljudi i to mnogo više nego što su oni tebe. Kada se budeš suočila sa svojim postupcima, shvatit ćeš.

Kao što su i ostali zaslužili drugu priliku, smatram da si ju i ti zaslužila. Tvoje postupke ne mogu ni razumjeti ni opravdati, to možeš samo ti. Vjerujem da ćeš ti reći kako za sve imaš opravdanje i da su drugi krivi za tvoje postupke, no moraš shvatiti da si svatko sam kroji sudbinu. Imala si prilike i situacije u kojima si mogla drugačije postupiti te nisi morala ići do krajnosti kako bi dobila ono što želiš. Mislila si samo na sebe i svoj posao što ti se na kraju odbilo o glavu. Nadam se da si sada, s vremenom, shvatila težinu svojih djela i postupaka te da nećeš više tako burno postupati. Ako se samo potrudiš, vjerujem da će ti svi oprostiti ili će barem pokušati jer znaju i oni da u dubini ti nisi zla i pokvarena osoba, samo žena koja je stavljena pred mnoge kušnje i nije uspjela. Smatram da svi zaslužuju drugu šansu pa tako i ti. Promisli o svojim postupcima i svima koje si povrijedila i iskupi se. Neće biti lako, ali ja znam da ti to možeš i sama si pokazala koliko si jaka žena i što sve možeš podnijeti. Misli na svoju djecu i voljene ljude koji te okružuju i čuvaj ih u blizini. Učini drugima dobro i oni će ti uzvratiti isto.

Sretno!

Sara Kolak

MARIJA KOZARIĆ: PISMO SINIŠI GLAVAŠEVIĆU

Dragi Siniša,

tvoje sam *Priče iz Vukovara* u životu pročitala već mnogo puta i svaki me put pogode sve jače i jače. Prvi esej koji sam pročitala jest i najpopularnija priča iz tvoje zbirke, *Priča o gradu*. Priče se najčešće sjetim kada se približava obljetnica pada Vukovara. Tvoje svjesno i duboko progovaranje o strahotama rata ima toliku moć da svakog pojedinca može ganuti do suza. Čitanjem tvojih eseja kao da suosjećam s tobom, želim ti pomoći, a ne mogu. Hrabro si javnost izvještavao svakoga dana, nisi bježao od stvarnosti, ali si ju neumorno propitkivao: „Netko je dirao moje parkove, klupe na kojima su još urezana vaša imena, sjenu u kojoj ste istodobno i dali, i primili prvi poljubac – netko je jednostavno sve ukrao jer, kako objasniti da ni Sjene nema?" (Glavašević, 1992: 14). Posebno mi se u pamćenje urezao sljedeći citat iz *Priče o ratniku* koja mi je ujedno jedan od najtužnijih eseja u zbirci:

Što će nekome moj grad, osim meni i mojim sugrađanima i Hrvatskoj? Uvijek se znalo da ne možeš biti ono što nisi. Tako je i s gradovima. Tako je i sa zemljom. Braneći tu ideju stoje ljudi, divovi hrvatske hrabrosti i nikako da objasne onima iz drugog dvorišta da je vrijeme ratova na izmaku. Zar to nisu shvatili noseći školsku torbu i ljubeći se po parkovima, u sumračje? Uzalud su nosili moje ime i imena mojih sugrađana u njedrima, jer ovaj rat su izgubili, ako ne prije, a ono prljajući ruke i obraz nastojeći uzeti ono što nije njihovo. Ne mogu prihvatiti nepoštenje, a ni mrak koji mi unose u svjetlost (Glavašević, 1992: 43).

Ono što najviše mrzim jest nepravda, nepoštenje i to je jedan on najvećih razloga što me ovaj esej najviše dirnuo. *Priča o ratniku* progovara o nepravdi, o prijateljima koji su preko noći postali neprijatelji, koji su se uhvatili pušaka i noževa te nemilosrdno klali, ubijali i kao bezosjećajna stvorenja mučili svoje susjede s kojima su do jučer gradili kuće i krovove, a sada pripremaju opsadu sakrivajući se u rovove. U ovom eseju jednostavnim, ali tako snažnim riječima opisuješ nepravdu koja je učinjena našem narodu, našem Vukovaru, našim roditeljima, djedovima i bakama.

U svojim pričama ujedinjuješ hrvatski narod. Naglasak nije na pojedincu, nego na kolektivu koji su izigrale vrhovni vođe. Mnogi *ratnici* u mojoj obitelji i danas osjećaju posljedice rata i s neizbježnim bolom u pogledu pričaju o tim strahotama. Uvijek se pitam kako je moguće da takvi ljudi, takvi zlikovci hodaju ovom zemljom? Jesu li oni platili za svoje grijehe? Koja je kazna dovoljna za nedjela koja su učinili i za proždrljivu želju da uzmu tuđe? Peče li ih savjest kada znaju da su uništili brojna djetinjstva, da su majkama ukrali

njihove sinove, da su razrušili čitave gradove koji više nikada neće biti isti? Zašto su bombama gađali bolnice u kojima se nalazila novorođenčad, djeca koja nisu dobila šansu poći u prvi razred, skakati po blatnjavim lokvama ili učiti voziti bicikl? „Nemojte nikad braniti djeci da uživaju u svojem djetinjstvu, ne tjerajte ih da prerano odrastu, jer što ih poslije čeka? Što – bez djetinjstva?“ (isto: 46).

Ono što si ostavio jest nešto najljepše što autor može ostaviti iza sebe – a to su sjećanja. Sjećanja na Vukovar kakav je bio prije tog kobnog studenog 1991. Sjećanja na dane kada ulice nisu bile oskvrnjene granatama i kada su podrumi bili namijenjeni samo za spremanje zimnice. Sjećanja na hrabrost vojnika, nesebičnu ljubav prema domovini svih onih koji su i svoj život položili za njezinu bolju budućnost. Ne tako lijepa sjećanja na strahote koje je donio rat, na veleizdaju hrvatskog državnog vrha. Svako je sjećanje važno, „a važno je, jer čovjek neprestano pravi istu grešku, ruši ono što je s vremenom nastalo.“ (isto: 24) I ružna su sjećanja važna, ako ništa drugo, podsjetnik su da nam uvijek može biti gore no što je sada, podsjetnik da moramo napraviti sve što je u našoj moći – da rata ne bude. Jer rat je „najveća čovjekova niskost koju je u svojoj raskalašenosti smislio.“ (isto: 8) Svoje si *Priče iz Vukovara* ostavio nama u nasljedstvo, nama koji rat nismo doživjeli, ali smo ga u tvojim pričama proživjeli. Drago mi je da je naposljetku tvoje osobno, malo ime, ipak veće od njihova.

S ljubavlju

Marija Kozarić

MARIJA KOZARIĆ: PISMO MAYI ANGELOU

The caged bird sings
with a fearful trill
of things unknown
but longed for still
and his tune is heard
on the distant hill
for the caged bird
sings of freedom.

(Maya Angelou, *Caged Bird*: www)

Draga Mayo,

u sedmom sam razredu kao poklon od nastavnice engleskog jezika dobila tvoju knjigu. Naslov mi se činio veoma intrigantnim, no nikada nisam pomišljala o čemu je riječ, čak nisam pročitala ni recenzije ni sažetak na zadnjim koricama knjige. Stalno sam odgađala čitanje i tako je knjiga tri godine skupljala prašinu na mojoj polici. Ljeto prije trećega razreda gimnazije pobudilo je u meni neku posebnu želju za čitanjem knjiga te sam s police izvukla tvoje memoare *Znam zašto ptica u kavezu pjeva*.

Tvoja je priča za mene bila veoma potresna i smatram da sam ju ipak pročitala u pravo vrijeme. Prije svega, oduševio me tvoj neustrašivi duh kada si sa samo tri godine sa svojim četverogodišnjim bratom vlakom prešla tisuće kilometara američkoga teritorija. Ne mogu ni zamisliti kako je proživjeti teror i strahotu silovanja s tek osam godina. Svaka žena koja trpi bilo kakav oblik diskriminacije na osnovi spola treba se izboriti za svoja prava. Mnoge žrtve silovanja danas nemaju hrabrosti istupiti i reći svijetu istinu. Ipak, bila si u pravu kada si rekla: „Nema veće agonije od one kada u sebi nosiš neispričanu priču" (Angelou, 2015: 139).[1] Nerijetko žene krive sebe kao što si i ti samu sebe krivila za smrt silovatelja i prestala pričati jer si bila uvjerena da tvoje riječi truju ljude: „... ali ako progovorim s bilo kime i ta bi osoba mogla umrijeti. Sam moj uzdah koji pomaže iznijeti moje riječi može otrovati ljude i oni bi se sklupčali i umrli kao i oni puževi koji su se samo pretvarali. Morala sam prestati pričati" (isto: 68). Osim što si se cijeloga života osjećala izopćenom iz društva bijelaca, često si se tako osjećala i među Afroamerikancima, primjerice u trenutku kada si u crkvi bila ponižena jer nisi mogla izrecitirati pjesmu do kraja. Ipak, tvoj smijeh kada si istrčala iz crkve bio je snažan simbol tvoje ustrajnosti. Bila sam oduševljena kada sam

1 Sve citate iz djela Maye Angelou prevela Marija Kozarić.

pročitala da si postala prva Afroamerikanka kondukterka u San Franciscu zahvaljujući svojoj ustrajnosti, upornosti i svom snažnom umu koji nije posustao ni nakon pretrpljenih uvreda svojih suradnica na poslu.

Doživjela si i da većinu svoga života budeš žrtvom rasizma. Zgražavala sam se nad događajima koji su tada bili aktualni u Stampsu, posebno nad time da crnačka djeca nisu znala kako bijelci izgledaju, da ti čak nisi ni vjerovala da bijelci postoje te da crnačka djeca nisu kupovala sladoled od vanilije. Rečenica koja mi se urezala u pamćenje jest rečenica stomatologa kojega si posjetila, a koji je izjavio da bi radije ruku gurnuo u pasja usta nego u crnačka. Žalosti me što i u današnje vrijeme postoji problem rasizma, poglavito u Americi. Obuzmu me tuga, bijes i želja za pravdom kada na vijestima ugledam da američki policajci na ulicama ubijaju, guše i maltretiraju Afroamerikance dok oni mole da ih se poštedi, a pritom se niti opiru niti daju povoda da ih se maltretira. Svakodnevno si se suočavala s rasizmom, segregacijom, omalovažavanjem, siromaštvom, fizičkim i verbalnim nasiljem. Iako nesigurna i često diskriminirana, tvom su duhovnom rastu pridonijele mnoge snažne žene poput tvoje bake Vivian, bake Baxter i naravno Berthe Flowers. Sve su one u tvoj život unijele dašak svog svjetonazora i svaka od njih pomogla ti je da se suočavaš sa svojim problemima. Drago mi je da si svojim memoarima u meni pobudila i dozu feminizma.

Znam zašto ptica u kavezu pjeva jedna je od omiljenih knjiga koje sam pročitala u životu. Ona je i jedan od uzroka zašto sam odlučila upisati studij engleske književnosti. Na fakultetu su me posebno zanimala djela s tematikom rasizma, segregacije, ali i povijest Afroamerikanaca. Tvoje zanimanje i ljubav prema književnosti potaknuli su me da istražujem kao i ti i na tom sam ti zahvalna. Svaka knjiga koju pročitamo u nama ostavlja dubok trag, a postoje i one knjige s pomoću kojih naše rane zacjeljuju. Tebi su u tome pomogli Shakespeare, Jane Austen, a mnogima danas pomažeš upravo ti. Hvala ti što si *propjevala* i ispričala svoju životnu priču. Hvala ti što se tvoja pjesma i dalje uzdiže do visina iako više nisi ovdje s nama.

Mnogi od nas kukaju kako su proživjeli mnoge nedaće u životu te kako žele odustati od svega. Snaga tvoga duha sve me ove godine podsjeća da ne smijem odustati od života ma što god mi se dogodilo. Naučila si me da se život sastoji od uspona, padova, smijeha, strahota, sreće, tuge, nade, osvetoljubivosti. Svoju si nesreću pretvorila u svoju snagu i to je ono što je ostavilo najveći dojam u mome životu nakon čitanja tvoje knjige. Tvoj prkos i ponos, tvoj bunt zauvijek će biti vrijedni moga divljenja.

S ljubavlju

tvoja Marija Kozarić

FILIP KRAJINA: PISMO ÉMILEU ZOLI

Poštovani i dragi Émile,

pišem Vam ovo pismo iz neutažive intelektualne potrebe da iznesem svoja filozofijsko-književna stajališta Vama, fundamentalnoj ličnosti svjetske književnosti vezanoj uz naturalizam kao pravac unutar europske realističke književnosti. Nemojte misliti da Vam na bilo koji način podilazim jer to svakako nije cilj ovoga pisma. Njegov je cilj, uz dužno poštovanje, posvijestiti i sebi i Vama potencijalne pogreške naturalizma kao pravca u književnosti i znanosti pri tumačenju ljudske naravi. U Vaše doba, Émile, vjera u znanost i njezino nametanje bila je toliko snažna da je ta sveobuhvatna manija čak uspjela zahvatiti književnost čija je bît fenomenološko-ontološkog određenja te ne dopušta da ju se smjesti u egzaktno provjerljive okvire. Dakle, pokušat ću eksplicirati Vaše naturalističko tumačenje ljudske naravi unutar književnog teksta iz perspektive današnjice i ponuditi odgovor o tome koliko je naturalizam u književnosti bio uspješan tijekom njezine povijesti.

Émile, u tekstu *Le Roman expérimental* (1893), za što je povijest svjetske književnosti zaključila da je manifest naturalizma, Vi govorite o povratku prirodi pozivajući se na znanstvena otkrića druge polovice 19. stoljeća poput Claudea Bernarda koji je 1865. izdao kirurški medicinski tekst *Introduction à L'Etude de la Médecine Expérimentale* te povezujete eksperiment, empirijske vrijednosti i prirodoslovne metode s pojmom istine (Zola, 1893: 1–2). Vjerujete da se oslanjanjem na eksperimentom provjerljive metode prirodnih znanosti može i treba pridonijeti približavanju književne fikcije egzaktnoj znanosti, a time i onome što pozitivizam smatra istinom. Prema Vama, književnik bi trebao poput znanstvenika svoje likove postavljati u stresne životne situacije koje aktiviraju čovjekov živčani sustav te potiču nagonske impulse za preživljavanjem. Dakle, pod utjecajem nagonskoga u čijem je korijenu evolucijski instinkt za preživljavanjem koje je samom svojom naravi pretpostavljeno razumskom, čovjek isključuje racionalni dio mozga i postupa isključivo prema nagonima i time bi se navodno trebala prikazati ona nepatvorena i istinska ljudska životinjska narav. Koliko god interesantno Vaša teorija zvučala, nisam siguran koliko je znanstveno dokaziva, čak i iz znanstvene perspektive današnjice gdje je empirijsko istraživanje neusporedivo „naprednije" nego u Vaše doba.

Vidite, Émile, u današnjici postoje sofisticirani načini snimanja rada mozga na temelju čega je ustanovljena osobina koju su neurolozi nazvali „plastičnost mozga". Riječ je o tome da mozak fiziološki mijenja strukturu kako čovjek stječe iskustva u životu i prilagođava se trenutačnom životnom stanju. Postoje istraživanja koja pokazuju da kemiju mozga možemo izmijeniti promjenom načina razmišljanja, to jest pogleda na svijet. Analogno tome, postoje istraživanja koja kažu da se izmjenom kemije mozga mijenja čovjekov način

razmišljanja i njegov pogled na svijet. Dakle, unatoč biokemijskim procesima mozga koji uvelike utječu na čovjekov način razmišljanja i ponašanje, može se zaključiti da je ipak ljudska volja ono što pokreće čovjeka na racionalno i svjesno djelovanje te mu daje mogućnost oduprijeti se nagonima. Prema tome ljudsko ponašanje i djelovanje ne može se u potpunosti epifenomenalistički reducirati na kemijske reakcije organizma na određene podražaje.

Ne bih znao koji je Vaš stav prema tome, Émile, ali suvremena povijest svjetske književnosti uzima roman *Thérèse Rauqin* kao jedan od Vaših tekstova u kojem je ponajbolje prikazana Vaša naturalistička teorija, skovana na temelju znanstvenih postavki pionira medicine Claudea Bernarda i pozitivističkog učenja filozofa Hippolytea Tainea. U romanu se ističe Thérèsina afrička krv koja, kada uzavrije u venama (Zola, 1985: 42), zamagljuje racionalno rasuđivanje i tjera čovjeka da postupa isključivo nagonski. Thérèsin odnos s Laurentom, prijateljem njezina supruga, opisan je karnalno i moralno indiferentno. Thérèsu niste opisali kao bludnicu kako ste istaknuli u drugome predgovoru romana *Thérèse Raquin* da „prigovor nemorala u znanosti ne dokazuje apsolutno ništa" (isto: 7), upravo zato što ste istaknuli nagonsku narav čovjeka s namjerom da ljudsku narav ne sagledavate kroz prizmu morala. Zbog toga i niste stavili naglasak na pitanje morala nego na istraživanje samog biološkog mehanizma funkcioniranja ljudske naravi. Možda ste, Émile, mislili istražiti pitanja dobra i zla u ljudskoj naravi tako što biste ju snizili na puku životinjsku razinu? Smatrate da naturalizam može dati doprinos etičkim pitanjima? Na pitanja o dobru i zlu književnost je dala puno iscrpnije analize i tumačenja nego ostala polja humanističkih znanosti. To je vjerojatno zato što i teologija i filozofija hine znanstvenost i pokušavaju logički organizirati pojmove u sustav, a pojmovi poput dobra i zla tome se opiru. Dobro i zlo izrazito su nejasni i polimorfni pojmovi te zahtijevaju deskripciju, a ne strogo logičko određenje. Pojmove dobra i zla nikada nećemo moći u potpunosti eksplicirati zato što su previše općeniti i kulturno određeni. Dobro i zlo postali su konstrukti. U današnjem društvu termini dobro i zlo upotrebljavaju se kako bi se nekoga etiketiralo i obezvrijedilo, a ne kako bi se kritički odnosilo prema nekom etičkom problemu.

Zamislite, Émile, uzbuđenje i euforiju doktora Victora Frankensteina, legendarnog lika britanske književnice Mary Shelley koja je pisala prije Vas i upozorila na slijepu predaju duhovnih znanosti u prirodoslovne, nakon što je uspio podati život stvorenju kojeg je izradio od dijelova nekoliko različitih leševa. Time je oskvrnuo sve čovjekove pisane i nepisane moralne zakone u ime znanosti, a nije znao da je zbog vlastite sebičnosti i častohleplja stvorio čudovište koje je nezamislivo propatilo u svome kratkom životnom vijeku. Riječ je o kritici industrijske i znanstvene revolucije druge polovice 19. stoljeća. Zavladao je scijentizam, stav koji kaže da će se svi životni problemi riješiti razvojem znanosti. Takav stav ostao je i dan danas dominantan, a nije uspio riješiti gotovo ni jedan bitan životni problem. Dapače, ljudskih problema ima više nego ikada. Istina, životni standard uvelike se povećao u usporedbi kakav je bio u 19. stoljeću, ali su se zato pojavili problemi koji nisu materijalne naravi. To su sada duhovni problemi poput alijenacije i nemogućnosti

identifikacije sa samim sobom, a takve probleme nije moguće razriješiti i izliječiti prirodoslovljem. Mnogi pacijenti koji su na terapije dolazili psihijatru Carlu Gustavu Jungu govorili su da oni nisu psihički bolesni, nego da su njihovi psihički problemi uzrokovani nemogućnošću pronalaženja smisla svoje egzistencije. Dakle, taj nedostatak uloge i mjesta u svijetu pojedincu zadaju psihičke smetnje.

U konačnici ono što mi nazivamo progresom, što je tipično prosvjetiteljska kategorija, to je u Vaše doba shvaćeno kao pozitivistički napredak u kojem vidimo poboljšanje čovjeka i svijeta u kojem i s kojim živi, no u tom monolitno određenom napretku krije se problem totaliteta i homogenizacije. Ta nasilna potreba za istošću, a znanost i Vaš naturalizam univerzaliziraju i reduciraju mehanizme funkcioniranja ljudske naravi na jedan jedini fizikalistički princip, podriva svaki individualizam i različitost te je književnost kroz svoju povijest pokazala da su njezine tendencije u pogledu ideologije rušilačke, a katkad i plodonosne. Ipak, književnost kao i teorija književnosti nemilosrdno i oštro propituje kulturološke, društvene, misaone i jezične obrasce ponašanja, življenja, mišljenja i govora. Teorija književnosti postavlja pitanje o značenju i vrijednosti estetičkog suda te problematizira o prosudbama na osnovi ukusa sa stajališta same misaonosti subjekta, što nikako ne može biti određeno nagonski ili opisano naturalistički.

Émile, nadam se da ćete posvetiti nešto vremena ovome pismu te ga uistinu pročitati i nakon toga valjano razmisliti.

S poštovanjem

Filip Krajina

FILIP KRAJINA: PISMO MARCELU PROUSTU

Poštovani i dragi Marcel,

pišem Vam ovo pismo s određenom svrhom i namjerom kako bismo porazgovarali o Vašoj neobičnoj potrebi da se književnošću asimilira i proživi jedan cjeloviti život. Prema Vama, fikcija je ta u kojoj se proživljava i ostvaruje stvarnost, dok sama stvarnost nema vrijednost ako nije ispričana u fikciji. Ono što se nije fiktivno tekstualiziralo kao estetsko-ontološka cjelina kroz osjetilnu komunikaciju sa zbiljom, nije se ni dogodilo. Dakle, književnost je ta koja sačinjava realitet i smisao individualne svijesti. Cilj je ovoga pisma da Vam iskažem svoje mišljenje o tezi koja prožima cijelo Vaše književno stvaralaštvo, a to je teza da je književnost važnija od stvarnosti.

Marcel, zlobna usta govore da je književnost za Vas bila bitnija od stvarnosti zato što je morala biti bitnija od stvarnosti jer niste imali drugog izbora nego da Vam književnost bude ispred stvarnosti zbog Vaše bolesti koja Vas je ograničavala u mnogim praktičnim životnim aspektima. No ne možemo to tek tako vulgarno reći, naime, da je književnost ispred stvarnosti. Riječ je o tome da je zapravo književnost ontološki ispred stvarnosti. Karakter je književnosti fenomenološko-ontološki, što je historiografski dokazivo. S jedne strane, književnost je tijekom svoje povijesti pokazala da je njezino fundamentalno obilježje stalni napor u razdvajanju bîti od pojave i smislenoga iskazivanja onoga neizrecivog. S druge strane, književna povijest pokazala je da književnost može raditi i suprotno, to jest skrivati bît unutar pojave i ne dopustiti da se ona razotkrije. Sve ovisi o namjerama književnika, a Vi ste, Marcel, književnost upravo obilježili fenomenološko-ontološki, zato što ste ono najskrivenije u ljudskoj svijesti smislenom jezičnom igrom iznijeli na vidjelo, a time iznjedrili avangardnu i monumentalnu supstancijalnost književnosti te proniknuli u samu njezinu bît.

Samo u sjećanju čovjek može istražiti svoju prošlost tako što će ju rekreirati u odnosu na sebe u sadašnjosti te na taj način odrediti sebe samoga. U skladu s vidom na osnovi kojega individualna svijest dohvaća prošlost, subjekt poima sadašnjost i budućnost. Kao što ste Vi, Marcel, u romanu *Combray* govorili o tome kako ste tek sada, nakon što ste cijelu besanu noć razmišljali o combrayskim vremenima, te podatke iz sjećanja gledali s „takvom točnošću u svim pojedinostima“ (Proust, 1980: 196). Prošlost se iznova proživljava i rekonstruira iz sadašnjosti kroz sjećanje. Prema tome doživljaji koje pojedinačna svijest iskusi tijekom života sami po sebi nemaju nikakvo značenje ako se iz tih događaja ne stvori narativ. Čovjek ima tek ono što mu svijest poda, stoga tek u prenošenju doživljaja u riječi i pojmove čovjekovo iskustvo svijeta i egzistencije dobiva značenje i smisao.

U romanu *Jedna Swannova ljubav* izvoljeli ste opisati romansu na nepatetičan i nekonvencionalan način za to doba istaknuvši vrijeme kao glavnog čovjekova oponenta. Za

vrijeme ste naznačili da nije apstraktno, nego da ono posjeduje čovjeka i određuje njegovu egzistenciju: „vrijeme kad sam bio sretan" i „vrijeme kad sam bio ljubljen" (Proust, 1953: 163). Čovjekov bitak bića tek u odnosu na vrijeme zadobiva određenje. Nakon što su svi ti intenzivni životni trenuci iz djetinjstva prošli, Marcel, mnogo godina poslije ta sjećanja iz djetinjstva agresivno su izronila iz Vaše podsvijesti i nisu Vam dopustila da u miru zaspete dok ih svjesno ne razriješite i ne date im smislenost. Vaša je svijest došla u poziciju da smisleno sagleda prošlost. Iz perspektive nepomućene sadašnjosti, nejasnim i emotivno razularenim fragmentima prošlosti pronalazimo njihovo mjesto, značenje i njihov smisao unutar svijeta svijesti te određujemo sebe i svoju ulogu u svijetu u odnosu na svoju prošlost i njezinu konzekventnu povezanost sa sadašnjosti.

Vašem ciklusu romana *U traganju za izgubljenim vremenom* može se prigovoriti da ste se poslužili „biografskim i društvenim ja" kao poticajem za „estetsko stvaranje" (Compagnon, 2007: 103). To ne znači da Vašim tekstovima možemo i trebamo pristupiti biografistički pri interpretaciji jer bismo tada ponovno spominjali Vaše privatne podatke što nema izravne korelacije sa samim književnim tekstom, ali rekao bih da je u svakom književnom tekstu ikada napisanom uvijek prisutan biografski element. O čemu će čovjek pisati ako ne o sebi? Vi ste u svom romanesknom ciklusu svakako argumentirano obranili tezu koju sam naveo o povezanosti biografizma i književnog teksta. No to što možemo povezati biografske podatke autora s nekim vidovima njegova književnog teksta, ne daje nam ništa teorijski vrijedno. Interpretacija književnoga teksta zahtijeva fenomenološki pristup.

Neki kasniji teoretičari književnosti kažu da je u Vašem romanesknom ciklusu *U traganju za izgubljenim vremenom* riječ o „metamorfozi bolesnog i razmaženog djeteta u umjetnika", da je subjekt Vaših romana „preosjetljiv i povučen dječak" i slično (Šafranek, 1980: 199). Složit ću se da se govori o umjetničkoj ličnosti, ali se ne bih složio da je govor o preosjetljivom i razmaženom djetetu. Što na dubinskim razinama svijesti i uma uopće znači razmaženost i preosjetljivost? To su pojmovi koje možemo vezati uz psihološki razvoj djeteta, ali kada je u pitanju Vaš romaneskni ciklus monološko-asocijativne naravi, ne možemo govoriti o razvoju djeteta iz odgajateljske perspektive. Možemo govoriti o istraživanju prošlosti subjekta preko osjetilnih utisaka s naglaskom na gustativne i olfaktivne sinestetičke stilske tvorevine, a upravo ta Vaša, da oprostite, „razmaženost" i „preosjetljivost" omogućavaju istančanu i preciznu komunikaciju sa svijetom što implicira visoku razinu spoznaje. Dakle, nije posrijedi nikakva razmaženost i preosjetljivost, nego dubinski pogled u samog sebe s namjerom spoznaje i samoidentifikacije.

Marcel, prava je istina ta da sam pisanjem ovoga pisma ja sam sebi raščistio i pojasnio određene aspekte Vašega književnog stvaralaštva koji su mi sve do sada bili nedovoljno jasni.

S poštovanjem

Filip Krajina

MATEJA KUCLJAK: PISMO J. K. ROWLING

Draga J. K. Rowling!

Zovem se Mateja Kucljak. Živim u Virovitici u Hrvatskoj. Studiram hrvatski jezik i književnost i engleski jezik i književnost. Trenutačno sam na nastavničkom smjeru diplomskog studija i jednoga dana planiram raditi u školi. Iako imam dvadeset i dvije godine, još uvijek sam jedna od najvećih obožavateljica Harryja Pottera i svega vezanog uz njega. Odlučila sam Vam napisati pismo kako bih Vam zahvalila za to što su Vaše knjige obogatile moje djetinjstvo.

Harry Potter i Kamen mudraca bila je moja prva „velika knjiga" koju sam pročitala. Kada me je mama u petom razredu učlanila u gradsku knjižnicu, nisam mogla doći sebi od sreće. Nestrpljivo sam čekala svaki odlazak u grad i posjet knjižnici. Svaki odlazak bio je kao jedna mala avantura. Koliko je samo pitanja prolazilo kroz moju glavu kada sam hodala između visokih polica koje su držale bezbroj knjiga – koje knjige izabrati, kako znati koja će mi se svidjeti, uzeti ovu s ružičastim ili plavim koricama, možda ipak neki od horora R. L. Stinea… Dječji odjel većinom je sadržavao djela koja su bila obvezna u školi kao lektire. No ja sam lektire posuđivala u školskoj knjižnici, a u gradskoj knjižnici htjela sam uzeti nešto novo, neistraženo, nešto što mi neće biti obveza već užitak. Tako sam jednog dana na polici s prijedlozima za čitanje ugledala knjigu *Harry Potter i Kamen mudraca*. Bez razmišljanja sam ju odlučila uzeti jer sam se sjetila da sam jednom prilikom na televiziji s roditeljima gledala film s istim tim naslovom, no radnja mi je bila u magli. Podigla sam knjigu i pročitala ju u jednom dahu i to je bio moj ulazak u čarobni svijet Harryja Pottera. Nestrpljivo sam iščekivala svaki sljedeći odlazak u knjižnicu kako bih mogla podići novi nastavak i tako sve dok nisam pročitala svih sedam knjiga o Harryju Potteru. Vjerujem da ne moram posebno naglasiti da sam pogledala i svih osam nastavaka filmske adaptacije koje i dan danas volim pogledati vikendima koji su rezervirani za filmske maratone.

Kao najdraži od svih sedam romana izdvojila bi upravo prvi. U prvom romanu tek se upoznajemo s Harryjem, Ronom, Hermione i svime što ih čeka u Hogwartsu narednih nekoliko godina. Opisi Hogwartsa baš su kao i škola – čarobni. Veoma je lako izgubiti se u svojoj mašti jer se prilikom čitanja u glavi slike same stvaraju. Posebno mi je drag lik Hermione koja može poslužiti kao poticaj svim djevojčicama svijeta i inspiracija za to da nikad ne odustaju od svojih snova. Hermione je unatoč svim preprekama postala jedna od najuzornijih učenica i kasnije jedna od najboljih čarobnjaka bez obzira na svoje podrijetlo. Sretna sam što je upravo ona, djevojka koja ustraje i trudi se napredovati, jedan od glavnih likova ovog serijala. Ona nije tek još jedna djevojčica kojoj je bitno samo izgledati dobro,

već se želi istaknuti svojom pameću i dosjetljivošću, a to je ono čemu danas trebamo učiti djevojčice.

Vaše knjige obogatile su moje djetinjstvo. Kada sam jednom ušla u taj čarobni svijet u kojemu granice ne postoje, više iz njega nisam ni htjela izaći. Danas kao dvadesetdvogodišnjakinja još više Vas cijenim i zahvalna sam Vam što ste pokazali djetetu u meni da je sve moguće i da se sreća može pronaći i u najmračnijim vremenima. Rasla sam kako su rasli Harry, Ron i Hermione, proživljavala sam njihove dogodovštine kao svoje, a moja mašta postajala je sve bujnija. Sada kada znam što vas je inspiriralo za pisanje ovih romana i kroz što ste sve prošli u životu, divim Vam se na snazi i ustrajnosti. Izdavači su od Vas tražili da odaberete rodno neutralnije ime kako to ne bi odvratilo dječake između devet i jedanaest godina od čitanja Vaših knjiga. S obzirom na to da su upravo oni (po riječima izdavača) bili ciljana publika, kritika se koristila svakom prilikom da Vaše knjige predstavi javnosti u negativnom kontekstu. Osim toga, umrla Vam je majka za vrijeme pisanja prvog romana – i uz sve to Vi ste uspjeli, postali ste jedna od najutjecajnijih spisateljica u svijetu. Vaše knjige i njihove ekranizacije svih ovih godina dobivaju novu publiku i uživaju popularnost koju nitko nije očekivao. Od svoje mašte napravili ste globalni fenomen koji inspirira i uveseljava djecu, ali i odrasle diljem svijeta. Drago mi je što ste svoju slavu usmjerili u pravom smjeru i tako većinu prihoda dajete brojnim dobrotvornim organizacijama koje pomažu djeci. Pozitivno me iznenadilo kada sam čula da više niste na Forbesovoj listi milijardera jer ste skoro sav novac dali potrebitijima. Veoma ste plemenita osoba i to se vidi i u Vašim knjigama.

Želim Vam sve najbolje u životu!

Mateja Kucljak

P. S. Znam da nemate vremena čitati sva pisma obožavatelja, no nekako se nadam da će ovo moje pismo ipak doći do Vas i da ću jednoga dana dočekati barem Vaš odgovor kada sam već prestara za pismo iz Hogwartsa.

VEDRANA LEKIĆ: PISMO VESNI PARUN

Poštovana i draga Vesna,

pišem Ti ovo pismo kako bih Ti rekla mnoštvo stvari vezanih uz tvoje književno stvaralaštvo. U ovom pismu postavit ću Ti nekoliko pitanja te izraziti vlastito mišljenje o Tvojoj poeziji. Također ću iznijeti dojmove koje je Tvoja poezija ostavila na mene.

Naime, izrazito sam oduševljena Tvojom poezijom te smatram da je ona jedan od najkvalitetnijih i najvrjednijih poetskih opusa u hrvatskoj književnosti. Na samom početku zanima me kada si počela pisati i što najviše žanrovski voliš pisati? Nadalje, kako je Tvoj život utjecao na tvoje književno stvaralaštvo? Postoji li poneki književnik koji Ti je bio uzor i koji je najviše utjecao na Tebe? Ili si se ponajviše oslanjala samo na sebe i svoj način pisanja? Naišla sam na podatke u kojima navodiš da si provela izrazito težak život koji je bio obilježen s mnogo patnje i boli pa me zanima kako si se nosila s tim? Što Ti je u životu bilo najteže? Rat, bolest ili ipak nešto treće?

Od Tvojih lirskih pjesama pročitala sam: *Za sve su kriva djetinjstva naša*, *Rijeka i more*, *Ti koja imaš nevinije ruke*, *Da si blizu*, *Ushit*, *Zagrljaj*, *Večernja zvijezda*, *Zahvalnost*, *Elegija* i *Lice u sjeni*. Svaka je navedena pjesma drugačija te je svaka posebno na mene ostavila dubok dojam. Od svih navedenih pjesama ponajviše me oduševila pjesma *Elegija*. Pjesma je izrazito zanimljiva te se treba pozorno čitati jer svaka riječ ima posebno značenje, što je ujedno i razlog simpatiziranja Tvoje poezije. Nadalje, u svojim stihovima ističeš smrt kao slobodu, odnosno oslobođenje od straha od prolaznosti i smrti. Spominju se motivi trave i pijeska. Trava aludira na zemlju u kojoj svi na kraju završimo, a pijesak na prah u koji se pretvaramo. Važno je istaknuti kako i jedno i drugo predstavljaju simbole smrtnosti. Stihovi su pomalo oštri iako sjetni što je i karakteristično za Tvoju poeziju.

K tome, Tvoj način pisanja pjesama razlog je zbog kojeg sam odlučila obratiti se Tebi. Izrazito mi se sviđa što su Ti riječi predstavljale igračke kojima si na čudesan način pokazala što osjećaš. Tvoj razigranih duh u stihovima, inovativnost ideja, čvrstina i gipkost stava, razmišljanja i mašte samo su pojedine sastavnice zbog kojih ću pamtiti Tvoju poeziju. Nadalje, jedna je od najpoznatijih Tvojih pjesama u književnosti *Ti koja imaš nevinije ruke*. Ta pjesma zajedno s pjesmom *Da si blizu* pripada zbirci *Crna maslina*. Smatram kako pjesma predstavlja jednu od najljepših ljubavnih pjesama koje su ikada napisane iako govori o nesretnoj ljubavi. U prvom stihu pjesme Ti se obraćaš drugoj ženskoj osobi za koju govoriš da je bolja od Tebe. Također joj govoriš da ostane uz čovjeka te da ga usreći kad već Ti to nisi mogla. Iz navedene pjesme ponajviše dolazi do izražaja Tvoja hrabrost i zrelost jer imaš snage prepustiti osobu koju voliš nekoj drugoj ženi.

Još jedna pjesma koju bih htjela izdvojiti jest *Večernja zvijezda*. To je misaono-refleksivna pjesma koja se zasniva na motivima iz prirode, ali na ekspresionistički način. Izrazi-

to mi se sviđa što je pjesma prepuna simbola i metafora te stoga nije lako odrediti značenje pojedinih stihova i svatko ih može interpretirati na vlastiti način. Pjesma se sastoji od triju strofa po četiri stiha, što predstavlja Tvoju klasičnu formu. Stoga me zanima zašto si se odlučila baš za takvu formu?

Također, proučavajući Tvoje književno stvaralaštvo, došla sam do zaključka da je Tvoja treća zbirka pjesama *Zec mudrijan* ponajviše ostavila dojam na mene, a u nastavku ću Ti obrazložiti zašto. Naime, navedena zbirka predstavlja malu bajku o životinjama u nestvarnom svijetu. U njoj se pronalazi doživljaj šume koja je puna tajnih i tajanstvenih glasova, bez novosti u smislu novog viđenja svijeta. Plašljivi, dugouhi zimski stanovnik glavna je tema zbirke. Osim toga zanima me tko ili što Ti je bila inspiracija za pisanje ove zbirke? Zec je prikazan u nizu asocijativnih slika, ali se ne uzdiže do cjelovitije misli i istine. Također me zanima koja Ti je Tvoja pjesma najdraža i zašto baš ta?

Međutim, Tvoja poezija često je kritizirana. Zato Te ovim putem želim pitati kako se nosiš s negativnim kritikama? Naišla sam na podatke da su za Tvoju prvu zbirku pjesama *Zore i vihori* kritičari pisali o tome kako je ona dekadentna, smušena te kako predstavlja formalističku igru riječima, a nešto kasnije nastaju optužbe da su Tvoje pjesme kao obične proljetne igre s već iskorištenim frazama u kojima je svijet sve više smušen. Kako si reagirala na takve uvrede? Jesu li Te one natjerale da pomisliš na prestanak pisanja? Međutim, Tvoja je zbirka svojim opiranjem nasilnomu ideologiziranju poslijeratnoga pjesništva preteča poetike krugovaškoga naraštaja iz čega se može zaključiti kako su ipak prevladale one pozitivne strane.

Posljednje godine svog života provela si u Stubičkim Toplicama pa me zanima jesi li i tamo još pisala te što je ponajviše obilježilo Tvoj boravak ondje? Upoznata sam i s činjenicom da osim navedenih pjesama pišeš i satirične pjesme, prozu i drame koje također želim pročitati, a nadam se da uskoro i hoću.

Osim svega navedenog naišla sam na činjenice da si tijekom svog života dobila niz nagrada, pohvala i diploma na kojima Ti izrazito želim čestitati. Također, želim reći da Ti se divim jer si se predala književnom radu postavši prva žena u hrvatskoj književnosti koja živi isključivo od književnosti i za književnost. Tvoje riječi, pjesme i stihovi predstavljaju umjetnost hrvatske književnosti. Stoga smatram da svi u životu trebaju pročitati barem jednu Tvoju pjesmu te da bi djeca u školama trebala interpretirati i recitirati Tvoja književna djela, naročito djeca, jer se iz njih zaista mnogo toga može naučiti i izvući pouke. Smatram kako je Tvoje književno stvaralaštvo uvelike obilježilo hrvatsku književnost 20. stoljeća te će zbog toga ostati zauvijek zapamćeno.

I za kraj želim Ti reći da je mene osobno obilježila Tvoja poezija te se nadam da ćeš pročitati moje pismo i da ćemo se jednog dana moći upoznati.

U iščekivanju odgovora šaljem Ti srdačan pozdrav!

Vedrana Lekić

VEDRANA LEKIĆ: PISMO FRANZU KAFKI

Dragi i poštovani F. Kafka,

pišem ti ovo pismo kako bih ti postavila nekoliko pitanja koja me zanimaju, a vezana su uz tvoje književno stvaralaštvo. Također, razlog pisanja ovog pisma jest taj što sam proučavala tvoj život i tvoj književni opus koji je izrazito bogat te sam naišla na niz mjesta o kojima bih željela saznati više. Stoga bi mi bila izrazito velika čast kada bi pročitao moje pismo i ponudio mi odgovore vezane uz moje nedoumice.

Na početku bih ti htjela postaviti pitanje: kako je tvoj odnos s ocem u djetinjstvu utjecao na tebe? Podaci o tvom djetinjstvu različiti su, dok poneki podaci navode da si živio u sjeni svog oca pa me zanima možeš li mi objasniti kakav je bio život s tvojim ocem te je li on ostavio posljedice na tvoje književno stvaralaštvo. Kada se govori o književnosti, tada je poznato da se tvoj književni opus dijeli u nekoliko vrsta: romani, pripovijetke, aforizmi, dnevnici i pisma. Međutim oni su na neki jedinstven način i dalje povezani.

Nadalje, ti si ponajviše pisao kratke priče i pripovijetke, pa me zanima koja ti je od njih najdraža i zašto baš ta? Jesi li imao neki književni uzor koji je najviše utjecao na tvoje pisanje ili si se ponajviše oslanjao na samoga sebe i svoj stil pisanja. Prije svega, izrazila bih divljenje za tvoju pripovijetku *Preobrazba*. Zanima me što ti je u životu poslužilo kao inspiracija da napišeš takvu pripovijetku? Poznato je da je *Preobrazba* utjecala na brojne druge pisce diljem svijeta te da je termin *kafkijanska atmosfera* ušao u književnost kako bi se opisale nadrealne situacije baš kao u tvojim djelima. Primjeri takve atmosfere jesu situacije u kojima birokracija nadvlada pojedinca, često u nadrealnom, košmarnom miljeu koji izaziva osjećaje beznađa, bespomoćnosti i izgubljenosti. Zanimljivo je istaknuti kako likovi u takvoj atmosferi najčešće nemaju jasnu viziju kako bi iz nje izašli. Vjerujem da si već upoznat s činjenicom da se elementi tvog načina pisanja često pojavljuju u egzistencijalističkim djelima, ali termin je nadišao čisto književnu interpretaciju te se danas upotrebljava kako bi se označila svakodnevna događanja i situacije koje su neshvatljivo kompleksne, bizarne ili nelogične.

Među ostalim izrazito zanimljivi u tvojim djelima jesu likovi i atmosfera koji ukidaju odnos između čitatelja i čitanog, između čitatelja kao promatrača i likova kao žrtava sustava. Takva blizina nužno izaziva strah u čitatelja, odnosno strah koji ga onemogućuje da se poistovjeti s likovima iz romana, što zbog same atmosfere, što zbog straha da čitatelj upravo jest poput likova.

Također sam upoznata i s činjenicom da si napisao romane *Proces* i *Dvorac* te me zanima za koje djelo ti je trebalo najviše vremena i posvećenosti da ga napišeš?

Nadalje me zanima zašto si spalio 90 % svega što si napisao i zašto ni jedan roman nisi dovršio do kraja. Drugim riječima zašto si naredio svom prijatelju Maxu Brodu da spali sve tvoje rukopise? Srećom, tvoj prijatelj Max to nije napravio, nego je izdao većinu tvojih djela uz poneke intervencije. Ne znam jesi li svjestan toga, ali da je on napravio što si zatražio, današnja čitateljska publika nikada se ne bi upoznala ni s tobom kao piscem ni s tvojim izrazito kvalitetnim i poučnim djelima koja su uvelike ostavila utjecaj na književnost 20. stoljeća.

K tome, zanima me kako si se nosio s gubitkom svoje obitelji jer je većina tvoje uže obitelji stradala u nacističkom genocidu Židova. Poznata je i činjenica kako ti je 1917. godine dijagnosticirana tuberkuloza. Kako si se nosio s njom i je li ta bolest utjecala na tvoje književno stvaralaštvo? Također, tvoj način pisanja i pomalo mračne teme ostavili su velik trag u povijesti književnosti 20. stoljeća te su proizašle razne teorije o tvom psihičkom stanju pa me zanima kako reagiraš na takve tvrdnje? Smatraš li da je tvoje navodno loše psihičko stanje utjecalo na tvoje književno stvaralaštvo i u kojoj mjeri? Mnogi književni kritičari ne mogu te svrstati ni u jedno zasebno razdoblje zato što si djelovao pod utjecajem romantizma i europske književne tradicije kakvu su njegovali Goethe, Dostojevski i Flaubert, ali i pod utjecajem židovskog heterodoksnog učenja. Pitam se u koje bi književno razdoblje ili pravac ti sam sebe svrstao? S kojim književnim razdobljem tvoja djela dijele najviše poveznica?

Saznala sam da si napustio religiozna shvaćanja te se okrenuo filozofiji 20. stoljeća i zbog toga postao jedan od najpoznatijih duhovnih pisaca. Koji su filozofi utjecali na tvoj život i tvoje književno stvaralaštvo? Jesi li se detaljno bavio proučavanjem filozofske literature?

Nakon svega navedenog neupitna je činjenica da si ti danas jedan od najpoznatijih i najvećih autora suvremene svjetske literature i suvremenog romana, a neki kritičari tvoja djela svrstavaju na početak moderne pripovjedačke proze. Stoga ti želim čestitati jer si dao izrazito velik i koristan doprinos svjetskoj književnosti i književnosti uopće.

Nakraju me zanima jesi li zadovoljan svime što si postigao u životu i u književnom stvaralaštvu ili bi li nešto promijenio? Također želim istaknuti kako me se od svih tvojih djela pripovijetka *Preobrazba* ponajviše dojmila jer prevladavaju elementi nadrealizma i ekspresionizma te dolazi do izražaja borba protiv društvenog mehanizma koji ugrožava slobodu pojedinca i zahtijeva slijepo pokoravanje po određenim pravilima. Smatram kako iz nje svatko od nas može sažeti važne poruke te onima koji ju još nisu pročitali svakako ju preporučujem. Tvoj život i književno stvaralaštvo izrazito su sadržajni, a jedinstvenim načinom pisanja i spajanjem različitih žanrova tvoje djelo postalo je školskom lektirom.

Nadam se da ćeš uskoro pročitati pismo, da ćeš mi odgovoriti te željno iščekujem tvoj odgovor.

Šaljem ti lijepe i srdačne pozdrave!

Vedrana Lekić

MIRIAM LJUBIĆ: PISMO GULLIVERU IZ ROMANA *GULLIVEROVA PUTOVANJA* JONATHANA SWIFTA

Dragi Gullivere,

pišem ti ovo pismo jer sam ove zime bila u Londonu nadajući se da ću te zateći kod kuće, ali sam se grdno prevarila. Moj dragi prijatelj Lemuel Gulliver opet je nekamo otputovao. Tvoja supruga i djeca Johnny i Betty ugodno su me primili te smo popili čaj i razgovarali malo o tebi. Moram ti priznati kako se iskreno bojim za tebe… Želim izraziti svoju zabrinutost jer na svojim putovanjima uvijek upadneš u neke nevolje.

Znaš, nije mi svejedno još od onoga putovanja u Brobdingnag gdje si bio patuljak u odnosu na ostale stanovnike. U Lilliputu si imao sreće da si ti bio div u odnosu na Lilliputance. Zanimljiva je ta država Lilliput. Imaju svoju kulturu, običaje, politiku, jezik. U glavnom gradu Mildendo, kako sam saznala iz tvojih putopisa, živi pola milijuna stanovnika! A na čelu je države car s parlamentom i vojskom. I oni kao i mi imaju nesuglasice među strankama. Samo nisu „lijevi" i „desni", nego su tramecksan (pristaše nošenja visokih peta) i slamecksan (pristaše nošenja niskih peta). Ja bih bila u stranci visokopetaša – obožavam nositi visoke pete! Iako bih onda morala pobjeći u susjednu državu Blefuscu. I dalje mi nije jasno zašto su se sporili oko jaja. Mora li se jaju najprije razbiti tušika (donji, obliji dio) ili vršika (gornji, šiljasti dio). O tom važnom problemu napisano je stotine debelih knjiga. Sada su tušičke knjige zabranjene, a svima onima koji pristaju uz tušičare zakonom je oduzeto pravo na javne službe. Zar je to stvarno toliko bitno? Zapravo, mislim da se iza toga krije neka poruka koju, naravno, ne smijem(o) javno izreći, a tiče se besmislenih sporova među vladajućima. Dobro si to zapakirao! Lilliputanci su te svejedno znali s vremena na vrijeme „ograničiti" iako si bio puno veći od njih. Vezali su te lancima, morao si potpisati ugovor, ratovao si za njih, a kada si se htio prošetati, morao si im javiti da se znaju skloniti u kuće. Zapravo su mogli bankrotirati zbog tebe. Tri stotine kuhara ti je kuhalo, čovječe! Tako da sam se oko toga složila s Flimnapom. Bio je u pravu kad je svima rekao da ćeš im „pojesti" blagajnu i da te se trebaju riješiti. Naravno, kao i svi vladajući, prvo su te iskoristili, pa su te tek onda pustili.

Kad si se vratio kući, bio si samo dva mjeseca kod kuće. Da sam ti ja supruga, ne bi ti tako putovao svijetom. Misliš da se računi plaćaju sami od sebe? Nakon Lilliputa si, kako kažeš: „Ostavio ženi petnaest stotina funti i nastanio ju u dobroj kući u Redriffu" (Swift, 1988: 91). No ostatak si ponio nadajući se da ćeš povećati imetak. Nema te mjesecima, godinama… A sada si opet tko zna gdje. Samo ti možeš od liječnika postati kapetan broda, ljubitelj avantura i putovanja. Sam tvrdiš: „Koliko god pravo bilo da budem kuđen sa svoje volje za tumaranjem, moram priznati da mi ljubav za pustolovine nisu ugasile one opa-

snosti što sam ih ispripovijedao u prijašnjim dijelovima svojih putovanja“ (isto: 313). Dobro, razumijem potrebu za putovanjima, ali jesi li primijetio da se dogodi svaki put isto? Kreneš na put brodom sa svojom posadom, doživite brodolom ili vas napadaju divovi, ti ostaneš sam, a posada otplovi dalje. Možda da ipak više ne putuješ brodom, što kažeš? Probaj se voziti vlakom. Samo nemoj s hrvatskim željeznicama. Inače se nećeš vratiti tri godine ako se odlučiš na put od Osijeka do Splita. U Japanu su vlakovi brzi, ali tamo si već bio na svom trećem putovanju, zar ne? Kad smo već kod tog putovanja, daj molim te, piši mi o više o Glabbdobdribu, „otoku čarobnjaka i mađioničara“. U knjizi sam pročitala da su tim otokom vladali najstariji magovi i da su mogli mrtve vratiti u život na 24 sata. Ne mogu ne spomenuti tvoj odabir: Aleksandar Veliki, Hannibal, Julije Cezar, Gnej Pompej, Descartes, Gassendi, Aristotel… sama ne bih bolje odabrala!

Osobno su mi tvoje treće i četvrto putovanje zanimljiviji od prvih dvaju. U trećem si promatrač kojekakvih nakaznosti i opačina na otočju negromanata, čarobnjaka i inih praznovjeraca, među besmrtnim Strudlbruzima i žiteljima letećeg kraljevstva Laputa. Više ne spominješ ljudske veličine i fizičke pojave te se između redaka ne obračunavaš s engleskim političkim vrhom, nego uranjaš u neke vječne ljudske žudnje. Na četvrtom pak putovanju mrzovoljan si, umoran i duboko razočaran u ljudsku vrstu. Tu si shvatio da je čovjekov cilj da se napije i najede, zadovolji svoje najniže strasti i njemu je dosta.

Možda da jednom dođeš i k meni. Vjeruj mi, svi smo normalne veličine, ne moraš puzeći ulaziti u kuću, nema konja koji su ljudi i ljudi koji su konji – ljudi su topli i svi ćete ugostiti kao najbliži rod. S ovog putovanja vrati se ispunjeniji i bogatiji iskustvom. Tako se ja osjećam kad čitam tvoje dogodovštine. Ti ih tako jednostavno, a opet vješto i živopisno opisuješ da tvoji čitatelji imaju dojam da su s tobom. Vrati se što prije. Kod kuće te svi željno iščekuju, a tvoji prijatelji i čitatelji čekaju nove avanture!

Puno pozdrava šalje ti tvoja prijateljica Miriam!

P. S. Nisam se šalila s pozivom – dođi k meni jednom i, molim te, povedi cijelu obitelj!

MIRIAM LJUBIĆ: PISMO ANNI FRANK

Draga Anne,

ne mogu ni zamisliti ono kroz što si ti tako hrabro prošla, ali mogu ti pružiti podršku. Tvoj me dnevnik dirnuo do suza i čitala sam ga s vremena na vrijeme kad bih osjetila da mi ne ide jer me ti inspiriraš da ustrajem i da se borim kako s vanjskim tako i s unutarnjim demonima.

Uvijek si govorila da si htjela biti spisateljica i zahvaljivala što imaš dar pisanja. Evo, nakon toliko vremena tvoj dnevnik ne samo da se čita, nego je uvršten na lektirni popis mnogih zemalja iako to nisi sigurno tako zamišljala. Zapravo si mnogo vremena razmišljala i zamišljala dok si bila u svome skrovištu. Odmah na početku svog pisanja zamislila si da u dnevniku, najljepšem poklonu koji si dobila za 13. rođendan, pišeš prijateljici Kitty. Moram ti reći kako je moja sestra također počela pisati dnevnik po uzoru na tebe. I ona je trinaestogodišnjakinja koju muče slični problemi – prijatelji, prva ljubav, promjena tijela i sve što ide uz odrastanje. No ti to uistinu bolje podnosiš s obzirom na to da se nalaziš u vrlo teškim uvjetima. Bilo mi je teško čitati kako se žalostiš zbog svih onih djetinjih sitnica koje ne možeš doživjeti i proživjeti kao ostala djeca: igranje na ulici, biti vani u večernjim satima, izaći bez straha, ići u školu. Međutim, što se tiče obrazovanja, nisi imala većih poteškoća. Učila si francuski i vrlo ti je dobro išla stenografija te si smatrala da je izuzetno važno naučiti pisati šifrom. Koliko ti je sve to dobro išlo, govori činjenica da si na kraju podučavala i Petera te se u međuvremenu između vas rodila i prva mladenačka ljubav.

Jako mi je žao zbog sukoba unutar tvoje zajednice. Vjerujem da se to događa kada veći broj ljudi boravi u manjem prostoru, pogotovo uz ratne prizvuke izvan doma. Ti si sve to podnosila sa smiješkom, puna vedrine i vjere u svoje ideale, ali si iza tog zastora krila duboke osjećaje, tugu i depresiju. U tebi su se borile dvije Anne: „U društvu se ta draga Anne nije nikada pojavila, ni jednom, ali zato uvijek ima glavnu riječ kada smo same. Točno znam kakva bih htjela biti, znam i kakva jesam... iznutra, ali nažalost, takva sam za sebe. A to je možda, ne, ne – to je sigurno razlog zašto kažem da imam sretnu narav iznutra, dok drugi kažu da imam sretnu narav izvana. Iznutra me vodi ona čista Anne, no izvana sam veseli kozlić koji se želi otrgnuti s uzice“ (Frank, 2009: 304). Danas mnogo ljudi pati od depresije. Može se slobodno reći da je to bolest 21. stoljeća. Ti si bila suočena s beznađem života u izolaciji. Ti i tvoji ukućani zajedno ste prolazili kroz kolektivnu tugu, a ti si dijete koje je bilo prisiljeno brže odrasti i mnogo si se teže nosila s tim stanjem: „Došla sam do toga da mi nije važno hoću li umrijeti ili preživjeti. Svijet će se i bez mene nastaviti okretati, a ja se ne mogu oduprijeti tome što će se dogoditi“ (isto: 170). Cijelo vrijeme progonio te je strah i neizvjesnost popraćeni s nemoći. Sanjala si ružne snove, a u jednom dijelu tvoj je

dnevnik postao jako tužan. Svoje stanje pretočila si u riječi, a i sama govoriš „da papir sve podnosi." (isto: 14) Tvoji zapisi postaju rjeđi i vremenski razmak između zapisa sve veći. Međutim ti su zapisi bili tako zreli i ozbiljni baš kao ti. U toj situaciji trudila si se i nastojala biti bolja, raditi na sebi i utješiti se. Bila si daleko ispred svoga vremena. U vrijeme kada je bilo sramotno pričati o najintimnijim mislima i stvarima koje se odnose na pubertet, tijelo i sazrijevanje, ti si to iznosila slobodno i nesputano. Čitajući tvoj dnevnik, imam osjećaj kao da te stvarno poznajem kao radoznalu, veselu, inteligentnu, pričljivu djevojčicu, ali koja je duboko u sebi emotivna i hrabro se nosi sa situacijom u kojoj se nalazi. Mislim da je važno govoriti o tebi jer je tvoja povijest sasvim povezana sa sadašnjošću. Danas postoji previše diskriminacije. U nekim su državama uvelike izopćeni Židovi, muslimani, izbjeglice, pripadnici LGBT skupina i još neke društvene zajednice. Ti si bila tek jedna od milijun i pol židovske djece koja su stradala tijekom Drugoga svjetskog rata. Zbog svog podrijetla koje nisi mogla birati živjela si tek 15 godina. Mi živimo u drugom vremenu, ali ljudi bez obzira na to i dalje osuđuju nekoga zbog onoga što jest ili kako izgleda. Ljude razdvaja različitost, umjesto da ih spaja da budu otvoreni prema svijetu baš kao što si bila i ti.

Za kraj bih izdvojila meni osobno tvoju najljepšu izjavu: „Želim nastaviti živjeti, i nakon svoje smrti! I zato sam tako zahvalna Bogu što mi je već pri rođenju dao mogućnost da se razvijam i pišem, dakle, da izrazim sve što je u meni" (isto: 230). Na najtužniji mogući način svijet ti se odužio objavom tvojega dnevnika (hvala Miep koja je našla dnevnik). Anne, uspjela si, postala si slavna spisateljica! Iako su ti zli ljudi oduzeli djetinjstvo, nisu ti mogli oduzeti želje. Tvoja želja iz djetinjstva ostvarila se i dirnula mnoga srca.

Znam da si tamo gore negdje sretna jer „u nebu bez oblaka – ne možeš biti tužna." (isto: 182)

Tvoja prijateljica

Miriam

MATEJ MAGDIKA: PISMO MATI LOVRAKU

Dragi Mato,

pišem ti ovo pismo u nadi da ću ti moći primjereno zahvaliti na tvome utjecaju u stvaranju mojih prvih sjećanja i osjećanja vezanih uz umjetnost riječi. Ne znam hoće li ovo pismo stići na pravu adresu i hoće li ti biti pred očima, ali katkad je dobro samo izreći ili napisati svoje osjećaje, pa ako ga i ne dobiješ, onda će barem proces pisanja biti dovoljna satisfakcija za mene koji pišem.

Veza između mene i tebe simbolična je na više razina. Ponajprije, imenjaci smo iako je riječ o različitim inačicama istoga imena. Već sam, dakle, od prvih svojih ovozemaljskih dana na čudan način povezan s tobom. Nekoliko godina pošto su me roditelji označili sličnim označiteljem, započeo sam svoje redovno školovanje, prvo predškolsko, a potom i osnovnoškolsko, u školi koja nosi tvoje ime. Riječ je o Osnovnoj školi Mate Lovraka u Vladislavcima. Seoska škola, baš kao i ona koju su pohađali tvoji junaci. Iz vremena ranoga dječaštva moja su sjećanja maglovita, ali sjećam se nekoliko fragmenata, upravo sličica, nastalih u školskoj zgradi i njezinu dvorištu. Sjećam se hrasta na kojem je i danas prikovan natpis „Čuvajmo okoliš“, nekakvih starih diploma i priznanja u školskom predvorju i tvoga portreta. Nakon što sam svladao slova i postao nešto bolji čitatelj, na red su došle i prve lektire. Jedna od tih lektira, a ujedno i jedna od najbitnijih knjiga u mome životu tvoj je dječji roman *Družba Pere Kvržice*. Vjerojatno to nije bila prva lektira, ali uz nju vežem prva čitateljska sjećanja. Sjećam se da sam bio malčice ljut i kivan jer je to dotad bila obimom najveća knjiga, no ubrzo su se osjećali promijenili. Bilo je to prelijepo iskustvo čitanja i već nakon početnih stanica bio sam uvučen u svijet svojih vršnjaka. Plemenita namjera dječje družine potpuno je obuzela moj um i moju dušu. Na kauču sam potrbuške ležao i čitao o dogodovštinama družbe, pronalasku staroga mlina i organiziranju posla restauracije s tolikim žarom da sam suosjećao s krhkošću Milog Djeteta, s hrabrošću Pere i Šila, s napetošću koju je prouzročilo Medino spuštanje u bunar… Kako sam i sam seosko dijete, zamišljao sam takvu avanturu u svojemu selu i sa svojim prijateljima. To ruralno okružje u kojemu su se nalazili tvoji junaci, ali i ja i moji prijatelji, uvijek mi je djelovalo tako arkadijski sretno i bezbrižno (iako se u mlađim svojim godinama ne bih služio takvim terminima). Opisi poslova najviše su probudili moju tadašnju maštu pa sam odmah želio da i moje društvo nešto napravi, neku kućicu na drvetu ili da pečemo slaninu na štapu. Također mi se svidjelo što su djeca prikazana kao nova, naprednija generacija koja će se aktivirati i promijeniti ono što su uspostavili, a zapostavila pasivna stara generacija. Kako je čudno da nam „stari“ u tim godinama izgledaju tako daleki, čudni, nedostižni i nesretni. Bio sam jako ljut na Divljaka i Budalu koji su stalno remetili posao družbe. Nisam mogao shvatiti zašto se i oni ne žele priključiti? Iako je igra često temeljni dio dječjih romana, u

tvome romanu ima nečega većeg, ozbiljnijeg. S jedne strane družba se kroz posao neminovno igra, no s druge strane oni zapravo rješavaju društveni problem.

Nije bilo dovoljno tek pročitati roman – htio sam vidjeti svoje nove prijatelje iz družbe, htio sam čuti njihov glas i njihovu pjesmu pa sam odmah nagovorio roditelje da mi kupe film na DVD-u. Mislim da neću lagati ako kažem da sam film pogledao oko trideset puta, a sjećam se da sam ga jednom prilikom pogledao dvaput u istome danu. Posebno mi je drago i zanimljivo iz današnje perspektive promatrati poziciju seoskog učitelja jer je imao ispravan pristup i zapravo je jedini vidio ono što drugi pripadnici „starih" nisu mogli. Osim filma *Družba Pere Kvržice* uživao sam i u filmu *Vlak u snijegu*, a čak sam i u školi glumio scenu vjenčanja, na moje izrazito nezadovoljstvo zbog djetinjeg srama. Izgleda, moj Mato, da je ta naša neobična veza upletena i u neka neugodna iskustva. Očito je da si doživio veliku slavu te da i današnja djeca odrastaju uz tvoja djela i filmove snimljene prema njima. Iako je roman smješten u neko drugo vrijeme, sigurno je i današnjim klincima zanimljiv, kao što je bio meni. Ne znam samo bi li roman tako dobro prošao i kotirao u kanonu hrvatske dječje književnosti da je danas napisan. Možda bi ti se predbacilo što djeca rade, što je riječ o dječačkoj družini, što pothvat nije bezopasan… No na stranu sada to! Moraš znati da je velika važnost vas književnika za djecu i mlade. Vaša su djela naši prvi susreti s književnošću i nerijetko ste baš vi ti koji na nas ostavljate dojmove toliko velike da su sposobni usmjeravati naše živote. Mislim da je puno teže dobro pisati za djecu, nego dobro pisati za odrasle. Kao što možda već znaš, student sam književnosti, a i sam štogod znadem napisati: poneki stih, tek tako. Uvjeren sam, bez pretjerane patetike, da si upravo ti, Mato, jedan od razloga za moju opčinjenost pisanom riječju. Da nisam imao tako lijepo iskustvo čitajući *Družbu Pere Kvržice*, možda sad ne bih bio tu gdje jesam.

Tijekom godina svojega kratkog života shvatio sam da riječi katkad nisu dostatne da bi iskazale, da bi označile osjećaje, a ja se, evo, borim da u njih prenesem barem dio onoga što osjećam prema tvojem romanu. Mato, uistinu se nadam da si dobro i da ćeš moći pročitati ove moje manjkave riječi. Nadam se da ćeš i ti osjetiti sreću i zadovoljstvo što si uspio u svome poslu jer to je naposljetku i smisao književnosti – sposobnost mijenjanja ljudskih života.

Iz malog, slavonskog sela, s dječjom radošću srdačno te pozdravlja

Matej Magdika

MATEJ MAGDIKA: PISMO ANTUNU GUSTAVU MATOŠU

Dragi Antune,

nekada su epistole i pisma, a ti to dobro znaš, bile shvaćene kao vrijedna književna djela, sa svojim konvencijama i patosom. Ne znam hoću li moći ispuniti tvoja velika očekivanja jer znam koliko si cijenio riječi i koliko si bio kritičan prema svemu. Ja ti, evo, pišem u nadi da ova nesretna pandemija nije obustavila rad poštanske službe te da si ti siguran tamo na Parnasu, a nadam se također da će ovo moje pismo biti vrijedno tvojega vremena.

Od svojih najranijih dana volio sam čitati. Tijekom osnovne i srednje škole čitao sam većinom romane, nešto slabije poeziju. Najčešće su to bili kriminalistički romani, primjerice romani Agathe Christie koji su se nalazili na stričevim policama, ali i fantastični romani za mlade. Isprva sam čitao samo sadržajnu razinu – dobra priča, naizgled nerješivo ubojstvo, sukob dobra i zla i tako dalje. Kako sam postajao stariji, moja se senzibilnost premjestila na izraznu razinu – riječ, oblik riječi, sintaktičku stilematičnost i slično. U to vrijeme upisao sam fakultet i tada otprilike u moj život dolaziš ti. Moram priznati da nisam shvaćao tvoju veličinu i značenje za hrvatsku književnost prije fakultetskog obrazovanja. Naravno, neke sam tvoje pjesme, na primjer *Jesenje veče*, čitao u srednjoj školi, ali nisu mi ostale u sjećanju kao važne ili posebne. O, kako sam bio u krivu!

Jednoga dana na nastavi smo, govoreći o hrvatskoj moderni, dobili zadatak interpretirati tvoj poznati sonet *Utjeha kose*. Iako mi je naslov pjesme bio poznat, nisam se s njime dotad susreo. Profesor je, kao svojevrsnu uvertiru u sat, spomenuo riječi Bore Pavlovića koji je rekao da si ti hrvatska književnost. Taj mi se citat usjekao u pamćenje. Bio je lakonski kratak, jezgrovit, ali isto tako spartanski snažan, golem, težak. Isprva nisam prozreo njegovo značenje, ali već samom recepcijom na slušnoj razini bilo mi je jasno da je riječ o nečemu važnom. Potom smo počeli interpretirati pjesmu. Prvi stih bio je neobičan, još je neobičniji uzmemo li u obzir da postoje dvije varijante pa ne znamo sa sigurnošću je li „tužan" ili „tužnu". Međutim i sada mi se čini kao da oba pridjeva funkcioniraju savršeno. Premda je logično da je lirski subjekt tužan, mogu zamisliti tužno, blijedo, mrtvačko lice preminule ljubavi. (Uzgred, možeš li mi u odgovoru reći koja je inačica točna?) Čitali smo dalje: agonija svijeća, subjektov očaj, ali i rezignacija, zatim poentiranje u tercinama: „sve je mrtvo", no kosa je živa. Predivno! Iako će neki reći da si bio rob forme, ja u formi ne vidim ništa loše. Smatram da je disciplina itekako poticajna za umjetničko stvaralaštvo. Samoograničavanje nije nužno mazohizam, nego može dovesti do kreativnih rješenja. Također, upravo tvoj najpoznatiji sonet nema strogu sonetnu formu. Odmah mi je bilo jasno da ispred mene stoji sonet i ljubavna pjesma koja pripada svjetskom kanonu. Mogu slobodno reći da sam tada doživio svojevrsnu pjesničku metanoju. Otkrio sam mogućnosti poezije i stiha koji je imanentno književni izraz. Odjednom mi je prozni izričaj postao

dosadan, svakodnevan. Dakako, ne mislim time reći da je pjesma i stih kao način književnog izražavanja bolja od, primjerice, romana ili novele. Upravo obrnuto: osjećaja sam da je poezija danas jako podcijenjena i da ljudi radije pribjegnu romanima bez davanja prave šanse poeziji. Kako rekoh, moje viđenje književnosti znatno se promijenilo. Pjesme više ne čitam jednom, nego im se vraćam više puta pa se katkad dogodi da tek na dvadesetom čitanju primijetim neku posebnu riječ ili neki zarez. No vratimo se sada na taj „sudnji sat". Moj interes za tvoj lik i djelo bio je trenutan i intenzivan. Pošto smo završili s nastavom, otišao sam istoga toga dana u obližnji antikvarijat i kupio knjigu tvojih pjesama i pripovijesti u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*.

Posebno mi je zanimljiva tvoja svestranost. Je li u tome tvoja tajna? Je li zvonkost tvojih stihova posljedica proučavanja glazbe? Znam da si svirao violončelo… Nije lako pisati o svemu i biti dovoljno cijenjen. Možda si sada stekao dojam da sam neki poezijski purist, apologet, ali volim ja, Antune, i prozu. Najdraže tvoje prozno djelo mi je *Cvijet sa raskršća*. Priča neobična, gotovo komična, no duboko tužna; jezik savršen. (Ima li tu elemenata autobiografije? Znam da si volio put.) Slična sam stajališta i kada je riječ o tvojim putopisima. *Oko Lobora* snalažljiv je spoj lirske proze, estetiziranog putopisa i političke opservacije. Jedno direktno pitanje: zašto si bio toliko britka pera? Nikome nisi ostao dužan. Začudio sam se kada sam saznao da za tvoj problematičan odnos s Tinom Ujevićem, još jednom bitnom figurom naše književnosti. Moram te podsjetiti na taj trenutak:

„Umjesto učenika dobih majmuna. Umjesto đaka što ide svojim putem dobih sjenu koja me parodira. Umjesto pjesnika dovedoh na Parnas papigu koja je kriještala kao jeka moje vlastite riječi, kao travestija moje duše. [...]

I reknem Discipulusu: Čujete, dragi moj, vi ste me krivo shvatili. Ja vas upućivah na vaše, ne na svoje putove. Svi drumovi vode u Rim, a ja ne marim da mi neko na tom putovanju sjedi kao usjedjelički pinčl u krilu. Vi me, dragi moj, jednostavno karikirate. Nehotice pravite iz mene bedaka. Ja nisam 'Osman', pa da me popunjavate" (cit. prema Bagić, 2016: www).

Što te je tjeralo na te silne polemike? Ipak, priznati moram da ima neke ljepote u polemiziranju, kreativnim uvredama, dosjetljivim metaforama i estetiziranoj svađi. Valjda neću i ja biti predmetom tvoje kritike…

Mislim, Antune, da postoji neka veza između nas Slavonaca, ljudi iz ravnice, čiji se pogledi konstantno sreću u panonskom eteru, jerbo nema planine da nam zaklanja vidokrug. Antune, možda će ti se ovo pismo činiti kao jeftino tepanje i ulizivanje, no osobno te smatram najvećim našim književnikom pa se možda u meni probudila neka infantilnost, kao kad dijete sretne omiljenog nogometaša ili pjevača. Moja povezanost s tvojim pismom jaka je i nerazdvojiva pa sam ju u ushićenosti pokušao objasniti. Nadam se da ćeš odgovoriti na barem jedno pitanje.

Pozdravljam te iz malog slavonskog sela!

Matej Magdika

IVONA MAJSTOROVIĆ: PISMO KATARINI PAVKOVIĆ IZ ROMANA *UNTERSTADT* IVANE ŠOJAT

Draga Katarina!

Svjesna sam da nisi stvaran lik, ali na osnovi tvoje priče o cijelom djetinjstvu, prikaza grada Osijeka, odnosa među obiteljima i općenito ljudima različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti, shvatila sam kako su događaji uistinu bili stvarni. Mnogo toga naučila si me o životu u vrijeme ratova, o povijesti i ljudskom ponašanju. Ne znam ni kako bih započela ovo pismo jer sam još uvijek pod dojmom, ali ću svakako pokušati. Dakako, pišem ti kako bih i ja tebi približila život bez rata i možda pomogla u još boljem prihvaćanju same sebe i skrivenih tajni.

Čitajući roman, shvatila sam koliko se toga zapravo prešućivalo i skrivalo u tvojoj obitelji, koliko su se tvoji roditelji, bake i djedovi, pa čak i prabake i pradjedovi borili protiv zlobe koja je vladala u njihovo vrijeme. Sam početak romana izuzetno me rastužio, jer koga ne bi pogodila majčina smrt? No shvatila sam da tebe u velikoj mjeri nije rastužila ta vijest. Početak romana i tvoj opis vlaka, starice Marice i vožnje od Zagreba do Osijeka mene su kao i tebe podsjetili na povratak iz Osijeka prema mojoj rodnoj Virovitici. No velika je razlika u našim osjećajima. Ja sam se veselila povratku u rodni grad, dok si ti osjećala nesigurnost i strah. Pitala sam se zašto se tako osjećaš i daljnjim čitanjem shvatila sam da tvoj odnos s roditeljima nije bio skladan. Tvoje djetinjstvo bilo je uistinu sretno kako i priliči jednom djetetu. Roditelji su se o tebi brinuli koliko su mogli, pokušavali su te učiniti sretnom, ali su te pokušali i maksimalno zaštiti. Shvatila sam da se to tebi baš i nije svidjelo. Ha, pa normalno! Tko još voli i želi da mu netko nešto brani?!

Prisjećanje na djetinjstvo, ponajviše tvoje bake Klare, i u meni je pobudio osjećaj nostalgije za domom, bakinom kuhinjom i temama koje možeš imati samo s bakom! Opisom bakine sobe nakon tvog povratka kući razočarala sam se isto kao i ti… Nadala sam se kako će sve biti po starom, kako ćeš ugledati ono što si uvijek vidjela u bakinoj sobi: lijepo složen krevet, bijeli prekrivač koji je tvoja baka voljela, bijele zavjese kroz koje je dopirao trag mjesečine. Međutim jedino što si pronašla bila je bakina obiteljska slika. Čitajući dalje, shvatila sam da si ti zapravo iz Osijeka otišla zbog majke koja je preuredila bakinu sobu i pretvorila je u spremište. Isprva mi nije bilo jasno što ti je majka toliko lošega učinila, no bit priče krije se u dubini romana. Znam da si joj najviše zamjerila što je bakinu sliku Blažene Djevice dala vašoj susjedi Jozefini. Iako si ti o svojoj majci imala najgore misli – ona je za tebe imala sve mane, a ni jednu vrlinu – ipak mislim da je tvoja majka činila sve kako bi te zaštitila.

Čitanjem o tvojim najintimnijim proživljavanjima shvatila sam da ti žudiš za svojom pravom egzistencijom, da si izgubljena i tražiš spas. Shvatila sam da više ne znaš svoj pravi identitet. Pogotovo nakon saznanja da ti je otac zapravo netko drugi, da njegove prave roditelje, svoju pravu baku i djeda, nisi ni upoznala. Njegovo pravo prezime, kao ni tvoje pravo prezime nije Pavković već Steiner. No zašto bi te to pokolebalo? Dobro znaš i sama kakvi su bili društvo i politika u vrijeme ratova. Tvoji su roditelji krivi što su ti to prešutjeli, ali nisu krivi što su spasili svoj i ponajprije tvoj mladi život.

Osvrnula bih se i na tvoje otkriće pramena kose i baš me izuzetno iznenadilo kada si ga pronašla. Prvo sam pomislila da je to tvoj pramen kose koji su tvoji roditelji sačuvali nakon prvoga šišanja. Moram ti priznati, ostala sam iznenađena kao i ti! Pomisao na to da si imala brata za kojeg nisi ni znala uistinu je zastrašujuća. Vjerujem da si tada bila izvan sebe, ali po priči ti si to stvarno stoički podnijela i svaka ti čast na tome! No pročitala sam da si i ti zatajila dijete svom tadašnjem partneru. Zapravo si postupila isto kao i tvoji roditelji. Stoga, smatram da tu svoje roditelje ne trebaš previše kriviti što su htjeli što prije zaboraviti takvu tragediju i tebe ne zamarati time. Osim toga mislim da se to bitno ugradilo u tvoj identitet i naznačilo tvoju obiteljsku povezanosti s roditeljima.

Svaka je priča ispričana u romanu potaknuta određenom fotografijom ili mjestom. Prisjećanjem tih priča i razgovora s Jozefinom ti si zapravo upoznavala dio svoje obitelji koji za vrijeme svog života nisi nikada imala priliku upoznati. Upravo u razgovoru s Jozefinom počinje se odmotavati klupko tajni unutar tvoje obitelji koje uvelike utječu na tvoje oblikovanje vlastitoga ja. Nakon svih prešućenih događaja u tebi su se pobudili tvoji najsnažniji osjećaji. Osjećala si razočaranost, zbunjenost, strah i mržnju prema majci. To je u potpunosti razumljivo i ne trebaš se toga sramiti. Očigledno je da si se osjećala kao višak u svojoj obitelji, no ti uistinu nisi bila ništa takvo slično! Nakon majčine smrti postala si sretna što je bilo vidljivo na samom kraju romana. Bila sam i ja sretna jer si uspjela saznati istinu o svojoj obitelji uz pomoć Jozefine kako si to i sama rekla: „Jozefina je razgrnula prašinu sa stvari koje su moji od mene godinama, čitav život skrivali" (Šojat-Kuči, 2010: 418).

Na samom kraju, željela bih ti reći kako te to sve ne bi trebalo plašiti. Ne trebaš se stidjeti istine. Svaki je čovjek jedinka svoje vrste. Tvoj identitet samo je tvoj i nitko ti ga ne može oduzeti. Izgradi vlastitu sebe u poštenu, marljivu, sretnu osobu. Zapamti: svatko je krojač svoje sreće!

Zahvaljujem ti što si u meni pobudila sve ove osjećaje i što si mi čitanje učinila zanimljivim!

Ivona Majstorović

DOROTEJA MARUŠIĆ: PISMO FJODORU MIHAJLOVIČU DOSTOJEVSKOM

Dragi Dostojevski,

ovim pismom želim iskazati svoju zahvalnost za tvoj književni rad. Voljela bih da znaš kako su tvoji romani prepoznati u cijelom svijetu što svakako u meni kao mladoj studentici književnosti izaziva divljenje i poštovanje. Djelo je teško napisati a da ono dosegne veliku čitanost. Stoga ti želim čestitati na uspjehu koji uživa mali broj autora.

Vjerujem da kada si pisao svoje romane, među kojima su najpoznatiji *Zločin i kazna*, *Idiot*, *Braća Karamazovi* i *Zapisi iz podzemlja*, nisi pisao kako bi ostvario što veću čitanost. To vidim i iz tvojih romana koji su teški i tmurni, ali neponovljivo duboki i realni. Kada sam se u srednjoj školi prvi put susrela s tvojim najuspješnijim romanom *Zločin i kazna*, nisam očekivala da će na mene ostaviti tako snažan dojam. Prošlo je nekoliko godina od čitanja toga romana, ali još uvijek mogu analizirati glavne ideje o kojima u njemu progovaraš. Moj život niti je nalik na onog mladog studenta Raskoljnikova niti su uvjeti u kojima sam odrastala toliko surovi, ali sam se mogla poistovjetiti s njegovom sudbinom. Priča me toliko zaintrigirala da sam ju pratila kroz svih osamsto stranica romana. Možda je tome doprinijela napetost kriminalističkih elemenata u romanu jer sam s iščekivanjem čitala svako poglavlje očekujući rasplet radnje odnosno zločina.

Psihološka strana glavnog lika Raskoljnikova posebno mi se svidjela zato što prije nisam iskusila susrest s takvim romanom. Bilo je zanimljivo ući u um jednog ubojice, a to si mi uspio približiti svojim detaljnim i realističnim opisima. Pomogao si mi shvatiti kako su ubojice uglavnom obični, ali i očajni ljudi koji žele ispraviti nepravdu koja je zadesila njih i ljude bliske njima. Zanimljivo je vidjeti kako ljudski um funkcionira kada ne pronalazi izlaz iz vlastite situacije. U jednu ruku razumijem postupke mladog studenta Raskoljnikova i njegove želje da pomogne ispraviti djelić onog zla koji ga je okruživao. Međutim teško je ne osuditi zločin koji je počinjen bez obzira na opravdanost njegova motiva. Opisom Raskoljnikovljeve situacije dao si jako snažne argumente koji podupiru njegov zločin (glad, neimaština, nepravda) što mi se posebno svidjelo i učinilo ovaj roman još realističnijim. Svatko je junak u vlastitoj priči, ali postoji nešto što je izvan naše želje da stvari učinimo boljima, a to nazivamo pravda. Pretpostavljam da je to bio i tvoj cilj – pokazati kako se pravda uvijek zadovolji bez obzira na okolnosti zločina.

Vjerujem kako je tvoj život i odrastanje u Rusiji u 19. stoljeću pripomoglo u opisima surovosti i realističnosti tvojih roman. No tko bi i želio uljepšati takvu stvarnost da bi bila zanimljivija za opisivanje? Divim ti se na hrabrosti bez obzira na okolnosti, koje nisu bile najliberalnije u to vrijeme, da posegneš za pisanjem ovakvih romana. Zaista, za tu hra-

brost zahvalni su ti i mnogi danas jer imaju priliku čitati tvoje romane, pa tako i ja. Priče ljudi o kojima si pisao bolno su iskrene i stvarne što samo govori o tom da je prošlost bila teška. Iako su događaji u tvojim romanima fiktivni, mogu prepoznati ljudske priče i sudbine u svakodnevnom životu. Možda sudbine ljudi više nikada neće biti toliko teške, ali svakako su dio naše prošlosti koja nije tako daleka.

Nedavno sam doznala da si od malena imao napade epilepsije koji su tvoj život u ovako surovom svijetu učinili još težim. Ne mogu ni zamisliti kako je bilo odrastati s takvom bolesti za koju nije pronađen lijek. No vjerujem da ti je ona pomogla u tvom kreativnom izričaju. Iako si imao težak život, pisao si na način koji je kreativno dosegnulo malo ljudi. Možda tvoja djela ne bi ostvarila takvu dubinu, ali i veličinu, da nisi mogao nešto od svojih iskustava preslikati i u njih. Dakako, svi se mi možemo poistovjetiti s tuđim sudbinama, ali vjerujem da je uspješnost tvojih romana proizašla iz vlastite patnje i boli.

Inspiracija si mi u tome što bez obzira na situaciju u kojoj se nalaziš, ali i unatoč okolnostima nisi posustajao, već si od toga pokušao napraviti nešto vrijedno. Znam da je ovo pismo zasnovano na dobrim stvarima, stvarima koje cijenim u tvojem književnom radu i osobnom životu, ali teško je pronaći opravdanu kritiku. Razlog je tomu i što se ne osjećam adekvatnom za tako nešto. Naime opravdanom bih kritikom smatrala onu u kojoj je osoba koja kritizira napravila nešto bolje.

Znam da ovo pismo nije posebno u svome sadržaju. Možda ni ne treba biti. Dovoljno je da iskažem svoju zahvalnost i divljenje jer sam svjesna utjecaja koji tvoja djela imaju na svjetsku književnost. Stoga se nadam da ćeš ovo pismo primiti kao mali znak zahvalnosti za hrabrost, kreativnost i iskrenost za koje si me podsjetio da su važne ako želimo dati vrijednost ljudskim pričama i sudbinama koje i dalje žive u književnim zapisima.

Tvoja vjerna čitateljica

Doroteja Marušić

DOROTEJA MARUŠIĆ: PISMO ANTI STIPANČIĆU IZ ROMANA *POSLJEDNJI STIPANČIĆI* VJENCESLAVA NOVAKA

Dragi Ante,

pišem ti u nadi da ćeš shvatiti posljedice svojih postupaka. Pitaš li se katkad kako bi se stvari odvijale da si u svome životu postupio drugačije? Misliš li da bi tvoja kći Lucija donijela čast obitelji Stipančić da joj je pružen izbor i prilika za obrazovanjem? Misliš li da bi tvoj sin Juraj postao uspješniji da je imao slobodu birati svoj put u životu ili bi ga možda disciplina pretvorila u dostojanstvenog mladića?

Smatram kao tvoja reputacija i imetak ne bi doživjeli kolaps da si promišljeno i iskreno donosio svoje odluke. Razlog zbog kojeg te kritiziram nije poticanje tvoje grižnje savjesti, već želim da ti ovo pismo posluži kao povod za refleksiju o tom da odluke koje donesemo ili ne donesemo imaju posljedice, nerijetko ne samo za nas. Želim da znaš kako ovo nije osuda onoga što si učinio jer vjerujem da si postupao s najboljom namjerom i u skladu s vlastitim svjetonazorima. Pretpostavit ću kako su vremena u kojima si odrastao, ali i tvoj odgoj utjecali na tvoju hladnoću i stav da su muškarci ti koji zaslužuju veća prava i bolju priliku za napredovanje. Možda si oduvijek navikao dobivati sve što poželiš što je utjecalo na tvoj hladan stav prema suprotnom spolu. Naučio si silom tjerati one koji ti se nađu na putu. Ipak si otjerao i sve udvarače svoje sadašnje supruge Valpurge. Budući da je bila mirna i pobožna žena, znao si kako neće pružati nikakav otpor tvojim zahtjevima. Njezine želje i stavovi nisu mogli doći do izražaja jer joj nisi dopustio da ih izrazi. Problem u takvom stavu jest da kada ne dopustiš drugoj osobi, koja te neizmjerno voli i poštuje, da ukaže na mane i nedostatke koje primjećuje kod tebe ili u vlastitoj kući, to u konačnici dovodi do njihova gomilanja.

Osim financijskih problema koji su zadesili tvoju obitelj odnosi u kući nisu doprinijeli njihovu rješavanju. Valpurgi nisi pružio ljubav i nježnost što bi svakako pomoglo u jačanju vašega odnosa i uzajamnoga povjerenja. Oko donošenja važnih financijskih i političkih odluka oslanjao si se na ljude oko sebe koji nisu uvijek imali najbolje namjere. Valpurga bi te sigurno savjetovala kome vjerovati i koje korake poduzeti, a koji će ujedno koristiti cijeloj obitelji Stipančić.

Međutim ljubav i ponos koje si osjećao prema sinu Jurju nisi pokušao sakriti. Naravno, svaki otac trebao bi se ponositi vlastitim sinom i poticati ga na uspjeh. No očekivanja koja si od njega imao možda nisu bila u skladu s njegovim mogućnostima i željama. Pošto je otišao na studij, pritisak da ispuni tvoja očekivanja nestala su te je sa svojom novostečenom slobodom odlučio iskusiti svijet. Budući da se nije morao pretjerano truditi kako bi te učinio zadovoljnim i ponosnim, nikada nije stekao disciplinu o tome što znači zaslužiti

nešto. Znao je da te ne može razočarati te je bez grižnje savjesti trošio novac koji si mu slao za školovanje. Također, možda bi više cijenio majku i sestru da si im omogućio jednak status u obitelji. Nisi želio da ga Valpurga razmazi, ali upravo ga je tvoja neizmjerna pažnja učinila takvim. Juraj je očekivao da će obitelj uvijek biti tu za njega. Stoga nije bio spreman učiniti isto za nju u najtežim trenucima.

Nasuprot Jurju tvoja kći Lucija imala je najniži položaj u obitelji. Zabranio si joj svu slobodu u donošenju odluka, ali i u izražavanju vlastita mišljenja i želja. Njezina uloga u obitelji svedena je na golo postojanje. Iako je odrasla u lijepu djevojku, onemogućio si joj da u potpunosti iskusi život što ju je učinilo naivnom, krhkom i slabom. Vjerojatno nisi ni svjestan činjenice da ju je ta nemoć učinila i fizički slabom te je kasnije oboljela od tuberkuloze. Do kraja života ovisila je o brizi tvoj žene Valpurge i sluškinje. Do kraja nije mogla birati vlastiti put u životu. Možda da si joj pružio jednako pravo izbora kao što si dopustio svome sinu, skinuo bi se dio pritiska koji je stavljen na njega, no možda i pružila prilika da tvoja kći stekne određene vještine i znanja te naposljetku i samostalnost. Da si ih jednako odgajao i dao im jednaku priliku za obrazovanjem, tvoja djeca postala bi odgovorni i neovisni ljudi koji bi u skladu sa svojim mogućnostima doprinijeli da se obitelj Stipančić izvuče iz teške financijske situacije. Doduše, nikada ne možemo sa sigurnošću znati bi li se stvari odvijale u pozitivnom smjeru. Budućnost je nepredvidiva. Međutim male promjene, bilo u načinu razmišljanja bilo u postupcima koje činimo ili razumijevanju koje stječemo, mogu biti ključne za pomak u sigurnijem smjeru. Svaka odluka, koliko nam se beznadna činila, kasnije može imati presudne posljedice.

Svjesna sam kako nisi glavni negativac u ovoj priči. Mnogi su čimbenici utjecali na propast obitelji Stipančić: neki koji su i izvan tvoje kontrole poput ekonomske krize, novih društvenih pokreta, novog političkog i društvenog uređenja. Naime, ovo nije osuda, već pogled iz druge perspektive. Važno je uvijek sagledati i drugu stranu jer rijetko prepoznajemo vlastite mane i slabosti. Katkad imamo dobre namjere, ali se one ne pokažu dugoročno najboljima. To se pokazalo istinito i s obitelji Stipančić. Međutim, katkad je dovoljna i sama spoznaja da si u nečemu pogriješio. Ova kritika samo je podsjetnik da smo svi tek ljudi koji nerijetko donose pogrešne odluke, ali u najboljoj namjeri.

Lijep pozdrav

Doroteja Marušić

RENATA MATIĆ: PISMO IVANI BRLIĆ-MAŽURANIĆ

Draga Ivana,

čitajući Vaša djela još od malih nogu vrlo ste me brzo privukli svojim netipičnim stilom pisanja i Vašom spisateljskom moći da se približite svakom čitatelju. Odrasla sam uz Vaša djela počevši od *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* pa sve do *Priča iz davnine*. Tematika Vaših djela uvijek je jednako aktualna i mogli bismo reći da je dosegla kultni status u hrvatskoj književnosti. Budući da me zanimao Vaš život i spisateljski razvoj, odlučila sam početi s proučavanjem Vaše biografije. Odmah sam znala da Vas s razlogom nazivaju hrvatskim Hansom Christianom Andersenom i hrvatskim Tolkienom. Ne mogu ni zamisliti kolika je to čast i privilegija. Zadivljujuća je i činjenica da ste čak četiri puta bili nominirani za Nobelovu nagradu za književnost. Takvu prestižnu nagradu potrebno je i dobro zaslužiti. Stoga Vam čestitam na velikom uspjehu!

Unatoč životu punom svakodnevnih obaveza uspjeli ste se upisati u povijest hrvatske i svjetske književnosti. Naime, dolazite iz ugledne obitelji i ne mogu se ne pitati je li Vam ta prestižna prošlost bila prednost ili Vas je sputala na Vašem spisateljskom putu? Katkad je teško stvarati imajući na umu da nekoga morate „prestići" kako ne biste ostali u njegovoj sjeni. Taj ugled često može biti i ona nit koja je potrebna za početnički uspjeh i moguću slavu. Vjerujem da nijednom piscu to nije primarni cilj jer s takvom namjerom ne bi ni mogao uspjeti. Proučavajući Vaše rodoslovno stablo, prvo što se može uočiti jest dugogodišnja povezanost s književnošću. Vaš otac Vladimir bio je odvjetnik, pisac i povjesničar. Baka Aleksandra Mažuranić sestra je poznatoga hrvatskog jezikoslovca Dimitrija Demetera. Međutim, ono što je zanimljivije jest da je Vaš djed bio hrvatski pjesnik i ban pučanin Ivan Mažuranić. Vaš je djed donio prvi školski zakon u kojemu je osnovna škola postala obvezna za sve građane. Uistinu je zanimljiva i inspirativna književna poveznica koja vas spaja.

Ono što me posebno dojmilo jest činjenica da ste završili tek dva razreda formalne škole, a ostatak znanja stekli ste privatno. U nekim Vašim zapisima naveli ste i kako ste dobivali odlične poduke iz hrvatskog jezika od svog strica, profesora Antuna Mažuranića, inače osobnog suradnika Ljudevita Gaja. Malo se tko može pohvaliti takvom privilegijom. Budući da niste išli u formalnu školu, pretpostavljam da niste imali ni djetinjstvo kao Vaši vršnjaci. Iz Vaših zapisa doznajem kako su Vaši mladenački snovi dobili krila u ljeto kad ste kao petnaestogodišnjakinja imali priliku bolje upoznati rođaka Frana Mažuranića, tada već poznatog pjesnika. Po njegovu savjetu počeli ste pisati dnevnik i od tada ste svakodnevno, marljivo ispunjavali stranice dojmovima i razmišljanjima. Pisanje dnevnika ispis je jedne povijesti i katkad se pitam kako bi izgledao moj dnevnik da sam ga nastavila

redovito ispunjavati kao u počecima svoga obrazovanja. Nadam se da taj običaj živi i dalje i da pisanje u rokovnike nikad neće biti zamijenjeno tipkanjem i usputnim vođenjem bilješki za obveze u mobitelu. Vjerujem da bi Vaš dnevnik bio vrlo čitan jer postoje brojne činjenice u Vašem životu koje su netipične i zanimljive.

Prije udaje s obitelji ste se selili nekoliko puta, iz Ogulina u Karlovac, potom u Jastrebarsko i konačno u Zagreb. Pošto ste se udali, a to je bilo već sa sedamnaest godina, otišli ste živjeti u Slavonski Brod koji je rodno mjesto Vašeg supruga. Pomalo me iznenađuje da se Vaš život udajom pretvorio u brigu o kući i obitelji. Navodite da obavljate sve poslove kao i ostale kućanice, a meni je posebno zanimljivo kako šivate i krpate rublje, kuhate sapun, kupujete krave, a katkad i sa stolarom popravljate namještaj. O svemu tome redovito ste obavještavali svoju majku pismima kako bi znala na koji način provodite dane.

Ja sada pišem pismo Vama i pitam se mnoga pitanja. Zanima me kako bi izgledala suvremena Ivana Brlić-Mažuranić sa svom današnjom tehnologijom? Zanima me s kim biste se družili, koje biste poslove danas obavljali i koja biste mjesta posjećivali? Danas je vrlo teško održati ravnotežu između posla i majčinstva, a Vi ste bili majka sedmero djece i uspješna spisateljica. Osim toga, uz supruga Vatroslava uključivali ste se i u javni život u krugovima prvaka narodnoga pokreta. Pohvalna je i činjenica kako Vam je biskup Josip Juraj Strossmayer dodijelio zlatnu medalju za protumađaronska nastojanja na koju ste, vjerujem, vrlo ponosni. Pitam se za koga biste glasali na sadašnjim predsjedničkim izborima te u kojim biste se krugovima kretali jer ste jasno dokazali da Vas politika veoma zanima.

Radnja Vaših djela oduvijek je bila okupator dječje mašte i budila je u njima poprilično dozu kreativnosti. Hlapićeve zgode i nezgode opisane su jednostavno i blisko djeci i to je, vjerujem, ono što osvaja. To djelo u sebi sadrži elemente avanture, ono je na granici razigrane mašte i stvarnosti, s mnogo iznenadnih obrata i neočekivanih događaja. Sve skupa uključuje moralnu poruku da dobro i ljubav uvijek na kraju pobjeđuju. Svijet pak u *Pričama iz davnine* uistinu je tajanstven, ali istodobno je i blizak – to je svijet koji je izmaštan jednako kao i stvaran. Pojavljuju se stara božanstva i likovi iz izgubljene slavenske mitologije. Junaci *Priča iz davnine* tragaju za izgubljenom čistoćom, za ljubavlju i dobrotom koje sve osnažuju, za istinom i smislom života.

Za kraj htjela bih Vas pitati nešto malo intimnije – o Vašoj depresiji. Zanima me što je na takvo stanje najviše utjecalo i kako biste se nosili sa stresom u današnjim okolnostima? Vi ste jedna vrlo hrabra i marljiva žena i vjerujem da ste poticaj mnogima!

Srdačno

Renata Matić

RENATA MATIĆ: PISMO KRSTI BRODNJAKU IZ ROMANA *KORALJNA VRATA* PAVLA PAVLIČIĆA

Dragi Krsto,

prije svega, želim ti čestitati na pronalasku 14. i 15. pjevanja Gundulićeva *Osmana*. Činjenica da si pronašao izgubljene dijelove epa zaista je zadivljujuća. Međutim, osim velike časti taj bi pronalazak mogao značiti i opasnost i ti si to na vrijeme prepoznao. Pronalaskom izgubljenih dijelova *Osmana* koji je jedno od stožernih djela hrvatske književnosti nisi dopustio da književnost primi savršenstvo jer ono što je savršeno nemoguće je nadmašiti. Ostavivši tu „rupu" u *Osmanu*, pružio si ostalim autorima priliku i dopustio im da se iskažu. Postojanje savršenstva u bilo kojem području smatram „kamenom spoticanja" i mjestom gdje prestaje mašta. Znajući da je savršenstvo već postignuto, na čovjeka može djelovati demotivirajuće, a pogotovo na onoga koji stvara i koji se nada i vjeruje da radi nešto dobro i inovativno. Vjerujem da tvoja odluka nije bila laka jer zasigurno bi primio velike nagrade zbog pronalaska tog bavula, te „škrinje s blagom" koja u sebi uistinu krije jednu dragocjenost.

Pretpostavljam da ni činjenica što si po struci filolog nije bila olakotna okolnost jer bi te to otkriće moglo pogurati u još neviđene svjetove prepune mogućnosti. Sa svojih trideset i tri godine još uvijek si dovoljno mlad i čuvaš to radoznalo dijete u sebi – ono koje želi istraživati, otkrivati nešto čime se još nitko nije bavio. Ipak, dovoljno si zreo da znaš uočiti važnost zadržavanja velikih stvari za sebe pa makar to značilo i potrebu za njihovim odricanjem.

Pavličićeva pustolovina uvukla me kao čitatelja u taj zagonetni svijet, svijet u kojemu je sve moguće, onaj u kojemu postoji čarobni prah zbog kojega ljudi ozdravljaju. Naime, prah koji se nalazio na *Osmanovim* stranicama bio je ljekovit, barem sam u to na trenutke vjerovala. Pitam se kako bi svijet izgledao kad bi stvarno postojalo nešto takvo. Pretpostavljam da ni takav pronalazak ne bi bio pozitivna pojava. Naime, imajući u vidu da je količina tog praha ograničena, na ljudskom bi biću bila mogućnost da raspolaže tuđim životima i donosi sud koga treba izliječiti, a koga ne, što nikako ne može biti dobro.

Nekoliko puta pokazao si svoje veliko srce i nesebičnu dobrotu. Došavši iz Zagreba na otok Lastovo, naišao si na dječaka Irfana. U tom si dječaku prepoznao uplašenost i brigu. Odmah si znao da mu je potrebna pomoć koju si mu i pružio. Nisi ga ostavio unatoč spoznaji da je pobjegao od kuće i nisi taj slučaj nikome prijavio unatoč tome što si o njemu pročitao u Slobodnoj Dalmaciji u članku koji su mogli vidjeti svi stanovnici. Vidljiv je taj očinski instinkt koji se probudio u tebi zbližavanjem s Irfanom. Iako nemaš djece, tvoja se empatija prepoznaje i ona te krasi kao jedna od tvojih najljepših osobina.

Osim toga na ovaj si se put zaputio na poziv prijatelja don Špire. Time si pokazao kako si spreman žrtvovati svoje vrijeme i tako nekome pomoći. Nadam se da još uvijek postoje ljudi poput tebe jer istinska nesebičnost i briga za druge ono je što nam nedostaje. Želim pohvaliti tvoje snalaženje u novom prostoru, prilagodbu novoj klimi i drugačijem okruženju. Sjećam se kako si se osjećao kad si tek kročio na prostor toga otoka. Pokušavao si spasiti domaćicu Teru koja se počela gušiti. Taj događaj bio je ključan da shvatiš kako kod sebe imaš prah koji je uistinu čudotvoran. Pošto je na otoku započela epidemija zdravlja zbog ljekovitog praha, uplašio si se *Osmanove* cjelovitosti i njegova utjecaja na čitav hrvatski narod. Vjerujem da tvoja odluka nije bila laka. Taj prah bio je ujedno i blagoslov i prokletstvo. Proučavanjem starih spisa i stare književnosti pokazao si koliku ti vrijednost predstavlja tradicija. Vjerovao si da se može ići naprijed tek usvajanjem tradicije, a tradicija je očito usvojila baš takva krnjeg *Osmana* i on baš takav mora i ostati.

Na don Kuzmin savjet uputio si se u crkvu. Sjećam se kako si se zasramio jer ju još nisi obišao, a na otoku si već neko vrijeme. Smatrao si da je crkva nešto što bi svaki turist prvo trebao posjetiti. Moram ti priznati da se slažem s tobom. Crkve su zaista posebne građevine, u sebi kriju neki mir i utočište. Crkve su zagonetne i pune simbolike baš poput te lastovske. Obilazeći oltare, a potom ugledavši sliku spaljivanja svetog Lovre, pronašao si svoje dugo tražene odgovore. Spisi koji su gorjeli pod Lovrinim nogama bili su citati iz *Osmana*. Ne mogu se ne zapitati je li ta slika bila tvoj poticaj da na jednak način okončaš taj Gundulićev autograf. Don Kuzmina smrt dokazala ti je da je susret s tim starim svećenikom bio prst sudbine koji će te uputiti u pravome smjeru.

Zanima me kakav je osjećaj listati taj rukopis, dodirivati stranice koje je i Gundulić držao u svojim rukama. Moram priznati da nisam bila svjesna veličine Gundulićevih djela dok nisam počela studirati. Već na prvoj godini spoznali smo važnost stare književnosti, naših temelja. Pitam se kako bi izgledalo da smo na predavanju mogli imati nekoga tko je posjedovao pravi rukopis i pričao nam o njegovu pronalasku, ali i koliku bi slavu stekao da si hrvatskom narodu to pokazao? Možda se varam, možda bi sve ostalo isto. Pitam se, uostalom, što bi se dogodilo da si ostao na tom otoku? Možda bi započeo život sa Zorom? Možda bi nastavio trajno se skrbiti o Irfanu? Možda bi nastavio prijateljstvo s don Špirom? Možda ne bi bilo ništa od toga? Možda je spaljivanjem *Osmana* završila tvoja lastovska priča i njezin nastavak ne bi imao smisla. U svakom slučaju, voljela bih znati kako ti je u Zagrebu i pitaš li se što bi bilo da si ostao na Lastovu.

Lijep pozdrav

Renata Matić

LUCIJA MIHALJEVIĆ: PISMO EMMI BOVARY IZ ROMANA *GOSPOĐA BOVARY* GUSTAVEA FLAUBERTA

Draga Emma,

potaknuta tvojom pričom i sudbinom odlučih ti napisati ovo pismo. Iako si oduvijek imala sve, tvoj je život bio težak. Pomislih kako je grozno imati sve, a nemati ništa – svoju slobodu. Ne mogu ni zamisliti koliko je tužno osjećati da si stvoren za nešto više, a ne imati priliku izraziti se. Žao mi je što si neshvaćena. Žao mi je što je sve završilo tako kako jest. Žao mi je što si zbog pritisaka svoje okoline, nametnutih pravila, prijetnji i „gušenja" povrijedila i one koji to nisu zaslužili. Sada je kasno.

Potaknula si me da promislim o položaju žena u tvome vremenu, da mislim o tvojim osjećajima i pokušam razumjeti tvoje postupke, da te prikažem kao cijelo biće, a ne pokornu ženu kao što je to od tebe bilo očekivano. Odbacila si pravila koja je nametao građanski moral, djelovala si izvan konvencija koje je društvo propisivalo ženi i tako ispisala krajnje granice individualne slobode i emancipirane ženske samosvijesti, baš kao prava fatalna žena. No pitam se zašto nitko ne osuđuje zavedene muškarce? Zašto nitko ne propitkuje njihov moral? Bi li se smatrala „fatalnom ženom" da nisi imala komu biti fatalna? Na kraju krajeva, bi li se tako ponašala da nisi uspijevala u svom zavođenju i izazovima s muškarcima? Da si nailazila na odbijanje, možda bi se zadovoljila i pronašla u mirnom obiteljskom životu? Puno je pitanja bez odgovora. Ono što ti želim reći jest da koliko god je vremena prošlo i danas, nažalost, svjedočimo diskriminaciji žena na osnovi njihova odijevanja i ponašanja. Rijetko kad se mogu čuti prozivke muškaraca za iste stvari koje bi radile i žene, čak naprotiv. Ravnopravnost? Da, više nego u tvoje vrijeme, ali ipak ne u potpunosti.

Svi ljudi na ovome svijetu pojedinci su sami za sebe. Svatko od nas ima svoja razmišljanja, želje i snove. Svi smo različiti i to je ono što ovaj svijet čini bogatim. Kako bi sve izgledalo da smo programirani na iste stvari? Svijet bi bio monoton, nestalo bi ljudskosti. Svaki čovjek priča je za sebe i svatko od nas griješi. Najlakše je nekoga osuditi, a ne potruditi se razumjeti ga. To je i razlog ovoga pisma – uputiti ti lijepu riječ i razumijevanje koje nisi imala u životu. Ti si osjećajna osoba koja je u životu griješila, kao i svaki čovjek. Smatram kako je napuštenost uzrok tvojim grijesima. Iako si živjela u izobilju, nisi znala za roditeljsku brigu, razumijevanje, iskren razgovor, pa se pitam je li to u tvome vremenu bilo normalno i koliko je još Emma na ovome svijetu odrastalo bez ljubavi? Ljubav je ono što nas pokreće. Tražila si ju u ljubavnim romanima te o životu nisi učila od okoline i svojih najbližih nego iz knjiga. Stvarnost je, ipak, nešto drugačija. I sama se nađem u situacijama kada mislim da sam stvorena za nešto više, da mogu bolje, i to je u redu. Čovjek u životu padne, kroz padove nauči, ali nastavlja dalje – uz potporu obitelji i prijatelja. Imam tu

sreću živjeti u 21. stoljeću kada žene imaju svoja prava, nema granica u učenju, poslu, ljubavi... Čak nam se u ovo pandemijsko vrijeme promovira slogan o ,,novom normalnom". Ono što je meni normalno sada, tebi u tvom vremenu ne bi bilo, ili možda bi? Ne znam. U tvoje doba tebi je bio nametnut okov od rođenja. Nisi bila za taj svijet. Ovdje ne govorim o preljubima i grijesima koje si počinila, ne. Govorim o tvojoj ambiciji i potrazi za nečim višim, što te na kraju koštalo života. Tvoje te sanjarenje uništilo. Nisi se mogla zamisliti kao gubitnica, kao obična domaćica koja se zadovoljava dosadnom svakodnevicom uz prosječnog muža. Stvorila si svoj svijet mašte do najsitnijeg detalja, svijet koji se srušio i nestao. Kako si živjela svoj život, tako si ga i okončala, maestralno, popivši otrov. A samo si htjela biti voljena, tko ne bi?

O pravoj, idealnoj ljubavi i danas se puno govori. Ljubavne romane koje i sama katkad čitam sve više zamjenjuju romantični filmovi i sapunice. Prikazuje nam se kako ljubav treba izgledati, bombardiraju nas ispraznim člancima o ljubavi, odnosima, vezama, predviđanjima i nepisanim pravilima u vezama. To nije ljubav. To su samo primamljivi naslovi zanimljivi mladim djevojkama kao što si i sama bila na početku djevojačkog života. A onda slijedi suočavanje sa stvarnošću. Onda shvatiš da je ljubav ono što vidiš oko sebe. Kada pogledaš svoje roditelje, djeda i baku kojima nisu uvijek u životu cvjetale ruže, a oni i dalje traju. Zajedno, u dobru i zlu, uz ljubav, ali nikada s ljubavlju bez poštovanja. Možda zapravo i ne živimo u toliko različitim vremenima? Ipak, ljubav je bezvremenska, ali za onu pravu čovjek mora biti spreman, mora prvo voljeti sam sebe kako bi mogao zavoljeti drugoga. Tko ti je pokazao kako da se voliš? Tko ti je ikada rekao koliko si vrijedna, koliko si prekrasna? Jesi li čula to ikada osim od muškaraca koji su ti se udvarali? Tko bi te osudio jer si pošla za njima? Bila si mlada, neodlučna, nezrela. Oduvijek si odstupala od življenja po pravilima za koje nisi rođena, za koje si svjesna da nisu za tebe, da možeš više i možeš bolje. Možda ipak i jesi žena ispred svoga vremena.

I dalje ovdje ne govorim o grijesima koje si počinila i koji nama danas pripadaju pod ,,novo normalno", ali te za njih ni ne krivim u potpunosti. Svako vrijeme donosi svoje, tako se ni ja uvijek ne slažem s današnjim ,,novim normalnim". Razlika je u tom što mi danas možemo govoriti i iznijeti svoje mišljenje (nekada ni to nije pozitivno), neslaganje, odbiti ono s čim se ne slažemo, a to je ono što smatram da te od rođenja osudilo i na kraju krajeva ubilo. Bila si željna ljubavi, pažnje, avanture i idile o kojoj si učila iz knjiga. Život te naučio. Tvoja krivica nije samo tvoja – krivica je tvojih najbližih što te nisu pripremili za let, za odrastanje, za ljubav koju ti, osim materijalnog, nisu omogućili.

S ljubavlju

Lucija Mihaljević

LUCIJA MIHALJEVIĆ: PISMO DANTEU ALIGHIERIJU

Poštovani gospodine Alighieri,

pišem Vam ovo pismo kako bih izrazila divljenje Vašem političkom, društvenom, a ponajprije umjetničkom angažmanu. Ono što me se najviše dojmilo kod Vas jest visoka naobrazba uz koju ste ostali ,,narodni čovjek" zauzimajući se za bolje društvo, bolji život i pravdu, ali ujedno dojmila me se i Vaša poniznost bez obzira na niz loših događaja koje ste prebrodili uz promišljanja o životu, filozofiji i teologiji. Osim što ste učili retoriku i gramatiku kod Brunetta Latinija, Vaša ljubav prema književnosti nije ostala na tome. Vaša ambicija potaknula Vas je da se još kao mladić povežete s pjesnicima ,,novoga stila" iz kojega je proizašlo prijateljstvo s Guidom Calvacantijem kojemu ste i posvetili svoje prvo značajno djelo *La vita nuova*.

,,Na pola našeg životnoga puta
u mračnoj mi se šumi noga stvori,
jer s ravne staze skrenuvši zaluta."

(Alighieri, 2004: 9)

Ovim riječima započeli ste svoj put, priču, spjev o duši, ljubavi, unutarnjem životu, božanskoj milosti i ljudskoj potrebi za srećom, spokojem i prosvjetljenjem. Postali ste predstavnikom cjelokupnog ljudskog roda spjevom uronjenim u alegoriju od početnih stihova do kraja Vašega puta u pročišćenju i prosvjetljenju. Dio sebe nesebično ste predočili čovjeku, publici, ljudskom rodu koji Vas je izdao i prognao. Spomenuto remek-djelo nastalo je kao posljedica Vaših neprestanih razmišljanja o vremenu u kojem ste živjeli, vjerskim i političkim događajima, razmišljanjima o vlastitoj sudbini i Vašoj ulozi u povijesti. Nesebično ste podijelili razmišljanja o razlozima propadanja suvremenog društva i predočili nam lijek protiv toga. Kada malo bolje razmislim, razlozi su i danas slični – uzrok pokvarenosti ljudskog roda i danas su ,,carstvo" i ,,crkva" koji ne obavljaju svoje dužnosti. Odnosno narod i dalje nije dovoljno glasan kada je u pitanju vlastiti boljitak. Tomu u prilog idu godine korumpirane vladavine, uključujući i Crkvu koja se smatra najbogatijom institucijom na svijetu.

Za Vaše književno stvaralaštvo značajna je i Beatrice koja Vas je nadahnula na pisanje navedenoga pjesničkog djela. Pretpostavljam da ste u svoje vrijeme bili veliki kavalir kad s tolikom ljubavlju opjevavate Beatricin lik, nju koju ste prvi put sreli 1274. godine, a koja

se udala za drugoga muškarca. Pitam se kakva je Beatrice bila da je zaslužila posvetu tako velikog autora. Njezina smrt neizmjerno Vas je potresla i izazvala krizu Vaše vjere. Nakon tog događaja počeli ste se baviti proučavanjem filozofije i teologije. Time ste ne samo obogatili svoju izobrazbu, jer Vam je oduvijek kao pojedincu bilo važno učiti i napredovati, nego ste ujedno stekli i jasan odnos prema istini i pravdi te visoko etičku političku svijest. Kao što sam na početku pisma istaknula da me se dojmio Vaš politički angažman, žrtva koju ste podnijeli zaslužuje nešto više riječi. Dojam koji ste na mene ostavili kao politički aktivist najviše je zbog toga što ste se zalagali za glas prosječnoga čovjeka zbog kojeg ste i pisali narodnim jezikom. U vremenu u kojem ja živim i za politiku za koju znam, to je jako rijetko i jako hrabro. Pitam se biste li ostali jedinstveni i svoji u današnjem političkom svijetu gdje se sve ono protiv čega ste bili smatra razumljivim i normalnim.

Tijekom političkog sukoba čiji je vrhunac bio 1. svibnja 1300. godine podijeljene struje gvelfske stranke krvavo su se sukobile. Svoju intelektualnu sposobnost pokazali ste uključivši se u politički život koji Vam, vjerujem, nije bio potreban. Kao pristaša Bijelih, onih koji su se zalagali za ustav i građanska prava, uspostavljali ste mjere protiv papinske dominacije i kažnjavali vođe obiju struja. Vlast vlastele i imućnijih koji su nastojali zaustaviti demokratske procese u Toskani, nažalost, pobijedila je te ste Vi osuđeni na progonstvo. No tu nije stala Vaša borba. Iako ste živjeli teške trenutke u progonstvu, daleko od rodnog kraja bez obitelji, niste odustali tražeći pomoć utjecajnih zaštitnika protiv pape. Pošto niste naišli na pomoć, ustrajali ste u svojim stavovima odbivši prihvatiti ponižavajuće uvjete povratka bez obzira na to što ste u svojoj političkoj borbi ostali sami. Sačuvali ste ono što je jedino bitno – čast te ste zbog toga primjer i oličenje poštenja, hrabrosti i žrtve na koju bi se svaki čovjek s ikakvom moći trebao ugledati. Nakon tih ionako već značajnih postupaka i posljedica koje ste pretrpjeli zbog svoje hrabrosti i osjećaja za pravdu ražalostim se što ljudi većinom za Vas znaju isključivo i jedino zbog *Božanstvene komedije* koja je neupitno božanstvena. Čitajući *Božanstvenu komediju* danas, u doba kada riječi sve više gube dublja značenja, a metrika, sintaksa i Vaša ideologija čine se sve daljima i nepoznatima, ipak u njoj pronalazim nešto što mi subjektivno i osobno odgovara. Ovo remek-djelo ne pripada ni jednoj generaciji, ono je ispovijest jednog čovjeka, a ujedno je i općeljudska. Ono što ste nam ostavili jest bezvremenski, neprocjenjiv i univerzalan dar koji nam daje odgovore i na današnja pitanja, prenosi jedinstvene osjećaje i vrijednosti koje ne blijede s vremenom.

Ne mogavši promijeniti političku situaciju i s obzirom na to da ste upoznali velik broj različitih ljudi, sve ono što Vas je tištalo odlučili ste prenijeti na papir i za to Vam neizmjerno hvala. Prikazali ste nam sliku jedne epohe s njezinim političkim, moralnim i socijalnim težnjama kroz vlastiti pjesnički svijet u kojem su iskazana Vaša ispaštanja. Razotkrili ste nam ljudske strasti i poroke Vašeg vremena ne štedeći Crkvu ni njezine predstavnike. Još jedan čin iskrenosti i hrabrosti! No tu Vaša veličina ne prestaje. Poniznost koju sam pišući ovo pismo već naglasila vidljiva je u istom djelu jer ste istodobno pokazali i razumijevanje za ljudske slabosti i veličine. Hrvatski književnik Antun Gustav Matoš na jednom je mje-

stu napisao: „Postati čovjek je ljepše no postati kralj, a postati pjesnik je ljepše no postati čovjek“ (cit. prema Trostmann, 2017: www). O Vama se, gospodine Alighieri, piše i danas! Prepoznati ste kao čovjek, ali i umjetnički genij. Zahvaliti Vam možemo jedino tako da o Vama učimo i čitamo te Vas tako uvijek iznova oživljavamo.

Hvala Vam na doprinosu svjetskoj književnosti. Dali ste sve od sebe kako bi ljudski rod usmjerili na pravi put i vrijednost. Žao mi je što niste bili shvaćeni. Vjerujem da bi svijet bio ljepše mjesto. Vjerujem da kada bi postojalo više ljudi kao što ste Vi, ni politika ne bi bila na lošem glasu kao što je danas. Vjerujem da biste utjecali na mnoge mlade ljude da ste imali priliku.

S poštovanjem

Lucija Mihaljević

MONIKA MIKOLČIĆ: PISMO EDGARU ALLANU POEU

Dragi Edgare!

Prošlo je više od 170 godina otkad si zadnji put kročio ovim svijetom. Ovo pismo stiže iz tebi daleke 2020. godine koja je započela vrlo distopijski. Mislim da bi ti se svidjela. Kako si ju ti zamišljao? Vjerujem da si imao vrlo maštovite ideje oko toga kako bi izgledala budućnost, ali smatram da ne bi mogao zamisliti kako zbilja izgleda. Za vrijeme tvoga života svijet je izgledao kao jedno mnogo sporije mjesto gdje su ljudi više marili jedni za druge. Nisu imali mnoge smetnje koje mi danas imamo, poput društvenih mreža. Ah da, društvene mreže. Kada bih ti počela objašnjavati neke od glavnih sastavnica današnjega svijeta, ti to ne bi razumio, ali mislim da je tako i bolje. Dovoljno je da znaš da se svijet poboljšao u nekim stvarima, a pogoršao u drugima, ali to tako ide.

Znaš li što se dogodilo s tvojim djelima? Možeš li pretpostaviti zna li itko za tvoje ime? Gdje su tvoji spisi, tvoje ideje koje si pretočio na papir? Sigurno misliš da si davno zaboravljen, zajedno sa svojim pričama. Sigurno misliš da su papiri na kojima si vješto pisao svoje misli davno pretvoreni u prah i zauvijek nestali. Međutim, istina je potpuno drukčija i razveselit će te. Ono što se dogodilo iskače iz svih okvira uspjeha u svjetskoj književnosti. Tvoje je ime na pijedestalu američkih pisaca i nikada neće sići. Sjećaš li se uopće svega što si napisao? Naslovi poput *Crni mačak*, *Eleonora*, *Umorstva u ulici Morgue*, *Bačva amontillada*, *Ligeja* i mnogi drugi krase listu lektirnih naslova u školama diljem svijeta, pa tako i u maloj Hrvatskoj iz koje ti stiže ovo pismo

Sjećam se kada sam se prvi put susrela s tvojim klasikom *Crni mačak*. Bila sam u osnovnoj školi i, kao pravi zaljubljenik u horor žanr, odmah prionula na čitanje čim nam je tvoja kratka priča bila zadana kao lektira. Taj duh koji je odisao između redaka privukao me još više i nisam ni trepnula, a priča je već završila. Htjela sam još i ponukana time počela sam čitati tvoja ostala djela. Svako je od njih različito, tematika je raznovrsna, ali neupitna je ta specifična vibracija koja se osjeti prilikom čitanja svakoga djela. Što to točno jest, ne mogu odrediti, ali znam da sam se zaljubila. Godinama kasnije, na svoje najveće čuđenje, postala sam student hrvatske i engleske književnosti gdje sam u sklopu kolegija svjetske književnosti naučila još više o tebi i o tvojoj pozadini. Prvi sam se put susrela i s tvojom poezijom koju sam čitala s užitkom iako moram priznati da nisam najveći ljubitelj poezije.

Znaš li i da si postao velikim dijelom mojega studiranja svojim remek-djelom *Pad kuće Usher* koji je bio glavni temelj mojega završnog rada na kraju preddiplomskoga studija? Vidiš, ono što si ti započeo još uvijek nije završilo. Ideje koje si upravo ti prvi put predstavio čitateljskoj publici, elementi užasa, strah, klaustrofobija, bolest, incest i ostali motivi, postali su inspiracijom mnogih djela. Riječ „mnogih" zapravo je nedovoljna za opisivanje

količine filmova, serija, romana, kratkih priča i ostalih djela autora koji su preuzeli tvoje ideje i uzeli tebe kao uzor za svoje kreacije. Horor žanr, koji se u tvoje doba zvao gotska književnost, danas je jedan od najvećih i najzanimljivijih u svijetu književnosti, barem prema mome mišljenju. Fascinantna je činjenica da se tvoj svijet dva stoljeća prije današnjega svijeta toliko može podudarati sa suvremenošću baš pomoću elemenata strave koje si ti kao jedan od prvih autora unio u književni svijet. Jedna od mojih najdražih horor serija *Američka horor priča* također je velikim dijelom inspirirana tvojim djelima, a posebice *Padom kuće Usher* što sam zapravo i uspoređivala i analizirala u svome završnom radu.

Život je kratak i često razmišljam o tome da traje vječno. Tada bi bio živ i dodavao nove kreacije u ovaj sada već nimalo kreativni svijet „izlizan" starim idejama. Međutim znam da ti kao zaljubljenik u smrt i zagrobni život ne bi podržao taj koncept. Vjerujem da ti je lijepo sa svojim likovima koje si iz djela u djelo neumorno slao u smrt. Vjerujem da, gdje god to bilo, gledaš na ovaj svijet i čudiš se tome kakav je postao i da bi mogao ispisati listove i listove na temu današnjice. No tko to može znati... Pozdravljam te, gdje god da jesi, iz maloga Osijeka iz male Hrvatske u kojoj postoji još mnogo zaljubljenika u tvoja djela.

Lijep pozdrav!

Monika Mikolčić

MONIKA MIKOLČIĆ: PISMO JEAN-BAPTISTEU GRENOUILLEU IZ ROMANA *PARFEM: POVIJEST JEDNOG UBOJICE* PATRICKA SÜSKINDA

Dragi Jean-Baptiste!

Neobičan je ovaj susret. Piše ti ženska osoba koja se nalazi prilično daleko od tvojega rodnog Pariza. Tvoja je životna priča nevjerojatna, to ti moram priznati. Život te nije mazio, a ni ljudi oko tebe. Rijetki su oni koji su te voljeli, ali bilo ih je. Čak i danas kada ljudi pročitaju tvoju priču i pokušaju te razumjeti, vrlo teško prihvaćaju tvoje postupke. Međutim, unatoč svemu postao si legenda i milijuni ljudi odlučili su pročitati priču o tebi i onome što si činio. Moglo bi se čak i reći da je priča o tebi postala jedan od svjetskih klasika i zbog toga ti čestitam iako nisi izravno utjecao na to. Jednostavno si se pasivno kretao kroz svoj život i činio ono što ti je srce govorilo ili, točnije, tvoj njuh.

Da, parfemi su ono po čemu si se proslavio i za što si bio talentiran. Nevjerojatna je činjenica da si već u svojoj ranoj dobi točno znao sve mirise na svijetu i znao klasificirati u sebi poznate skupine mirisa. Znao si odakle potječu i kako ih dobiti, uz koji miris te veže koje sjećanje i koji miris zahtijeva dodatnu notu kako bi bio savršen. Svaka ti čast na tome. Vjerujem da bi danas bio vrlo poznat.

Međutim, način na koji si dolazio do svojih parfema izrazito je neprimjeren i, čak bih rekla, užasan. Miris koji je tebi bio božanstven miris je smrti. Ono što je tebe hranilo, druge je ubijalo. Zbog toga sam u prvoj rečenici ovoga pisma i rekla da je ovo vrlo neobičan susret. Naime, ne znaš me, ali moji geni nose ono što je tebi bio glavni sastojak. Užasava me pomisao da sam ja kao mlada djevojka sa sunčanim pjegama i primjesom crvene kose mogla biti dijelom tvoje kreacije, to jest glavni sastojak. Moja je koža mogla biti ono što si njuhom tražio ulicama gradića Grassea i sebično uzimao za svoje potrebe.

Shvaćaš li sad ironiju ovoga pisma? No shvaćam ja tebe. Od trenutka kada si se rodio majka te tretirala kao otpad kada te u minutama nakon poroda bacila u kontejner zajedno s ribljim otpacima na tržnici na kojoj je radila. U domu za nezbrinutu djecu gospođe Gaillard bio si tretiran kao objekt kojega su se svi jedva čekali riješiti. Oduvijek si bio neshvaćen i društveno odbačen, ali imao si nešto posebno u sebi. Posebne moći zbog kojih si, pomalo i paranormalno, uspio preboljeti čak i bolest koja ima stopostotnu stopu smrtnosti. Uspio si izdržati cjeloživotno gaženje drugih i postati netko i nešto.

Jedini put kada si aktivno nešto zatražio u životu to je dovelo do nevjerojatnoga obrata. Sjećaš li se toga kada si prvi put ušao u parfumeriju Giuseppea Baldinija koji je od puke znatiželje i straha od propasti odlučio prihvatiti tvoj prijedlog da mu postaneš šegrtom.

On je bio jedina osoba koja te prihvatila, pa čak i zavoljela. Naučio te svemu. Najvažnijemu i najgoremu naučili su te gospođa Arnulfi i Druot. Kako su i mogli znati da ćeš metodu ekstrakcije pomoću životinjske masti iskoristiti kako bi napravio ljudski parfem? To čak ni ti nisi mogao znati… Znao si samo što te privlači i što moraš učiniti kako bi ti srce bilo na mjestu. Ponavljam, fascinantna je činjenica da ništa nisi tražio, a koliko puta ti se posrećilo u životu. Živio si sedam godina u špilji kako bi se odmaknuo od svijeta i čim si izašao, postao si poznatom osobom. Čak si i nakon ubojstva 25 djevojaka postao bogom u očima naroda. Povrh svega i otac posljednje ubijene djevojke počeo te smatrati sinom. Izbjegao si presudu i život ti je nevjerojatno tekao. Mene kao čitateljicu koju je obuzeo užas tijekom čitanja tvoje priče, ali i neumorna volja i brzina kojom sam listala stranice tvoga života, zanima jesi li ikada pomislio čime si to zaslužio. Jesi li se ikada zapitao zašto je sudbina uvijek bila na tvojoj strani iako je cijeli svijet bio protiv tebe? Što si to imao u sebi što je u isto vrijeme i odbijalo i privlačilo ljude oko tebe? Nisi bio čovjek od mnogo riječi pa se ni ne očekuje elaborirani odgovor, a samo bi takav objasnio fenomen tvoga nevjerojatnog života. Jesi li barem ponosan na svoju kreaciju? Taj krajnji produkt od 25 sastojaka izazvao je enormnu količinu euforije u ljudima oko tebe. Znam da ti se nije svidio taj prizor, ali priznaj da si se osjećao uspješnim jer si znao da će parfem točno tako utjecati na narod.

Ipak, ono što si htio ostvariti imalo je potpuno obrnut rasplet, zar ne? Uspio si doprijeti do svih ljudi i prvi si put bio voljen, ali u tome trenutku onesvijestio si se od gađenja prema čovječanstvu. Čudan je tvoj način razmišljanja. Sve si uspio, ali nisi sebe mogao istinski zadovoljiti. Na kraju si se odlučio ubiti na najneobičniji mogući način i napustio si ovaj svijet kao da nikada njime nisi kročio. Bilo kako bilo, ostavio si jednu priču koja će se nesumnjivo čitati još stoljećima koja slijede.

Srdačno

Monika Mikolčić

SONJA MILIĆ: PISMO ANTIGONI IZ SOFOKLOVE TRAGEDIJE *ANTIGONA*

Draga Antigono,

kada sam se prije sedam godina prvi put susrela sa Sofoklovim djelom koje nosi naslov upravo po tebi, ostala sam iznenađena tvojim razmišljanjima i postupcima. Prije svega, ne mogu vjerovati da je već prošlo sedam godina otkako te znam – vrijeme baš leti. Zato sam ti odlučila napisati ovo pismo. Zanima me kako sada gledaš na svoje postupke i bi li nešto promijenila? Tvoje je ime planetarno popularno, a kasnije ću ti pokazati kako si vječita muza i autorima koji žive u jednoj maloj državi – Hrvatskoj – odakle i ja dolazim.

Tvoja je obiteljska pozadina, blago rečeno, zamršena! Kako gledaš na to što se tvoj otac oženio vlastitom majkom i ubio vlastita oca? Oprosti što te na samom početku pitam baš nešto tako delikatno. U današnjem svijetu većina ljudi pokušava biti što liberalnija, ali ne vjerujem da bi ljudi današnjice tako lako prežvakali vašu situaciju. Bili biste vječiti izvor trača – pa tvoja je majka ujedno i tvoja baka?

Nemoj misliti da te napadam, samo me zanima kako ti na to gledaš. Znaš, zapravo ti se divim. Volim ljude koji imaju svoje principe i vrijednosti po kojima žive i toga se drže. Po kakvim si samo ti principima živjela! Vodila si se svojim idealima i nisi dopustila da te išta spriječi. Eh, da samo znaš kakav je svijet ostao iza tebe. Ljudi i danas žele postati junaci, ali nikako tragični. Jesi li ti promijenila svoje stajalište o tome? Svakako mislim da si u pravu što nisi dopustila da ti brat ostane nepokopan, ali možda si to mogla nekako drukčije izvesti. On je već bio mrtav, a ti si imala priliku živjeti. Misliš li da bi on želio da zbog njega izgubiš svoj život? Tvoja je smrt samo zakomplicirala stvar i odvela u smrt osobe do kojih ti je stalo. Možda je tada Kreont dobio što i zaslužuje, ali ipak što si ti dobila? Voljela bih da si se udala za svog zaručnika. Ovako je vaša priča suviše tragična. Koliko god bih voljela da je ipak bilo drukčije, tada možda ne bi ni postojalo djelo o tebi jer se radnja zasniva na tvojoj odanosti prema preminulom bratu Poliniku.

Kada razmišljam o tvojoj karakterizaciji, tvoje mi se osobine čine nekako međusobno nespojive. S jedne si strane hrabra i odgovorna, a to mi s druge strane nikako ne ide uz tvoju osjetljivost i ranjivost. Jesam li te možda pogrešno doživjela? I kada čitam o tebi, kažu da ti predstavljaš i muške i ženske vrijednosti. Muške vrijednosti vidljive su u tvojem suprotstavljanju, moći i sili, a ženske čine ljubav, želja za obitelji i instinkti.

Već sam ti spomenula koliko je tvoje ime popularno i slavno, no ne znam jesi li znala da će tako biti? Tvoji su postupci i danas na meti velikih rasprava. Svojim si djelovanjem općinila i autore koji žive 2000 godina nakon tebe i koriste se tvojim imenom kako bi te

nanovo oživjeli. Ne znam kakva je situacija u drugim kulturama, ali kod mene u državi iz koje ja dolazim neiscrpan si izvor vrela za nova djela. Vidiš, nisam ti ništa rekla o sebi. Pišem ti jer jako volim književnost! Toliko ju volim da ju i studiram. Ne znam kakva je situacija bila kod vas u staroj Grčkoj, ali danas čitanje i književnost nije popularno među nama mladima.

Tvoje su ime kao izvor upotrijebili hrvatski autori Drago Ivanišević, Tonči Petrasov Marović i Miro Gavran. Kratko ću ti reći nešto o djelu *Kreontova Antigona* koju je napisao Miro Gavran. Meni se djelo jako svidjelo, ali jako me zanima tvoje mišljenje. Mogla bih ti u budućim pismima pisati o ostalim djelima koja se koriste tvojim imenom, naravno ako to želiš.

Izabrala sam ti reći baš nešto o Miri Gavranu jer je on jako popularan kod nas. Svoje je djelo napisao kao modernu interpretaciju onoga o čemu je Sofoklo pisao 442. godine prije Krista. Pokazuje nam kako bi drama izgledala da ju je pisao Kreont u 20. stoljeću. Ti si u ovom djelu neupućena u politički život, a osuđena si, a da ni sama ne znaš zbog čega. Sva radnja odvija se u tamnici. Naslov drame upućuje na to da ti ne pripadaš ni jednomu od navedenih autora, već Kreontu. U drami su tek dva lika, ti i Kreont, a vaše su pozicije previše sukobljene, kao što je i u izvorniku. Kreont u ovom djelu nikoga ne voli, nikome ne vjeruje, iscrpljen je, državni se poslovi nagomilavaju, ne zna za bolest ni odmor… Pamtiš li ga ti drukčijeg? U ovom djelu tebi je dok nisi dospjela u tamnicu, samo bilo stalo do zabava, jahanja, plivanja, a u stvarnosti nisi takva, zar ne? Kasnije se i to promijeni u djelu, a tebe i ovdje čeka tragičan kraj.

Ne želim ti više govoriti o Gavranovoj drami jer bi sve saznala, a pismo bi bilo previše dugačko. Sudeći po tvojoj vječnoj popularnosti, vjerujem kako svakodnevno dobivaš veći broj pisama pa ne želim napisati nešto predugačko jer se bojim da ga onda nećeš ni pročitati. Uglavnom, drama o kojoj sam ti sad pisala veoma je kratka i odlučila sam ti ju ispisati te ju staviti zajedno s ovim pismom. Nadam se da ćeš ju pročitati i napisati mi svoje iskreno mišljenje o njoj. Voljela bih kada ovo pismo ne bi ostalo neodgovoreno i kada bi mi odgovorila na pitanja koja sam ti postavila. Svjesna sam kako sam ih mnogo postavila, ali nikako se nisam mogla suzdržati jer me zanimaju tvoja sadašnja razmišljanja.

Raduje me pomisao na tvoj odgovor.

S ljubavlju tvoja prijateljica

Sonja Milić

SONJA MILIĆ: PISMO VIDU DOŠENU

Dragi Vide Došenu,

pišem ti ovo pismo jer smatram da je tvoj položaj u hrvatskoj književnosti nepravedno zanemaren. Kada čitamo o tvome životu, svi kažu da je tvoj životni put bio posebice zanimljiv – i ja se slažem s njima! Malo toga znamo o tebi, ostalo je mnogo nepoznanica pa je možda i razlog pisanja ovog pisma nada da mi odgovoriš na njega i prva saznam sve ono što je natkriveno velom tajni.

Znamo kako si se rodio u Tribnju, ali nitko ne zna koje točno godine. Govore da je oko 1720. godine, ali meni to nije dovoljno. Oh, kada bi mi barem rekao kada. Zanima me tvoje djetinjstvo i tvoji roditelji. O njima iz tvojih osnovnih dokumenata i podataka ne saznajemo gotovo ništa. Ipak, neki povjesničari kažu kako ti se otac zvao Stojan i da je bio sudac. Možeš li mi, molim te, reći je li to istina? Moram ti priznati kako se u vremenu u kojem ja živim puno lakše dolazi do podataka, samo jednim stiskom možeš saznati sve o svakome. Vjerojatno ništa ne razumiješ ove moje rečenice, ali ako mi odgovoriš, vrlo rado ću ti sve objasniti.

Danas je na izuzetnoj cijeni školovanje. Gotovo svi upisuju fakultete, a ako se pitaš koliko ih završava, eh pa tu brojke nisu tako bajne. Da sada pišeš, vjerojatno bi svojim britkim pismom rekao nešto i o tome. Eh da, da ne skrenem previše s teme, školovanje sam spomenula zbog toga što je još uvijek nepoznato kakvo je bilo tvoje početno školovanje. Postoje samo pretpostavke kako je bilo glagoljaško, a zatim u raznim povijesnim knjigama u kojima se spominje tvoj životopis možemo saznati kako te je 1744. godine ninski biskup Toma Nečić zaredio za popa glagoljaša. Najviše me impresionira tvoja želja za novim znanjem i to što si svoj život okrenuo k sjeveru u kojemu si proveo ostatak svoga života. Znam da si volio humanističke znanosti kao što ih volim i ja.

O tom tvom daljnjem školovanju znam i nešto više – u Križevcima si učio humanističke znanosti, u Zagrebu si obnašao službu kapelana u sjemeništu svetog Josipa. Tvoj je sveukupni studij trajao pet godina, a upravo toliko danas traje studiranje kada se zbroje godine preddiplomskoga i diplomskoga studija. Ne znam je li to postojalo u vaše vrijeme pa te neću previše zamarati.

Sada je vrijeme spomenuti dio tvog životopisa koji mi je od posebne važnosti. Naime, 1754. godine došao si u Požegu, a zatim 1756. godine postaješ upravitelj župe u Duboviku. Inače, nisam ti previše rekla o sebi, ali voljela bih da znaš da sam iz sela kraj Slavonskog Broda, iz Sibinja. Vjerojatno znaš gdje je to, kao što i ja znam gdje je Dubovik. Moram ti priznati da je Dubovik zbilja malo mjesto i da dugo nisam znala za njega. Zanima li te kako

sam saznala? Pa moj se bratić oženio djevojkom iz Dubovika i preselio se tamo. Zanimalo me postoji li nešto zanimljivo o tome selu – i saznala sam da postoji, upravo to što si ti živio tamo! Nedugo zatim odlučila sam studirati hrvatski jezik i književnost te sam se na kolegiju Usmena književnost susrela s tvojim radom. Kao seminarski zadatak izučila sam tvoju *Aždaju sedmoglavu*. Kako bih ti objasnila koliko si mi zanimljiv autor, dovoljno je reći kako sam upravo o tebi poželjela napisati svoj završni rad! Ne znam znaš li što je to, ali možemo to nazvati krunom preddiplomskoga studija. Kada sam istraživala tvoj rad, veću sam pozornost usmjerila položaju žene u tvom djelu i tu mislim da si malo pretjerao. Oprosti ako sam suviše izravna, ali ne vidim ništa loše u tome što su žene igrale u kolu. Danas ti običaji izumiru... A što se tiče trudnoća prije braka, moja baka kaže da toga nije bilo u njihovo vrijeme, da je to neka karakteristika današnjeg vremena, ali ja vidim da je to nešto što je stalno prisutno. Baš kao i trudnoća prije braka, tako je sveprisutan i loš odnos između svekrve i snahe. Tu su me baš nasmijali tvoji stihovi! Čini mi se da nema smisla o tome pisati jer se to nikada neće promijeniti...

Svoj život posvetio si svojoj župi koja je bila dosta velika te su toj župi pripadala i dosta udaljena mjesta koja su bila povezana prtenim putem. Baš si se mučio trpeći sve te fizičke napore. Da danas živiš, samo bi sjeo u automobil, jedan od izuma koji se veoma raširio. Zapravo, baš bi me zanimalo bi li vozio automobil ili bi bio protiv industrijalizacije i tehnologija današnjice?!

Možda misliš da sam previše radoznala, ali jako me zanima kako si izgledao? Ne postoji ni jedna tvoja slika! Uvijek te zamišljam kao nižega svećenika s dužom kosom i plavim, bistrim očima. Jesam li barem blizu tvome opisu? Ako sam jako daleko, onda mi nemoj ni reći kako si izgledao. Želim imati ovakvu predodžbu o tebi. Danas je fotografija sve. Postoje razne društvene mreže gdje ljudi objavljuju svoje fotografije i gotovo je nemoguće ne znati kako netko izgleda.

Spomenula sam ti već kako studiram književnost, ali nisam ti rekla kako studiram i pedagogiju. To je znanost o odgoju. Vezana je uz didaktiku, moralnost i vrijednosti zajednice te individualca. Spominjem to jer znam kako si radio na pučkoj prosvjeti Slavonije. Tvoj je rad bio usklađen s didaktičko-moralizatorskim nastojanjima slavonskih pisaca. Živio si među Slavoncima i smatrao si kako im treba pomoći. Često te povezuju s Matijom Antunom Reljkovićem koji je ostao dosta poznatiji i čak jedna škola u Slavonskom Brodu nosi njegovo ime. Navode čak i da si njegov epigon. Nemam baš toliko mjesta pisati o tvom prvom djelu *Jeka planine* u kojoj si se zauzeo za Reljkovića, ali drago mi je što si se čvrsto držao svojih uvjerenja i branio ih. Znam da si ju napisao anonimno, ali brzo se saznalo da ti stojiš iza toga. Volim kada kažu kako si oštar i nemilosrdan kritičar koji bez ikakva obzira i razumijevanja iznosi svoje stavove. Zanima me misliš li i ti to o sebi?

Nadam se brzom odgovoru.

Tvoja vječna obožavateljica

Sonja Milić

MAGDALENA MIŠETIĆ: PISMO SALOMI IZ DRAME *SALOMA* MIROSLAVA KRLEŽE

Draga Salomo!

Pišem ti jer su me neki tvoji postupci u drami *Saloma* potaknuli na razmišljanje. Mislim da je više riječ o tvojim izjavama nego o postupcima. Vidim da ti je u životu vrlo dosadno iako si doživjela neke zbilja epske situacije o kojima mnogi obični ljudi mogu samo čitati i gledati filmove. Ovdje mislim na događaje u tvojoj obitelji, odnosno na ubojstvo tvoga oca (ako ti je to uopće otac). Jako mi je neobično da si uopće mogla svjedočiti ubojstvu svoga oca koje izvršavaju tvoj stric i tvoja majka. Kažeš da si spavala do ložnice svoga oca i slušala kako ti kolju oca, a kada su stric i majka došli vidjeti jesi li što čula, ti si se pravila da mirno spavaš. Strašno mi je to i zamisliti i pitam se kako si mogla biti tako bešćutna i mirna kada su pored tebe stajali krvnici tvoga oca. No pitam se je li uopće sve to što si pričala Johanaanu bila istina ili si samo iskoristila priču kako bi ga zavela i ušutkala? Ne očekujem da ćeš mi dati odgovor na sva moja pitanja – ionako ne znam bih li ti povjerovala.

Moram ti reći da ne opravdavam tvoje postupke, ali u određenoj te mjeri i razumijem. Shvaćam da si željela nešto više, da su te muškarci u tvojoj okolini ostavljali indiferentnom svojim ispraznim govorima i izjavama kojima su se samo htjeli tebi dodvoriti, a nisu imali nikakvo svoje mišljenje, vlastiti stav. Svidjelo mi se kako si im rekla da su sve što govore negdje pročitali, da kupuju svoje misli i svoje misaone sisteme, da svoja uvjerenja i stavove mijenjaju sezonski, po modi, kao što žene mijenjaju svoje haljine. I danas je tako s uvjerenjima mnogih ljudi, naravno, ako se takva promjenjiva mišljenja uopće mogu nazvati uvjerenjima. Stoga razumijem i tvoje zanimanje za tog proroka, Johanaana, koji javno govori ono o čemu svi šute. Rekla si da nije bitno što se govori, već kako se govori, a to se vidi i u načinu na koji govoriš s Johanaanom i Kajom, a vjerujem i s ostalim muškarcima koje želiš iskoristiti za neki svoj cilj. Također se ne slažem s iskorištavanjem drugih ljudi, ali kada uzmem u obzir da se i Kajo prema tebi ponaša kao prema sredstvu, ne mogu ti zamjeriti. Mislim da i on tebi govori ono što misli da ti želiš čuti samo kako bi pridobio tvoje tijelo, a ti to vješto iskorištavaš. Ne sviđa mi se što i svoje tijelo koristiš kao sredstvo, kao neku stvar koja nije dio tebe pa kažeš da ćeš mu servirati sebe, da ćeš mu biti kao pseto. Mislim da si iznimno pametna žena i da se ne moraš služiti svojim tijelom da bi manipulirala drugima oko sebe. Muškarce koji te okružuju cijelo vrijeme uspoređuješ sa psima, a time i sebe spuštaš na istu razinu. Kod tebe mi se sviđa što si iskrena barem prema sebi. Primjećuješ da svi glume, za sebe si rekla da glumiš uzvišenu bludnicu, a da bi si tako nešto čovjek priznao mora biti načisto sam sa sobom. No neki tvoji postupci na mene su ostavili

dojam kao da ipak nisi načisto, da ne znaš što želiš iako ti je vrlo jasno što ne želiš. Stalno od muškaraca koji te okružuju ili kojima si sebe okružila tražiš da oni poduzmu nešto, da preuzmu inicijativu, možda da te odbiju, da ti se ne pokore odmah. Međutim ti im odmah pristupaš kao krotiteljica divljoj zvijeri i već znaš da će ti se pokoriti.

Razumijem da nije bilo lako odrastati u uvjetima u kakvim si odrastala, s majkom koja je željela biti s tvojim stricem i stricem koji želi tvome ocu oduzeti prijestolje. Vjerujem da su stavovi tvoje majke uvelike utjecali na to kakva si žena postala. Ne mogu ni zamisliti što si još sve doživjela od njih kada ti je sasvim normalno to što se tvoj stric želi oženiti tobom i ubiti tvoju majku, što majka laže (ili ne laže?) da ti je stric zapravo otac, a tvoj ubijeni otac da ti je zapravo stric i što je za tvoju majku sporno to što otac ne može oženiti svoju kćer, kao da je sasvim u redu da oženi svoju nećakinju, kćer svoga brata kojega je on ubio zajedno s njezinom majkom. Ne mogu zamisliti kako je kada je majka ljubomorna na vlastitu kćer. Nikako ne mogu kriviti samo tebe za tvoje nimfomanske i sebične postupke kada si vjerojatno cijeli život okružena nemoralom i razvratom, ženama koje glume visoke bludnice, muškarcima koji glume pjesnike ili generale, a svi žele samo jedno. I dalje mi ostaje nejasno jesi li doista od Johanaana očekivala nešto drugo ili si odmah znala da ćeš ga iskoristiti kako bi se ostvarilo Sibilino proročanstvo, ali svakako shvaćam zašto te razočarala njegova reakcija. Ipak, bilo je kukavički onako iskoristiti Kaja, svjesno ga poslati u smrt i u isto vrijeme natjerati ga da obavi za tebe prljavi posao. No kada bolje razmislim, možda je i od mene licemjerno tako te osuđivati i suditi ti prema tvojim postupcima. Vjerujem da bi se na tvoj lik i tvoje postupke gledalo znatno drugačije da si muškarac. Kažem to jer djeluješ mnogo pametnije i poduzetnije čak i od svoga strica/poočima/oca Tetrarke, a da o drugim muškarcima i ne govorim. Da si muškarac, možda bi te poštovali i slušali zbog tvoje inteligencije, sposobnosti da vodiš vojsku i kraljevstvo. Ovako ostaješ uzvišena bludnica u kojoj svi vide samo lijepo tijelo.

Puno te pozdravlja tvoja Magdalena!

MAGDALENA MIŠETIĆ: PISMO IVANU RAOSU

Dragi Ivane!

Na pisanje ovoga pisma ponukalo me čitanje nekoliko tvojih djela. Prije svega, to je roman *Prosjaci i sinovi* preko kojega sam se i upoznala s tvojim opusom. Ta mi je knjiga sasvim slučajno došla u ruke ako slučajnost uopće postoji. Susretala sam je na policama u kućnoj biblioteci, ali sam uvijek odgađala posezanje za njom. Da mi svojevrsni *soundtrack* djetinjstva nisu bili zvukovi serije *Prosjaci i sinovi* snimljene upravo prema tvome scenariju, možda ju nikada ne bih ni pročitala. A koliki bi to bio gubitak, moj gubitak, znam tek sada jer sam zahvaljujući *Prosjacima i sinovima* zamijetila na policama s knjigama, među edicijom *Pet stoljeća hrvatske književnosti* i tvoje ime. Rastužilo me što ćeš mnogima ostati nepoznat, kao što bi i meni ostao. Brojna si svoja djela objavljivao u vlastitoj nakladi, a velik je broj ostao i nerecenziran. I to zbog pojave koja u hrvatskoj književnosti nije nimalo neobična – zbog izvanknjiževnih razloga, političkih stavova i svjetonazora. Nije li to žalosno? Čak je i serija bila zabranjena, samo zbog tvog imena. Toliki opus, tematski i žanrovski raznolik, a i dalje u sjeni, na margini.

Još jedno tvoje djelo na koje sam slučajno „nabasala", a izravno me potaknulo na pisanje ovoga pisma, roman je *Vječno nasmijano nebo*. Kažem „nabasala" jer sam ga slučajno ugledala u gradskoj knjižnici u kutiji otpisanih knjiga za prodaju. Smijalo mi se to *Vječno nasmijano nebo* iz kutije na kojoj je pisalo „10 kn". Kupila sam ju unatoč tome što je taj roman dijelom već spomenute knjige tvojih izabranih djela iz edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, ali znajući kako ti nije bilo nimalo lako doći do toga da taj tvoj jedini nagrađeni roman ugleda svjetlo dana, nisam željela dopustiti da završi u smeću.

Valjda je u ljudskoj prirodi da shvati što je vrijedno tek kad toga više nema, kada mu postane nedostupno. Ili je stvar tek u vremenskom odmaku koji nam pomaže da stvari gledamo iz drugačijeg kuta? Ne znam. Teško je o tome govoriti, kao što si pisao u *Vječnome rašomonu*, teško je odrediti što je prava istina, bilo da je riječ o umrloj ljubavi bilo o politici, prošlosti, književnosti...

Započela sam ovo pismo govoreći ti o tome kako bih bila siromašnija za tvoja djela da nisam pročitala *Prosjake i sinove*. Javilo mi se pitanje kako te upoznati sa svojim potencijalnim budućim učenicima. Hrvatska je književnost doista bogata i katkad se pitam kakvu bi naši književnici imali reputaciju i utjecaj na svjetsku književnost da nismo tako mali. Ali možda ni ne treba ići tako daleko u svijet, dovoljno je teško pitanje kako izvaditi naše književnike iz sjene u kojoj žive u Hrvatskoj. Ono što mi se posebno svidjelo u tvojim djelima jest odnos prema tradiciji, odnosno pretcima. I vrijeme koje je Mladen opisao u *Vječnom rašomonu* nije mnogo drugačije nego ovo danas – „mi smo atomske muhe bez glave, trč-

karamo tamo-amo“ (Raos, 1980: 65). I danas, 60 godina nakon što si napisao ove riječi, 60 godina nakon što si ih dao Mladenu, čovjek je i dalje muha bez glave, sam, bez straha, bez strasti. Tvoji likovi uče od onih koji su bili tu prije njih, oni poštuju svoje pretke i nisu uzoholjeni napretkom svoje generacije. Zanimljivo je iščitavati i patrijarhalne odnose u *Prosjacima i sinovima,* odnos prema ženama koji bi danas bio nezamisliv. Ovdje posebno mislim na slučaj Vrtirepkine trudnoće prije braka koji je trebalo kazniti utapanjem, ali ti ne donosiš samo tu okrutnu stranu tradicije, već ovakve postupke ironiziraš, primjerice udajom Vrtirepke za mrtvaca, te tako iskazuješ neslaganje s određenim običajima. Tako sam barem ja iščitala ovaj slučaj, a tebe molim da mi ukažeš na to ako sam pogriješila. Ono što mi je zanimljivo u tvojem prikazu patrijarhalnih odnosa unos je emocija, odnosno njihovo zatomljivanje i prikaz upravljanja obitelji kao upravljanja nekakvom tvrtkom, a Kikaš uvjerava da to nije lako jer ti si glava, a u glavi srcu mjesto nije... (Raos, 2004: 68).

Iako je prostor i vrijeme u koje si smjestio *Prosjake i sinove* relativno dalek od prostora i vremena iz kojega ti pišem, moram ti reći da djelo uopće nije ostavljalo dojam dalekosti, nepoznatosti koje mogu odbiti čitatelja zbog neaktualnosti ili nemogućnosti poistovjećivanja s djelom ili likovima. O tome dovoljno govori popularnost spomenute televizijske serije. Isto je i s *Vječno nasmijanim nebom*, tom kronikom tvojega djetinjstva koje je meni i prostorno i vremenski daleko, ali ispričano iz vizure infantilnoga pripovjedača uz dozu humora koji uvijek prati dječju logiku. Čini se kako su djetinjstva u svojoj srži uvijek slična bez obzira na to gdje su i kada proživljena. Humornost izaziva i način na koji su napisane pučkoškolske zadaće, točnije gramatičke i pravopisne pogreške kojima čitatelju, osim što uvjeravaš u infantilnost naratora, ujedno i približavaš način (iz)govora u tvome selu. Žao mi je što s ocem (ćaćom) nisi bio blizak u djetinjstvu ako je vjerovati tvojoj zadaći *Moj otac*, ali vjerujem da je takav odnos očeva i djece, nažalost, bio normalan u to vrijeme.

Tvoja su mi djela zanimljiva i zbog pamćenja usmene tradicije čiji su dijelovi zapisani u već spomenutim djelima u obliku pjesama, poslovica ili cijelih pripovijesti. Čitajući sve to, dobila sam dojam da sjedim na nekom kamenu među ljudima okupljenima oko vatre dok jedan stari djed priča sve te priče, ostali ga stariji ljudi dopunjuju, a djeca slušaju širom otvorenih očiju. Možda si među tom djecom bio i ti koji ćeš kasnije sve to ostaviti zapisano hrvatskoj književnosti. Možda sam, pod dojmom pročitanoga, pogriješila i sve pogrešno shvatila. Stoga te molim da mi budeš slobodan napisati ako jesam.

Nadam se da će još netko među morem naslova posegnuti za knjigom s tvojim imenom i barem se nakratko izgubiti u nekim dalekim svjetovima i nekom tuđem djetinjstvu.

Pozdravljam te do sljedećega pisanja i radujem se tvome odgovoru.

Tvoja Magdalena

ANA MARIJA MIŠKULIN: PISMO SANDIJU IGNACU IZ ROMANA *CIGANIN, ALI NAJLJEPŠI* KRISTIANA NOVAKA

Dragi Sandi,

tvoju sam priču čula prije nešto više od godine dana, no tvoj lik i sudbina nešto su o čemu nerijetko razmišljam. U doba kada se ne očekuje da će nacionalna ili vjerska pripadnost odrediti čovjeka, ti se susrećeš s konzervativnim mišljenjima ljudi iz svoje okoline i stoički ih podnosiš. Štoviše, ti ih razumiješ, suosjećaš s njima i braniš ih.

Od malih nogu pokazivao si velik potencijal, ali nikada nisi dobio priliku iskoristiti ga. Potresle su me tvoje priče o prvoj krađi i nagnale na razmišljanje. Koliko usamljene i neshvaćene djece poput tebe, u želji da se uklope, čine ono što ne smatraju ispravnim? Koliko je Roma željno obrazovanja, studija, posla, ali predrasude prema njima u tome ih sprječavaju? Koliko se njih nosi s utegom stereotipa pa s vremenom počinju živjeti ono što se od njih očekuje? Mnogo je pitanja, no nisam sigurna želim li na sva dobiti odgovor. Nisam sigurna koje riječi upotrijebiti kako bih te utješila. Postoje li uopće? Obilježen mnogim nesretnim okolnostima, odlučio si vezati čvorove na najznačajnije trenutke u svom životu kako nikada ne bi zaboravio izbore koje si donio. Činjenica je da si u očima drugih smatran nevrijednim, i to ne zbog svog ponašanja ili svoje osobnosti, a ne ni zbog lijenosti jer je nisi poznavao. Cijeli si se život trudio mnogo više od drugih kako bi stekao poštovanje. Znao si da nije pravedno da te obilježi nešto poput etničke pripadnosti, da odredi tvoju sudbinu čak i prije nego li si bio u stanju izgovoriti svoju prvu riječ. Katkad razmišljam na koji način jedna majka objasni svome djetetu da je smatrano manje vrijednim zbog nečega na što čak ni ne može utjecati. Pišući ovo, sjetila sam se Mileninih riječi o tome koliko loše prolaze ljudi koji su s pogrešne strane riječice *ali*: „On je vrejden, ali je Cigan" (Novak, 2017: 69). Ti si bio s pogrešne strane te riječi, ti si znao...

Tvoja je veličina u tome što si onome tko je čuo tvoju priču uspio odagnati predrasude koje je svjesno ili nesvjesno držao nepobitnim istinama. Mislim da si i ti shvaćao da ne misle svi ljudi isto. Vjerujem da je poziv majke na rođendan svoga sina koji si primio za tebe predstavljao svojevrsnu prekretnicu. Mislim da si tada shvatio da „mi" nismo svi isti i nemamo jednak način razmišljanja. Bio si dijete, tada još nisi shvaćao da se ljudi ne dijele na crne i bijele. Nisi shvaćao da smo svi mi ispod svoje vanjštine satkani od krvi i mesa, krhki i nemoćni... Ono što posebno cijenim tvoj je pogled na svijet i situaciju koja te zatekla. Ti nisi jedan od onih koji će za svoju sudbinu kriviti druge iako ti na tomu nitko ne bi zamjerio. Ti si život sagledao iz svih kutova te si shvatio da je svatko kovač svoje sreće. Život je uistinu satkan od prstohvata sudbine i vlastitih odluka. Svjestan svega toga, u svoj svojoj poniznosti želio si zaštiti Milenu jer si znao da bi joj teret koji nosiš sa sobom

mogao biti pretežak. Milena je jedina osoba koja je u tebi vidjela čovjeka, a ne boju kože. Ona je jedina koju je tvoje mišljenje uistinu zanimalo, koja je u tebe imala povjerenja. Vaša je ljubavna priča od samih početaka bila osuđena na propast, toga si i sam bio svjestan. Zanima me je li u tebi ikada gorio tračak nade? Jesi li mislio kako ćete jednoga dana uspjeti pobjeći na mjesto gdje te neće etiketirati kao Cigana iz Đinjca, a tvoju Milenu kao četrdesetogodišnju raspuštenicu? Što uopće pitam, sigurna sam sam da jesi. Nada je nešto što nikada ne umire, posebice kada je u pitanju ljubav.

Svi imamo pravo na maštanje, ono je ta nit koja nas održava. Ti si, vjerujem, maštao o pravednom svijetu iako si znao da u njemu nećeš moći boraviti. San ti je bio potražiti mjesto, učiniti ga svojim i ondje graditi. Bio si svjestan da se za sve u životu moraš potruditi mnogo više od drugih. Zbilja bih voljela da si uspio... Da ste uspjeli Milena i ti. Voljela bih da je vaša priča primjer drugima. Voljela bih da si se svojim radom i trudom izdigao iz siromaštva, da si za sobom „povukao" i druge. Voljela bih da je tvoja priča nekome promijenila život. Voljela bih ti reći da je danas drugačije, da su ljudi od tvoje smrti postali tolerantniji. Znaš li da mi je i ta riječ omrznula? *Tolerancija.* Način postupanja ili stajalište o ljudima, stvarima ili idejama koje ne smatramo vrijednima ili poželjnima, ali postojanje kojih ne želimo ni na koji način otežavati ili ugrožavati („Tolerancija", s. a: www). Vidiš li kako su ljudi u stanju zgodno upakirati riječ da zvuči velikodušno? Ono što sam pročitala jest *stajalište o ljudima koje ne smatramo vrijednima.* Dok je god onih koji ljude i bezvrijednost stavljaju u isti kontekst, svijet će nazadovati.

Utjehu mi pružaju tvoje riječi: „uvijek može drukčije, samo je teško" (Novak, 2017: 193). Istina, teško je i bit će teško, ali jednom ćemo uspjeti. Povijest je prepuna primjera malih ljudi koji su činili velike stvari. Prije svega, potrebno je shvatiti da moramo krenuti od sebe. Gdje god se nalazio, znaj da će netko zbog tebe na ljude i svijet gledati drugim očima.

S velikim poštovanjem

Ana Marija

ANDREA NIKOLOSO: PISMO KATNISS EVERDEEN IZ TRILOGIJE *IGRE GLADI* SUZZANE COLLINS

Draga Katniss,

za početak želim ti čestitati na velikoj odvažnosti i hrabrosti. Ne bi svatko mogao učiniti što si ti učinila. Toliko požrtvovnosti i nesebičnosti, ljubavi prema obitelji... Istinski hrabro! Za nešto tako sposobna je jedino osoba prepuna iskrene i čiste ljubavi. Iako ne mogu reći da znam kako je proći sve kroz što si ti prošla, vjerujem da je bilo traumatično i tragično iskustvo koje ćeš, nažalost, zauvijek pamtiti. Možda je morbidno pričati o pozitivnim stranama tvog iskustva, pogotovo zašto što ih gotovo i nema, ali vjerujem da na život trebamo gledati pozitivno i, kao i ti, ići hrabro naprijed bez obzira na sve nedaće koje nam se mogu dogoditi.

Dakle, spasila si sestru! Malo tko od nas može reći da smo zapravo spasili nekog od svojih bližnjih, da smo doslovno stavili svoj život na kocku zbog druge osobe. Iako ti je sestra kasnije tragično završila, barem znaš da si se žrtvovala za nju, a ona je dar života iskoristila u punoj mjeri. Što je najvažnije – bila si joj uzor i naučila si ju kako nesebično pomagati drugima i služiti u korist cijele zajednice i za dobrobit ljudi koje voli. Možeš biti i više nego ponosna što si sudjelovala u odgoju tako divnog bića!

Ono na što se želim usredotočiti ovaj put jest zahvaliti ti na svemu što si učinila za potporu sustavu koji ti je bio nametnut. Tim činom ne samo da si pomogla sebi i svojim sugrađanima, nego si pokazala svojim hrabrim primjerom svima u svijetu kako se mogu (i trebaju) zauzeti za sebe. Pokazala si da se isplati biti odvažna i hrabra osoba. Pokazala si da se isplati zauzeti za svoje stavove i uvjerenja te da upornošću možemo učiniti svijet boljim mjestom. Podizanje pobune velika je stvar, pogotovo kada se radi o diktaturi i uvrnutom svijetu u kojem si ti živjela. Nije lako započeti pobunu, a kamoli voditi ju. Bila si predstavnica, glavna ličnost onoga što je predstavljalo otpor čitavom jednom sustavu. Bila si glavni državni neprijatelj i na meti svim moćnicima koji su željeli zadržati moć. Čestitam ti na tome i čestitam ti na svemu što si učinila za svoje ljude.

Također, velika je stvar biti uzor tolikim ljudima. Vjerujem da se većina djevojčica želi ugledati na tebe i žele biti kao ti. Tvoja se snaga očitava u želji, volji i motivaciji k boljem sutra. Nada u bolju budućnost nikad ne bi trebala izblijediti kakva god da je situacija u pitanju. Isplati se boriti za ono u što vjerujemo, a ti si savršen primjer toga. Zbog toga te smatraju jakom ženom. Zbog toga si zaslužila naziv vođe i sve što uz to ide.

Iako nikad nisi tražila da se od tebe zahtijevaju tako velike stvari (što si, između ostalog, i sama rekla), spremno si prihvatila sve što se tražilo od tebe i učinila odličan posao –

čak i više od toga. Učinila si i ono što se nije tražilo od tebe, a pomoglo je pobjedi i rušenju sustava koji vas je sve kolektivno gušio i ugnjetavao. Tvoja strast i vatrenost ne mogu se odglumiti i svatko normalan bio bi svjestan tvoje moći i jačine. Samo pravi vođe sposobni su za ono što si ti učinila. Iako se tvoj otpor često mogao pročitati i kao otpor protiv ljudi koji su bili na tvojoj strani, ja znam da su tvoje namjere bile iskrene i čiste i da si sve učinila zbog pravih razloga.

Znam da neki govore kako si bez emocija i optužuju te za hladnokrvnost, ali ti i ja znamo da to nije istina. Samo ne pokazuješ svoje emocije i ljubav, a i tko bi te krivio? Zašto pokazati brigu za nečime ili nekime kad to znači da to postaje tvoja slabost koju moćnici mogu iskoristiti protiv tebe i, što je još gore, uništiti te? Jasno mi je, strah te pokazati što osjećaš jer se bojiš da će ti i to biti oduzeto. Bojiš se pokazati da ti je stalo do Peete jer se bojiš da će mu nauditi, kao što već jesu, nebrojeno puta. Ipak, unatoč svemu želim pohvaliti tvoju odvažnost u tome što si na kraju odlučila dati priliku Peeti i ići protiv svojih strahova. I to je jedan od načina pružanja otpora svemu što vam se nametalo. Pokazala si da možeš odabrati svoj put i svoj način, boriti se protiv onoga što ljudi žele da budeš i onoga na što te prisiljavaju. Potrebno je mnogo hrabrosti za tako nešto.

Nakraju ti želim zahvaliti na svemu što si učinila za sve ljude, za svaki boljitak koji si pokrenula i potaknula. Najviše ti želim zahvaliti što si uzor svim mladim djevojkama koje se boje izraziti što su, tko su i što žele biti. Hvala ti što im svima daješ nadu da je moguće promijeniti svijet (barem mali dio, barem svoj svijet) ako se dovoljno potrudimo i ustrajemo u tome. Hvala ti!

S poštovanjem

Andrea Nikoloso

ANDREA NIKOLOSO: PISMO RONU WEASLYJU IZ SERIJALA O HARRYJU POTTERU J. K. ROWLING

Dragi Rone,

nadam se da ste ti, Hermiona i djeca dobro. Dugo se nisi javljao. Nadam se da je sve u redu. Pretpostavljam da oboje imate jako mnogo posla – naporno je biti čarobnjak. Kako napreduje onaj tajni posao koji planiraš pokrenuti? Jesu li djeca uspješna u školi? Vjerujem da su luckasta i šašava kakav si i ti uvijek bio.

Inače, pišem ti ovo pismo jer ti želim zahvaliti na nekoliko stvari. S obzirom na to kakvo je trenutačno stanje u svijetu i da je teško biti ono što jesi, mislim da si ti glavna osoba kojoj trebam zahvaliti što još uvijek vjerujem u to da se nikad, ali nikad ne trebamo pretvarati da smo netko tko nismo. Koliko god da je teško, uvijek trebamo biti svoji, zar ne? Kroz cijelo tvoje iskustvo u Hogwartsu, ali i izvan njega, pokazao si meni, ali i svima ostalima, da je najbitnije biti vjeran sebi – jedino u tome leži istinska sreća. Jedino tako pronaći ćemo ljude koji su stvarno vrijedni našeg vremena i ljubavi. Znam da ti je katkad bilo teško (pogotovo pored Harryja i Hermione, s obzirom na to da su ih drugi uvijek isticali kao pametne, hrabre i što već ne), ali ostao si dosljedan sebi i pokazao svima koliko si zapravo velika osoba! Divim ti se na tome. Ne bi svatko imao hrabrosti nositi se s određenim situacijama onako kako si se ti nosio s njima. Nisi uvijek bio u središtu pozornosti, ali si svejedno uspio napraviti neku promjenu u svijetu i dokazati da se čak i iz sjene mogu postići velike stvari. Čak i tada te ljudi mogu poštovani ako si dosljedan.

Nadalje, tvoja odanost obitelji i prijateljima golema je. U svim trenucima bio si spreman učiti što god da je potrebno kako bi oni bili sigurni i zaštićeni od svih nevolja. Nikad nisi posustao ili odustao od njih. Prioriteti su ti na mjestu i uvijek ih se držiš. Osim što je pohvalno, to je nadahnjujuće i, nažalost, rijetkost u današnje vrijeme. Upravo zbog toga hvala ti što si pokazao vrijednost odanosti. Na tvom primjeru svatko može vidjeti da se vjernost i odanost isplati. Prije ili poslije sve se vrati. Svaka dobra stvar koju si učinio vrati se i učini te sretnim, kakav bi i trebao biti. Nikad neću zaboraviti kako si hrabro ostao u onoj igri šaha i bio spreman žrtvovati vlastiti život da bi tvoji prijatelji uspjeli! Tko bi još to napravio?! Samo velik čovjek poput tebe.

Znam da si odrastao u svijetu čarobnjaka i katkad ti je bilo teško shvatiti tuđe načine: način na koji razmišljaju, na koji se ponašaju, način na koji svijet funkcionira u dimenziji bezjaka. Ipak, dopustio si da ti prijatelji pokažu drugu dimenziju svijeta u kojem živimo i spremno si prihvatio što ti žele pokazati obogaćujući tako svoj život i život svoje djece. Vjerujem da je katkad bilo teško zamisliti kako bi se mogao družiti s bezjacima, ali promjena tog stava upravo je i dovela do spajanja tebe i Hermione! A to je, vjerujem, jedna

od važnijih stvari koja ti se mogla dogoditi. Kao tvojoj prijateljici jako mi je drago što se dogodilo i što si uspio prijeći preko predrasuda koje su ti bile nametnute tijekom djetinjstva. Na kraju krajeva – svi mi sami gradimo svoju budućnost i odlučujemo kakvi ljudi želimo biti u njoj.

Kad smo kod tvog spajanja s Hermionom, bio je to dug proces, zar ne? Vrijedan na kraju, ali dug. Ipak, drago mi je što si pokazao svoje emocije i iskoristio priliku. Teško je iskazati emocije, pogotovo u današnjem svijetu kada će te ljudi često ismijavati zbog toga, ali ti si pravi primjer toga da emocije nisu sramotne i da je puno zdravije izbaciti ih iz sebe. Iako si se katkad i sam mučio s time, na kraju si uvijek pokazao kako se stvarno osjećaš i bio si sretan zbog toga!

Hvala ti i što si mi pokazao da je u redu imati strahove – dokle god radimo na tome da ih se riješimo ili ih barem umanjimo. Tvoji strahovi nikad te nisu spriječili da ispuniš plemenite namjere koje si imao i to je nešto čemu se svi možemo diviti. Razumijem strah od paukova, i sama ih se bojim te znam koliko je strašno moralo biti u onoj šumi okružen tim ogavnim stvorenjima. Ipak, djelovao si unatoč tomu strahu i izvukao se iz te situacije kao i bezbroj ostalih. Nema svatko hrabrosti suočiti se sa strahovima, ali ti jesi! Upravo zato i možeš biti uzor svima.

Nakraju ti želim zahvaliti što si pokazao da je najbolje uvijek ostati svoj, biti plemenit i dobar, da se može biti dobra osoba i kad nismo prvi u svemu. Pokazao si da je uvijek najvrjednije biti brižan, a ne najpametniji, ali i da znanje i pamet dolaze u različitim oblicima. To je koncept koji mnogi još uvijek ne mogu prihvatiti. Najviše od svega – hvala ti što si pokazao da je u redu ne biti savršen. I dalje možemo biti vrijedni svega u životu. Pogotovo zato što nitko od nas niti je savršen niti će to ikada biti.

Zauvijek ostani svoj i nemoj se nikada promijeniti!

Puno mi pozdravi Hermionu i djecu. Nadam se da se ubrzo čujemo.

S poštovanjem

Andrea Nikoloso

LORENA OREŠKI: PISMO PANKRACU IZ ROMANA *ZLATNI MLADIĆ* AUGUSTA CESARCA

Dragi Pankrac,

pišem ti ovo pismo jer ti imam štošta reći. Kada sam uzela u ruke roman *Zlatni mladić*, odmah sam se zapitala tko će biti taj zlatni mladić i hoće li on uistinu biti „zlatan". Sada kada sam pročitala roman, znam da se ti kriješ iza naslova romana. Čitajući roman, saznala sam štošta o tebi i tvojoj obitelji koja je, moram priznati, vrlo zanimljiva.

Odmah na početku romana saznala sam da si Lucijin i opančarev sin te da se o tebi trenutačno brinu baka Rezika i djed Jakov. Pošto sam saznala sve o tebi i tvojoj obitelji, uvidjela sam da ste ti i tvoja majka dosta slični. Saznala sam da je bila razvratna za života, a ti si to naslijedio od nje. Poznat si po tome što voliš zabave i žene. Predstavljen si kao vrlo inteligentan pojedinac koji, nažalost, svoju inteligenciju upotrebljava u nemoralne svrhe. O tvome fakultetu ne govori se previše u romanu, što mi je žao jer bih htjela saznati nešto više. Saznala sam tek da studiraš pravo, ali ne znam jesi li to oduvijek htio upisati i voliš li to što studiraš. Dosta si sličan Smuđevima. Tvoja je obitelj poznata kao najbogatija u općini. Sigurno si ponosan na njih jer su uspjeli u životu. Uvidjela sam da su baš zbog toga dosta pohlepni i sebični i smatraju da se sve može riješiti novcem. Zbog novca i posjeda spremni su na sve nemoralne akcije poput ubojstva, laži, manipulacije i slično. Tvoja baka Rezika bojala se konkurencije i zato je Cenek tragično završio jer je zatražio od nje da mu posudi novac kako bi otvorio kafić, a ona se posvađala s njim, udarila ga i on je pao mrtav. Znam da si ti svjedočio tomu i još im pomogao riješiti se Cenekova tijela.

Smatraš li da je to bio ispravan postupak? Je li možda tvoja baka trebala posuditi Ceneku novac? Znam da je teško odgovoriti na moja pitanja, ali ne mogu vjerovati da si to učinio i da zbog toga nemaš grižnju savjesti. Da sam ja takvo što napravila, mislim da ne bih mogla izbaciti iz glave tog čovjeka, a ti si ostao sasvim ravnodušan i bez stida si skupa sa svojom obitelji zatajio taj zločin.

Blumenfeld vam se htio osvetiti jer mu je tvoj djed ukrao mušterije i tražio je od župnika isušenje jezera zato što je znao da ste tamo bacili Ceneka. Što ti misliš o Blumenfeldu? Meni nije jasno zašto nakon toliko godina pati za tim što mu je tvoj djed ukrao mušterije i zašto se još uvijek želi osvetiti. Nikako ne branim tvog djeda jer vjerujem da je tako i bilo, a Blumenfeld se nimalo ne razlikuje od njega jer gleda samo na tu osvetu i silom vam želi zagorčati život. Primijetila sam da se ti nisi uplašio kao tvoja obitelj Blumenfeldovom viješću o isušenju jezera i iznenadio si me jer si ostao potpuno smiren. Kako si mogao biti tako smiren, a znao si da ste ti i djed bacili Ceneka u to jezero? Kao što sam spomenula na

početku ovog pisma, inteligentan si, ali inteligenciju koristiš u nemoralne svrhe, a prikrivanje Cenekova ubojstva bila bi jedna od njih.

Vješto manipuliraš svojom obitelji, što se vidi u cijelom romanu. Baka i djed preuzeli su nakon majčine smrti brigu o tebi, a ti gledaš samo kako izvući što više od njih. Odbio si izvaditi Cenekovo tijelo iz jezera dok ne vidiš što će biti s oporukom. Time je vidljivo koliko manipuliraš svojom obitelji. Bojao si se da će te izigrati, stoga nisi odustajao dok nisi vidio tu oporuku. Nije te brinulo što će žandari pronaći Cenekovo tijelo u jezeru ako se jezero isuši. Mislio si samo na sebe i na to što ćeš dobiti tom oporukom. Rekla bih da si i ti dosta sebičan kao i tvoja obitelj jer je i tebi bitan samo novac, a prema obitelji ne gajiš baš previše osjećaja.

Nije Cenek jedini kojeg imaš na savjesti. Na savjesti imaš i njegova brata Kralja. Kralj je čuo vaš razgovor u kojemu ste spomenuli da ste ubili Ceneka i htio vas je prijaviti žandarima. Međutim Kralj nije ništa bolji od vas jer ste mu rekli da ćete mu dati zemlju, a on je pristao na to. Dakle, posjed mu je bio važniji od rođena brata. Baka ti je rekla da ga pratiš kući kako ne bi otišao žandarima, a ti si ga usput još i podmitio te ga na kraju namamio u kanal pun vode. Obdukcija je pokazala da nije bilo tragova nasilne smrti i ispalo je da se Kralj utopio u pijanstvu. Stvarno te ne mogu razumjeti... Kako možeš imati na savjesti dva čovjeka, a biti tako ravnodušan prema svemu tome?

Još mi nešto nije jasno... Baka ti boluje od astme i ima paralizu, a ti ju toliko mučiš s tom oporukom? Ne razumijem kako ju možeš tako uznemiravati, a stara je i bolesna. Na kraju si dobio što si htio – baka i djed izmijenili su oporuku i baka ti je još dala i novac za poderane hlače. Stvarno ne odustaješ kada se nečega uhvatiš.

U kazalištu, prilikom gledanja predstave s kapetanom Bratićem, prisjetio si se one svoje djevojke. Kako si ju mogao ostaviti trudnu? Kako ti nije bilo žao te djevojke? Znam da si mlad i da je život pred tobom, ali za takav postupak nema opravdanja. Baš se vidi da uživaš u životu i brineš se da samo tebi bude dobro. U kazalište je došao i tvoj djed, a ti si ga ostavio onakvog na terasi. Umro je na stolici na terasi, a ti, umjesto da si pozvao pomoć i spasio mu život, ti si još pokupio novce iz njegova džepa. Kako si mogao to učiniti? Baka i djed preuzeli su brigu o tebi nakon majčine smrti, izmijenili oporuku jer si ti to tražio, a ovako im vraćaš? Jasno mi je da je teško pobjeći od nasljednih osobina, ali moraš se promijeniti jer ako nastaviš ovako živjeti, ostat ćeš sam cijeli svoj život.

Zapamti da se sve vrati, stoga dobro promisli o svojim budućim postupcima. Budi dobar prema svojim bližnjima jer su oni jedini koji će uvijek biti uz tebe i u najljepšim, ali i u onim najtamnijim životnim trenucima. Kada padneš, oni će te podignuti unatoč tomu što si možda nekada i stao protiv njih, ali obitelj je obitelj – jedina, nezamjenjiva i „bez obitelji, čovjek, sam u svijetu, treperi s hladnoćom." (Andre Maurois)

Željno iščekujem tvoj odgovor na moje pismo i nadam se da ćeš poslušati moje savjete.

Lorena Oreški

LORENA OREŠKI: PISMO MIRI GAVRANU

Cijenjeni gospodine Gavran,

odlučila sam Vam napisati pismo jer sam nedavno pročitala Vašu dramu *Kreontova Antigona*. Tom ste dramom još jednom dokazali da ste zaslužili biti najizvođeniji suvremeni hrvatski dramatičar u zemlji i inozemstvu u proteklih petnaestak godina. Niste poznati samo kao hrvatski dramatičar, već i kao romanopisac i pisac za mlade. Kada sam bila mlađa, često sam čitala Vaše romane. Napisali ste osam romana za mlade, a oduševili su me romani *Svašta u mojoj glavi* i *Zaljubljen do ušiju*. U romanu *Svašta u mojoj glavi* svidjelo mi se što ste izmislili slavonsko selo Omorina i prikazali kako je izgledao tipičan život jednog djeteta na slavonskom selu šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Selo u romanu prikazali ste kao „vrlo malo selo" u kojemu svi poznaju svakoga te svi mještani znaju za probleme onih drugih. Izvrsno ste dočarali povezanost i slogu stanovnika sela. Smatram da danas nedostaje tog zajedništva i da su svi fokusirani samo na sebe i svoj život. U romanu ste nas upoznali i s tradicijama posavskog kraja (kolinjem). Naglasili ste odnos sela i grada u kojem je grad predstavljen kao središte kulture i napretka, a selo je zaostalo u odnosu na njega. Susrećemo se i s problemima kao što su preljub, prostitucija i samoubojstvo. Prikazali ste jednu idealnu obitelj i onu manje idealnu. Možemo se složiti da u današnje vrijeme ima više onih koje su „manje idealne". Progovorili ste u romanu i o socijalističkom režimu Jugoslavije. Kada sam pročitala taj roman, bila sam oduševljena jer je riječ o jednoj prekrasnoj priči baš zbog toga što se u središtu nalazi mladić koji nastoji pomoći bolesnoj Dubravki. Romanom ste nam htjeli poručiti da uvijek trebamo činiti dobra djela jer se dobro uvijek vrati. Složila bih se s time jer smatram da danas nedostaje takvih ljudi i da je sve više onih koji gledaju samo na sebe. Ovim romanom uspjeli ste se približiti mladim čitateljima jer se oni mogu poistovjetiti s protagonistom i s ostalim likovima u djelu.

Također mi je u sjećanju ostao roman *Zaljubljen do ušiju* jer se u središtu nalazi mladić koji je nesretno zaljubljen i osim ljubavne tematike spominju se i određeni suvremeni problemi te su naglašene razlike sela i grada. Roman mi se svidio jer dokazuje koliki utjecaj jedan dječak može imati na druge i koliko je važna njegova uloga. Drago mi je što sam Vas imala priliku upoznati i poslušati uživo kada je u mojoj osnovnoj školi organiziran susret s Vama. Na tom sam susretu kupila knjigu *Zaljubljen do ušiju*.

Zanimljivo mi je što djeca u Vašim romanima preuzimaju uloge odraslih i na razne im načine daju do znanja što je ispravno jer su odrasli katkad previše zaokupljeni vlastitim problemima. U romanima ste se dotaknuli najvažnijih tema poput ljubavi i prijateljstva i problema koji idu uz to, a to je ono što zaokuplja mlade čitatelje. Čitajući Vaše romane za

mlade, primijetila sam da su uvijek protagonisti dječaci pa me to malo začudilo. Spomenula sam na početku pisma da sam nedavno pročitala Vašu dramu *Kreontova Antigona* i da me oduševila te se u potpunosti slažem s time da je ta drama svakako jedna od Vaših najboljih drama. Dokaz da je tomu tako jest činjenica da je prevedena na devet jezika te da je dosegnula broj od četrnaest premijera u četrnaest kazališta širom svijeta počevši od Zagreba, Rotterdama, Maribora, Podgorice pa sve do Pariza, Budimpešte, Sofije i Celja. Ta mi se drama svidjela jer u njoj pratimo borbu pojedinca s totalitarističkim poretkom i pratimo *predstavu u predstavi* te promjenu glavne junakinje Antigone – od plašljive do hrabre djevojke. Zanimljivo mi je što je kraj drame otvoren i što se možemo pitati je li Kreont uistinu izveo svoju dramu. Moram priznati da nisam pročitala ostale Vaše drame, ali svakako planiram jer vjerujem da ćete me oduševiti kao što ste me oduševili ovom dramom.

Koliko ste cijenjeni dokazuje i to što ste jedini živući pisac u Europi koji ima njemu posvećen kazališni festival, a na kome se igraju isključivo predstave nastale prema Vašim tekstovima. Festival od 2003. godine djeluje u Slovačkoj pod nazivom *Gavranfest*. Sigurno ste ponosni što postoji festival koji je samo Vama posvećen. S pravom imate svoj festival i trebate biti ponosni na njega. Pročitala sam jedan Vaš intervju u kojemu su Vas pitali za zbirku *Priče o samoći* koju ste objavili 2019. godine i u kojoj ste dočarali fenomen samoće. U tom ste intervjuu rekli da je „suvremena samoća specifična po tome što se prošlih četvrt stoljeća s masovnom uporabom interneta i pojavom mobitela, čovjeku sve više pruža mogućnost živjeti u svom *virtualnom* svijetu" (Marijačić, 2019: www). Složila bih se s time jer smatram da su se ljudi dosta otuđili jedni od drugih i da su previše usredotočeni na svoje probleme pa im često godi ta samoća. Također, internet je toliko zaokupio naše živote da ne možemo bez njega.

Spomenula bih još i Vašu biblijsku trilogiju (*Judita*, *Krstitelj*, *Poncije Pilat*) u kojoj su vidljive složene intertekstualne poveznice Staroga i Novoga zavjeta. U toj trilogiji šaljete poruku s pomoću razgovora različitih kultura kako su svi ljudi različiti i kako je važno da poštuju te različitosti. Brojni ljudi trebali bi to osvijestiti jer je važno prihvatiti druge upravo onakve kakvi jesu. Jednom ste rekli da *Biblija* svakog pisca i svakog čovjeka može potaknuti na divne stvari. Složila bih se s Vama i smatram da bismo svi trebali čitati starozavjetne i novozavjetne tekstove jer iz njih možemo štošta naučiti i postati bolji ljudi.

Volim čitati Vaša djela jer je u njima vidljiv Vaš afirmativni odnos prema životu i ljudima. Zanimljivo mi je što imate i obiteljsko kazalište koje je jedno od uspješnijih privatnih kazališta u Hrvatskoj te što surađujete s ponajboljim hrvatskim glumcima, redateljima, scenografima, glazbenicima i što putujete po cijeloj zemlji. Voljela bih da mi ispričate malo više o Vašem obiteljskom kazalištu i predstavama koje ste izveli do sada. Drago mi je što ste tako uspješni i samo nastavite pisati jer sve generacije obožavaju čitati Vaša djela, a nagrade koje ste dobili do sada dokazuju Vašu uspješnost.

S poštovanjem

Lorena Oreški

IVONA PEIĆ: PISMO PAMMY IZ ROMANA *VELIKI GATSBY* FRANCISA SCOTTA FITZGERALDA

Draga Pammy,

danas je dan tvog ulaska u svijet odraslih. Danas je dan kada prestaješ biti okružena ružičastim velom svojih roditelja, dan kada ćeš potražiti nove uzore u svom životu, a to neće biti tvoji roditelji. Nažalost, nisam imala priliku upoznati te osobno i ispričati ti surovu istinu koju svi skrivaju. Sada si odrasla. Moraš znati.

Znam da odrastaš u okolini u kojoj žene vrijede samo ako su lijepe, plahe, dame, nevine i pokorne svom muškarcu. Ti ne moraš tako živjeti. Ne želim dopustiti da budeš pokorna žena u svijetu muškaraca, a ponajmanje ne želim dopustiti da te tvoja majka pretvori u ženu koja iskreno voli drugog muškarca, ali slabu i zaljubljenu u stabilnost i naviku. Sigurna sam da si već čula za ime Jay Gatsby, no sada ćeš čuti više.

Jay je prava i iskrena ljubav tvoje majke, jedini muškarac u njezinu životu koji ju je godinama čekao, gradio život koji je ona htjela, sanjao snove koje je ona htjela, koji joj je vjerovao i koji je umro zbog njezine slabosti. Znam da si u šoku, ali molim te, nastavi čitati.

Jay je bio poznatiji po svom prezimenu Gatsby. To je ime zaradio zbog kuće u kojoj je priređivao brojne bučne, rastrošne zabave, pune licemjernih ljudi željnih dobrog provoda. Jay je sve to radio čekajući da ga tvoja majka primijeti. Jay i Daisy davno su bili zaljubljeni, no njihovu je ljubav prekinuo rat. Nakon rata tvoja je majka već bila udana za tvog oca i tada je počela Jayeva borba za njezinu pažnju i ljubav. Nakon što se Jay sprijateljio s tvojim ujakom Nickom, njihova je ljubav dobila drugu priliku. Pošto ih je Nick ponovno spojio, tvoja je majka Jayu obećavala drugi život, novu šansu da budu sretni. Obećala mu je da će otići od tvog oca zajedno s tobom te da će s Jayem stvoriti novi život, život koji je uvijek htjela imati. Njihova je skrivena veza trajala dok tvoj otac nije shvatio da se u Daisy vratio život, veselje, sjaj u očima. Znao je da on sam nije mogao potaknuti taj sjaj jer nakon što su se tvoji roditelji vjenčali, nestala je sva „magija". Postali su halapljivi, sebični, zaljubljenici u novac. Tvoja majka nije bila sretna u braku s tvojim ocem te je sreću ponovno potražila s Jayem. Nažalost, bila je svjesna činjenice da ju tvoj otac vara što je vjerojatno bio još jedan od razloga da i ona prevari tvog oca. Znam da će ti ovo biti teško čuti, ali tvoji roditelji loši su ljudi. Tvoj je otac varalica, propali sportaš i zaljubljenik u nadmoć, a tvoja je majka slaba, nevjerna žena, lažljivica i ubojica. Zajedno čine savršen par jer su isti i vjerojatno mogu živjeti skupa. Kakve veze Jay ima s tim ubojstvom? Sada ću ti ispričati.

Na dan kada je tvoj otac saznao da ga tvoja majka vara s Jayem i da planiraju pobjeći, po povratku kući tvoja majka pregazila je ljubavnicu tvoga oca. S njom u autu u tom tre-

nutku sjedio je Jay. Upravo je on preuzeo svu krivnju na sebe i to je bio poguban trenutak za njega. Dok je Jay čekao poziv tvoje majke u kojem mu ona govori da će pobjeći s njim, Michael, muž ubijene žene, skrivećki je došao u Gatsbyjevu kuću i upucao ga. Sljedeći je dan tvoja majka u bijegu s tvojim ocem, a Gatsby je sahranjen.

Vjerujem da si zbunjena, da propituješ svoj identitet, propituješ tko sam sad ja i tko mi daje za pravo da ovo govorim, ali moraš mi vjerovati. Ako ipak ne vjeruješ, želiš provjeriti, želiš saznati je li sve ovo izmišljotina, je li ovo način da ti napakostim na tvoj najljepši dan, molim te, provjeri. Izbori se za istinu.

Francis Scott Fitzgerald o tome je napisao roman naslovljen *Veliki Gatsby* koji je postao jednim od najpopularnijih američkih romana. Fitzgerald je tvoju majku i Gatsbyja iskoristio kao glavne likove kako bi prikazao dvoličnost američkog društva i trčanje za materijalnim bogatstvom, korupciju i nemoral koji su po Gatsbyja kobno završili. Gatsby je jedini snosio posljedice, bio nepravedno osumnjičen za ubojstvo i ubijen, dok su svi ostali nastavili voditi svoje blistave, isprazne živote. Gatsby je svu krivnju preuzeo na sebe, a ništa nije dobio zauzvrat. Ne samo tvoja majka, nego nitko od svih ljudi koji su dolazili na njegove raskošne zabave nije došao na njegovu sahranu i tako prema njemu pokazao zahvalnost i poštovanje. Mnogi će ga zasigurno smatrati budalom ili luđakom što je sav svoj život uzaludno potratio dokazujući tvojoj majci svoju ljubav i žrtvujući se za nju, no ja sam sigurna da bi Gatsby, kada bi dobio novu priliku, sve ponovio. Ako pak ne vjeruješ ni u Fitzgeraldovu priču, potraži svog ujaka Nicka i daj mu priliku da ti sve objasni.

Iskreno bih voljela da se sve drugačije odigralo. Dobrodošla u svijet odraslih.

Srdačno

Ivona Peić

IVONA PEIĆ: PISMO MEŠI SELIMOVIĆU

Dragi Meša,

već dugo Vam želim pisati, ali ni sama ne znam kako započeti. Možda najbolje citatom iz Vašeg romana *Tvrđava* koji me je potaknuo na pisanje ovog pisma: „Ono što nije zapisano, i ne postoji; bilo pa umrlo" (Selimović, 2015:14).

To je bila misao vodilja koja me ohrabrila da zapišem svoje osjećaje, misli i ideje o društvu u kojem se nalazim. Vaš roman *Tvrđava* promijenio mi je pogled na čitavo spisateljstvo i odmah na početku želim Vam postaviti pitanje kako uspijete od nečega tako svjetovnog dobiti duhovnu dimenziju koja prožima svakog pojedinca koji drži u rukama Vaše djelo? U *Tvrđavi*, u kojoj opisujete unutarnju dramu čovjeka svjesnog teškoće ljudskog opstanka u vremenima kada okolnosti, običaji i ljudi na vlasti nameću svoje amoralne obrasce, vidljiva je Vaša izuzetna posvećenost umjetničkom izrazu, strukturi, stilskoj ljepoti pripovijedanja i psihološkoj analizi likova.

Ono što je nevjerojatno, uznemirujuće i zabrinjavajuće jest da, pošto sam pročitala *Tvrđavu*, shvatila sam da se u mojoj svakodnevici ništa značajno nije promijenilo. U romanu se glavni junak Ahmet Šabo vraća u svoj rodni grad, muslimansku sarajevsku sredinu poslije Hoćimske bitke 1621. godine te u njemu ne nalazi nikoga od svoje obitelji. Ljubav s kršćankom Tijanom daje mu snagu s pomoću koje uspijeva izdržati sve probleme i nedaće. U čestim unutarnjim monolozima razmišlja o odnosu pojedinca i vlasti, o dilemama običnoga čovjeka koji uviđa nepravdu i nemoralne postupke vlasti, a svjestan je da mora i treba živjeti u zajednici.

Mi danas živimo u zemlji koja je fizički izašla iz rata, ali mislima još uvijek vodi bitku. Živimo u zemlji u kojoj nas odgajaju očevi i majke koji su se borili za ovu zemlju i sanjali o boljemu sutra, a zauzvrat su dobili vladajuće i lažne vođe koji obmanjuju narod. Živimo u društvu u kojem je mlade strah sanjati, željeti, voljeti, vjerovati, misliti.

Ali, kao što ste rekli: „Najveća mudrost u životu je da čovjek pronađe pravu ludost" (isto: 14). I ja sam svoju pronašla. Ono što bi društvo opisalo uzaludnim, odnosno mišljenje da se kao profesorica hrvatskog jezika nikada neću zaposliti, ja nazivam svojom ludošću. Svjesna sam da možda neću imati priliku raditi što volim u sustavu zvanom država, ali isto tako svjesna sam da je ta ludost moja strast i da je to ono što želim.

Složit ću se s Vama da će sve proći, ,,ali, kakva je to utjeha? Proći će i radost, proći će i ljubav, proći će i život. Zar je nada u tome da sve prođe?" (isto: 59) Zato želim svoje življenje iskoristiti tako da ostavim trag. Želim pisati, podučavati, uživati i živjeti život u kojem ću učiti iz svojih pogrešaka, ali nastavljati tražiti smisao. Osobno smatram da su

Vaša djela, način pisanja i razmišljanja nešto posebno, nešto što ne može svatko od nas. Također mislim da pisanje nije lak posao jer svi mi znamo pisati, ali rijetki znaju kako pisati. Za mene su Vaša djela rijetkost jer nisam pročitala puno djela u kojima iza radnje stoje tako snažni, životni i jedinstveni citati koji potiču na razmišljanje i ostavljaju dubok trag na čitatelja. Iako se nalazim u modernom vremenu gdje, nažalost, tehnologija „nadvladava" knjige, Vaši citati i misli i u tom su segmentu pronašli mjesto. Razne društvene mreže pune su slika prirode, jutarnjih kava, godišnjih odmora pa i obljetnica prijateljstava s opisima Vaših misli što je veliki pokazatelj vječnosti Vaših ideja.

„Svako ima svoju istinu i to je baš dobro, samo ne znam zašto se zove istinom, jer bi istina morala biti jedna, pa bismo pomrli od dosade, a najbolje je kad je tuđa istina neistina, zabavnije je živjeti" (isto: 59). Do sada na istinu nisam gledala tako, a zaista jest takva. Svi se mi razlikujemo jedni od drugih pa tako često na istu stvar gledamo različito jer dolazimo iz drukčijih okružja i obitelji. Iako smo pročitali istu knjigu, na svakog je od nas ostavila drukčiji dojam. Isto tako svatko od nas vjeruje u istinu koja je vezana uz rasu, religiju, politiku, nacionalnost, vjeru, ljubav i ljude te koja često nema veze s definicijama iz zakona, a mi ih tako živimo i osjećamo. Također, slažem se da, kad bi svi imali isto gledište i poimanje istine o nečemu, da bi ljudi postali pasivni, da nitko ne bi težio nečem drukčijem, da ljudi ne bi istraživali i da bez različite istine ne bi bilo ni ljubavi.

Pošto sam iznijela neke svoje misli o Vašim djelima i stvaralaštvu, nadam se da idem u smjeru koji ostavlja tragove u životima onih koji budu učili od mene, kao što ste Vi utjecali na mene. „Kad mi je teško, bježim u samoću. Kad mi je još teže, tražim dobre ljude" (isto: 133). Ja ću osim dobrih ljudi tražiti i Vaša djela koja ću čitati uvijek i ispočetka jer sam sigurna da ću svakim novim čitanjem otkriti kut iz kojeg nisam pogledala i čuti ono što nisam razumjela.

Srdačan pozdrav

Ivona Peić

PETRA PERIĆ: PISMO EVI CARIĆ IZ ROMANA U STIHOVIMA *MAJKA* MARIJE TUCAKOVIĆ-GRGIĆ

Draga Evo,

možda nisi vidjela ili čula, ali sada sam pri samom kraju trudnoće, u osmom mjesecu te ću uskoro na svijet donijeti malu curicu. Zvat će se Nora. Moram ti reći kako mi ovo pismo nije lako pisati i javno govoriti o tome, ali stvarno ti se divim! Kao buduću majku, a još uvijek nezaposlenu studenticu, ohrabrila si me svojom voljom i svojom golemom požrtvovnošću i neizmjernom ljubavlju koju si pružila svojoj, ali i tuđoj djeci koju si prihvatila kao svoju!

Naime, pišem ti ovo pismo kako bih ti zahvalila! Od prvog se plusića na testu za trudnoću brinem (a uradila sam ih barem pet) što će se o meni ponajprije pričati na fakultetu jer obje znamo da se trudnice na fakultetima ne viđaju baš često, a kad se pojave, postanu predmetom raznih priča. Osim toga, brinula sam se hoću li znati presvući tek rođenu bebicu za koju nisam znala da bude velika tek pedeset centimetara. Nisam znala kako se previja i kupa tek rođeno dijete, ma nisam znala ni čemu služi Pavlovićeva mast ili što je tetra pelena. Nisam znala kako će reagirati drugi, kako će to primiti moja obitelj, kako će moje tijelo izgledati poslije poroda, kako će moj studentski život izgledati na posljednjoj godini, kako učiti s bebicom od dva mjeseca, kako istodobno studirati i biti majka? Kako diplomirati? Nisam znala kako uskladiti društveni život s majčinstvom. A da ti iskreno kažem, još uvijek ne znam kako to sve uskladiti i još uvijek ne znam hoću li – ne samo fizički, nego hoću li se psihički uspjeti izboriti s dvije velike odgovornosti. Moram ti reći da me je svega toga strah, ali da mi sve to nije tako strašno kada vidim koliko si ti muka proživjela u tišini, sama bez ikoga. Koliko si neprospavanih noći i turobnih dana živjela bez svoje dječice, a i dalje hrabro nabacila osmijeh na lice pred Markom i pretvarala se da je sve u redu. Sve to dokazuje činjenicu kako nema jače i veće veze od istinske majčine ljubavi, a isto tako snažnije i hrabrije osobe od žene koja ima dijete i koja bi učinila sve za sreću svoga djeteta.

Iako ne mogu tvrditi da znam kako ti je i da znam koliku si patnju i muke proživjela bez svoje dječice, mogu ti reći da si meni pokazala kako se ja brinem oko nebitnoga. Nije bitno što će netko drugi reći, nije bitno koliko ću strija imati i nije bitno to što četvrtkom s društvom neću moći izaći. Nije bitno ako ne položim koji ispit u roku ili ako propustim kakvo putovanje. Ono što je bitno, a ono što si nam ti svima pokazala jest snaga i ustrajnost jedne majke i majčine ljubavi! Pokazala si nam koliko je jaka i neizmjerna majčina ljubav i kako za istu vrijedi umrijeti! Ja svoju Noru još ne držim u rukama i ne znam koliko je teško ne vidjeti svoju djecu mjesecima te uzeti tuđu i odgajati ih kao vlastitu, ali već me

sada boli pomisao na to. Boli pomisao da uvečer legnem u krevet bez poljupca, pomisao da dane provodim bez dječjeg smijeha pa čak i plača. Lagala bih kad bih ti rekla da sam planirala dijete i da sam htjela roditi ovako mlada kad je još toliko mjesta i stvari koje treba proživjeti, ali, Evo, pokazala si, a i svojim putovanjem dječici dokazala si kako se s djecom ne može ništa mjeriti. Pokazala si kako ti je život ispunjen tek onda kad si sa životom koji je iz tebe proizašao!

Pokazala si, Evo, meni, selu i ljudima, koji će uvijek o drugima pričati, što je hrabrost i žrtva. Dok su svi govorili kako možeš ostaviti svoju djecu, nitko nije pomislio kako je zapravo tebi i što proživljavaš. Nitko nije pomislio ni vidio kolika se praznina u tebi javila, a koja im je prekasno postala jasna kada se već dogodila tragedija. Stoga smatram kako se ne treba brinuti što će netko drugi reći i kako će netko drugi reagirati jer svatko ima svoje probleme i svatko nešto proživljava. Na ostalima je samo da ne sude, ne komentiraju i da se ne zamaraju onim što ne shvaćaju ili ne proživljavaju! Tako bi bilo lakše svima.

Upravo zbog toga ti želim zahvaliti! Svaka bi se žena na neki način mogla poistovjetiti s tvojim životom i tvojom tragedijom. Možda ne u tolikoj mjeri, ali svi znamo koliko zadiranje (a pogotovo u tehnološko doba) u tuđu privatnost može promijeniti način na koji reagiramo i način na koji se odnosimo prema nekom problemu. Draga Evo, pravi si primjer i trebala bi biti uzor svim ženama, a ne samo majkama!

Hvala ti, a to govorim u ime svih nas prestrašenih, budućih majki kojima su nebitne stvari kočile sreću i iščekivanje maloga stvorenja!

Srdačan pozdrav

Petra Perić

P. S. U međuvremenu sam teškim i mukotrpnim porodom postala majka čupavoj, maloj buhtlici teškoj 2980 g i velikoj 50 centimetara te ti mogu reći da upravo sad razumijem agoniju i muku koju si prolazila sve ono vrijeme kada si bila odvojena od svoje djece jer je osmijeh djeteta neusporediv izvor sreće i ispunjenja u životu.

PETRA PERIĆ: PISMO CHARLOTTE BRONTË

Draga Charlotte,

pišem ti ovo pismo u znak podrške! Naime, prvi sam put tvoj roman *Jane Eyre* čitala u srednjoj školi i nisam toliko pridavala pozornost poruci koju si htjela prenijeti svojim čitateljima. Nisam znala u kakvim vremenima živiš i nisam znala da si taj roman prvo objavila pod pseudonimom, ali moram ti reći kako mi je drago što ti je popularnost još više porasla pošto se otkrilo da je autor ovako strastvenog romana zapravo autorica! Pokazala si kako žene znaju pisati strastvene romane, ali i čitatelji su pokazali kako je njima to bilo interesantno jer su samim time tvoj roman čitali još više! Drago mi je što si tim činom otvorila put mnogim drugim spisateljicama i što se već onda počeo buditi poriv za jednakošću i ženskim pravom glasa!

Sviđa mi se kako si jezivu atmosferu, hladne i mračne prostore dvorca i turobne likove probudila strašću i ljubavlju. Kada sam roman čitala kao petnaestogodišnjakinja, mislila sam kako je riječ o neshvaćenoj djevojci koja je prolazila kroz traumatično djetinjstvo te kako na tome ostaje radnja romana bez ikakve dublje problematike. Ono što nisam shvaćala jest to što je Jane sramežljiv lik žedan ljubavi koju nije iskusila, a za koju je smatrala kako nikada neće ni iskusiti zbog svoga statusa, položaja i nedovoljnog samopouzdanja kao djevojčice. Nisam shvaćala da je zapravo jačina uma i sazrijevanja potaknula Jane, koja je shvatila kako i ona može biti voljena, kako ako samo hrabro ustane i krene u borbu za vlastitu sreću, može ostvariti puno više no što je ikad imala i doživjela.

Jasno mi je, naravno, bilo da je traumatično iskustvo ostavilo posljedice na Jane, ali nisam shvaćala koliko zapravo dubok ožiljak znaju ostaviti pojedina životna iskustva. Mislim da je velika prekretnica zapravo trenutak kada Jane iz Rochesterovih usta napokon čuje famozne riječi kako ju voli. Njezin se lik u tom trenutku počinje otvarati i mijenjati, počinje živjeti što ja na neki način smatram pomalo tužnim. Slažem se da nam je uvijek potreban netko, ali isto tako smatram da bismo trebali živjeti i prije no što pronađemo drugu osobu. Jane počinje živjeti u trenutku tek kad ju druga osoba potvrdi, kad potvrdi njezino postojanje te iskaže ljubav. Rekla bih da se ovo može povezati s tobom, Charlotte, a to je ono što u početku nisam shvaćala. Nisam znala kako si ti iskusila odsutnost majke u životu, kako si usporedila Janein život u školi sa svojim školovanjem te svoju povučenost i odbijanje seksualnosti. Nisam znala koliko si kasnije imala traumatičan život i kako je tragičan način na koji je skončan.

Također, ono što prilikom prvoga čitanja romana nisam shvaćala jest zapravo simbolika koju oči predstavljaju i kako su zapravo oči ogledalo duše. Nisam znala da Rochesterove crne i briljantne oči za Jane predstavljaju njegovu snagu i njegovu temperamentnost,

a kada ih izgubi u požaru, ona postaje njegovim očima – Jane postaje ta ista snaga i temperamentnost. To je također razlog zašto ti pišem. Slažem se kako su oči ogledalo duše i čovjekov najljepši detalj, ali smatram kako su osobe ispunjene tek kada pronađu drugu svoju polovicu – tek kada u očima druge osobe, te druge polovice vide sebe i shvate da je njihov život sada ispunjen. Dio kada Jane postaje snaga, kada žena postaje oslonac muškarcu zapravo pokazuje koliko smo sami zapravo slabi, nejaki i koliko nam je ta naša bolja polovica potrebna. Na taj način sazrijevamo, jačamo ne samo mi nego i naše polovice!

Ovim pismom želim reći kako si mi zapravo briljantnim romanom *Jane Eyre* pokazala koliko je potrebno čitati s razumijevanjem i poistovjećivanjem, odnosno proživljavanjem radnje s likovima, u ovom primjeru s Jane. Nakon prvog čitanja niti mi je što bilo jasno niti mi je roman, iskreno, bio nešto pretjerano zanimljiv. No drugim čitanjem i uviđanjem cijelog prostora i vremena u kojem si ti pisala, u kojem se radnja odvija, shvatila sam kako je zapravo roman bolji no što sam smatrala (možda mi je roman bio pretežak dok sam bila mlađa i nisam shvaćala pojedine stvari u životu). Čitajući tvoju povijest i tvoju biografiju, rekla bih da ti je čak bilo teže nego samoj Jane, ali otkrivanjem pravoga identiteta pokazala si kako te ništa ne može spriječiti i na tome ti se divim! Tim neizmjerno hrabrim činom za ono doba zaslužila si mnogo više no što ti je život pružio.

Iako nisi iskusila pravu ljubav i unatoč tragičnom životu, tvoje se ime, Charlotte, pamti i stoljećima poslije. Tvoja su djela i dalje čitana, a da ne govorimo o utjecaju koji si ostavila priznavanjem kako si ti, osoba ženskog spola napisala senzualan roman u doba kada žene nisu imale takvu privilegiju! I dan danas postoje osobe koje žive život poput Jane, kojima je potreban vjetar u leđa da se otvore, a nadam se da će nekima od njih taj vjetar upravo biti tvoj roman! Osim toga, čitajući tvoj roman, shvatila sam jačinu ljubavi i čovjekovu potrebu za drugim ja, za drugim dijelom sebe koji najčešće pronalazimo u ljubavi! Nadam se da, iako pravu, istinsku ljubav nisi pronašla u drugoj osobi, da si ju pronašla ili barem dijelom nadomjestila (u onoj mjeri koliko je to moguće) pisanjem!

S poštovanjem

Petra Perić

ANTONIJA PETROVIĆ: PISMO HAZEL GRACE LANCASTER IZ ROMANA *GREŠKA U NAŠIM ZVIJEZDAMA* JOHNA GREENA

Draga Hazel,

kako si? Čula sam da su ti stigli novi nalazi i da nisu baš sjajni. Nisam previše htjela zapitkivati tvoju mamu o čemu je riječ jer znam da joj to teško pada. Sigurna sam da se ti čvrsto držiš i da si jača nego ikada. Nadam se da ćemo se uspjeti vidjeti kada izađeš iz bolnice. Nedostaju mi naše popodnevne kave i četverosatni razgovori o svemu i svačemu. Vjerujem i znam da si i sama svjesna koliko je život kratak pa se nadam da ćemo uspjeti iskoristiti ovo malo vremena što nam je ostalo zajedno baš onako kako treba. A život baš brzo proleti, zar ne? To je samo jedna od životnih mudrosti na koje te nitko ne upozori dok ne bude prekasno. Zato ja želim svoj život proživjeti, svaku sekundu onoga što donosi, dobrog i lošeg. Ako treba boljeti, neka boli. Ako trebam osjetiti sreću, neka ju osjetim. Baš sve... A nadam se da će moja prijateljica biti tu uz mene jer nema ništa bolje nego proživjeti sve trenutke s dobrim prijateljima, onima koji razumiju.

Znaš, to si me ti naučila. Da je život kratak. Također si me naučila, unatoč svemu lošemu što me može zateći, da je život dobar. Koliko god teško katkad zna biti, na kraju se sve isplati, zar ne? Svi ti trenutci bola, zbunjenosti, nepravde i čega već ne, sve nas vodi do onog ključnog trenutka koji određuje budućnost. Zbog tog trenutka vrijedi proći sve to. Isplati se svaki težak korak. Na kraju uvijek ispadne dobro. Na kraju uvijek nešto naučimo. Izađemo bolji iz cijele situacije. Pametniji. Mudriji.

Kako je tvoj Augustus jednom prilikom rekao, čini se da svijet nije tvornica za ostvarivanje želja. No, bez obzira na to, donosi nam ono što trebamo, a ne ono što mislimo da želimo. Pametan je bio tvoj Augustus. Nedostaje i meni. Žao mi je što ga spominjem ovako, ali činilo mi se prikladno spomenuti tu njegovu izjavu. Znaš i sama koliko mi se urezala u pamćenje od dana kada ju je izgovorio dok smo šetali ulicama Amsterdama.

Iako nije sretna priča, vas dvoje naučili ste me toliko toga pa ću vam zauvijek biti zahvalna. Uz vas sam naučila cijeniti svaki dan koji mi je pružen u životu i proživjeti ga kao da mi je posljednji, ispuniti ga sretnim trenutcima, biti zahvalna na onome što imam i uživati u svim sitnicama koje mi se pruže. Nitko ne može zagarantirati potpunu sreću u životu i da je to jedino što ćemo stalno osjećati, ali možemo se usredotočiti na te trenutke sreće i cijeniti ih. Učiniti da traju što je duže moguće i često ih se sjećati.

Upravo zbog svih tih razloga ne trebamo zanemariti svoje potrebe i želje. Nikada ne znamo kada će biti zadnja prilika da ih ostvarimo ili iskoristimo. Zato treba svaki dan

iskoristiti da si ispunimo želje, da si dopustimo uživati u životu tako kako nama odgovara, bez obzira na to što će tko misliti.

Prije nego što završim ovo pismo, želim ti reći kako sam napokon našla ljude koji zaslužuju biti u mom životu i želim ti zahvaliti što si me potaknula i ulila mi hrabrosti da se postavim i zatražim ono što zaslužujem. Od našega sam se prošlog susreta trudila u svakom trenutku biti u potpunosti ono što jesam i pogodi što?! Oko mene su se počeli skupljati ljudi koji su me vrijedni, ljudi koji me razumiju i koji me cijene. Neopisivo mi je drago zbog toga i ne mogu ti dovoljno zahvaliti što si mi ukazala na ovu istinu.

Naravno, ti si jedna od onih koje smatram svojim bliskim prijateljima i, bez obzira na to što nam možda nije ostalo puno vremena zajedno, drago mi je što je netko poput tebe u mom životu. Kvaliteta iznad svega, zar ne? Vodim se time već neko vrijeme i život nikad nije bio ljepši. Odnosi s ljudima u mom životu nikada nisu bili bolji. A sve zahvaljujući tako jednostavnoj istini. Hvala ti!

Znam da bi ovo uskoro mogao biti naš posljednji susret, a ovo možda jedno od posljednjih pisama koje razmjenjujemo, ali drago mi je što si još tu i što smo se našle i olakšale si teška razdoblja kroz koja smo prolazile. Nemoj nikad zaboraviti koliko si posebna i vrijedna. Znaj da te bezuvjetno i neizmjerno volim.

Za kraj ovog pisma želim ti poručiti kako se nadam da ćeš se i ovoga puta pokušati izboriti što je duže moguće s vječnim neprijateljem u sebi koji te neprestano pokušava poraziti. Jača si od toga i nadam se da ćeš i ovaj put imati priliku to pokazati. Još jednom, hvala ti na svemu i hvala ti što si me naučila toliko toga, a ponajviše kako biti dobra prijateljica i najbolja podrška u teškim trenutcima. Puno pozdravi svoje roditelje kada ih vidiš, posebno mamu. Znam koliko joj je teško i nadam se da zna da su ona i tvoj tata uvijek dobrodošli u naš dom i da ćemo im moja obitelj i ja pružiti potrebnu pomoć i podršku kada im god to bude potrebno.

I, ne brini se, naš dogovor i dalje stoji. Još uvijek redovno održavam i čuvam sve tvoje najdraže knjige i posebna izdanja. Svi te strpljivo čekamo da se, ako Bog da, vratiš kući, pa da ponovno možemo zajedno čitati i uživati. Naravno, bez upoznavanja autora, ne želimo da se onaj fijasko opet ponovi.

Drži se, budi jaka i vidimo se uskoro!

Tvoja prijateljica

Antonija Petrović

MATEJ PRANJIĆ: PISMO GEORGEU ORWELLU

Dragi George,

otkako sam prvi put čuo za tebe i tvoja djela, bio sam uvelike zaintrigiran. Nemaš pojma koliko si oblikovao i obilježio moju osobnost za cijeli život. Sjećam se kad sam prvi put čuo da ćemo za lektiru imati *Životinjsku farmu* u srednjoj školi. Sjećam se kako su mi roditelji pričali o toj knjizi što je stajala na polici zajedno s brojnim drugim knjigama u mojoj obiteljskoj kući. Smatrao sam da nisam još spreman čitati takvu knjigu koja se bavi ozbiljnim temama politike, društva i povijesti. Roditelji su mi mnogo pričali o tome kako je to odlična knjiga i kako bih ju trebao pročitati jednoga dana. Međutim bio sam strpljiv. Napokon je došao dan kada sam ju pročitao. Malo je reći da sam bio jako uzbuđen.

S obzirom na to da je mene također zanimalo društvo zasnovano na slobodi, jednakosti i pravednosti baš kao i tebe, shvatio sam stvarnu poantu priče. Ovako bih ja to rekao: pokreti koji žele ukinuti sustav tlačenja i ugnjetavanja trebaju paziti da se ne pretvore u iste sustave. Najdraži mi je posljednji dio knjige kada životinje s farme gledaju kako svinje postižu dogovore s ljudima te nisu mogle razaznati tko su ljudi, a tko svinje. Sve to podsjeća me na onu Nietzscheovu tvrdnju, no vjerojatno ju i sam znaš: „Pazi da, kad se boriš protiv čudovišta, da i ti ne postaneš čudovište." Slična je izreka: „Ako dovoljno dugo gledaš u ponor, i ponor će početi gledati u tebe."

Naišao sam, vjerojatno kao i ti za vrijeme svoga života, na brojne neistomišljenike i sve ostale koji su pogrešno shvatili knjigu. Zamisli, oni su svi to shvatili kao nemogućnost ostvarivanja novoga svijeta u kojem nema gladi, kriza, rata i zagađenja. Možda si trebao biti malo jasniji, ali šalim se. Znam da je lako sada to reći i biti general poslije bitke. No čak i da neki pisac bude jasniji, svejedno će ga netko pogrešno shvatiti ili se neće jednostavno slagati s njime. Neki ljudi jednostavno su zli, toliko sebični i bezobzirni tako da bi oni svejedno nedovoljno razumjeli tvoju knjigu bez obzira na to što si ti htio njome reći.

Naravno, možda meni najdraža knjiga svih vremena jest tvoja *1984*. To je bila prva knjiga koju sam ikada pročitao zbog sebe i svojih interesa, a ne zbog lektire. To je bilo ljeto 2011. ili 2012. godine. Jedva sam čekao prelistavati stranice romana. Posudio mi ga je moj najbolji prijatelj, moj drugi ja, moj partner po mišljenju i stavovima. Njemu sam i dan danas zahvalan što me je između ostaloga potaknuo i na čitanje književnosti. Moram reći kako je *1984.* ona knjiga koja ti postane kao dobar prijatelj i kada ju napokon pročitaš do kraja, jednostavno više ne znaš što bi činio sa svojim životom. Stvori se naglo odjednom jedna praznina u dubini tvojega bića koja zjapi otvorena danima nakon što se završi „provod". Tako bih opisao koliko mi je značila ta knjiga. Bilo mi je nevjerojatno uzbudljivo pratiti razvoj Winstonove pobune protiv Partije i Velikog brata sve dok nije došlo do obra-

ta na kraju. Mnogo sam naučio o tom kako društvo zapravo funkcionira i, što je još gore, kako bi ono uskoro moglo funkcionirati. Posebno me je dotaknuo kraj knjige jer sam osjećao donekle gorak okus u ustima zato što je taj zastrašujući i skoro svemogući totalitarni stroj uspio slomiti sav otpor ljudskoga duha koji vječno žudi za slobodom. Strah od beznađa – tako bih nazvao taj osjećaj jer sam bio svjestan da bi se takve stvari možda i mogle dogoditi kad bi se stvarno netko dovoljno potrudio. Međutim, ubrzo sam se počeo tješiti kako je to ipak tek fikcija i da takvo društvo ne može postojati. S vremenom sam se ipak predomislio, no ne gubim nadu ni danas, baš kao što ni ti nisi izgubio nadu u Španjolskoj i poslije Drugog svjetskog rata.

Mogu samo misliti kako ti je bilo ustrajati u svojim nazorima unatoč svim silama i prilikama koje ti život tako postavi gotovo kao nekakvu zavjeru da ti slomi duh. Svaka ti čast što si ostao svoj na svome. Kunem se da ću i ja tako ići kroz život, makar požalio što sam se rodio, ali neću odustati. No otišao sam u digresiju. Što se tiče *1984.*, toliko sam mnogo čitao tu knjigu da mi je trebalo svega nekoliko dana kako bih ju dovršio, a kako sam spor čitač, inače mi treba i do tjedan dana da završim knjigu od sto stranica. Naravno, danas više nisam spor čitač, a sve zahvaljujući tvojim knjigama koje su u meni probudile strast za čitanjem. Danas, istina, čitam mnogo više dokumentarnih i diskurzivnih oblika književnosti nego fikcionalnih, ali distopijski žanr i dalje mi je jedan od najdražih. Zbog tebe sam i pročitao *Vrli novi svijet* i primijetio da postoje neke sličnosti između te knjige Aldousa Huxleyja i tvoje *1984.* Naravno da se ne slažem da je tvoja knjiga plagijat jer to govore samo ljudi koji te ne razumiju, što je prava šteta. Da se mene pita, ja bih i *1984.* uvrstio kao obvezni naslov za lektiru u svim srednjim školama. Možda jednoga dana to i sam nekako uspijem ako me netko drugi dotad ne pretekne.

Što se tiče mojih političkih stavova na koje si ipak toliko utjecao, dosta su se promijenili otada. No vjerujem da je poruka koju si htio reći, kako treba učiti iz grešaka prošlosti i krenuti u novom smjeru, glavna misao koja me i dan danas drži. Previše ljudi želi ponovno pokrenuti neke stare ideje, stare pokrete, stare mitove u današnjem visokotehnološkom svijetu postmodernizma i kasnoga kapitalizma. Ne shvaćaju kako prošlostoljetni pokušaji borbe protiv iracionalnoga društva, ekološke katastrofe i brojnih tegoba ljudskosti i ljudskoga stanja uopće nisu i nikada nisu mogli uroditi plodom tako što će imitirati ono protiv čega su bili. A da ne pričam o svim ljudima koji žele naše društvo danas i dovesti do takvih razina kao što je prikazano u *1984.* Držim da je takvih ljudi bilo i u tvoje vrijeme jer ne bi inače napisao tu knjigu, zar ne? Kao što rekoh, ti to sve znaš, siguran sam u to te neću duljiti o tome.

Nakraju hvala ti na svemu. Nikada neću zaboraviti tvoja mudra slova koja će me zasigurno pratiti do kraja moga zemaljskoga života.

Lijep pozdrav

Matej Pranjić

MARTINA PRCE: PISMO JOSIPU KOZARCU

Dragi Josipe,

želim ti se obratiti s nekoliko riječi kojima bih htjela opisati svoju naklonosti prema tebi kao književniku i čovjeku. Ne znam zašto, ali imam osjećaj kao da te poznajem. Osjećam neku bliskost i privrženost čitajući tvoja djela jer opisuju i moj rodni kraj, lijepu našu Slavoniju. S obzirom na to da si većinu svojega života boravio u Vinkovcima, da si još uvijek ondje, bili bismo susjedi – Vukovar nije daleko. Volim čitati ono što si pisao i po nekoliko puta rado se vraćam tvojim djelima jer su tako bezvremenska, aktualna i istinita kao primjerice *Mrtvi kapitali* ili *Tena*. I dan danas generacije čitaju ta ista djela, nisu im dosadna, strana ni izmišljena, već domaća. Smatram te izuzetnom pojavom hrvatskog realizma jer koji je još književnik pisao klasike i u isto vrijeme bio državni nadšumar? Ah, koliko li samo ljepote možemo naći u tvojim opisima slavonskih šuma, polja i ravnica! U pripovijetki *Slavonska šuma* dominiraju lirski opisi i intiman ispovjedni ton. Mogu slobodno reći kako sam u tim opisima prepoznala i tvoju didaktičnu crtu jer pripovijetka uči o ljubavi, ali i odgovornosti prema baštini i zavičaju. Cijelo se vrijeme trudiš oduševiti svakog čitatelja ljepotom slavonske šume i njezinom mističnošću. Odgovornost prema naslijeđu najviše se osjeća na kraju pripovijetke kada opisuješ posječenu šumu u Slavoniji. Dokazao si se kao jedan od prvih ekologa koji želi upozoriti na nerazumno postupanje prema prirodi i posljedicama takva ponašanja. Na jednostavnom i svima lako razumljivom jeziku pričao si sve što znaš o slavonskoj šumi i o svojim osjećajima. Upravo time privukao si čitatelje svih slojeva, a ne samo one najobrazovanije. Osim toga tvoj način pripovijedanja topao je, a umetanjem pokoje anegdote u *Slavonsku šumu* čitatelj ti samo još više vjeruje.

Impresivna je ta tvoja ljubav prema šumi i prirodi kao i podatak kako si na području Lipovljana posjekao i ponovno posadio 900 hektara šuma hrasta lužnjaka. Kada se spojila tvoja naklonost prema rodnoj Slavoniji i njezinim šumama i talent u pisanju, rodila su se kanonska djela hrvatske književnosti. Istina, svi se kritičari slažu s činjenicom kako si ti prozaik puno više nego liričar. Iako si se u književnosti javio 1875. godine pjesmom *Zmija*, proza ti je uvijek bila bliža. Ovdje na studiju kroatistike imali smo priliku na izbornom kolegiju čitati i tvoja dramska ostvarenja kao što je izvorna šaljiva igra u jednom činu *Turci u Karlovcu* i komedija *Tuna Bunjavilo*.

Često o tebi govore da si bio prosvjetitelj i da si učio svoje čitatelje kako je sretan onaj koji uspije biti gospodar svoje žene i sluga svoje zemlje. U tom tonu i zaveden tim mislima prikazivao si nam u svojim djelima gotovo crno-bijelu sliku sela i grada. Pri tome je gradski život izvor svih nedaća, moralnih posrnuća, a seoski je život idealiziran. U svom realističkom romanu *Mrtvi kapitali* jasna je tvoja tendencija poučiti čovjeka, osvijestiti

ga o zemlji koja ga othranjuje. Isticao si potrebu modernizacije poljoprivrede i uvođenje suvremenih metoda obrade zemlje kako bi se i mlađi obrazovani naraštaji počeli zanimati za zemlju kao kapital. Svidjelo mi se kako si vjerno uspio raslojiti odnos sela i grada i ukazao na veliki problem kako većina radno sposobnog stanovništva odlazi u grad zato što će ondje navodno pronaći sreću i ispuniti dosadne živote. Zapuštene oranice, propale zadruge i nestale stare tradicije veliki su problemi koji su možda svevremenski, odnosno i danas su aktualni. Ljudi danas u gradu vide blagostanje i napredak, nitko ne želi živjeti kao „seljak". Naravno, u gradu su mogućnosti veće i danas živimo u postmodernom dobu šarolike ponude svega, ali postoji točka zasićenja gradskom bukom i vrevom kada odlazak na selo i u prirodu postaje nužda ali luksuz.

Ostao si vrlo dobro zapamćen i kao jedan od prvih pisaca u realizmu koji je uspio udahnuti živost ženskim likovima i dati im individualnost. Mnogima danas ostaje u pamćenju Tena iz istoimene pripovijetke gdje si svoju Slavoniju doživio s pomoću lika te neoprezne djevojke koja nerazumno rasipa svoju ljepotu ne mareći za sutra. Osim tematike zemlje i modernizacije posebno sam rado čitala psihološke studije ljubomore *Miru Kodolićevu* i *Opravu*. Moram biti iskrena pa reći kako nikada ne bih od čovjeka nadšumara i poznavatelja zemlje očekivala tako duboke obiteljsko-ljubavne tekstove. *Oprava* kao psihološka novela uvodi nas u ljubavnu priču o bračnom paru Vučetić. I u taj si svoj tekst uveo prirodu i selo kao motive, no uvođenje pomalo tabu tema u fabulu bio je pun pogodak! Izvanbračno dijete i prevara u seoskoj okolini već sami po sebi bude interes i obećavaju da će se čitatelj lako uvući u priču. O tvojemu izvanrednom djelu i životnom radu u prilog govori i činjenica kako je utemeljena tradicijska kulturna manifestacija u Vinkovcima pod nazivom *Dani Josipa i Ivana Kozarca* kao i nagrada za književnost *Josip i Ivan Kozarac*. U četrdeset i osam godina svojega života postigao si toliko mnogo, ali bolest je bila jača i od takva talenta…

Ipak, želim ovo pismo završiti u vedrijem tonu i još jednom istaknuti tvoju strast prema tome da književnošću poučiš čitatelja i približiš ga prirodi. Srce je ono koje te je nosilo u životu i u pisanju i u zanosu prema voljenom zavičaju i njegovim prirodnim ljepotama, a ono je uvijek iskreno i umirujuće.

Srdačno

Martina Prce

P. S. Kao buduća nastavnica hrvatskoga jezika zalagat ću se da tvoja djela i dalje ostanu rado čitana i prepoznata kod mojih učenika.

MARTINA PRCE: PISMO LUCIJI STIPANČIĆ IZ ROMANA *POSLJEDNJI STIPANČIĆI* VJENCESLAVA NOVAKA

Draga Lucija,

nadam se da ti je malo bolje od prošloga puta kad smo se čule. Prethodno pismo koje sam slala putovalo je gotovo dva tjedna od Vukovara do Senja, a ni ovih dana pošta nije puno brža. Jako sam zabrinuta za tebe od kada si mi pisala kako sumnjaš da ti Alfred piše ona pisma. Znam da ti nije lako uz bolesnu majku i nemarna oca, ali pokušaj ga zaboraviti. Alfred je Jurjev prijatelj i ne može od njega biti nešto dobro, sigurna sam u to. On je pravi poklon od vraga, vjeruj mi. Previše si ga idealizirala u svojoj glavi, a on je čovjek koji živi od trenutka do trenutka i u svemu traži svoju korist. Još uvijek ne mogu vjerovati da si mu prešla preko onoga kada ti je poslao lijekove za pobačaj. Bezdušnik! Pobačaj nije mala stvar i stvarno nisi trebala na to samo tako pristati. Valjda se i tebe treba pitati što ti želiš. No dobro, ne mogu ti puno zamjeriti. Znam u kakvoj si obitelji odrasla i da si navikla pokoravati se drugima. I sredina u kojoj živiš sigurno bi te osuđivala da si ostala samohrana majka jer bi Alfred ostavio i tebe i dijete… Teško je tu biti pametan dok ne osjetiš tako nešto na vlastitoj koži. I daj, izađi već jednom malo na zrak, prošetaj… Dobro bi ti došlo da izađeš iz kuće. Pusti Valpurgu što ona kaže. Čovjek treba s vremena na vrijeme razbistriti glavu na svježem zraku.

Nego, kako sada stoje stvari s Antom? Još se katkad tako dobro sjetim tvojih riječi kada si mi pisala u očaju pred ocem: „A što želi od mene? Ja živim zaboravljena i neugledna kao služavka, a ne onako kako bi se patricijskoj kćeri pristajalo. To je po očevoj volji, pa što želiš da budem bolja?“ (Novak, 1994: 60). Te su mi se riječi urezale u pamćenje i poput mača mi kidaju srce jer znam koliko se trudiš biti dobra kći. Njemu to jednostavno nikada neće biti dovoljno i uvijek će žena biti nevrjednija u njegovim očima… Prokleti patrijarhat! Znam kako nikada ne tražiš mnogo, tek malo slobode i pažnje, ali Ante kao da potpuno zanemaruje tvoju prisutnost. Potpuno te podržavam ako mu se želiš suprotstaviti i objasniti mu kako nije u redu da te tretira kao da si mu sluškinja, a ne kći. Ne znam kako možeš više i sekunde biti s njim pod istim krovom! Razumijem, voliš ga jer ti je otac, ali kakav je to otac koji ne mari za tvoje školovanje, za tvoje zdravlje i tvoju sreću?! Nemoj se uvrijediti, no može ga biti sramota što sve svoje nade polaže u Jurja koji je ohol i prema tebi i prema Valpurgi, a na kraju će vas još i izdati tamo negdje u bijelom svijetu. Nikada ti nije dopustio da se normalno družiš sa svojim vršnjakinjama. Osjećam da bi ga to moglo skupo koštati i da bi mogao stradati zbog čvrste vjere u sebe i svoje mogućnosti. Jer ipak, cijeli njegov život oslanja se na bezrezervno vjerovanje u sebe i izbjegavanje svega što bi moglo

ugroziti zabludu u koju je vjerovao. Previše vjeruje u mogućnosti svojega sina i tvrdoglavo od toga ne odustaje, a i na njega uporno prenosi isti način razmišljanja.

Ti si, Lucija, nevina žrtva svojega oca, a u životu zaslužuješ ljudsku sreću i pravo na vlastito mišljenje. Sjeti se samo svojega prvog plesa i kako si tada bila sretna kada si dobila očevo dopuštenje. Sve si tamo zasjenila i oduševila svojom ljepotom i patricijskom otmjenošću. Sigurno takva lijepa sjećanja bude u tebi osjećaj samouvjerenosti i ženstvenosti. Odlazak na taj ples ohrabrio te u određenoj mjeri i bila si spremnija suprotstaviti se ocu.

Kad smo već kod tih sukoba, ne mogu zaboraviti kakvu je scenu napravio kada sam ti poslala svoj najdraži ljubavni roman da ga pročitaš i opustiš se, a ti si jadna pred njim morala lagati da čitaš povijesni roman. Kako se samo usudio nazvati te nemoralnom ženom?! Ta ga je izjava zauvijek odaljila od tebe, sve do njegove smrti. No, draga moja Lucija, ti si kao i uvijek pokazala veliko srce i nesebičnu ljubav prema njemu kada si se zajedno s majkom brinula o ocu na smrtnoj postelji unatoč svemu lošem što ti je učinio za života. Prema svemu što sam ovdje iznijela o tvojemu burnom životu mogu reći kako ćeš zasigurno postati simbol žrtve, simbol djevojke prema kojoj se društvo ponaša nepravedno, ali i simbol pobune i otpora protiv takva društva. Prema ovim tvojim riječima znam da svoj život doživljavaš poput zatvora, a Alfreda kao osobu koja će te izbaviti odatle: „Kad će to biti da me dođeš osloboditi iz ovih uza? Ja sjedim u onom starom naslonjaču med njegovim mrkim drugovima i često mi bude kao da se ova tijesna četiri zida sve stežu i da se niski strop nada mnom sve sušta k mome tjemenu, i biva mi da vičem: Ugušit ću se… pomozite, ugušit ću se! Pa onda plačem i sakrivam oči da ne vidim ovaj grob živih!“ (isto: 7).

Divim ti se, Lucija, kako to sve podnosiš, stoički, pokorno, a život je tako nemilosrdan prema tebi. Vjenceslav je zaista napravio od tvoga života pravu sapunicu! Za kraj ti samo želim reći kako je život uvijek nepredvidiv i pokušaj naći nadu u bolje sutra. Iz tvojega primjera mnogi mogu puno naučiti i bogatstvo je znati nekoga kao što si ti jer tvoja dobrota ruši svako zlo. Sudbina nam daje roditelje, ali prijatelje biramo sami pa tako znaj da mi se uvijek možeš obratiti za savjet. Ne znam iskreno kako će se cijela situacija dalje razvijati, ali svakako mi piši i javljaj sve novosti.

S ljubavlju

Martina Prce

IVONA RADIĆ: PISMO NIŽI PLAVŠA IZ ROMANA *ASMODEJEV ŠAL* IVANA ARALICE

Draga Nižo,

na samom početku ovoga pisma želim biti iskrena s tobom i reći ti da prije kolegija Rodni identiteti u hrvatskoj književnosti nisam čula za tebe. Ali budući da smo kao obveznu lektiru imali baš *Asmodejev šal*, nakon što sam djelo pročitala, ostala sam šokirana, zapanjena, podijeljenih osjećaja. U svakom slučaju ovo fantastično djelo ostavilo je u meni duboki trag i svakom bih ga preporučila.

Već na početku djela čak si i mene uspjela zavarati svojom pričom o djevičanstvu. Znam da se kult djevičanstva cijenio, osobito prije, ali nisam mislila da si bila sposobna toliko ga ironizirati. Meni je, iskreno, ogavna i sama pomisao da bi se tako mlada djevojka poput tebe mogla udati za gospodina u godinama kao što je bio Plavša. Vjerujem da su djevojke nekada bile poput robe kojom se trgovalo i da nisu imale pravo izbora – zato su pristajale udati se za onoga koga im obitelj odredi. Što da bi pomogle svojoj obitelji, što da bi i sebi omogućile lagodniji život. Možda bi ti bilo smiješno kada bih ti rekla da se to događa i u 2020. godini. Na svu sreću, nema toga kod nas u Hrvatskoj, ali u zemljama Trećeg svijeta itekako ima. Maloljetne djevojčice prisiljava se na brak s muškarcima koji bi im po godinama mogli biti očevi, a u nekim situacijama čak i djedovi. Ondje su vrlo rijetki brakovi iz ljubavi.

Ispričat ću ti i još jednu anegdotu iz života moga tate. Naime, imam tri sestre, dakle moj tata ima četiri kćeri. Danas je u mirovini, ali kao nekadašnji zaposlenik Oružanih snaga Republike Hrvatske bio je u mirovnoj misiji u Afganistanu. U razgovoru s lokalnim stanovništvom saznao je da je, kako su rekli, bogat čovjek zato što se ondje kćeri prodaju za pet tisuća dolara budućim supruzima. Nažalost, ondje je i dalje žena ostala tek roba koja se prodaje. Sigurna sam da je, kao i tim djevojkama, udaja bila noćna mora. Ne mogu zamisliti brak bez ljubavi i kako je prolaziti kroz to sve cijeli život. Imaš nekoga na papiru, ali opet si sam u životu.

Od početka i Plavša se prema tebi postavio kao prema njegovu posjedu. Sjećam se kad ti je već na početku vašega braka naredio da se skineš, a on će otići u drugu sobu nešto neodgodivo obaviti. To je još jedan razlog zbog kojeg sam jako sretna što si ga uspjela izigrati. Nikada mi neće biti jasno zašto su od davnina muškarci nadređeni ženama, a žene su šutjele, nisu se opirale, kao da je to nešto sasvim normalno. Koliko god mi danas napustili taj patrijarhat, on je i više nego očit u svakodnevnom životu. Dobro, možda nije sve rigorozno kao prije, ali itekako se vidi podređenost žena. Recimo, nikada mi neće biti jasno zašto je normalno i zašto se podrazumijeva da muškarac, kada se oženi, ostaje u

roditeljskoj kući, a ako se pak dogodi da im roditelji njegove supruge mogu pomoći, to je ponižavajuće. Jer, otkud će on kod njezinih, pa zna se tko se tu udao? I danas ima ljudi, osobito starije populacije, koja smatra da žena treba prihvatiti ono što joj ide uz muža. Ja tako ne mislim. Brak je zajednica u kojoj se supružnici uzajamno poštuju i međusobno uvažavaju želje, a ne zajednica u kojoj je žena podložna mužu, jer je, eto, to oduvijek tako bilo. Na svu sreću, i ovaj se navedeni oblik suživota sve više napušta te mladi bračni parovi odlaze živjeti sami. Tako se obitelji lakše mogu razvijati i funkcionirati – bitan je pojedinac, u ovom primjeru žena koja ne mora donositi određene odluke kako bi ugodila muževoj obitelji.

Još nešto mi nije jasno: zašto bi žena morala uzeti muškarčevo prezime? To je isto u našoj sredini postavljeno kao nešto posve normalno, ali nitko se ne zapita kolike to komplikacije stvara ženama; ne samo od promjene dokumenata, jer to je u konačnici mizerna stvar, ali vrlo se teško naviknuti na novo prezime. Znam iz vlastita iskustva. Nakon četiri godine braka i dalje mi je neobično novo prezime i katkad se osjećam kao da se lažno predstavljam. Ti si bila u situaciji koju ja ne mogu ni zamisliti jer si se kao žena u patrijarhalnoj sredini morala poistovjetiti sa svojim mužem zato što si nakon udaje praktički postala njegovo vlasništvo.

Također znam da je jedan od razloga zbog kojega si izbjegavala konzumiranje braka taj što nisi željela imati djecu. Ja te u potpunosti razumijem. Nisi osjećala nikakvu ljubav prema tom čovjeku i naravno da nisi mogla zamisliti svoju djecu s njim. Danas se često nameće stav kako žena nije u potpunosti ispunila svoje postojanje, odnosno ulogu ako nije postala majka. Shvaćam da netko ne želi djecu. I to je u redu. Isto tako shvaćam da je to bolna tema ženama koje zbog svojih zdravstvenih razloga ne mogu postati majke. I nikada neće moći. Njima se tako nabija osjećaj manje vrijednosti. Već im je dovoljno teško saznanje da nikada neće imati biološko dijete, ne trebaju im i društvene osude. Mudro si ti osmislila svoj plan – kroz igru djevičanstva nisi se morala brinuti o neželjenoj trudnoći.

Sviđa mi se što si bila inteligentna i spretna. Vodila si Plavši trgovinu mnogo bolje nego što ju je on u stanju bio voditi. Iako se podrazumijevalo da bi žena trebala biti u kući i ne petljati se u poslove, ti si stvar uzela u svoje ruke i pokazala se znatno mudrijom od određenih muškaraca. U djelu se navodi kako si bila okretna i sposobna kao muško. Zar žena ne može biti sposobna po sebi? Nije li se moglo naglasiti samo da si bila okretna i sposobna?

Nemoj misliti da ovim pismom podržavam nemoralne radnje koje si radila. To ne! Iako se nisi mogla pomiriti s tim da je muškarcima dopuštena veća sloboda i uživanje u seksualnosti, dok je ženama o tome bilo zabranjeno i govoriti, mislim da nisi imala pravo doslovno uništiti tuđe živote kao što si uništila Plavšin i Martina Grabovca. Prijetvornost kojom si se služila da bi došla do svojih ciljeva smatram vrlo ružnom osobinom bilo to kod pripadnika muškog ili pripadnica ženskog spola. Međutim imam razumijevanja za

okružje u kojem si odrastala i živjela te znam da je možda tvoja prijetvornost jedini način da bi koliko-toliko bila sretna i radila ono što voliš i želiš.

Veliki pozdrav!

Ivona Radić

IVONA RADIĆ: PISMO WERTHERU IZ ROMANA *PATNJE MLADOG WERTHERA* JOHANNA WOLFGANGA VON GOETHEA

Dragi Wertheru,

nisam znala trebam li ti pisati ili ne trebam jer tebe svejedno više nema, ali ipak sam se odlučila na ovaj neobičan korak. Čitajući iznova tvoja pisma, uvijek me obuzme neka tuga i pitam se zašto je moralo biti tako. Nemoguće je ostati ravnodušan. Čini mi se da nisam jedina koja ovako osjeća te mislim da bi mnogi dijelili moje mišljenje. Naime, vrlo je velika tragedija izgubiti tako mladi život, život koji je obećavao i u kojem se moglo mnogo toga učiniti. Tvoje prvo pismo Wilhelmu, puno radosti i vedrine, u kojem naglašavaš kako si radostan što si otišao, ne daje ni naslutiti tvoju tužnu sudbinu koja će se kasnije dogoditi. Znam da si u početku bio sretan što si sebi našao idealno mjesto za život – to se također da naslutiti iz pisama koje si pisao najboljem prijatelju. Žao mi je što nema nijednoga njegova pisma upućenog tebi, što ga ne mogu pročitati i vidjeti ton kojim ih je tebi upućivao. Zanima me što se dogodilo da se postupno u tvojim pismima počela očitovati tuga, jad, nemoć? Jer, kažem ti, vidi se to jako dobro. Koliko god mi pokušali skriti neke stvari, nekada nam i ne ide baš najbolje. Što sam više čitala tvoja pisma, osjećala sam tjeskobu i tvoj vapaj za pomoć. Barem mislim da si htio da te netko shvati i pomogne ti, da ti pokaže da nije sve tako crno i turobno kako ti se čini, nekoga da te izvede na pravi put. Znam da si bio sam na putu i da ti nije bilo lako koračati njime. Nitko nije stvoren da bi bio sam zato što čovjek nije otok sam za sebe i potreban nam je netko tko bi nas razumio i ispunio.

Kažeš da su najsretniji ljudi koji su kao djeca, bezbrižni, sve im je jednostavno i svejedno. Misliš da djeca ništa ne vide, ništa ne osjećaju, da nisu svjesna svoje okoline? Mislim da nije tako i da se varaš. Djeca itekako mogu osjećati bol i nepravdu na svojoj koži. Isto je i s odraslim čovjekom. Ne postoji bezbrižan čovjek, tek postoji onaj koji se trudi učiniti život vedrijim sebi, ali i svojoj okolini. Jer život nije uvijek lagan. I nije bajka. Iako si ti možda htio da jest. Često si pokazivao prevelika očekivanja i osjećaje da bi trebao biti svagdje voljen, prihvaćen, tražen. Znam da si se nerijetko razočarao kada se ljudi nisu odnosili prema tebi u skladu s tvojim očekivanjima. Boli nas kada ne dobijemo ono što smo spremni dati, ali to je tako. Nikada ne treba previše očekivati od ljudi pa se nećemo ni razočarati jer ne razmišljaju svi poput nas. Što je i dobro – ne bi bilo normalno kada bismo svi imali ista razmišljanja, iste čežnje, pa prema tome i iste obrasce ponašanja.

Pitam se što bi rekao da živiš u 2020. godini. Ne mogu ti opisati što se sve dogodilo u prošlih nekoliko mjeseci jer bi to predugo trajalo, a možda bi izazvalo još veću tjeskobu u tebi, a to mi nikako nije cilj. Voljela bih ti tek objasniti da uvijek postoje gore stvari od onih koje se nama događaju. Mislio si da je svijet i općenito život u tvoje vrijeme tamnica. I sam

si rekao da je sladak osjećaj da ga uvijek možeš napustiti. Nisam sigurna što je to trebalo značiti. Pretpostavljam ono što si naposljetku i učinio – presudio sebi kako bi napustio tamnicu. To je najgori izlaz nakon kojeg više nema povratka. I mi danas živimo u nekoj vrsti tamnice. Slobodni smo, ali postoje razna ograničenja koja nam oduzimaju slobodu. Ne želim se ovdje previše žaliti, no stvarno nije lako. Svi se trudimo jer nema smisla potonuti već pri prvim kušnjama. Bojim se da ti ne bi podnio poteškoće koje mi sada prolazimo jer bi to u tebi budilo još veći osjećaj tamnice iz koje bi htio što prije izaći. Oduvijek si bio sanjar. Kao što sam ti već i rekla, lijepo je sanjariti, ali život nije bajka i treba biti ozbiljan, suočiti se sa stvarnošću i uhvatiti se u koštac s njom. Ne želim ti sada pametovati, ali od samoga si početka znao da je Lotta zaručena za Alberta. Vjerujem da ti je možda katkad davala dvosmislene znakove i, ako si mislio da je tako, trebao si djelovati i reći što osjećaš. Nemamo ništa od zatomljivanja svojih osjećaja te treba djelovati na vrijeme. Sada je besmisleno o tome i govoriti, zar ne?

Glupo je da ti kažem da, ako Lotta nije bila za tebe nego za Alberta, sigurno je postojao netko baš stvoren za tebe, s kime bi mogao razgovarati do dugo u noć, čitati svog najdražeg Homera, netko tko bi tebi bio najdraži i netko kome bi ti bio najdraži. Jesi li se ikada zapitao kako će se osjećati tvoj najbolji prijatelj Wilhelm? Što će biti s njim kada napraviš to što si mislio napraviti? Sigurno će i on osjećati grižnju savjesti jer nije na vrijeme uočio stanje tvojega duha. Nema više tvojih pisama, tvojih opisa, tvoje ushićenosti, veselja, nema ničega. Ostaje praznina. Kao što i za svakom osobom ostaje praznina kada ode s ovoga svijeta. Netko uvijek nekom nedostaje. Koliko god mi mislili suprotno, uvijek nas netko voli i uvijek nekom nedostajemo. Također, ostaju tvoja pisma koja su neizbrisiv trag toga da si ti nekada disao, postojao i kročio ovom zemljom.

Iako i njih već dugo nema, završili su svoj zemaljski život, znam da si nedostajao Lotti i Albertu. Premda je vaše prijateljstvo u posljednjim danima tvojega života bilo poljuljano zbog tvoje ljubavi prema njoj i iako su se dogodile razne nesuglasice između tebe i nje, znam da si joj nedostajao. Nije htjela ovaj najcrnji scenarij, nije ga ni zamišljala u svojoj glavi. Albertu si također nedostajao, ipak ste bili prijatelji iako su pred kraj vaši odnosi bili nategnuti. Mislim da je teško gledati kako tvoj prijatelj voli ženu koju voliš jer ih voliš oboje, a ne možeš to dopustiti. I to što su ti napokon odlučili dati njegov lovački pištolj nikako nije značilo da odobravaju tvoje nakane. To im nije bilo ni na kraj pameti jer ga ti inače ne bi ni dali.

Svima je žao što je ovako završilo. Nije trebalo. Da si se samo nekom obratio, nekom kome se možeš otvoriti, tko te može poslušati, sve bi bilo lakše i jednostavnije. Život nije lagan. Život je neprestana borba u kojoj se moramo moći uzdići. Da si barem ti mogao, da nisi sve vidio tako crno, oluja bi prošla, sunce bi došlo. Nadam se da se buduće generacije neće ugledati na tvoj primjer, jer život je lijep, treba ga samo znati živjeti.

Srdačno te pozdravlja

Ivona Radić

DORA RAKIPOVIĆ: PISMO MELKIORU TRESIĆU IZ ROMANA *KIKLOP* RANKA MARINKOVIĆA

Dragi Melkiore,

kako započeti ovo pismo, ne znam ni sama. Previše je toga što bih ti voljela reći. Ostavio si zaista veliki dojam na mene. Dok te većina možda i ne razumije i ne shvaća tvoje postupke, ja negdje duboko u sebi shvaćam kako je biti čovjek koji na leđima nosi teret rata. Previše je svega lošega i pomalo apsurdnog. I sva ta ironija koja tako neposredno diktira tvoj život… Okružen si reklamama, novinama, sve se ubrzava i pomalo proždire do tada lagodan i opušten život. I možemo mi raspravljati o urbanizaciji, njezinim pozitivnim i negativnim stranama, ali jednog smo svjesni – sve to nije donijelo ništa dobro. Svjedočio si i sam Maestrovu samoubojstvu. Taj jadni čovjek bio je pregažen nesretnom ljubavi fatalne Vivijane, ali i na kraju skončava, ironično, od električne struje.

Kad sam već spomenula Vivijanu, nisi ni ti bio potpuno imun na njezine ljubavne podražaje. Zarila je u tebe svoje pandže i pomalo otkidala svaki dio tvoga erosa. Sve je to nevolju činilo još nesnošljivijom. Tjeskoba! Tjeskoba je bila tvoja partnerica, vodila te ruku pod ruku i, moram priznati, sve se to osjetilo. Dehumanizirani čovjek… Tako bismo te mogli nazvati. Ne želim vrijeđati, ali ta neka animalnost isplivala je na vidjelo. Posebno si me iznenadio izgladnjujući se. I dok neki misle da je to bilo samo fizičko/tjelesno izgladnjivanje, ja nekako smatram da je to praznina unutar tebe. Ipak, nikome nije u interesu biti mobiliziran. Povijest te tako polagano gazila baš kao Kiklop. Rat, naizgled nevina imenica, postala je mitologija. Što ja to želim reći? Jednostavno je. Rat je tvoja mitologija kao što Kiklop gazi i proždire brodolomce, tako je tebe proždrlo jedno vrijeme, a protiv vremena se ne može i baš zato je sve djelovalo još tamnije.

A tek Ferdinandova „velika" ideja o preventivnoj dehumanizaciji… Eh, to je za poseban krug Danteova pakla. Ferdinand kao suvremeni Raskoljnikov, a ti opet tako pasivan, užasno dosadno pasivan (moram ti ipak prigovoriti). Ali znaš što, tvoja me ljudskost ipak kupila. Stavljam se u tvoju poziciju i ipak uviđam da nije lako biti tako malen podno nečega velikoga i tako usporen pored nečega ubrzanoga. Melikore, ti si intelektualac, no tvoja senzibilnost ne dopušta ti orijentirati se u ovom ludom prijeratnom vremenu. Prejaka je povijest koja te snašla. Možda smatraš da te previše kritiziram dok ovo čitaš, no ja ti pokušavam ukazati na mjesta gdje si mogao biti nešto aktivniji i možda mijenjati svoju sudbinu. I sam si sklon samopromatranju tako da ti ovo neće teško pasti. Tvoji razgovori s vlastitim tijelom potkrepljuju moju tvrdnju.

Trebaš manje dopustiti da ljudi s tobom manipuliraju, pogotovo žene. Društveni kaos isplivao je u svim sferama tvojega života, bila to šetnja grdom, bilo piće u gostionici, kup-

nja novina ili ljubavni uzdisaji. Mene si naučio kako u ljudima postoji nešto zaista primitivno, ono najcrnje i najgore – takozvani Zoopolis. I taj bestijarij ljudskih sudbina kovitla se ovim svijetom kao kakav cirkus. Svjedočimo nečemu i gotovo da bismo kupili kartu i navijali ljudskoj gluposti. Vrijeđa me sve to! Baš zato odlučila sam se tebi obratiti jer si ti onaj koji se odlučio spustiti na četiri noge i puzati k toj nepravdi. Ti si ukazao na ljudsku animalnost, na ono loše što nosimo, ali ne kako bismo mi i dalje loše djelovali, već da bismo bili humaniji i privrženiji jedni drugima.

Rat nije nikome donio dobro, ali je uvijek isplivalo i ono najbolje od čovjeka i ono najgore. Na nama je birati hoćemo li biti pasivni i potom poput tebe promatrati sebe i svijet ili biti radikalni i efikasni te hodati ukorak s našom suvremenosti. Dragi Melkiore, hvala ti što si apsurd pretvorio u senzibilnu povijest jednog vremena, jednog mjesta i jedne *čovjetine* (o kojoj si i sam promišljao). Nadam se da ćemo se uskoro sresti u nekom boljem vremenu ispunjeni pravim vrijednostima ili barem nastojanjem da budemo bolji i da čvrsto stojimo na DVIJE noge. Dragi prijatelju (smatram da te sada tako zaista i mogu zvati), veliki pozdrav!

Tvoja Dora Rakipović

DORA RAKIPOVIĆ: PISMO MARIJI JURIĆ ZAGORKI

Draga Marija,

pisati ženi – jednoj od najznačajnijih autorica hrvatske književnosti, neopisiv je osjećaj. Sretna sam što ti se mogu obratiti i reći ti jednostavno hvala. Zahvaljujem ti na tome što je tvoja književnost svjedok povijesti, vremena, osoba… Moram priznati da me zadivilo to što su tvoji junaci postale žene. I dok većina tadašnjih autora nije ni pomišljala o ženi kao važnoj osobnosti, ti si svoje likove obojila jednom novom junačkom i izrazito hrabrom osobnosti. Toliko je toga povijesnoga, a u drugu ruku suvremenoga, kriminalističkog. Zadovoljstvo je koračati uz bok tvojih junaka kao na primjer u romanu *Vitez slavonske ravni*. Dala si važnost mjestima o kojima se nije znalo pisati. Takva mjesta postala su važna zahvaljujući tebi. Tako je u tvojim očima rastao jedan močvarni Osijek te postao grad s najljepšom Tvrđom i šetnicom uz rijeku Dravu.

Marija, tvoji su romani neobičan spoj ljubavi, sudaranja društvenih klasa, žena junakinja, ali prije svega neodoljivih opisa prošlosti i prostora. Moram ti priznati da sam još kao dijete gledala na police svoje bake gdje je čuvala tvoj serijal *Gordana*. Nije me nikako privlačio nepregledan niz debelo ukoričenih knjiga. Ljubav prema tvojem stvaralaštvu dogodila se sasvim slučajno. Nakon nekoliko stranica tvojega štiva shvatila sam kako držim u rukama blago jedne žene. Pitkost tvojih romana, detaljni opisi i intrige probudili su ono dječje u meni. Nekako sam se sjetila svih onih djetinjih ljubića i pomalo trivijalne književnosti, ali bilo mi je drago sjetiti se djetinjstva.

Osijek 18. stoljeća upoznala sam u *Vitezu slavonske ravni*. Uvijek sam se pitala kako je grad prije izgledao, gdje su se ljudi tada okupljali, gdje su upijali čari slavonskoga dragulja. Na gotovo sve to odgovorila si nam zajedno s našom Vilmom Vukelić. I možda ovo pismo ima ono malo feminističkog u sebi, ali nekako smatram da to i smije biti. Znaš, voljela bih jednog dana pisati kao i ti… Možda u tebi vidim motivaciju ili jednostavno uzor. Znam da te kritika nije milovala, ali što kritika može jednoj književnoj ikoni. „Popularni šund" samo je jedan od epiteta koji su lijepili na tvoje knjige, ali to govori o njima, a ne o tebi.

Smatram da je hrabro pisati o povijesti. Povijesne romane mogu pisati samouvjerene osobe koje tragaju za istinom nekog prošlog vremena, a uz to im dodaju maštom obojenu stvarnost. Malo ljudi zna da si uz pisanje romana bila i novinarka i to vrlo revolucionarna. Pokretanje *Ženskog lista* bila je jedna od prekretnica hrvatskoga novinarstava. Žene su napokon dobile sadržaj koji ne njeguje samo politiku već kulturu, modu, kućanske savjete. Divno je gledati koliko jedna žene raste unatoč svemu lošem i podrugujućem što ju konstantno okružuje.

Marija, ovo nije bila samo tvoja borba za status žena – to je borba za sve nas koji smatramo da možemo i želimo raditi na sebi i svojemu obrazovanju. Možda bi ti život bio lagodniji da si prihvatila društvenu normu i pravila se da ne vidiš nepravdu, šutjela i sebi lagala. Ima toga i danas… Mnogi ne znaju da si se prisilno udala u Mađarsku. Bože, koliko je to nepravedno! Pišem ti ovo pismo kao žena koja cijeni tvoju ulogu književnice, no i tebe kao osobe. Ne smijemo i nikada nećemo opovrgnuti i uspjehe tvojih kolega i kolegica autora! Za književnost kažu da je umjetnost riječi, a umjetnik je stvaratelj. Računica se sama nameće – biti umjetnikom jest poziv. Možda sad bolje razumijemo koliko je zahtjevno i odgovorno biti AUTOROM.

Vratim li se na početak pisama i na tvojeg *Viteza slavonske ravni*, vidim da vitez jesi ti. Ti si vitez istine o kojoj drugi nisu htjeli pisati, ti si vitez prostora koji su drugi tako lako zaboravljali, ti si vitez svega revolucionarnoga čega su se drugi tada bojali. Osim što si postigla mnogo toga, dokazala si da i mjesto rođenja kao i društveni status nemaju pravo biti prepreka u radu. Motivacija si nizu generacija, pa tako i meni. Smatraju te autoricom koja je uspjela svojim radom zaokupiti i približiti se mnogima. Nadam se da će ti ovo pismo biti i ostati jednom lijepom uspomenom. Mogla sam ja još mnogo toga reći o tebi i tvojemu radu, ali nekako smatram da je katkad manje zaista više. Tko god da u svojim rukama drži tvoju riječ, shvatit će što je to što konstantno pokušavam reći ovim pismom.

Moram biti iskrena i reći kako motivacija mojega pisanja usmjerenog tebi leži u događaju od prije nekoliko mjeseci. Sjedila sam tako udobno u trećem redu partera i gledala prema crvenom zastoru osječkoga Hrvatskog narodnog kazališta. Bio bi to sasvim uobičajen događaj u mojem životu da nakon drugoga čina predstave nastale po tvojem romanu *Vitez slavonske ravni* nisam osjetila katarzu koja je preplavile sve moje perceptivne osjete. Pomisao u mojoj glavi bila je vođena jednom predivnom vizualizacijom i adaptacijom teksta. Predstava je uspjeh zahvalila tekstu već spomenute hrabre vitezice Marije Jurić Zagorke!

Draga moja Marija, završavam ovo pismo s osmijehom na licu i ponosom u grudima jer znam dok postoje žene i autorice kao što si ti, naša će književnost letjeti visoko s pravim životnim idealima nošena revolucijom društvenih pokreta koji ruše sve barijere između spolova. Do neke iduće prigode, srdačan pozdrav.

Tvoja Dora Rakipović

ELA RISTEVSKI: PISMO BEZIMENOM LIKU IZ ROMANA *NA RUBU PAMETI* MIROSLAVA KRLEŽE

Pozdrav!

Pišem ti ovo pismo kao netko tko je oduševljen tvojim likom i djelom u romanu *Na rubu pameti* tvoga kreatora Miroslava Krleže. Uistinu sam se mogla poistovjetiti sa situacijom u kojoj si se zatekao, među mnoštvom jednoličnosti koja te okružila, gluposti koja je otrovala sav ljudski rod, a tvoj neobičan i vrlo zagonetan karakter uspio ju je izdvojiti i oprimjeriti na najbolji mogući način – ironijom. Ne znam ti ni ime, ali mislim da se u tome krije sva čar tvoje osobe jer si pravi dokaz kako književnome liku nije potrebno nadjenuti ime, a svejedno može predstavljati snažnu presliku jedne individualnosti. U načinu na koji promatraš i shvaćaš svijet pronašla sam dio sebe i zato želim da znaš da nisi izgubljen slučaj u tom beskrajnom moru ljudske gluposti koje kao magnetizirano polje svakodnevno u sebe uvlači mnoštvo bezličnih i uvijek istih sitnih duša koje se kreću zajedničkim prostorom na zemlji.

U svome kratkome, ali ne manje bogatome životnome iskustvu susrela sam se s mnogo ljudi nalik tvome najvećem karakternom „oportunitetu", gospodinu Domaćinskome. Mislim kako svako vrijeme nosi sa sobom osobe koje bi se mogle smjestiti u ulogu jednoga Domaćinskoga, a koji oko sebe okuplja različite kreature koje više ni same ne znaju zašto, ali vjerno prate svoga „gospodara". Ni danas nije nešto drugačije vrijeme. Politika umjetnosti, kulture i društva i dalje zagovara jednakost koja se, nažalost, dozira u pogrešnim mjerama. Tako se mnoštvo povodi za tom jednakošću u ukusima, stavovima, idejama i inim afinitetima, dok su vrlo snažno svi uvjereni kako su po nečemu baš oni jedinstveni i posebni.

Protagonist kao što si ti marginalizirani je pojedinac kojega prati loš glas, da je luđak, socijalno neprilagođen buntovnik koji je odabrao pogrešan životni put, a takvim se smatraš zato što ne želiš razmišljati kao većina, poštovati vrijednosti koje zagovara većina i igrati po njihovim pravilima. Nažalost, ono što je tvoj lik i djelo dokazalo jest da je život surova igra za onoga tko se ne želi istaknuti kao ravnopravni pripadnik socijalne zajednice pa ga najčešće na tom jedinstvenom putu dočeka velika tabla s natpisom „Slijepa ulica". Vukovi su uvijek jači kada su u čoporu – tako i čovjek, dok god želi biti sam, do tad si nesvjesno priprema posmrtnu postelju na koju će zalegnuti ne pridruži li se zajednici istomišljenika.

Želim da znaš kako si za mene, kao čitateljicu tvoga lika, ostao upamćen iako nemaš ime kojim bih te mogla osloviti pa da mi tako bude lakše jednom riječju ustanoviti sve tvoje karakterološke odlike koje želim iznijeti. Prije nego što sam počela pisati ovo pismo,

dvoumila sam se trebam li ti nadjenuti ime, bilo kakvo, barem neko kojim bih te oslovila u onom pozdravnom dijelu ovoga pisma, ali kako odmičem dalje s pisanjem, shvaćam da bi takvo što bilo u potpunosti nepotrebno. Naime, ne postoji ime tako posebno i do sada neznano ljudskome uhu i oku, a da već nije nadjenuto nekome živućem biću. Ljudska populacija umnožila se od vremena u kojemu te stvorio tvoj „izumitelj" Krleža. Zato možeš pretpostaviti kako su šanse da za tebe i sve poput tebe izmislim neko originalno ime, koje bi usputno rečeno pristajalo tvome karakteru, vrlo niske. Zato sam odustala od te luckaste zamisli jer nadjenuti nekome poput tebe bilo kakvo ime koje može nositi bilo kakva persona danas je zaista kao da sam oskvrnula nekakvo umjetničko djelo u koje je uloženo mnogo truda njegova hipertalentiranoga majstora. Stoga je tvoja bezimenost pravi odabir za tebe zato što, iako je svijet u današnje vrijeme još začudniji, šarolikiji i svestraniji nego prije, vjerujem ili barem nisam još čula, kako se netko rodio i nije mu bilo dodijeljeno ime. Takve stvari ljudi, ali i životinje koje ravnopravno uđu u ljudsku zajednicu, dobivaju ako ne zbog zakona o identitetu, norme i konvencionalnosti, a onda zbog ekonomičnosti.

Kako dozivati nekoga tko nema ime? Lako je to uz neke epitete koje mu pridamo kada nam je potreban njegov odziv, ali kada je nužda ili kada trebamo tu osobu nekomu predstaviti, tada dolazimo do problema. Osobe koje nemaju imena zato bi trebale biti samo one osobe koje se ustvari rijetko zove, traži, predstavlja, osobe koje su neovisne o svim zakonima koji vrijede za društvo i njegovu zajednicu, koje nisu ovisne ni o kome i o kojima nitko nužno ne ovisi. Mogu one imati vezu koju stvaraju s nekim, ali ta veza nije uvjetovana i ovisna je o danim okolnostima, sreći i nesreći. Takvu privilegiju danas imaju još samo divlje životinje i neka izolirana plemena. Čak se i domaće životinje predviđene za klanje danas imenuju ili identificiraju uz pomoć brojevnih oznaka. Također, žrtve logora u tome najsnažnije humaniteta lišenomu prostoru preživljavanja zadobile su svoje identifikacijske oznake. Zašto ja ne želim tebi nadjenuti ime? To se sada sigurno pitaš. Ja ću ti odgovoriti zašto, ali ne zamjeri ako odgovor bude podugačak jer sam uistinu odlučila elaborirati svaku svoju misao koju povezujem s tobom.

Zatekla sam se u razmišljanju o tvojoj izjavi kako „vrijeme u kome se i Kristova misao propovijeda pomoću limene glazbe i skautske odore, u četveroredovima, s bubnjem i činelama i s narodnim zastavama i kako se ruga sistematski svemu što je u čovjeku ljudsko." (Krleža, 2013: 216) Mislim kako su tvoja promišljanja o vremenu i društvu dokinula granice vremenskoga tijeka. Zaista ni danas nije drugačije. Umjetnost je, doduše, neusporediva s onom kakvu si ju poznavao, ali čovjek je ostao isti.

Mislim da je ta kolotečina ljudske gluposti u koju smo svi zapali svojevrsni put bez povratka: „I kamo putuju ti divljaci s emajliranim simbolima u zapučku, zašto su se razvrstali u razrede i podrazrede svojih uniformiranih i limenih 'pogleda na svijet', i što traže ovdje, u Sikstini?" (isto). Pitam se i ja danas kamo putuju takvi. Mogu ti reći kako ih je danas još i više. Negdje su se svi slobodno rasporedili jer danas živimo u vremenu demokracije. Sloboda nam je navodno dana na izbor više nego ikada prije, ali mislim da ju kao ljudi nismo znali iskoristiti. Ulice su prepune ljudi s maskama na licu. Danas se vješto svi skri-

vaju iza različitih modnih dodataka, odjevnih predmeta, plastičnih korekcija, kozmetičkih prekrivala, ali što se nalazi ispod svega toga? Nalazi se jedno veliko „ništa", nalazi se jedno veliko crnilo. Crnilo je to kojim su svoju suštinu obojili svi oni koji su si dopustili upasti u crnu rupu jednoličnosti, jednomišljenosti, stavova, ideja – sve se to može danas svesti pod jedan veliki 1. U moru te jednakosti postoje oni koje tu i tamo osvijetli reflektor jer hode pokraj puta, a ne po njemu. Većinom se na baš takve drugačije usmjeri reflektorsko svjetlo kao da si na kazališne daske doveo izbezumljenoga amatera da odigra veliku životnu dramu. Oni u tom trenutku pokušavaju zakriti rukama lice kao da se žele obraniti od te jake svjetlosti. Njihovi izrazi lica tada se oblikuju u prestrašene grimase razjapljenih usta kao u SF filmovima kada protagonista obasja jarka svjetlost neidentificiranoga letećeg objekta. Jer oni ne žele biti uhvaćeni pod svjetlošću reflektora, oni ne žele da se prepozna njih, nego njihov rad.

Međutim, današnji pojedinac ne može zamisliti da pored njega proleti nešto što on nije u mogućnosti doživljajno zaprimiti s pomoću svojih audiovizualnih receptora unutar masmedijski zatrovanoga društva. Glupost suvremenoga čovjeka izvire upravo iz toga medijskog kaosa koji kao lokomotiva hukti, vrti, proizvodi te kao gotov proizvod izbacuje nove „uzore". Katkad zamišljam da je to jedan gigantski pisaći stroj koji umjesto slova na papir otiskuje svoje nove produkte. Papir tada uzima jedna orijaška ruka u kožnatoj rukavici te ga predaje u drugi par ruku u rukavicama pa treći par… i tako po redu dok papir ne stigne u posljednje ruke onoga koji ga tada zaprima i držeći ga za vrhove otresa njime dok gotovi produkti kao prašnjava odijela opadaju s papira svuda po zemljinoj površini. Kao da je netko odvrnuo staklenu bocu iz koje se raspršila rosna maglica po zraku. Tada s papira opadaju proizvodi i spuštaju se na gomilu koja željno širi ruke iščekujući da na njih padne to novo odijelo koje će navući na sebe i tako dalje nastaviti hodati svijetom. „Odijelo" je to koje u sebi sadrži niz mišljenja, ideja, ambicija, ukusa, i svatko misli da je baš njega zateklo ono posebno, a ne shvaćaju da se svi skupa kreću u jednom te istom kao klonirane mase. Spomenut ću se tvojih „cilindričara", kako ih nazivaš. Svi oni hodaju s glavama pod cilindrom i vjerujem da si mislio da ih je taj cilindar sačuvao onda kada je netko odozgor dijelio pamet. Susreću se jedni s drugima na ulici i hvale se svojim „odijelom" jedni pred drugima, naglašavaju njegove prednosti i razlike i ustvari ne shvaćaju kako su svi zavijeni u velo jedne velike gluposti kako bi ju ti nazvao, „bezimeni" čovječe.

I znaš što, koliko god da tvoja sudbina bila na kraju nevesela za tebe, mogu ti reći kako si u jednome zasigurno bio sretnik. Nisi živio u današnje vrijeme. Jer da si danas živio, vjerojatno ne bi uspio zadržati mističnost svoga identiteta kao što ti je tada to pošlo za rukom. Danas bi baš kao i onaj jadnik koji hodi pored puta bio ne samo javno osramoćen, već bi ti nadjenuli i novo ime, novi identitet i to bi te pratilo vjerojatno do kraja tvoga života, a i poslije. Danas bi bio zabilježen na naslovnoj stranici svih velikih uličnih, sobnih, javnih i privatnih projektora. Tvoje lice vrtjelo bi se baš svagdje kao lice bjegunca s Interpolove tjeralice i svatko tko bi poželio, baš u svakome trenutku mogao bi te pronaći kao i tvoju priču. Danas tvoja bezimenost više ne bi bila mistična jer u ovome svijetu tran-

sparentnosti ostaju skrivene vrlo rijetke stvari. Danas bi tvoja bezimenost postala baš kao i svako drugo ime: Ana, Ivana, Mara, tako uopćena i ni po čemu istaknuta. Što je danas jedinstveno već sutra postaje uobičajeno i prazno. Takva su nas vremena zatekla…

Zato ja kad god mogu u svoja četiri zida utonem u priču o tvome liku i djelu jer koliko god te netko možda tada uzimao za ogorčenoga pojedinca koji stoji na rubu pameti, ja tako ne mislim. Smatram da danas nešto vrijede samo oni koji hodaju po rubu toga puta. No malo je takvih. Ustvari, možda ih je mnogo više nego što sam uvjerena da jest jer ipak velik je ovo svijet, a kao što sam već i rekla, ne vole takvi pojedinci „reflektore" baš kao što ih ni ti nisi volio! Stoga vjerujem da ih ima više, barem želim u to vjerovati, no još se uvijek vješto skrivaju od znatiželjnih očiju.

Voljela bih da primiš ovo pismo s dozom skeptičnosti i cinizma baš onako kako si nekada volio gledati na svijet oko sebe. Još bih više voljela kada bi mi mogao potvrditi da gledaš negdje odozgor ovaj današnji svijet i da razmišljaš kako je količina gluposti koja hoda po ovoj planeti tolika da ju ne bi mogao obuhvatiti i uvrstiti na stranice svoje knjige koju si htio posvetiti ljudskoj gluposti. Izuzetno mi je žao što nisi napisao tu knjigu u vrijeme kada si htio. Nadam se da će se jednoga dana u ovome beskonačnome svemiru, na nekoj maloj planeti, baš kao što je ova naša, u nekom paralelnom svijetu roditi ponovno jedan „bezimeni" koji će se potaknut okolnostima odlučiti svoje viđenje svijeta pretočiti u knjigu koju će iza njega čitati njegovi budući naraštaji. A do tad ću ja na ovoj malenoj planeti u ovoj još manjoj sobi i za ovim računalom preko kojega ti pišem sanjariti o takvom pojedincu. No nadam se da ćeš i ti, nakon što pročitaš ove moje retke, početi sanjariti skupa sa mnom. Sve dok skupa budemo bdjeli u tom neznanom iščekivanju, želim da znaš kako ima još pojedinaca koji skupa s tobom promatraju ovaj svijet sa strane, s ovoga ovdje ruba – pameti!

Srdačne pozdrave šalje ti tvoja vjerna obožavateljica

Ela Ristevski

ELA RISTEVSKI: PISMO ALBERTU CAMUSU

Dragi Alberte!

Pročitala sam tvoju sjajnu knjigu pod naslovom *Kuga*. Mogu ti reći kako te svemir nagradio iznimnom vizionarskom sposobnošću, ali i zaista iznenađujućom pronicljivošću kada je riječ o ljudskom karakteru. Stoga je tvoja knjiga svevremensko djelo svjetske književnosti.

Trenutačno se svi mi živući primjerci ljudske vrste nalazimo u vrlo neobičnim vremenima kada vlada jedna nova pošast zvana korona koja nas je sve, baš kao što si i ti nekoć pisao u svojoj knjizi, prikovala za domove. Život, koji je do nedavno protjecao više ili manje normalno, sada je zadobio neku novu dimenziju. Cijeli svijet stavljen je pod stroge mjere karantene, a u svakoj zemlji koja je žarište ovoga opakog virusa sada su zakoni izmijenjeni ili dopunjeni nekim novim nama nepoznatim zabranama koje se moraju poštovati kako bismo sačuvali svoje zdravlje i djelovali kao dostojni pripadnici socijalne zajednice. Iznimno su me se dojmili opisi u tvojoj knjizi kaotičnoga stanja po ulicama Francuske koju si uzeo kao mjesto zbivanja. Često si u svoje opise ugrađivao uzavreli ljetni asfalt koji je i inače bio pust u vrijeme najjačega sunca, ali je pod iznimnim okolnostima karantene sada još usamljeniji nego je bio. Mi smo, doduše, svi mislili da će ova epidemija nekako iščeznuti s dolaskom ljetnih vrućina, no izgleda da smo se svi prevarili. Umirućih, kako izvještavaju dnevne vijesti, još uvijek ima, ali i onih s gotovo nikakvim simptomima.

No bilo bi zaista komično doslovno iščitavati djelo književnika poput tebe. To znači da sam svjesna kako tvoj tekst krije dublju pozadinu od one koja se sama od sebe nameće dok čitam tvoje djelo. Zaključila sam kako u svom romanu zapravo progovaraš o borbi između dobra i zla koja se nameće kao glavni problem, a za koji ti je, rekla bih, iznimno dobro „sjela" ova usporedba s kugom i epidemijom koja je uistinu opkolila Francusku tih davnih godina. Kuga u tvome romanu dolazi kao svojevrsna kazna ili pak iskušenje svakom živućem biću koje je u biti grešno kao takvo. Mogu ti reći da sam još više uvjerena u tu skrivenu poruku sada kada pred sobom imam jedan takav čisti primjer. Korona je i nama došla kao svojevrsni test za mnogo toga na što je moderni čovjek navikao u ova izrazito komforna vremena. Život nas je kao ljudsku rasu opet stavio na test izdržljivosti, ali i lakovjernosti. Kako smo svi različiti tako je i „prolaznost" na tom testu različita, ali i prava pokaznost različitih osobnosti.

Mislim da više ni sama nisam sigurna vjerujem li medijima, no jednako tako mislim da ni ti nisi u svome romanu opisao ništa manje skeptične likove. Svi su oni nalik većini nas danas. Nismo zaista sigurni koliko možemo vjerovati u tu strašnu stvarnost koja nam se svakodnevno plasira u medijima, a još manje nismo sigurni koliko možemo uopće vje-

rovati u stvarnost koja se odmiče od nečega što je lijepo i sigurno. Baš kao što sam i sama iščitala poentu ljudske psihologije koju si ugradio u svoje djelo, a to je da se ljudi teško mire s nepovoljnim situacijama koje stvaraju potencijalnu ugrozu i prijetnju njihovoj sigurnosti. Rekao si kako je slučaj s kugom jednak kao i s ratovima – kada dođe, svi se nadaju i s vremenom postaju uvjereni kako će to brzo proći. Možda si u tom smislu polazio od najsirovije ljudske osobine, a to je sebičnost. Svima nama živim bićima na prvom je mjestu ugrađena borba za vlastitu sigurnost. Jednostavno to je urođeni instinkt preživljavanja koji nam je podarila priroda. No ista ta priroda načinila je veliki paradoks time što nam je podarila taj instinkt jer je ni više ni manje svoje zakone uredila tako da djeluju uvijek iznad čovjekove sposobnosti da im se odupre. Kao što si na kraju i poentirao radnjom svoga romana navodeći nagli porast smrtnosti koja je na kraju zaista poharala mnoštvo, tako nas i korona iz dana u dan podsjeća da i pored naše razvijene svijesti koja nas usmjerava nekim drugim putovima, smrt dolazi i odnosi živote bez obzira na uzroke. Mi danas više-manje svi vjerujemo da je to korona ili nas medij barem žele uvjeriti u to. No zar je zaista bitno od čega odlaze ti ljudi na kraju? Zar je bitno je li neki život odnijela korona, neka druga vrsta gripe ili pak rat koji je odnosio živote na našim prostorima? Mislim da nije bitno. Mislim da je bitnije ono što se krije u pozadini i ono što si, vjerujem, i ti htio naglasiti, a to je da je priroda uvijek na kraju jača. Nebitno kojim sredstvom se koristila. Priroda će uvijek nadjačati čovjekovu želju za očuvanjem.

U tvome romanu pojedinci su se borili protiv kuge slično kako se i velika većina nas danas želi boriti protiv korone, ali i ne samo protiv korone, već i protiv onih koji su upravo tu koronu upotrijebili kao sredstvo preko kojega će uspjeti doći do svojih ciljeva. Ništa čudno. Zar nije tako bilo u svakome ratu? Zar nije i u ratovima uvijek bilo pobunjenika protiv rata koji su se nastojali ponašati tako kao da rat ne postoji, kao da je on izmišljotina nekih tamo moćnika na vlasti koji su sve zakuhali i ostavili nas patnike da se izborimo sa situacijom…

Nevažno je na kraju kakvo stajalište tko preuzme u određenom trenutku. Na kraju je jedino važno to čega si i sam zagovornik, a to je da dobro i zlo dolaze uvijek u paketu. Zlo neminovno postoji, elementarnih nepogoda i opasnosti za naš život uvijek će biti. Nevažno je u kojem obliku ta opasnost dolazi. Nevažan je način na koji će se ta opasnost interpretirati ili iz kojega će izvora ona proizaći. Jedino je važno da je ona tu, a kada je ona tu, priroda je uredila tako da čovjek nekako izađe na kraju kao gubitnik jer borba između prirode i čovjeka, nažalost, uvijek je neravnopravna.

Lijep pozdrav!

Tvoja vjerna čitateljica Ela Ristevski

DORA ROMANJAK: PISMO NORI IZ DRAME *NORA* (*LUTKINA KUĆA*) HENRIKA IBSENA

Poštovana i draga Noro,

pišem Vam ovo pismo kako bih Vam pružila podršku te izrazila svoje mišljenje prema Vašem nepristajanju na društveno uređeni život. Vaše odluke i postupci te na kraju krajeva Vaša sudbina – sve je to ostavilo velik trag u mojem čitateljskom iskustvu i razmišljanju.

Moram Vam odmah napomenuti da Vas ne osuđujem zbog određenih nezakonitih radnji. Shvaćam da niste mogli procijeniti i uzeti u obzir druge izbore. Žena je spremna na sve kada je u pitanju njezina obitelj. Golem je bio teret žena Vašega društva, no vjerujte, draga Noro, da je i danas situacija slična, samo u različitim oblicima kod različitih obitelji. Ono za što su Vas čitatelji i književni kritičari osuđivali, danas se to tako ne prosuđuje. Da, znam da su Vam takvi „moralizatori" predbacivali napuštanje obiteljskog doma. Vaše doba jednostavno nije priznavalo istinitim ni stanje braka u kojem je žena nesretna ni pravo žene na pobunu protiv takva pasivnog položaja u obitelji. Danas su se žene emancipirale i dobile slobodu izražavanja vlastita mišljenja, no, draga Noro, još uvijek postoje ti „moralizatori" koji će komentirati i gledati „tuđe posle". Iako smo u 21. stoljeću, postoje pojedinci koji drže da je žena stvorena za kuću, muža i djecu.

Da, draga Noro, nakon dva stoljeća i dalje postoje takvi malograđanski nazori kojih ste se Vi htjeli osloboditi. No važno je da su stavovi i reakcije današnjih žena bitno manje podložni takvim ograničenim pogledima. Noro, jednim dijelom možete biti ponosni na to! Svojim ste potezima postali simbolom otpora prema društvenim normama te pokazali kako nikad nije kasno za buđenje svog unutarnjeg bića i ženske energije koja u svojim rukama ima moć stvaranja željene sudbine. Pogledajte samo koliki je odraz Vašega karaktera na recepciju same drame. *Kuća lutaka* 2006. godine bila je najprikazivanijim kazališnim komadom u svijetu. Naravno da ste Vi za to zaslužni! Način na koji ste progovarali o ženskoj sudbini unutar obitelji mnogi su prepoznali kao izrazito bitnom tematizacijom za razliku od onih spomenutih „moralizatora". Ne znaju oni koliko se snage krije u odluci da se misli svojom glavom. Stoga Vas, Noro, moram pohvaliti kako ste se uspješno nosili s najbližima iz svoje okoline koji su uporno nastojali prikriti vlastite slabosti te tako sebe prikazati boljima od Vas. Na takve se osobe nije ispravno ni ljutiti i preostaje Vam tek da ih žalite. Da, žaljenje je jedina opcija jer ti ljudi nikada nisu živjeli kako su htjeli, nego onako kako im nalaže društveni moral. A svi znamo da je taj moral sve samo ne moral. Noro, Vi ste za razliku od njih imali hrabrosti reći svoju istinu. Niste potonuli u njihovo amoralno dno zagađeno beskičmenjaštvom i lažima.

Dakle, pravo je pitanje zašto bi Vas trebalo biti sram, a ne njih? Vas da bude sram jer niste dopustili da provedete život u lažima i pretvaranjima? Dajte, Noro, molim Vas! Istina boli i često nije pravedna u odnosu na naše bližnje, ali je oslobađajuća u odnosu na laž. Ona je govor onoga što mi jesmo, a onaj tko Vas zbiljski voli, razumljivo je da će prihvatiti Vašu istinu zajedno s Vama. Ako nije tako, to je onda dokaz da taj netko ne voli Vas kao Vas (nadam se da razumijete na što Vam želim ukazati), nego da voli svoj lažni privid o Vama, a koji zadovoljava neku njegovu namjeru ili potrebu.

Zato, Noro, ne morate žaliti i predbacivati sebi vlastite odluke i poteze jer Vas takve osobe, s naglaskom na Vašem mužu, jednostavno nisu istinske voljele. Draga, znam da se neprestano pitate jeste li svojim odlaskom nanijeli nepovratno zlo vlastitoj djeci. Razumijem Vas i slažem se da je to složen i diskutabilan problem. Živjeli ste u 19. stoljeću i niste imali previše izbora i mogućnosti u odlučivanju o takvim problemima. Netko bi rekao da takvo društveno stanje nije opravdanje i tu se slažem, no nije ni na komu da osuđuje tuđe strahove i trenutačne izbore. Pretpostavljam da ta situacija s djecom ne bi tako završila samo da ste rođeni nešto kasnije. Nažalost, ne biramo kad i gdje ćemo se roditi. Život nas iskušava u određenim trenutcima, ali hrabri se znaju nositi s raskrižjima koja smo prisiljeni izabrati kad nastupi trenutak odluke. Hrabrost je uistinu potrebna kako bismo spoznali sebe i svoje potrebe, a Vi ste, Noro, bili hrabri! Prije i poslije zaključne odluke mnogi su bili protiv Vas, ali niste pokleknuli. To je još jedan razlog zašto su opravdani Vaši prvotni, no prije svega, konačni postupci. Vi ste imali hrabrosti poći u otkivanje osobne sreće te spoznati ju kao onu koja ne leži na jednom mjestu, nego prebiva u skrivenim ljepotama izabrana života. Bio bi grijeh dopustiti dominaciju ustaljenim društvenim obrascima nad ovakvom ličnosti kao što ste Vi.

Svijet treba više takvih pojedinaca, a nadasve žena koje će imati smjelosti, poput Vas, Noro, reći ne unaprijed određenom načinu života. Priznajem da sam uživala čitajući raspleti koji Vas je doveo do konačnoga puta i spoznavanja ništavnosti uobičajenoga, svakodnevnoga življenja. Nadam se da ste u konačnici uspjeli prepoznati smisao u svemu, pa čak i u obnašanju te ništavnosti. Znate, Noro, kako se kaže, svako zlo za neko dobro, sve ima svoje razloge i objašnjenja koja mi u početku ne vidimo, no kasnije ipak shvatimo zašto je nešto moralo biti baš tako kako jest, a ne drukčije. Putevi se otvore i osvijestimo da je nešto pogrešno, a nešto je baš nama namijenjeno. Noro, neka Vam ta misao bude utjehom u trenutcima kad pomislite da ste trebali krpiti ono što se skrpiti nije dalo. Katkad valja prihvatiti da se odnosi raspadaju kako bi novi mogli sjesti na svoje pravo mjesto. To je životna mijena koja nikada ne zakasni i uvijek dođe u spremnom trenutku.

Draga Noro, nadam se da Vam je ovo pismo pomoglo u razbistravanju vlastitih misli te dalo jedno viđenje koje će Vam znatno olakšati nošenje s još nekim, nerazjašnjenim dvojbama. Lijepo Vas pozdravljam i želim Vam sve najbolje.

S poštovanjem

Dora Romanjak

VALENTINA SABOLIĆ: PISMO ÉTIENNEU LANTIERU IZ ROMANA *JAZBINA* ÉMILEA ZOLE

Dragi Étienne!

Šaljem ti pozdrav gdje god bio! Znam da si otišao nakon štrajka i da te više nitko nije vidio. Zato ti i pišem. Zanima me kako si nastavio sa životom nakon one katastrofe.

Čula sam da si se jako dobro snašao u Voreuxu, da si se odmah sprijateljio s obitelji Maheu i ostalim rudarima. Znam da si se zaljubio u Catherinu, no nisi se usudio iskazati svoju ljubav. Neću ti sada govoriti što si trebao učiniti jer nitko ne zna što bi bilo najbolje da učiniš, no vjerujem da ti je nakon svega žao što se nisi borio za njezinu ljubav i zaštitio je od zvijeri Chavala. Znam, tvoji postupci bili su dijelom tvoje urođene predodređenosti nasilju i animalnomu, no nisi uspio iako si se trudio pobjeći od svega lošega i nadrasti to. Ipak, ne trebaš biti žalostan jer si u trenutku sigurne smrti i Catherinine opasnosti učinio sve kako bi ju zaštitio. Iako te zakon nije kaznio, vjerujem da nosiš na duši veliki teret izazvan ubojstvom. Nije lako nastaviti sa životom nakon ubojstva i nakon što vidiš kako ti umiru bližnji. Zaista si se dobro nosio sa svim tim nedaćama i na koncu si ipak ostao čvrsto na nogama. Čini mi se da si i krenuo u neko bolje sutra i da ti budućnost nosi sreću i život kakav zaslužuješ. Ako si sada negdje sretan, dijelim tvoju sreću!

No ne želim govoriti samo o tužnim događajima. Dopusti mi da se prisjetim tvoga uspješnog govorništva. Zaista si bio izuzetan govornik, uvjerljiv i siguran, a ljudi su to osjećali. Zato su ti vjerovali i pratili te. Divim se tvojoj ustrajnosti. Vjerovao si u bolju budućnost ljudi u oknu i u vlastitu bolju budućnost. Pratio si svoja uvjerenja i dao sve od sebe da stvari promijeniš na bolje. Nažalost, i tada su, kao i sada, bogati bili ti koji su krojili ljudske sudbine. Moram ti reći da se od tada nije mnogo promijenilo. Iako su razlike između bogatih i siromašnih manje, one su još uvijek prisutne, a o utjecaju bogatih ne trebam ti posebno ni govoriti. Znaš, i sada bolje prolaze oni koji imaju novac, no danas je vrlo važno i da si u nekoj političkoj stranci kako bi došao na određeno radno mjesto i imao veća primanja. Nažalost, ne gleda se mnogo na to kakav je netko radnik, već se gleda koje prezime nosiš. Ako i počiniš neku gadost, tvoja će krivnja biti manja ako imaš nekakvu vezu. Zaista je tužno što još uvijek živimo u takvu društvu, zar ne?

Nažalost, i danas su neki ljudi primorani činiti zločine kako bi preživjeli u ovome svijetu jer uz njih nitko ne stoji i ne mogu se obraniti drugačije nego silom. Katkad zaista imam osjećaj da kao društvo nismo mnogo napredovali od onoga vremena u kojemu si ti živio. Sve je to jedno te isto, zar ne? Sve je to jedno te isto, no drukčije umotano. Danas se maksimalno zalažemo za dobrobit svih, no na koncu opet oni najslabiji najviše ispaštaju. Možemo li uopće promijeniti takav svijet? Ima li zapravo nade u bolje sutra? Étienne, reci

mi, ti si stariji i prema tome mudriji, kako se možemo izboriti za bolje sutra? Je li dovoljno da pratimo svoja uvjerenja i budemo svoji? Možeš li mi dati savjet kako da se ne prepustim sudbini, da budem snažna i da uvijek vjerujem da nas ipak negdje iza planine čeka sunce, pravo sunce koje grije svom svojom snagom, ono sunce koje nas mijenja iz korijena i ne dopušta nam da budemo životinje?

Kao što vidiš, i mene muče brojna pitanja. Što više čitam i učim, to mi se više pitanja nameće i više me problema muči. No to i nije važno, zar ne? Važni su vidici, važno je vidjeti šire nego što vide oni koji knjige nisu uzeli u ruke. Ipak, ti si mnogo toga pročitao pa si znao da negdje postoji bolji život, no jesi li zbog toga bio sretniji ili je tvoja sreća izgubljena onoga trenutka kada si spoznao da si malen djelić svijeta? Zaista bih voljela s tobom o svemu porazgovarati jer ne mogu ni zamisliti kroz kakve si muke prošao u rudarskome oknu i kakve rane nosiš na duši nakon toga. Upravo zbog toga mislim da bi nam svima mogao pomoći da spriječimo da se takve tragedije ne ponavljaju iz generacije u generaciju, da jedni ne jedu zlatnim žlicama dok drugi nemaju što jesti. Smatram da je izuzetno važno svakome čovjeku omogućiti da radi, da je to osnovno ljudsko pravo, a da za to čovjek zaslužuje biti pošteno plaćen, ne po tome kako se zove, već po tome koliko se zalaže. Molim te, piši mi, daj mi nadu da će se jednoga dana takve stvari promijeniti, da nećemo morati susretati gladne, željne posla i kruha. Naravno, Étienne, svjesna sam da postoje i oni koji ne žele raditi i samo žele dobivati novac, no i tome možemo pronaći rješenje, zar ne? Možemo promijeniti obrazovni sustav, možemo poticati deficitarna zanimanja, davati dodatne nagrade za zalaganje... Odbijam vjerovati da će se tvoja tragedija ponavljati iz generacije u generaciju dok je ljudi i svijeta. Želim vjerovati da će se jednoga dana isplatiti trud, rad, poštenje i upornost! Želim vjerovati da će svi imati jednake šanse za ugodan život.

Za kraj, voljela bih da znaš da te uopće ne osuđujem za ubojstvo iako ga ne opravdavam. Smatram da se nasilje ne rješava nasiljem i da se mora pronaći pravi način da se problemi rješavaju. Teško mi je reći što bi tebi pomoglo, no ipak mislim da je i tvoja opijenost moći i dominacija utjecala na tvoj čin. Znaš što kažu: „Daj čovjeku vlast i vidjet ćeš kakav je." Ti si se pokazao izvrsnim vođom, no važnija ti je bila vlastita taština i dominacija nad gladnim ljudima. Ispravi me ako griješim, no imam osjećaj da si se potpuno pogubio u svom vodstvu. Prešao si i preko svojih osjećaja samo kako bi bio dominantan. Ni za Catherinu se nisi borio jer si bio preponosan. Nije li to tužno? Imao si sve predispozicije da uspiješ, no muška te taština uništila. No dobro, bio si zaista mlad pa me to uopće ne čudi jer i ja često zbog ponosa ne učinim ono što bi bilo ispravno. Vjerujem da se to s godinama promijenilo.

S radošću očekujem tvoj odgovor.

Valentina Sabolić

VALENTINA SABOLIĆ: PISMO MARIJI JURIĆ ZAGORKI

Cijenjena gospođo!

Prvo bih Vam željela reći da ste imali velik utjecaj na moj život. Zaljubila sam se u Vaše romane u sedmom razredu osnovne škole kada sam za lektiru čitala *Kći Lotrščaka*. Vaš me roman odveo u posve nove sfere života i maštanja. Onoga dana kada sam počela čitati *Kćer Lotrščaka*, zaljubila sam se u čitanje i odonda je to dio moje svakodnevice. Budući da sam u Vašemu romanu otkrila sasvim novi svijet, željela sam saznati više o Vama i Vašim romanima. Tako se dogodilo da na kraju imam sva Vaša djela u kućnoj knjižnici i teško mi je odlučiti koje mi je od njih najdraže jer svako vezujem uz pojedino razdoblje svojega života. Kada sam čitala Vaše romane, dugo sam ostajala pod njihovim utjecajima. Danima nakon što sam pročitala pojedini roman, živjela sam na dvorovima koje opisujete, trčala sam po mračnim šumama i voljela onako kako Vi to opisujete. Vaši su me romani uvijek odveli iz ovoga svijeta i pružili mi meko krilo na kojemu sam mogla živjeti onako kako može zamišljati jedna osnovnoškolka ili srednjoškolka.

Posebno bih se osvrnula na Vaš život koji je bio izuzetno mukotrpan. Zaista Vam se divim na nepokolebljivosti. Muke koje ste prošli zbog prisilne udaje za Andriju Matraja ne bih poželjela nikome, no nažalost, i danas se brojne žene susreću s problemima koje ste Vi proživjeli. S jedne strane izuzetno sam tužna kada znam da niste imali prilike školovati se kako ste htjeli, već ste bili robinjom svoje obitelji i supruga tek zato što ste žena. S druge strane Vaša snaga motivira me da se u još uvijek muškom svijetu borim za sebe i da dajem sve od sebe kako bih uspjela ostvariti svoje životne ciljeve. Svojim ste primjerom, svojom snagom i nepokolebljivošću primjer mladim ženama da se snovi mogu ostvariti ako dovoljno vjerujemo u njih i ako se za njih uvjerljivo borimo. Dopustite mi da kažem da ste Vi naš heroj, naša nada u bolje sutra i u potpunu ravnopravnost žena. Od Vas možemo naučiti da se samostalno moramo zauzeti za sebe i da moramo stajati jedna uz drugu jer se nitko drugi neće boriti umjesto nas samih.

I, moram Vam priznati, često Vas se sjetim. Na primjer kada me obuzme tuga zbog neke nepravde, sjetim se da mi tugovanje neće pomoći. Jedino što mogu učiniti jest obrisati suze, podići glavu i pokušati pronaći rješenje. Od Vas sam naučila da je nepravda svakodnevna i da ona ne zaobilazi nikoga, ali se potrebno s njome nositi i boriti se protiv nje, ne dopustiti joj da nas porazi i ukrade nam snove.

Iako su Vas mnogi kritičari Vašega vremena vrijeđali i Vaš rad smatrali bezvrijednim, sigurna sam da biste danas bili ponosni na sav svoj rad. Primjerice *Crveni ocean* smatrali su trivijalnom književnošću u Vaše vrijeme, no mi ga danas smatramo pretečom znanstveno-fantastičnoga romana u Hrvatskoj. Danas je znanstvena fantastika vrlo popularan

žanr, a u Vaše su se vrijeme izrugivali takvu tekstu. Vremena se mijenjaju i nije pošteno što ste slavljeni i hvaljeni tek nakon smrti, dok ste za svoga života jedino žudjeli za poštenjem koje je bilo tako nedostižno. Vaša me životna priča podsjetila na Šimićevu pjesmu *Opomena* u kojoj nas upozorava da ne idemo maleni ispod zvijezda. Vi zaista niste kročili ovim svijetom maleni, već ste, iako ste se zasigurno mnogo puta osjećali najmanjom, ostavili neizbrisiv trag u našoj književnosti i u srcima brojnih čitatelja. Vi ste postali zvijezdom koja vječno svijetli nad nama, osvjetljavate put kojim bi mogla kročiti i moderna mlada žena. Vi ste nam utabali stazu, a mi danas možemo njegovati Vašu borbu za prava žena i vjerujemo u slobodu i ravnopravnost svih ljudi!

Voljela bih da mogu s Vama šetati Gričem i razgovarati o svemu što Vas je mučilo. Svojim biste mi savjetima zasigurno pomogli, a i ja bih Vas poticala na stvaranje. No ludo je uopće misliti da se nas dvije nekada susretnemo, zar ne? Ipak, nije zabranjeno sanjariti pa i ja sebi uzimam za pravo da Vam pišem i maštam o šetnji Gričem.

Dopustite mi da kažem da svaki Vaš roman smatram izuzetnim književnim ostvarajem jer u svakoj riječi, u svakoj rečenici osjećam dušu. Mnogim autorima nedostaje duša, a to čitatelji u tekstu itekako prepoznaju. Smatram da su Vaše tekstove čitatelji prepoznali jer svaka Vaša riječ odiše emocijama, u svakoj se osjeća bol, težina, borba, ljubav i poštenje. Istinski se osjećaju one emocije o kojima pripovijedate. Iako ste u svoje romane utkali povijesne događaje, proželi ste ih romantičnim elementima, a to je ono što je potrebno čitateljima – bijeg od stvarnosti, mašta, borba protiv nepravde i naposljetku pobjeda dobroga. Iako će Vam ovo zvučati neobično, moram Vam reći da mi je izuzetno drago što Vaši romani nisu ekranizirani jer smatram da bi se izgubilo sve bogatstvo naracije, a ono je upravo Vaš zaštitni znak. Gledala sam kazališnu predstavu prema romanu *Vitez slavonske ravni* i, vjerujte mi, iako su glumci bili izvrsni, predstava nije uspjela dočarati ni polovicu onoga o čemu pišete. Vaša naracija nešto je posebno i smatram da tako treba i ostati. Nadam se da Vas nisam uvrijedila svojim opažanjem.

Zahvaljujem Vam što niste slušali svoje suvremenike, već ste neprestano pisali i ostavili nam u nasljedstvo svoje retke koji su za mnoge čitatelje vrata u posve nove svjetove. Za mnoge čitatelje ostat ćete vječni! Hvala Vam što me inspirirate i dajete mi snagu da prebrodim teške trenutke, a usto ostanem čvrsto na zemlji i, prije svega, budem čovjek. Zahvaljujem Vam i jer ste se borili za prava nas žena, za to da danas možemo ponosno i sigurno kročiti ovom zemljom, a da nas ne degradiraju.

S poštovanjem

Valentina Sabolić

ANA SAKAČ: PISMO ELIZABETH BENNET IZ ROMANA *PONOS I PREDRASUDE* JANE AUSTEN

Draga Elizabeth Bennet,

ti si jedan od meni najdražih likova iz britanske književnosti. Tvoja stvoriteljica, Jane Austen, uspjela je stvoriti lik koji napokon daje pravo glasa mladim ženama. Kroz tvoj glas čujem glas svih ostalih žena koje žele same odlučivati o svom životu, partneru i braku.

Odrasla si u obitelji s četiri sestre i sve ste odgajane na isti način, ali ti si ta koja se ipak uspjela istaknuti i uz iščitavanje književnosti uspjela spoznati da cilj života nije udati se za što bogatijeg muškarca kao što je tvoja majka govorila. Shvatila si da postoji ljubav koju ne možeš imati s muškarcem koji te ne privlači i s kojim nemaš baš nikakve zajedničke interese. Shvatila si da su ljubav i brak mnogo više od običnog papira i bogatstva.

Iako je majka imala važnu ulogu u vašoj obitelji, otac je taj koji te je nekako izveo na pravi put. Majka je imala vas pet djevojaka i znala je da se ona i otac neće moći cijelo vrijeme brinuti za sve vas pa je željela što prije naći partnere koji bi vas uzeli za svoje žene iako niste imale novca. Majka vas je vodila na balove i zabave, ali ne da biste se zabavile, nego da biste našle muževe. Ipak, otac je bio onaj razuman čimbenik u obitelji. Onaj čimbenik koji je znao stati na tvoju stranu i spriječiti majku da te uda za čovjeka kojega ne voliš.

Elizabeth, ti si jedna od prvih djevojaka koja je dala ženama pravo glasa i to ne samo pravo glasa u obitelji. Dala si ženama pravo na humor, ironiju i sarkazam koji su do tada smjeli i znali upotrebljavati samo muškarci. Ti si prva žena koja se izrugivala muškarcima, ali ne iz zlobe, jer ti nisi zla, nego zato što si bila ispred svoga vremena. Ironiju si usmjerila na vrijeme u kojem živiš, sarkazam na lažne ljubavi, a humor si usmjerila prema sestrama koje su se udavale samo jer ih je majka natjerala na to ili jer su muževi imali novac (doduše, tek prividan novac).

Draga moja, piši mi kakav je bio život u ono vrijeme. Piši mi o onome što nisam mogla pročitati u knjigama. Kako si dolazila do knjiga koje si čitala? Kako si se osjećala kada si vidjela da ti se sestre udaju za loše ljude? Kako si se osjećala kada si im pokušavala objasniti da rade pogrešno, a one te nisu slušale? I naravno, piši mi kakav je bio tvoj život s Darcyjem!

Ti i Darcy stvoreni ste jedno za drugo! Iako ste oboje ponosni i puni predrasuda jedno prema drugome, ipak je ljubav od svega toga bila jača i uspjela vas je spojiti. Na početku čitanja romana imala sam osjećaj da je roman nazvan upravo po vašim karakterima jer je on ponosan, a ti puna predrasuda. No listajući svaku stranicu, shvatila sam da si zapravo ti ta koja je ponosna. Iako si odrasla u siromašnoj i mnogobrojnoj obitelji, izrasla si u oso-

bu koja je svjesna svojih intelektualnih kapaciteta, svoga kvalitetnoga smisla za humor i činjenice da te kvalitete kao i mnoge druge koje te krase imaš zahvaljujući sebi samoj, a ne zahvaljujući nekom višem društvenom statusu ili pak braku s bogatom osobom. Upravo zbog toga i trebaš biti ponosna na sebe i ustrajati u svojim željama i ciljevima. Baš taj zdravi ponos na kraju te je i doveo do prave i iskrene ljubavi iako si na početku imala predrasude prema Darcyju jer si baš njega smatrala ponosnim. Iako, on je uznosit jer je imućan te iako njegov ponos u jednom trenutku dolazi čak i do granice oholosti, on je ipak osoba koja tebe voli zbog tebe.

Draga Lizzy, drago mi je što si pronašla muškarca koji te voli i cijeni isto koliko i ti voliš i cijeniš njega. Također, pronašla si osobu koja ima iste interese u životu kao i ti, osobu koja voli čitati i koju zanima što ti čitaš jer ipak ima jedna dobra uzrečica koja kaže „ono si što čitaš".

Imam još nekoliko pitanja za tebe. Ti i tvoja jedina starija sestra potpuno ste drugačijeg karaktera. Ona je plaha i dobra, a ti si oštra i odlučna. Iako se po nekim karakteristikama razlikujete, iste ste u jednoj i to najvažnijoj stvari – želite pravu i iskrenu ljubav. Reci mi kako si se osjećala kada ste sumnjale u gospodina Bingleyja i njegovu ljubav prema tvojoj sestri? Kakve si savjete joj davala? Jesi li joj bila dobra podrška i rame za plakanje ili si joj govorila da on ipak nije za nju?

Imam još puno pitanja za tebe i ne želim te previše opterećivati, ali voljela bih znati kako ti je sada u braku. Voljela bih znati kakav je tvoj i Darcyjev odnos sada. Imate li djece? Brine li se on o njima jednako kao i ti ili ipak smatra da su djeca tu kako bi se majka brinula o njima? Piši mi samo o svom životu. Piši mi i kako su tvoje sestre. Znam da su se neke ipak uspjele udati iz ljubavi, ali većina ih se ipak udala zbog novca. Jesu li sve sada sretne? Imaju li lijepu i skladnu obitelj? Poštuju li ih muževi? Je li njihov život i dalje kakav je bio prije? Jesu li one postale kopija tvoje majke ili su uspjele, kao i ti, naučiti ipak nešto od tvoga oca? Jesu li naučile cijeniti sebe? Jesu li naučile imati bar malo ponosa, a manje predrasuda prema drugima?

Draga Elizabeth, piši mi, a ja ću ti rado odgovarati i pisati o svojoj ljubavi i obitelj, ali i o vremenu u kojem živim. Šaljem ti puno toplih pozdrava iz jednog malenog gradića na moru.

Tvoja vjerna čitateljica, ali i prijateljica

Ana Sakač

ANA SAKAČ: PISMO MARY SHELLEY

Draga Mary Shelley,

do prije dvije godine znala sam tek da si autorica romana *Frankenstein ili moderni Prometej* i iznenadilo me da je takav roman napisala jedna mlada žena. Iskreno, nakon čitanja romana nisam previše posezala za čitanjem tvoje biografije, ali tada sam slučajno naišla na film koji nosi tvoje ime i odlučila sam ga pogledati. Ponovno sam ostala iznenađena! Iznenadio me način života koji si živjela, iznenadilo me da zapravo nisi imala nikakvo visoko obrazovanje, a napisala si tako dobar roman, a najviše od svega me iznenadilo kakvu si vezu imala s Percyjem Bysshem Shelleyjem, a pogotovo priča o nastajanju tvoga najpoznatijeg romana. Imam toliko pitanja i toliko toga što ti želim reći da zapravo ne znam od kuda početi!

Ostala si bez majke dok si još bila novorođenče, a tvoj otac pronašao je drugu ženu koja je u vašu kuću dovela svoju djecu, a kasnije si dobila i malenog polubrata. Uz sve to tvoji roditelji bili su poznate ličnosti u svoje vrijeme – tvoj otac, William Godwin, bio je političar i filozof, a majka, Mary Wollstonecraft, protofeministica. Reci mi, molim te, kakvo ti je bilo djetinjstvo bez majke? Pa ti si ipak bila djevojčica koja se odjednom našla nekako sama u obitelji gdje svi imaju još nekoga osim oca. U filmu o tvom životu vidjela sam da si vrijeme provodila tako što si ocu uzimala knjige i čitala ih pa si se tako samostalno obrazovala te počela i sama pisati. Vjerujem da je te tvoje rane i kvalitetne početke pisanja obilježila i veza s tvojim suprugom Percyjem Bysshem Shelleyjem.

Zaljubila si se u njega vrlo mlada, imala si samo 16 godina, a on je već imao suprugu, ali ti je unatoč tome svemu izjavio ljubav. Tada si bila još djevojčica i vjerujem da zapravo nisi znala puno o životu, ali si žudjela za ljubavlju. Vjerujem da si uz oca imala sve, ali si željela biti voljena i osjetiti svu onu ljubav koju tvoja majka tebi nije mogla pružiti. Pretpostavljam da si zbog svih tih razloga odlučila otići od kuće ili bolje rečeno pobjeći s Percyjem iako je on tada imao suprugu. U filmu sam vidjela da ti je bilo teško – ipak si voljela oca, ali ljubav prema mladom i lijepom Percyju bila je jača od svega. Znaš, draga moja Mary, nije čudno što se tvoj otac razočarao tim tvojim postupkom i što je bio ljut. Bila su to druga vremena u kojima je ženama bilo mjesto u kući uz djecu, a roditelji su trebali biti ti koji će odlučiti koja je veza dobra za njihovo dijete. Ti si ih sve preduhitrila i nisi ocu ni dopustila da se snađe u svemu tome, a tebe već nije bilo, ti si već bila u bijegu s oženjenim čovjekom. Kako si se odlučila za tako veliki korak? Pa sjećam se sebe sa 16 godina, bila sam još djevojčica, a sve ljubavi bile su one dječje ljubavi, a ne ljubavi zbog kojih se bježi od kuće. Čak i u današnje vrijeme roditelji bi napravili pobunu da im dijete napravi tako nešto, a kako ne bi prije. Vjerujem da ti nije bilo lako odbiti sreću s Percyjem i da si se upravo zato odlučila

za taj korak. On te je podržavao u svemu. Vidio je u tebi mladu ženu prepunu energije koja voli književnost i koja voli pisati kao što i on voli pisati.

Ovim pismom želim ti reći još nekoliko detalja o tvome životu koji su me iznenadili i o kojima te molim da mi pišeš jer stvarno želim znati kako ti je bilo tada i kako si se osjećala. Sve ta pitanja vezana su uz boravak na Ženevskom jezeru jednoga kišnog ljeta. Ondje si boravila s dva pjesnika od kojih je jedan bio tvoj suprug, a drugi je bio veliki i poznati Lord Byron. U filmu koji sam ti već spomenula vidjela sam da si tamo prošla puno toga. Spominju se neke neugodne stvari koje nisu toliko poznate pa te želim pitati što je od toga sve istina. Je li istina da su se dani provodili prekomjernim uživanjem u alkoholu? Je li istina da je tvoj suprug tada imao odnose i s tvojom sestričnom? Je li istina da je Lord Byron želio imati odnose s tobom, a da to Percyju nije smetalo? Je li istina da je zbog svih tih događaja koji su se tamo odvijali nastalo tvoje čudovište? Znam da je roman nastao na osnovi natjecanja u tome tko će od vas napisati bolju strašnu priču, ali jednostavno ne mogu skrenuti misao s toga da je možda baš priča o čudovištu željnom ljubavi zapravo priča o tebi? Kao malena nisi imala majčinu ljubav, a kasnije kada si mislila da si našla ljubav svoga života, kada si našla Percyja, zapravo si shvatila da si opet sama jer je njemu zabava, opijanje i pisanje bilo važnije od tebe i tvoje ljubavi.

Ono o čemu sigurno najmanje voliš razgovarati jesu tvoja djeca. Naime, znam da si izgubila troje djece s Percyjem i da ti on u najtežim trenutcima nije bio nikakva podrška. Imala si spontani pobačaj, a kći i sin umrli su ti od teških bolesti. Jedino tvoje preživjelo dijete koje je uspjelo doživjeti odraslu dob jest Percy Florence Shelley. Voljela si svoga supruga. Da nisi, ne bi pobjegla s njim još sa 16 godina, ali si uz njega doživjela brojna razočaranja i zapravo si imala težak život.

Draga Mary, oprosti ako sam ti postavila preintimna pitanja, ali nadam se da ćeš mi odgovoriti na njih i upravo se zato veselim tvome odgovoru. Šaljem ti puno pozdrava i još više podrške.

Tvoja vjerna čitateljica

Ana Sakač

MARKO SIČANICA: PRVO PISMO ANTUNU GUSTAVU MATOŠU

Matošev kokot (inspirirano pjesmom *Hrastovački nokturno*)

Moj dragi Antune,

kak da počnem, smrt i betek – to je autor pisma ovog. Ne streljaju mene smiljka zlati. Zaboravio sam betek koji nose prami smiljka. Već je zorja, a ja, kao nekad ti ne mogu zaspati. Upravo zato što čitam sebe dok čitam tebe, ovo ti i pišem. Iz susjednog sokaka dolazim, no iste poljane gledali smo dok smo odrastali. Što te, dragi Antune, navede da govor svojeg djetinjstva žrtvuješ za govor dalekog susjeda? Što te, Antune, navede da govor unutarnjeg dječaka uništiš i kreneš pisati govorom dalekog susjeda. Zbog čega, Antune, nisi pisao susjedu kojeg si gledao uzduž Srijemske ravnice, već si pisao za gospodu Zagorce? Uistinu si govorio o sebi samom kada si rekao da mora hajčit kokotiček, Smiljček tvoj.

Možda si htio dočarati kako je čovjek ništa bez svog jezika, kao i bez svojeg zavičaja, možda si baš zato pisao kajkavski, a ne kao što te mati učila po šokački. Ti plačeš kroz stihove jer te ni vlastita majka razumjeti ne može. Crne misli vijaju te po kući i ne znaš kamo krenuti. Čini se da je granica čovjekova svijeta njegov jezik. Kao i ja, koketirao si vječno s filozofijom – nikada nisi znao gdje prestaje pjesma, a gdje počinje filozofija. Uostalom, nisi znao predočiti mudrost bez stiha jer da bi nešto bilo mudro, to mora biti u stihu. Obojicu su nas toj tajni naučili veliki umovi Njemačke, obojica smo odgojeni Hölderlinom, a još više nas je odgojio Nietzsche koji čita Hölderlina, a tebe nije odgajao za razliku od mene Heidegger koji čita kako Nietzsche čita Hölderlina. Izgleda da je povijest napretka u tome kako čitati tuđe čitanje nečijeg čitanja – zaista živimo u zanimljivom svijetu. Uostalom, dragi Antune, nemam što s tobom komunicirati, trebam komunicirati s tvojim kokotom. Trebam komunicirati s kokotom koji nije p'jeto, već je kokot. Da bih uistinu nešto dobio od tebe, dragi Antune, moram shvatiti zašto je p'jeto za tebe kokotiček. Uloga pijetla bila je da najavi zoru. Njegova je poruka svima poznata, svima je jasna. Ali zašto onda ne možeš spavati? Zašto ga ušutkuješ? Zašto ga nazivaš drugim imenom, a ne onim kojeg te je naučila ravnica? Zašto po ime odlaziš u brežuljke, a ne pod vedra neba ravnice uz Dunav? Rastao sam i ja pokraj Dunava, kao i ti, ali svoj jezik nisam zaboravio.

Bojim se, dragi Antune, da ušutkuješ pijetla zato što je on postao kokot. Ne možeš spavati zato što te svi oko tebe ne razumiju. Ne možeš spavati zato što govoriš drugim jezikom. Ne možeš spavati zato što te ni vlastita majka više ne razumije. Tvoja kuća odavno nije više kuća. Otišao si iz nje. Ti više nemaš kuću. Nemaš dom. Imaš samo hižu koja te iz dana u dan opsjeda crnim mislima. Dragi kokotiček, smiluj se, više nemoj neispavanom

Antunu donositi zorje. Donesi mu zoru. Možda će znati kako započeti u zoru jer dok čeka zorje, samo crne misli imat će.

S poštovanjem

Marko Sičanica

(Ovo pismo Matošu upućeno je zato što je svoju mladost žrtvovao na stalna putovanja kako bi izbjegao vojni rok. On je putovao po Hrvatskoj i Srbiji, ali nakon toga morao je putovati po cijeloj Europi. Na tim putovanjima izoštrio je svoje pero, naučio je puno, radio je svakojake poslove samo da bi preživio, a ponajviše je živio od novinarstva. Bio je poznat po tome što je kritizirao gotovo sve, pogotovo pisce iz Hrvatske i Srbije. Ni prema kome nije imao milosti i nije se libio nikada reći što misli. U njegovim pjesma često su prisutni domoljubni motivi i čežnja za domom, a pisao je na štokavskom i kajkavskom narječju, katkad na srpskom jeziku, katkad na njemačkom, pa čak i na francuskom. Razlog pisanja ovog pisma fasciniranost je Matoševom potragom za jezikom.)

MARKO SIČANICA: DRUGO PISMO ANTUNU GUSTAVU MATOŠU

Je li savjest dovoljno moćna kritizirati kritičara? (inspirirano pripovijetkom *Moć savjesti*)

Antun se Gustav Matoš danas vratio nešto kasnije kući. Bio je u susjednom selu na proštenju, pa stoga nije čudo što je nešto teže nego obično našao kvaku na vratima. Kolebajući se, pjevuckajući i mrmljajući, zapali svijeću i stade se nekako nespretno svlačiti, sjevši na prostrti krevet. Jesi li opet cijele noći lumpovao, dragi Antune? Jesi li opet skupljao građu da svojim novim novinskim člankom kritiziraš nekog, da mu kažeš što misliš, da ga naučiš kako to treba pisati, da pokažeš kako si ti vertikala po kojoj se sve ikad napisano treba mjeriti, jer ti, samo ti, imaš monopol na pisanu riječ. Svi ostali piskaraju, samo ti ocjenjuješ napisano! Uostalom, ne mogu te kriviti, pa i ja bih na tvojem mjestu tako postupao. Tolika si bio vertikala da cijelo književno razdoblje zovu po tebi Matoševo doba.

Antun je već visoko, visoko, a kako i neće biti u visinama s toliko ponosa. Voljeni nam Nietzsche (2001: 43) kaže da ne postoji nesebičan filozof, a baviti se filozofijom znači biti toliko sebičan da znanje uzimaš samo za sebe i sebe smatraš vlasnikom znanja, a tvoja dobra narav uzrok je što ćeš to dati drugima. Pitam se samo što bi onda značilo biti kritičar jer ako je filozof sebičan, što je onda tek kritičar. Ako je za tebe Janko Polić Kamov bio pisac lirike lizanja i poezije pljuckanja (Matoš, 1976: 109), što si ti onda tek kao kritičar? Je li to ta moć savjesti o kojoj govoriš? Moć biti toliko sebe svjestan i druge kritizirati jer znaš i čvrsto vjeruješ u to da si ti visoko, visoko? Vidiš, dragi Antune, i drugi su čitali Nietzschea, a ne samo ti. Nietzsche je govorio kako je u stadu uvijek toplo, a u planinama hladno te u hladne planine mogu ići samo odabrani. Zato je Zarathustra boravio na planini, a kada je sišao s planine među ljude, svima je govorio kako trebaju postupati (Nietzsche, 1967: 7). Zarathustra se spustio nisko, nisko. Tako i ja vidim tebe, tebe koji si visoko, visoko, a mi smrtnici moramo biti sretni što si ti sišao nisko, nisko da nam podariš malo mudrosti, pa se vraćaš u svoje planine visoko, visoko. Eto, dragi Antune, toliko visoko otišao si da nemamo druge nego cijelo jedno razdoblje zvati Matoševo doba. Mislim, dragi Antune, da si otišao iznad visine. Samu si visinu nadvisio, a to je pothvat koji malo ljudi uspije napraviti. Zbog toga te, Antune, prozivam Zarathustrom Hrvata!

No ni njegova sreća ne bijaše sasvim vedra. Ti si, dragi Antune, uvijek znao da si u pravu, da svi moraju stati u tvoju obranu, da si ti taj koji zna. Svi su te, Antune, voljeli. Svima si bio duhovit. Svi su samo čekali da nešto o njima napišeš i s nestrpljenjem su čekali vidjeti što ćeš o njima napisati kako bi oni sebe poboljšali i kako bi znali što dalje sa svojim živo-

tom te jesu li vrijedni pisanja. Naime, kako netko može biti pisac kada ti postojiš? Kako se netko usudi uzeti pero u ruke a da ti ne daš dozvolu za to?

Zarathustri je starija žena otkrila malu istinu kada je rekla da kad ideš među žene, obvezno ponesi bič! (isto: 112). Dragi Antune, kod tebe vrijedi pravilo: kada govoriš o drugim piscima, obvezno ponesi bič! Ti si, Antune, taj koji je na vlasti. Ti si vlasnik uma svih nas. Ti si taj koji dirigira kako će se pisati, kako će se razmišljati, što valja, a što ne valja. Ti si taj koji će ukrotiti loše pismo i načiniti od njega rapsodiju riječi. No, dragi Antune, jesi li ti ikada bio sretan? Zbog čega nisi mogao samo prešutjeti nečiji nedostatak talenta za pisanje? Zašto si morao kritizirati? Zbog čega si ti, Antune, koji si visoko, visoko, silazio nisko, nisko? Mislim da znam odgovor na to jer da tebe nije bilo, ja nikada ovo ne bih znao sastaviti. Da nije bilo tvog oštrog pera, ostali bismo bez kulture, bez jezika. Da nije bilo tebe, ne znam kako bismo došli do Krležina doba.

Shvaćam, Antune, zašto nisi nikada mogao biti sretan. Čak i Nietzsche kojeg toliko voliš imao je nekog da ga ismijava, a taj koji ga je ismijavao bio je Wagner, isti onaj Wagner kojemu je Nietzsche posvetio velik dio života i pisao mu hvalospjeve. Da, isti Wagner koji je najbolji među Nijemcima, smijao se našem Friedrichu kada je Friedrich odlučio svirati. Dragi Antune, tebi se nikad nitko nije imao smijati. Nitko nije bio taj koji će kritizirati kritičara. Nitko nije bio taj koji bi sav tvoj gnjev usmjerio u poboljšavanje sebe. Antune, ti si otišao visoko visoko, a znam da si sanjao da odeš u još veće visine, u visine koje će biti iznad tog visoko, visoko, u visine u kojima je dragi nam Friedrich. Zbog toga, dragi Antune, jer si mi predmet vječnog divljenja, smijem ti se ovim pismom. Smijem se tvojim kritikama, smijem se tvom egu, smijem se svemu što si napravio i smijem se cijelom Matoševu dobu. Sve drugo su ti dali, ali nitko ti se nije smijao. I sam si napisao kako se pisar bojao da ne bi onaj odviše trpio. Dosta, dragi Antune, mog pisanja jer i odviše si pročitao. Ostao si poznat po tome što si rekao da u književnosti niti imaš prijatelja niti ih trebaš, a ja ću biti tvoj prijatelj kojeg ni ne znaš da trebaš. Ja ću biti onaj prijatelj koji će ti se smijati.

Marko Sičanica

(Pripovijetka *Moć savjesti* prva je Matoševa objavljena pripovijetka u Vijencu kada je Matoš imao 19 godina. „Malo je tko mogao slutiti da počinje nastajati jedan od najvažnijih opusa cjelokupne hrvatske književnosti. Kada je 1914. Matoš umro, mnogima je bilo jasno da se u te 22 godine bitno izmijenila njezina slika te da će Matoševa zvijezda još dugo obasjavati naše literarno nebo. Rođen 'u petak, trinaestoga', taj je boem i austrougarski dezerter, ponavljač sedmog razreda zbog drugog reda iz hrvatskoga jezika, bitno revolucionirao jezik i uspostavio nove poetičke kanone u našoj književnosti" (Bagić, 2014: 24).

Često je pisao o politici, religiji, filozofiji, različitim formama umjetnosti (ponajviše književnosti i glazbi), katkad bi pisao i o dnevnim anegdotama poput tuče u birtiji. Vodio

je mnoge polemike s piscima iz Hrvatske i Srbije, a među osobama s kojima je polemizirao nalaze se: „Ivo Vojnović, Tin Ujević, Janko Polić Kamov, Milan Begović, Milutin Cihlar Nehajev, Ksaver Šandor Gjalski, Mijo Radošević, Krešimir Kovačić, Milan Ogrizović, Branimir Livadić, Milivoj Dežman, Petar Petrović Pecija, Milan Marjanović, Stjepan Parmačević, Branko Vodnik, Jovan Skerlić, Albert Bazala, Kerubin Šegvić, Jovan Hranilović, Arsen Wenzelides, Vladimir Treščec, Antun i Stjepan Radić, Natko Nodilo, Frano Supilo, Josip Frank, Đuro Šurmin, Emil Groll, Adela i Andrija Milčinović, Franjo Jarmek, Dušan Plavšić, Đorđe Nastić, Milan Plut, Zvonimir Vukelić, Ivan Molinar itd.“ (isto: 25) Matoš je književnu kritiku i sam čin pisanja doživljavao kao borbu te je rekao kako bez „borbe nema ni razvitka.“ (Matoš, 1976: 143) „Hrvatska književnost njegova doba, ali i kasnija, puno toga duguje fascinantnoj Matoševoj energiji, upravo kultu borbe kojemu je pripisivao nastanak i čuvanje te energije.“ (isto: 33)

JOSIP STRIJA: PISMO THÉRÈSI RAQUIN IZ ROMANA *THÉRÈSE RAQUIN* ÉMILEA ZOLE

Draga Thérèse!

Daleko od svih moralnih načela i etičkih vrijednosti koje samo ovozemaljska dvonožna bića u svojim mentalnim sklopovima mogu izmisliti, šaljem ti pozdrav. Njime ni na koji način ili bilo kojim dijelom ovoga pisma ne želim okovati tvoje misli za ikakav obrazac onoga „pravog" ili na neki način ispravno ocijenjenog.

Svakoga pojedinca karakterizira određena jedinica snage. Tumačili ju kao čisti religiozni pojam duše ili na bilo koji drugi način, podrazumijeva se da ju svatko od nas ima. Pitanje koje se postavlja nije jednostavno. Točnije, odgovor na njega više je nego složen. Na koji će način svatko od nas iskoristiti potencijal koji mu je od početka dan? Hoćemo li progovoriti punim glasom u slavu našega života ili skrušeno ostati stajati u uglu palače sazdane od naših propalih snova? Svatko je od nas drugačiji. Upravo zbog te razlike (ili ako baš hoćeš sličnosti), ljudi su izmislili ono najbolje, izmislili su onaj najviši, najvrjedniji stupanj života. Tako stvoren ili naslikan, davao je ljudima malo vjere u bolje. Najveći je problem bio nakon života kada je ljudima ostajala samo dvostruka mogućnost – uzdizanje na najviši mogući položaj, onaj koji je činila sama esencija dobra, ili onaj drugi, najniži i najtamniji koji je bilo lako zaslužiti, čak jednom nepoćudnom, klevetničkom ili tamnom misli. Zato su neki jednostavno izmislili sredinu – čistilište. To je mjesto kvalitetom i ponudom događanja uvelike dostojno svih, svakog pojedinca, tebe i mene.

U svojim smo djelima jako različiti – netko je u skladu s njima majstorska slika onoga uzvišenog, netko drugi nije ni dobra kopija istog. Upravo zbog toga tvoje djelo ostaje zapamćeno (iako sam obećao da neću suditi, ipak moram spomenuti) ne kao odjek vlastitog razmišljanja, jedinstvene želje i nemoći njezina ostvarivanja, već kao zločin. Ako se upustim u propitivanje i tumačenje različitih djela proizašlih iz svakome jedinstvene životne tragedije i u to uključim onu tvrdnju o jedinstvenosti i posebnosti svakoga od nas, može se lako doći do neobičnih zaključka. Vjerujem da bi ti svi okrenuli leđa tumačeći te strašnom i bolesnom ženom bez imalo srca i osjećaja kojih kod njih „normalnih" ljudi ima na pretek. Svaki trenutak koji si provela pod teškim i puno puta oštrim ogrtačem mirnog i „idiličnog" života jedne zadovoljne osobe, sretne prodavačice kojoj je jedini cilj i jedina strast bila čekati na dolazak. Znam da ti se čini da je prethodna rečenica nedovršena, ali dolazak se ovdje ne osjeća ljudskim. Čekala si na dolazak promjene, s druge strane dolazak nekoga (evo one ljudske sfere) ili nečega što bi tu promjenu donijelo. Boreći se sama sa sobom, donijela si odluku i udarila. Udarila si jače no što si zalupila vrata kojima je zatvoren tvoj život kojemu je njihovim zatvaranjem presječena svaka mogućnost daljnje slobode, užitka

i sreće. Time je određena jedna sudbina od njih jako mnogo. Svakoga dana ispred svakoga čovjeka otvaraju se novi putovi. Sami odabiremo. Kasnije krivimo sve ostale. Znam da se ovim riječima tebi upućenim možda činim jednako monstruoznim kao netko tebi poznat. Svaka je riječ iskrena i ostavlja najveći mogući otvoreni prolaz kojim može proći tvoje tumačenje.

Nije mi cilj ovdje te pokušati urazumiti, zavirivati u najskrivenije dijelove tvojih misli i „kopati ti po glavi" kao što neki drugi pokušavaju. Meni je jasno. Jasno mi je da je tvoj čin tek jedan od krikova. Ne čini se jako moralnim od mene ili čak s druge strane normalnim, ali je istina. Tumači to kako hoćeš, no meni je uistinu jasno. Doslovno si se skorila od vremena. Bila si izopćena i uništena, tvoje su ruke stvarale prolaznost kojom su se hranile tvoje misli. Pokušavala si otvoriti vrata u sutra, ali nisi uspjela. Kriknuvši jednom jako izabrala si svoj put i otkrila ga svima. Tvoja su tjeskoba i nemoć prerasle tvoju veličinu otvorivši ti stara i zahrđala vrata, no tek malo – dovoljno za odraz od zla. Koliko je to istina i koliko ti je pomoglo, iskreno, ne znam. Vjerujem da sam ne bih izabrao taj put. Znam što sada misliš. Puste tlapnje, zar ne? Nije tako. Svi smo hrabri kada sudimo i govorimo nekom drugome. Svi imamo nešto reći. To je zato što svi proživljavamo isto. Svatko je od nas zatvoren u svoj svijet, zasigurno jadan i malen. Neki se bore, drugi na sav glas viču, a ništa ne rade. Trećima se oči otvaraju tek kad im je svega dosta. Oprosti ako te to vrijeđa, no ti si ova posljednja. I dobro je da si uspjela. Oslobodila si se svega što te gušilo. Otvorila si ona toliko puta spominjana vrata. Kako se od onda nisi javljala, brinem se.

Vjerujem da ti je sada teško (ili jednostavno uživaš u slobodi). Istodobno se bojim da ti je život u još kompleksnijoj situaciji. Bez obzira na ishod tvojega pothvata, javi se. Volio bih čuti kako se osjećaš sada. Nadam se da će mi tvoja situacija dati odgovore na brojna pitanja, kao i na ono najvažnije. Može li se čovjek osloboditi iako se čini kako je to nemoguće? Može li se osloboditi izvanmoralnim činom koji vodi u čistilište (kao i svi ostali činovi, pa i misli) ili si na taj način otvara vrata pakla? Ovdje kao vjernik ostajem nepristran, vjerujući u slobodu kao produkt bunta protiv svake ukalupljenosti.

Željno iščekujem odgovor na moje pismo i javi se što prije.

Nadam se da si slobodna.

Josip Strija

TENA ŠARLIJA: PISMO TENI IZ PRIPOVIJETKE *TENA* JOSIPA KOZARCA

Draga Teno,

odlučila sam napisati ti ovo pismo kako bih ti pružila podršku, utjehu i razumijevanje, ali i djelomično ti ukazala ne neke tvoje pogreške. Smatram da nitko nema pravo osuđivati te jer svatko svoj put samostalno bira. Svatko odlučuje kakvim životom želi živjeti. Svi imamo drugačije ciljeve i želje i u potpunosti je jasno da ćemo se gorljivo boriti da dobijemo ono što želimo. Upravo to i jest odlika jakih ljudi koji imaju hrabrosti živjeti kako žele unatoč svoj toj masi koja neprestano kritizira i mrzi samo zato što se ne usuđuje živjeti kako bi htjela jer to ipak podrazumijeva jaku volju i posvećenost. Iako ti nisi ostvarila svoj cilj kako si zamislila, ja to ne smatram porazom. Borila si se za svoje ideale, a to je upravo ono što ja cijenim. Hrabrost je važna jer nitko nam nikada ne garantira da ćemo uspjeti, zar ne? No to ne znači da se ne treba ići do kraja. Ti si znala da si lijepa i odlučila si se bogato udati jer nisi voljela raditi. Mnogi će to osuditi kao nemoralan čin, ali ja neću. Treba uvijek gledati širu sliku, a ne osuđivati. Osuđivanje je uvijek najlakše.

Na tvoju osobnost uvelike su utjecali roditelji, ali i okolina. Kada bi drugi to uzeli u obzir, shvatili bi da su opravdani svi tvoji postupci. Imati oca koji samo pije i ne brine se za svoju obitelj te majku koja mukotrpno radi sasvim je dovoljno da ti pomisliš kako se trebaš što prije udati i pobjeći iz svega toga. U takvoj disfunkcionalnoj obitelji jasno je da ti ne možeš imati razvijene neke dublje osjećaje. Prema tome lako je shvatiti da nisi mogla razviti toliku jaku ljubav koja bi te vezala za barem jednoga muškarca s kojim si flertovala. Tvoji osjećaji bili su tek površinski. Shvaćala si da si lijepa i normalno je da si uživala u pažnji svih tih muškaraca. Uz pažnju oni su ti pomagali materijalno i obasipali te poklonima. Takve stvari ne znače samo onima koji iz obitelji nose svijest o ljubavi i dobroti kao temeljnim vrijednostima koje trebamo tražiti u drugima. No kao što sam već rekla, to ne može vrijediti za tebe jer tvog oca nije bilo briga, a majka ti je, zbog očaja u kojem ste živjeli, i sama namijenila bogatog Jozu Matijevića kako bi ti što lakše i ljepše živjela. Dakle, roditelji su ti ukazivali na to kako trebaš živjeti. Uz sve to karakterno si sličila svome ocu pa onda i to doprinosi opravdanosti tvoga ponašanja.

Ipak, u jednom trenutku osjetila si pravu ljubav. Kada je Jaroslav Beranek došao u tvoju kuću, odmah si se zaljubila, ali on je ubrzo morao otići. Ti si, naravno, bila jako tužna i svoje si dane provela tugujući za njim. Nakon toga vratila si se razvratnom ponašanju. Opet shvatljivo. Bol mijenja ljude, a slomljeno srce najviše. Tako si postala ljubavnica Leona Jungmana. On je bio mlad, lijep i bogat, uživao je u životu, kao i u tvojoj ljepoti, a ti si uživala u njegovoj pažnji i lagodnom životu. Sada slijedi moja mala kritika. Nekako se

pitam: zar nije sve to ono što si tražila? Po meni jest i mislim da si se tu trebala zaustaviti. Znala si da više ne možeš voljeti jer to nije svojstveno tebi, a i zapravo se voli samo jednom u životu. Dakle, dani s Leonom prolazili su ti u raskoši, za tebe je to bilo savršenstvo, ali ti nisi imala mira i približila si se Ciganinu Đorđu. Meni je jasno da je teško odoljeti svim tim udvaračima, no, ženo draga, morala si znati da će ih uvijek biti jer si lijepa, a na to su muškarci slabi. Đorđe ti je nosio poklone, ali je imao i ženu. Mislim da te ta činjenica svakako trebala spriječiti u tvom ljubovanju s njim. Kada je Leon shvatio što se događa između tebe i Đorđa, sukobio se s njim. Po tome ti je moglo biti jasno da mu je ipak stalo do tebe. Leon je kasnije dobio premještaj i napustio te, a ti si opet tugovala. No da se nisi upuštala u avanturu s Đorđem, možda bi se između tebe i Leona nešto više dogodilo i on bi se vratio.

Pošto si potrošila sav novac koji ti je Leon ostavio, opet odlaziš korak dalje. Odlučuješ postati ljubavnica Joze Matijevića koji ima ženu baš kao i Ciganin Đorđe. Zaista ne prežeš ni pred čim! Da se malo vratim na početak ovoga pisma – zaista opravdam ovakav tvoj način života i pokušaja da udovoljiš svojim potrebama i željama, ali smatram da si trebala shvatiti da krađom tuđe sreće nećeš dobro proći. To se i dogodilo. Jadna Ivka morala te prihvatiti, ali Maruška ti je itekako sve debelo naplatila. Polako ti se približila i sprijateljila s tobom – sve je ona to taktički odradila. A onda ti je dala onu kobnu maramu koja te uništila. I Jozo i Đorđe napustili su te jer te nisu iskreno voljeli. Eh, draga moja Teno, trebala si se zaustaviti na vrijeme. Tuđa sreća ne dira se nikada, a mislim da sada to i razumiješ. Na kraju, Jaroslav Beranek vratio se i završili ste zajedno. To mi je jako drugo i neka vam je sa srećom!

Draga Teno, mislim da si na mnogo teži način naučila neke jako važne životne lekcije, ali bitno je da jesi. Sve nas život jednom jako udari, ali to ima svoju svrhu. Nakon toga postanemo svjesniji i znamo što je uistinu važno. Jako mi je drago što si na kraju vidjela da prava ljubav ipak postoji. Ljepota i materijalne stvari prolazne su, a ono što nam ostaje jest dobrota. Samo dobar čovjek može biti sretan i ostvaren.

Oprosti što sam te u drugom dijelu pisma malo oštrije iskritizirala, ali najavila sam na početku da ću ti pokušati ukazati na neke tvoje sporne životne odluke. Zaista te razumijem jer sve što nosimo u sebi, nosimo iz djetinjstva. Ti, nažalost, nisi imala sreću usvojiti prave vrijednosti na vrijeme pa si to morala samostalno na vrlo težak način. Pronašla si se u tom zavođenju i jasno si radila na svom cilju da budeš bogata i lagodno živiš. I ponavljam, ne osuđujem te zbog toga, svatko ima pravo živjeti kako želi, ali si to trebala raditi sa slobodnim muškarcima, nikako s oženjenim. Platila si to skupo, ali i naučila neke važne lekcije pa je onda valjda vrijedilo, zar ne? Eto, draga Teno, to bi bilo sve od mog pisma. Nadam se da uživaš u ljubavi i pažnji Jaroslava Beraneka. Želim vam lijep i ugodan život pun pozitivnih stvari. Jer ljubavi, pažnji i dobroti svi trebamo težiti.

Lijep pozdrav

Tena Šarlija

TENA ŠARLIJA: PISMO VLADANU DESNICI

Dragi Vladane,

osjetila sam neopisivu potrebu napisati ti ovo pismo. Znam da me ne poznaješ i da sigurno ne dobivaš često ovakva pisma. No ja sam ipak skupila hrabrosti i odlučila ti pokazati svoje oduševljenje tvojim romanom *Proljeća Ivana Galeba*. Volim čitati, a posebice volim djela koja me snažno prodrmaju i promijene moju cjelokupnu percepciju. Oslobode me, pomognu mi da shvatim i prihvatim. Prvo takvo djelo bilo je *Preobrazba* Franza Kafke koju sam pročitala kao lektiru u srednjoj školi. Jednostavno, bila sam fascinirana tom knjigom koja me snažno potaknula na duboka razmišljanja o smislu čovjekova postojanja i općenito o životu. Nakon svake pročitane lektire prije ove imala sam vrlo razrađeno i jasno mišljenje. Mislila sam: „Ma sve je to književnost, tako je samo u romanima, ne treba se previše zanositi time." Ništa me nije doticalo. Sve do *Preobrazbe*, djela nakon kojega sam se zapitala. Na satu lektire shvatila sam da nikoga, osim mene, ovo djelo nije posebno taknulo. Malo je reći da sam bila zbunjena.

Drugo djelo koje je ostavilo tako snažan pečat u mom životu upravo je *Proljeća Ivana Galeba*. Ovaj roman prvi sam put pročitala 2018. godine. Bila je to godina puna razočaranja za mene. Došlo je ljeto i spremala sam se ići na more. Naravno, kao što to obično biva, trebala sam pronaći knjigu, dvije koje ću ponijeti sa sobom. Otišla sam u knjižnicu i tamo se zadržala gotovo dva sata. Zaista nisam znala što bih uzela. No onda sam došla do odjeljka *hrvatska književnost* i tu sam zastala. Tada sam u ruke uzela *Proljeća Ivana Galeba*. Sjetila sam se kako je nastavnica iz osnovne škole rekla da joj je to jedna od najdražih knjiga te sam pomislila: „Sigurno je odlična." i posudila ju. Nisam nimalo pogriješila. Pored *Preobrazbe* ovo je knjiga koja će me uvijek fascinirati. U ovome romanu apsolutno mi se sve sviđa. Sviđa mi se kako si ostvario kompoziciju djela. Isprepletenost prošlosti i sadašnjosti asocira me na čovjeka koji se traži, koji je pomalo izgubljen, pokušava shvatiti sam sebe. Takav je glavni lik Ivan Galeb. Također, iznimno me fascinira što se to sve može zaključiti o svijetu i samome sebi čitanjem tvojega romana koji govori o mnogim filozofskim i etičkim pitanjima te bih ga preporučila svakome tko je možda malo stao, izgubio fokus i teško mu je. Jer i sam Ivan Galeb kaže da tek neuspjeh zaokružuje i osmišljava naš život. Neuspjeh nije „smak svijeta", već nas nečemu uči. Mislim da ne postoji snažnija motivacija za nekoga tko je zalutao.

Osim toga, tvoje su rečenice savršeno oblikovane. Toliko divnih citata mogla bih izvući iz ovoga romana! Meni osobno najdraži koji sam odmah zapisala kao podsjetnik jest: „Volja je stvar jakih, želja je stvar slabih." Za mene je ova rečenica zaista moćna. To je najbolji pridjev kojim bih ju opisala. Mislim da ju svaki osviješteni čovjek shvaća i primjenjuje.

Nadalje, smatram da si lik Ivana Galeba jednako savršeno oblikovao. Naravno, mogu se poistovjetiti s njim te to sigurno doprinosi činjenici da mi je ovaj roman jedan od dražih. Inače uvijek teško odvajam autora od samih protagonista djela pa je tako i u ovome slučaju. Smatram da nitko ne može napisati nešto što ne nosi u sebi, a posebice kada piše o ovako kompleksnom liku tako da vjerujem da mnoge osobine Ivana Galeba posjeduješ i sam.

Ivana Galeba zamislio si kao violinista, inteligentnog umjetnika kojemu je mašta glavno uporište. Umjetnički pogled na svijet omogućuje mu da sve propituje, osjeća i vidi previše. Sve ono što „obični" ljudi ne zamjećuju njemu je važno. Ima nas takvih još i u ovim potpuno drugačijim vremenima s pomalo iskrivljenim vrijednostima. Ono što me nadasve oduševilo jest njegovo shvaćanje kontradikcije za koju smatra da je svojstvena svakom čovjeku. Često mi prijatelji kažu kako sam kontradiktorna te da čas gorljivo zastupam jedno, a već sljedeći čas nešto posve drugo. To ih zbunjuje i smeta im. Prije sam to shvaćala kao uvredu i branila se, ali više to ne činim. I sam Ivan Galeb bio je svjestan da je kontradiktoran, ali njega je to zabavljalo. Tako da sam i ja odlučila prihvatiti svoju kontradiktornost – ne mogu reći da me zabavlja, ali ona će uvijek biti dio mene i neka tako ostane. Drugi to ne moraju prihvatiti, važna je jedino moja svijest o tome.

Eto, to bi bila lekcija koju sam naučila iz ovog tvog divnog romana! To sam svakako trebala i stoga ne čudi što sam upravo njega uzela u svojoj potrazi za dobrom knjigom.

Htjela bih izdvojiti još jednu stvar koja bi mogla biti svojevrsna odlična lekcija. To je Ivanovo promišljanje o osjećajnosti. S jedne strane on osjećajnost smatra slabošću, ali s druge strane bezosjećajne ljude smatra glupima. Ivan shvaća da bi kroz život išao slijep da nije osjećajan. Upravo je tako i danas. Ljudi se boje osjećajnosti, boje se pokazati svoje emocije jer su one odraz slabih ljudi. Radije ih drže u sebi pa dokle ide. To je zaista strašno! Djecu od malih nogu treba učiti da pokažu svoje osjećaje, da kažu što ih tišti i muči. Trebaju znati reći nekome da ga vole, trebaju, cijene, žele i poštuju. Osjećajnost je sve! Osjećajni ljudi kroz život koračaju punim plućima, imaju osjećaj za lijepo, za sve one sitnice koje su tako važne, a sve nam je to pokazao i glavni lik tvoga savršenog romana.

Za kraj, dragi Vladane, hvala ti za ovaj divan roman! Nadam se da sam uspjela prenijeti svoju emociju i da shvaćaš koliko me je taknuo. Hvala ti što si ukazao na činjenicu da čovjek treba voljeti i uspone i padove te cijeniti sve svoje osobine. Ova će me knjiga uvijek oduševljavati. Do sada sam ju dvaput pročitala, a u ovome bučnome i materijalističkome svijetu sa strašnim vrijednostima zasigurno ću još koji put. I to onda kada mi bude trebao bijeg, odnosno podsjetnik da shvatim što ja to u životu trebam te kakvim pojedincima želim biti okružena: posebnim, jedinstvenim, drugačijim, pomalo čudnim, onima koji teže pravim vrijednostima.

Također, pročitala sam i tvoju biografiju, naravno. Što reći o tome? Zaista si impresivan čovjek! Pravnik, prevoditelj i književnik. Nema sumnje da ću pročitati još neko od tvojih djela koje će me sigurno fascinirati. Dragi Vladane, hvala ti još jednom na svemu. Ja sam

samo još jedan Ivan Galeb, kontradiktoran i sklon maštanju te pomalo zaprepašten trenutačnim vrijednostima koje se cijene.

S golemim poštovanjem

Tena Šarlija

DORA ŠIŠKO: PISMO FRIDI KAHLO IZ ROMANA *FRIDA ILI O BOLI* SLAVENKE DRAKULIĆ

Draga Frido,

prije nego što sam te upoznala čitajući roman *Frida ili o boli* Slavenke Drakulić, imala sam sasvim drugačiju sliku o tebi. Kada bih ugledala tvoju fotografiju ili umjetničku sliku, zamišljala bih te kao jednu vrlo hladnu i distanciranu osobu. Pročitavši nekoliko puta roman Slavenke Drakulić, uvjerila sam se da tomu nije tako te sam odlučila ovo pismo uputiti upravo tebi onakvoj kakvom sam te doživjela tijekom čitanja romana.

Kada bih imala mogućnosti vidjeti te uživo, ja bih te najprije zagrlila. Ti si jedna neizmjerno hrabra i uporna žena koja je proživjela zaista mnogo toga u svome 47 godina dugom životu. Na tvom životnom putu bilo je svega. Najviše bolesti, nemoći i boli. Najprije dijagnoza dječje paralize koja ti je otkrivena još kao maloj djevojčici i koja te prikovala za devetomjesečno ležanje u krevetu, a zatim i brojni drugi zdravstveni problemi. Shvaćam da ti je to iznimno teško palo kao jednoj vrlo zaigranoj i živahnoj djevojčici i svjesna sam da su se u tebi u tim godinama razvijali osjećaji kakve druga djeca tvoje dobi nisu mogla ni zamisliti. Zasigurno su nemogućnost normalne dječje igre i odrastanja izazvale u tebi erupciju različitih stanja koja su dovela do toga da tvoj karakter obilježe prkosom, ali i osjećajem zavisiti prema drugima. U tom razdoblju škola je za tebe predstavljala mučenje, što je posve razumljivo s obzirom na okolnosti i tvoje (ne)mogućnosti. No školi duguješ i veliku zahvalu jer te ona osnažila i opremila za borbu i obranu od života koji ti je tek slijedio. Isto tako u tvom životu veliku ulogu odigrali su i tvoji roditelji. Majka koja te uvijek sažalijevala i otac koji te bezuvjetno ohrabrivao i podržavao u svakoj tvojoj namjeri, bili su dugi niz godina tvoji najbliži i najjači kritičari, ali i oslonci. Opisi tvoje obitelji i vaših međusobnih odnosa zatekli su me, ali i zainteresirali. Naime, neobično mi je bilo što si s ocem imala bolji odnos nego s majkom i što je majka tvoje školovanje smatrala nepotrebnim te troškove školovanja neprestano spočitavala ocu Don Guillermu. Smatram da takvo što nijedna majka ne bi trebala zabranjivati svome djetetu, a posebice ako je riječ o talentiranoj, mladoj djevojci kao što si ti bila. Umjesto da te bodrila, ona je od tebe htjela napraviti kućanicu kakvom je i sama bila, iz čega se može iščitati njezina ljubomora jer nije postigla ništa više od toga, a očito je to željela.

Ponajviše mi se svidjela tvoja buntovnost i energičnost kojom si proživljavala svoje mladenačke dane. Nisi dopuštala da te tvoja šepavost sabotira u tvom življenju i to je ono što me se najviše dojmilo u tom razdoblju tvoga života. Time što si težila biti drugačijom od drugih, što si nosila hlače, puštala obrve i šišala se na kratko kao muškarci, potakla si u meni svojevrsno divljenje. Tvoji potezi nisu bili nimalo naivni i glupi. Naprotiv, njima si vrlo lako provocirala svoju okolinu i manipulirala društvom kako bi se izborila za vlastiti uspjeh. Evo jednog tvog opisa koji te zrcali:

„Odrastala je kao energična i nemirna djevojka koja se šišala na kratko i nosila hlače. Čitala je poeziju, izlazila s prijateljima i bila zaljubljena u Aleksa. Voljela je muškarce više od žena, oca više od majke, dječake više od djevojčica. U srednjoj se školi družila s grupom u kojoj je, osim nje, bila samo još jedna djevojka. A na jednoj obiteljskoj fotografiji koju je snimio njen otac, nosi muško odijelo. Njene sestre i majka imaju na sebi elegantne haljine, dok je ona odjevena u odijelo s prslukom i kravatom. Zalizane kose, sa štapom u desnoj ruci, gleda ravno u kameru“ (Drakulić, 2007: 15).

Tvoj život obilježilo je slikarstvo i neosporivi talent koji si posjedovala. Tvoja mudrost i lukavost kojom si provocirala i privlačila pažnju na sebe doveli su te ne samo do jedne od najpoznatijih slikarica nadrealizma, već i do ljubavi tvoga života. No Diego Rivera nije ti trebao u životu, barem ne onoliko koliko si mu ti davala na značenju. Smatram da te posesivna ljubav koju si godinama gajila prema njemu posve iscrpila i usporila te u tvom umjetničkom djelovanju. On je uzeo ono najbolje od tebe, a ti si mu bila nevjerojatna potpora, što on tebi nije mogao uzvratiti. Naime, ono što mi se kod tebe nije svidjelo jest to što si dopustila drugoj osobi, točnije jednom muškarcu, i to iz tvoje perspektive gledano vrlo sebičnom muškarcu koji te godinama varao, da prema njemu i dalje osjećaš neku posebnu vrstu ljubavi. Začudilo me da je osoba poput tebe koja je preživjela razne bolesti, nevjerojatno tešku prometnu nesreću i brojne pobačaje koji su potom uslijedili, da je dopustila drugoj osobi da ju toliko ponizi i učini nesretnom. Njegove afere i prevara s tvojom sestrom, ali i drugim ljubavnicama koje je često izmjenjivao ostavile su na tebe veliki trag. Iako si vjerovala da se možeš s time nositi i da će vaša ljubav nadjačati njegove slabosti, tomu ipak nije bilo tako.

Žao mi je što si samoj sebi dopustila da doživiš takve stvari i da se uza sve tjelesne boli nosiš i s emocionalnim propitivanjima i krivljenjem sebe same. To je ujedno i ono što ti ponajviše zamjeram jer smatram da je osoba kao što si ti mogla mnogo ljepše i sretnije proživjeti svoj život da se samo oslobodila od pogrešnih ljudi i njihovih lažnih i nesigurnih poteza. Vjerujem da bi tvoj život išao u nekom sasvim drugom pravcu da si malo više vjerovala u sebe i trudila se najprije ugoditi sebi, a ne drugima. Težnja da ugodiš drugima katkad je više mana, nego što je to vrlina.

Moje mišljenje o tebi ne polazi samo od onoga što je predočeno u ovom pismu, već je ono puno više od toga.

Neizmjerno sam zadovoljna i ispunjena što sam čitanjem romana Slavenke Drakulić otkrila jednu drugačiju i krhku verziju tebe, verziju kakvoj se ni najmanje nisam nadala. Sada kada ugledam neku od tvojih slika ili tvoju fotografiju, ponovno proživim sve ono što sam o tebi pročitala te se uvijek iznova trudim naći opravdanje za sve tvoje loše životne poteze koje nekamo potisnem te nastavim uživati u našem „zajedničkom“ gledanju tvojih neizmjerno kvalitetnih i posebnih umjetničkih tvorevina.

S neizmjernim divljenjem i razumijevanjem

tvoja Dora Šiško

FILIP ŠLINGAR: PISMO ŠPANJOLSKOM VITEZU ALONSU QUIJADI IZ ROMANA *DON QUIJOTE* MIGUELA DE CERVANTESA

Dragi Alonso,

nadam se da ti ne predstavlja problem što te oslovljavam tvojim građanskim imenom, a ne imenom koje te zapravo i proslavilo. S obzirom na to da slanje izravnog pisma zahtijeva i određenu bliskost, odlučio sam ti se tako obratiti. Otkako mi je prvi put u ruke dospjela knjiga koja me upoznala s tobom, ostao sam zapanjen koliko si bio zaljubljen u viteške knjige. Nadam se da ćeš mi u nekim od sljedećih pisama napisati koji su to viteški romani bili, jer sam i sam veliki zaljubljenik u takve romane i za mene su oduvijek predstavljali važan izvor mentalnog odmora, ali i svojevrstan vodič kako se trebamo voditi ponajprije u pogledu časti i hrabrosti. Vjeruj mi kada ti kažem da su i danas, u 21. stoljeću, tvoje pustolovine rado čitane i ljudi ih često citiraju kao izvore inspiracije i motivacije za razvijanje avanturističkoga duha kakvog ste gajili tvoj suputnik Sancho i ti. Nažalost, u današnje vrijeme previše se toga oslanja na tehnologiju i ljudima kao da nedostaje avanturističkoga duha. Stoga bi nam tako jako trebala osoba poput tebe, uvijek spremna na izazove i ako treba u znak pitanja staviti i vlastiti život, osoba koju se ne može potkupiti i koja se izdvaja svojom neustrašivošću i moralnom snagom. Toliko mi je toga trenutačno na umu i ne može mi stati sve u jedno pismo, ali te od srca molim da mi opišeš pustolovine koje nisam mogao pronaći u knjizi, a siguran sam da ih je bilo još mnogo. Uvjeren sam da je tvoj život još od ranog djetinjstva bio ispunjen raznim pustolovinama i da su tvoji bližnji već u toj dobi prepoznali dijete koje će jednoga dana izrasti u muškarca ispunjenoga pustolovnim duhom.

Ne mogu, a ne spomenuti i tvoga velikog pomoćnika i prijatelja Sancha Panzu. Oduvijek me je oduševljavala i inspirirala njegova količina prijateljskoga povjerenja i predanja u tvoje sigurne, viteške ruke. Ako ste i dalje u kontaktu, molim te da mu preneseš moje pozdrave i da mu poručiš da ga se i danas cijeni i poštuje zbog njegove neiskvarenosti i pomoći koja i danas služi kao primjer mnogima kako se prijatelji međusobno trebaju slušati i nadopunjavati. Mene je ponajviše emocionalno dotaknula njegova blizina i nakon završetka vaših pustolovina poslije kojih se Sancho mogao povući, ali je još jednom pokazao koliko te cijeni i voli kao prijatelja.

Nažalost, moram ti reći jednu tužnu vijest – viteza više nema i viteški romani danas se smatraju bezvrijednima i gotovo ih nitko više ne čita. Gotovo pa nitko više se ne želi boriti za opće dobro, nitko više ne obraća pozornost na nepravdu, dok se rješavanje nasilja nad ženama, djecom i siromasima ostavlja institucijama koje su navodno osnovane

kako bi pružale podršku i pomoć upravo tim skupinama, ali nerijetko se njihovo vodstvo isključivo svodi na govore i riječi, a puno manje na konkretnu pomoć. Ljudi se više ne žele aktivno uključiti kako bi lokalno i globalno doprinijeli borbi protiv zla u svijetu, već kao da se nadaju da će to uvijek netko drugi napraviti umjesto njih. Upravo danas, više nego ikada, potrebna nam je tvoja odlučnost kako bismo stali u obranu onih koji se ne mogu sami obraniti i traže našu pomoć kako bismo im pomogli.

Iako nas dijeli mnoštvo godina i stoljeća, mislim da je bitno ono što nas povezuje, a to je borba za zajedničko dobro, za obranu protiv nepravde i nejednakosti u svijetu, a siguran sam da si mnogo puta čuo kako naše suvremeno društvo i civilizacija voli sebi prisvojiti naslov „prosperitetne civilizacije u kojoj se poštuju slobode svakog čovjeka i građanina". Međutim, koliko god to zvučalo paradoksalno, mnogi problemi koji su bili aktivni u tvoje vrijeme i danas su sveprisutni. Nekoć su problem bili ponajprije robovi koji su morali služiti svojim gospodarima kako bi mogli preživjeti svakodnevicu ili veliko siromaštvo ljudi koji si nisu mogli priuštiti kruh za stolom ili pak krov nad glavom. Možda te iznenadi kad ti upravo kažem kako i danas mnogi ljudi nemaju kruh i kuću, odnosno zadovoljene osnovne potrebe kako bi mogli živjeti barem donekle mirno i spokojno. Bogatstvo se još više povećava, broj bogatih ljudi na našoj planeti smanjuje se, a povećava se broj siromašnih koji, poput beskućnika i siromaha u tvoje vrijeme, moraju moliti za milostinju prolaznika kako ne bi umrli od gladi ili hladnoće. Takva činjenica iznimno me rastužuje i bio bih ti zahvalan kada bi mi dao neki savjet kako da, prema tvom mišljenju, mogu doprinijeti boljitku jer sam i sam postao izgubljen u velikoj tuzi i praznini koju svaki dan proživljavam susrećući takve i slične prizore.

Na kraju, volio bih ti izdvojiti neke od citata koje sam si zapisao i smatram ih ključnima za svoj osobni razvoj i sazrijevanje i za svaki svoj postupak u životu. Siguran sam da nisam jedini koji ti je već pisao i zahvaljivao za sve izrečeno u knjizi, ali još jednom želim ti tako odati priznanje i reći da možda nisi ni svjestan kakav si dar postao za kasnije generacije koje su stoljećima poslije otkrile snagu tvojih riječi koje su često preobražavala njihove živote:

„Kakvi gorostasi? – zapita Sancho Panza.

– Oni, što ih vidiš – odgovori mu gospodar – oni s dugačkim rukama, koje će u nekojih biti od gotovo dvije milje.

– Pazite, gospodaru – odvrati mu Sancho Panza – ono, što se tamo javlja, nisu gorostasi, nego vjetrenjače, a što se čini da su ruke, to su krila, pa ih vjetar vitla, da vrte kamen u mlinu.

– Jasno se vidi – odgovori don Quijote – da nisi vješt ovakvim pustolovinama. Ono su gorostasi. A ako te je strah, skloni se, pa se moli, dok ja budem s njima bio ljut i nejednak boj" (de Cervantes Saavedra, 1995: 77).

Ja vjerujem da je Sancho tek kasnije shvatio jačinu tvoga pustolovnog duha, pa je shvatio tko su i što bile vjetrenjače na vašim putovanjima i što su predstavljale.

Ovim ti riječima završavam svoje obraćanje te se nadam tvom brzom odgovoru i vjerujem da ćemo jednog dana možda i zajedno sudjelovati u zajedničkoj pustolovini, barem u našim mislima i uspjeti zajedničkim snagama zauzeti dvorac koji čuvaju strašni neprijatelji. Ipak, riječ *strašno* za nas vitezove zapravo i nema neko značenje, zar ne?

Radujem se našem sljedećem susretu!

Filip Šlingar :)

IVA ŠLOGAR: PISMO TATJANI BORISOVNOJ IZ ZBIRKE NOVELA *LOVČEVI ZAPISI* IVANA SERGEJEVIČA TURGENJEVA

Draga Tatjano,

odlučih ti pisati ovih dana kada osjećam kako je sve manje ljudi poput tebe, a valjalo bi ih biti više. U mnogočem nađoh razloge da te oslovim i izjadam ti se kojom rečenicom na ovaj list papira. Moje su misli brže od ruke koja ih može zapisati, a da vidiš ovaj svijet, bilo bi ti i jasno zašto.

Sjetih se neki dan priče o tebi i tvojoj skromnosti. Turgenjev još u 19. stoljeću napisao kako su žene poput tebe vrijedile zlata, a čvrsto vjerujem da je takav tip osobe uistinu vječno hvale vrijedan bez obzira na to kakva vremena došla. Turgenjev je za tebe napisao: „…tako se jednostavno i lijepo vlada, tako slobodno misli i osjeća, tako je nezaražena običnim bolestima sitne vlastelinke da joj se uistinu čovjek mora diviti… I zaista: žena živi svu godinu dana na selu, u zabiti - a ne ogovara, ne cvili, ne pozdravlja savijajući nogu u koljenu, ne uzrujava se, ne zagrcava se, ne dršće od radoznalosti… čudo jedno!“ (Turgenjev, 2012: 179).

U ovom svijetu ludila gdje gotovo sve košta, a malo toga ima vrijednost, uistinu si, Tatjano, ti ona koja odskače od toga. Ne bi vjerovala, našli smo se u doba opasne pandemije gdje su nas nadležni zadržali u kućama da bismo spriječili zarazu. I pazi! Nekima je prva pomisao kako neće moći u kupnju, neće se moći srediti, našminkati, odjenuti najnovije modne kombinacije i pokazati se na glavnom gradskom trgu. Ne mogu vjerovati da ljudi sve više bježe iz sela i njegova mira i blagostanja prirode u kojem si ti živjela i odlaze u gradsku vrevu koja često nema dušu i spokoj. Promatram ove travanjske dane na selu i pitam se koliko smo sretni i darovani takvim bogatstvom. Trebala bi vidjeti kako tulipani i jorgovani cvatu u mojem dvorištu, a miris dizanoga tijesta iz kružne peći dopire sve do stabala trešanja koje su ove godine procvale više no ikada. Raduje me saditi vrt i promatrati rast biljaka baš kao što si ti radila svako jutro. Poslova je, kao što znaš, mnogo, ali čovjeku valja okrijepiti dušu s činjenicom da može raditi i doprinijeti. Čini mi se da se besposličarenje sve više uzdiže i gotovo promovira. Draga moja Tatjano, ne bi vjerovala kada bi vidjela internetske portale koji gotovo „diče“ sjedenje kod kuće, sređivanje, potpuni hedonizam i nerad. Kažem to tebi jer znam kakve si osjećaje gajila kada si vidjela svoga sinovca kako se iz inozemstva vratio pretio, nezainteresiran i nevoljan učiniti bilo koji posao. Danas je takvo čudo normalno i nerijetko se oni koji gaje vrijednosti jednostavnosti, neiskvarenosti i marljivosti osjećaju pomalo izigranima i gotovo nevidljivima.

Draga Tatjano, što bismo danas trebali poručiti budućim generacijama? Kako ih odgajati? Na kakve ih vrijednosti usmjeriti i kakve im životne putokaze dati? Teško je misliti o

tomu jer čovjeku se gotovo ne nameću odgovori zbog, da ga tako nazovem, klupka novoga i modernoga svijeta koji se stvorio. Kao što ti rekoh, izolacija nas je zatvorila u naše domove i pitam se razmišljaju li barem neki u smjeru ovih mojih redaka na papiru. Skromno držim da ipak sve može biti drugačije – da nas nešto ipak može vratiti na onu istinsku i iskonsku srž života, a po meni je to neki unutarnji duševni mir i nadasve ljubav.

Kada tako razmišljam, u glavi vrtim rečenice kojima te opisao Turgenjev i voljela bih da sam te osobno upoznala. Zamišljam te kao svoju staru majku koja skromno odjevena ne gunđa o svim svakodnevnim nedaćama i koju još uvijek raduje ubrani poljski mak. Kada Turgenjev piše da se malo družiš s vlastelinkama, čovjek bi pomislio da ne želiš biti među njima, no potom zastanem i razmislim. Pa ti, Tatjano, ne divaniš s vlastelinkama, umjetnicima, liječnicima ili znanstvenicima. Za tebe su oni svi tek ljudi, a njihova profesija ili status nije ono čime bi ih se trebalo najprije osloviti i što bi činilo polazište pri odluci o tom hoće li ih uopće primiti u svoj krug makar za razgovor. Vjerujem kako ti je pomalo i smetalo suviše isticanja staleža u kojem su se našle te vlastelinke pa si zato toliko voljela svoju slobodu i vlastiti mir. Voljela bih da postojiš u svakoj osobi koja me okružuje i da tako svakoga dana upijam dozu svježine, vedrine, čistoće, jednostavnosti i iskrenosti srca kako nikada ne bi postala žedna duhovne vode koja je zasigurno potrebna svakomu čovjeku. U ovome nerijetko surovom, hladnom i bezosjećajnom svijetu sreća je pronaći svoju Tatjanu Borisovnu!

Zauvijek ćeš mi ostati primjerom, a Turgenjevu hvala na takvoj vrsti zapisa koji ne samo da je tiskan u tisućama primjeraka, već je, sigurna sam, utisnut i u naša srca: „Najradije bi joj prišao, uhvatio je za ruku i rekao: Čujte, Tatjana Borisovna, vi i ne znate koliko vrijedite, ta vi ste, ma koliko priprosti i neškolovani bili – neobično biće!“ (isto: 180).

Tvoja Iva Šlogar

IVA ŠLOGAR: PISMO IVANI BRLIĆ-MAŽURANIĆ

Draga Ivana,

kako bi bilo lijepo s tobom sjesti i popiti čaj u ovim suncem obasjanim travanjskim danima. Pišem ti ovo pismo i zamišljam da sjediš pored mene ispod ove lipe stare 50 godina i govoriš mi svoje prijedloge o onomu što je moja ruka naškrabala. Pa postoji li bolja osoba za sugestiju za književnost za djecu i mlade od tebe, vrsne poznavateljice dječjeg uma i zagovornice zrelog odgoja i odrastanja? Sigurna sam da si ti ta osoba!

Sjedim tako i razmišljam kako nije jednostavno pisati. Evo, recimo, uzeh prije gotovo pola godine penkalo s odlukom na papir utisnuti svoje misli. Pisah tako kratku zbirku priča za djecu i stadoh na tek nekoliko stranica papira. Pomislih kako pisanje nije jednostavno te kako ono ne može biti prisilno. Priču posvetih svojoj budućoj djeci jer katkada mi osjećaji budućeg majčinstva ne naviru toliko koliko u neke druge dane. Vjerujem da je pisanje uvijek iskustveno. K tome se pitam može li priče za djecu pisati osoba koja djece nema?! Zapravo, vjerujem da može, ali iskustvo o djeci i djetinjstvu mora biti dio života te osobe. Tako si ti, Ivana, bila stručnjakinja u pisanju dječje književnost jer si i sama bila majka sedmero djece te si osim toga bila i školovana za baratanje perom. Evo, ovako izgleda skromni dio mog doprinosa dječjoj književnosti:

Kada koračaš šumom, moraš uvijek paziti da tvoji koraci budu dovoljno tihi. Odmjereni. Ni preveliki ni premali. Stopalo ne ide samo kamo želi, nego ga pomno usmjeravaš da ne bi stalo na kakvu životinjicu ili oštetilo kakvu lijepu biljku. Najbolje bi bilo reći da se šumom ne korača uopće, ali zapravo su i takve ljepote stvorene da bismo ih promatrali, divili im se u čudu i zahvaljivali na tome da imamo prilike uživati u njima. Šuma je često tajanstvena i ona, doduše, nije namijenjena svakomu. Samo onaj tko prethodno spozna sve njezine čari, ima ju pravo gledati i diviti joj se. Postoje ljudi koji o šumi ne znaju baš ništa i takvi su ljudi duhom siromašni. Oni bi uistinu sve dali kako bi znali u čemu to uživaju oni koji šumu osjete. Takvi su ljudi opterećeni vrevom, gužvom, novcem, bogatstvom, slavom i zanosom. Znaju i takvi ljudi doći u šumu. Na ulazu gledaju nalazi li se unutar nje kakav seoski restoran s dobrim pogledom, a na nedostatak ceste negoduje već pri samom ulazu. Obično se mnogi tada ni ne odvaže ući. Oni koji pak uđu u šumu za nju znaju reći da je lijepa, onako kratko i jasno bez previše razmišljanja i procjene. Šetajući dublje u šumu, shvaćaju kako ona ima veliki potencijal. Kažu u šali kako bi bilo dobro uzeti koji panj i staviti ga na stranice za prodaju. Nasmiješivši se, odlaze dalje. Vrganji im se čine tako svježi, veći i puniji nego u prodavaonici pa odluče otrgnuti dva-tri kako bi probali. Svakako će se prethodno posavjetovati s prijateljem koji razumije sve o gljivama, kažu. Uzimaju kameru

i gledaju ne bi li uslikali kakvu srnu u trku i time se pohvalili na društvenim mrežama ili na sutrašnjem poslovnom ručku. Odlaze iz šume jer ondje više nemaju što raditi... No postoje ljudi koji ne samo da vole šumu nego jednostavno žive šumu. Što bi zapravo značilo živjeti šumu? Šumu žive oni koji ju osjete, koji zajedno s njom dišu, koji se dive svim onim bogatstvima u njoj i koji onda šumu gledaju kao kakvu svijetlu točku na nadasve mračnome nebu. Ne bih voljela da prođeš životom lutajući po mnogim cestama, a da se na tvome putu ne nađe kakva lijepa, osebujna i mirisna šuma. Kada ju upoznaš, pokušaj joj usmjeriti pažnju da ti pokaže sva svoja čuda, a onda ti preostaje vrijeme da im se diviš i daš priliku trajanju te ljepote u sebi (Iva Šlogar, *Srna i lav*).

Draga Ivana, svjesna sam da djeci valja priču prenijeti na onoj razini koja im je shvatljiva, a to znači s pomoću svijeta mašte, izmišljenih likova, alegorije i čarolije. Stoga uzeh šumu, koliko tajnovitu toliko čarobnu, kao mjesto radnje u koje smjestih sve svoje kratke priče. Zamislih ovako – neka budu priče o životu! Radost, prijateljstvo, ljubav, uvažavanje i strah tek su neki od naslova poglavlja, a držim ih bitnima u putokazu Života koji je djeci često prekasno ili nikako prikazan te tako djeca sama stvaraju svoje puteljke koji, nažalost, ne vode nikuda i nikamo, a preskaču one prave vrijednosti. Imaju li roditelji dovoljno snage za pojašnjavanje pravilnih smjerokaza kojima bi se vodila njihova djeca?! Bojim se da odviše često trčimo za stvarima koje zapravo i nisu toliko bitne i koje su naposljetku prolazne i kratkotrajne. Imam dojam da se premalo posvećujemo vođenju djece kroz Život, a nerijetko se (po)vodimo time da taj isti život tek izgleda lijepo i blještavo.

Osim toga, u današnje vrijeme, kao i u tvoje, teško je biti majka. Majka i dan danas nosi gotovo sve breme roditeljstva, dok se otac još uvijek smatra onom čvrstom rukom i stupcem stabilnosti i sigurnosti. Dakako i to je nadasve bitno, ali uloga majke i dalje je upućena na odgojni pa i obrazovni dio iako kažu da u današnjem modernom svijetu otac i majka dijele te uloge. Voljela bih da je više žena poput tebe koje bi shvatile važnost odgajanja djece na osnovi književnih djela te bi tako postale majkama sve djece koja bi pročitala takva djela jer su te rečenice utisnute kao zvijezde vodilje u razmišljanja i djelovanja dječice.

Draga Ivana, smatram da nikad nije bilo teže odgojiti dijete u ovom čudnom, pomalo izokrenutom svijetu vrijednosti. Djeci je više nego ikada nametnuto prebrzo odrastanje i skok iz dijela ranog djetinjstva u adolescenciju. Želim reći da je dragocjen svaki dan u razdoblju djetinjstva i mladenaštva i da svaki taj dan treba obogatiti nečim maštovitim, kreativnim, produktivnim i čarobnim, baš poput tvojih djela. Stoga ti želim izreći hvalu za sve što si postigla, a ja ću pak nastojati utabati bar dio djetetova puta Života kroz svoju kratku zbirku priča. Svijet je uistinu lijep, a Život dar je s neba – kako bi rekao naš Nazor.

Do ponovnog pisanja

Iva Šlogar

PAULA TISAJ: PISMO BEZIMENOM LIKU IZ ROMANA *NA RUBU PAMETI* MIROSLAVA KRLEŽE

Dragi doktore, buntovniče!

Pišem ti ovo pismo jer iako si živio desetljećima prije, katkad osjećam da se svijet i društvo u nekom pogledu nisu puno ili čak uopće promijenili. Naravno, ne uspoređujem se ja ni s tobom, doktorom prava, ni drugim intelektualcima toga vremena izgubljenima u beznađu, ali se mnogo puta osjećam baš kao što si se ti tada osjećao. Je li ti bilo teško pretvarati se da si prijatelj tim društvenim licemjerima? Je li ti bilo teško biti dobar muž svojoj supruzi koja nije ništa bolja od njih? Je li ti bilo teško biti dobar otac svojim, kako kažeš, priglupim kćerima koje, doduše, nisu bile same po sebi krive za to što su takve, već odgoj i društvo? Pretpostavljam da jest. Nerijetko se i ja tako osjećam. Sama i izgubljena u svijetu koji vrvi ljudskom gluposti, lažnim idealima, amoralnosti i koristoljubljem.

Je li ti bilo teško sve to toliko dugo trpjeti? Čini mi se da si cijeli svoj život, do tog kobnog trenutka na večeri kod Domaćinskog kada je sve eskaliralo, trpio i bespomoćno promatrao svijet. Dobila sam doživljaj da to nisi bio ti, već samo tijelo bez duše, bez uma. Samo tvoje oči koje su promatrale sve oko sebe i usne koje su se smijale ne njima već s njima. Ti, ali ne ti zapravo. Ti, ali bez svojih misli, svoga stava. Tek promatrač u svome životu, promatrač svoga života. Tek na toj fatalnoj večeri posljednja kap prelila je čašu. Vjerujem da je i prije toga bilo situacija, možda čak i gorih nego ova, u kojima si samo šutio, promatrao i kimao glavom. Jednom je i tome morao doći kraj. Svemu jednom mora kraj doći. Čovjek sve može podnijeti do određene mjere. Bude situacija u kojima se i ja isto tako samo nasmiješim i kimnem jer mi se ne da prepirati s određenim ljudima. No je li to pogrešno? Trebam li zauzeti svoj stav i suprotstaviti se pa makar i u nekim trivijalnim situacijama ili trebam kao i ti odmahnuti glavom i ne zamarati se? Katkad se nemam snage i volje suprotstavljati, katkad to smatram beznadnim i nepotrebnim jer se nekim osobama ne može ništa objasniti. Neki se ni ne trude pogledati drugu stranu, već tvrde svoje, koliko god to njihovo bilo glupo. Ili je crno ili je bijelo. No svijet nije ni crn ni bijel, već crno-bijel.

Što te nagnalo da na kraju odlučiš iz korijena promijeniti svoj život, da zauzmeš svoj stav, da iskažeš svoje mišljenje? Društvo je i prije bilo takvo, kao što je i sada, ali što se to prelomilo u tebi baš tada na večeri kod Domaćinskog? Je li to bila, kao što sam već i spomenula, ta kap koja je prelila čašu ili nešto drugo? U svakom slučaju, koliko god radikalno, buntovno i drastično bilo, to je jednostavno bilo potrebno napraviti. Svijet je pun jednakih ljudi koji kao ovce bez vlastite pameti slijede jednu shemu bez ikakva propitkivanja. Ljudska je glupost bezgranična. Ona se vodi svojim zakonima koji nažalost najčešće postaju općeprihvaćeni moralni i društveni zakoni.

„Ljudi su takvi“ kažeš sam sebi nagovarajući se da ih prihvatiš takve kakvi jesu. No zašto bismo trebali mi, ti ili ja, prihvatiti ljudsku glupost kao nešto čemu nema lijeka i čemu se ne treba suprotstavljati. Katkad sam, da budem iskrena, i ja sama jedna od tih ovaca koje toliko prezirem. Nažalost, bude dana kada to tek kasnije shvatim te onda prezirem i samu sebe. Jesi li i ti prezirao sebe kada si šutio pred društvenim licemjerjem? Što je bilo kasnije i jesi li prezirao sebe i onda kada si postao društvena vreća za udaranje? Lišen si svojeg dostojanstva te gažen prljavim stopalima malograđanštine. To je svakako trebalo preživjeti. Kako fizički – u svim tučnjavama u kojima si sudjelovao, tako i psihički – što je zapravo najteže podnijeti. Toga se ja i bojim. Društva i društvene osude kada kažeš što misliš i zauzmeš svoj stav pa čak i ako je taj stav pravedan i moralan. Divim ti se, posebice tvojoj izdržljivosti u svemu što si doživio i prošao.

Ljudska je glupost sveprisutna, no to nipošto ne znači da joj se ne treba suprotstaviti. Katkad je i malen korak bitan, no isto tako katkad je potreban pojedinac, jedan buntovnik koji će se pobuniti protiv već ustaljenih društvenih zakona i normi. Hvala ti na tome. Hvala ti što si se suprotstavio, što si pokazao da je potrebno još mnogo takvih buntovnika. Vjerujem da su tvoje riječi potaknule barem još jednu osobu da učini isto te promijeni svoj život, možda ne baš tako radikalno kao ti, ali u malim koracima. Željela bih jednom uživo porazgovarati s tobom iako znam da je to nemoguće. Želim ti reći neka svoja stajališta i probleme te poslušati tvoj savjet. Možda bih s pomoću njega mogla promijeniti nešto u svojem životu na bolje. Vjerojatno to mogu i sama, samo treba početi, a to je najteže – vjerujem da i ti to znaš.

Piši mi kada stigneš! Zanima me kakav je sada tvoj život. Bi li nešto promijenio u svome životu? Je li ti na kraju drago što si se odlučio pobuniti protiv licemjerja i nemorala? Osjećaš li se sada napokon kao svoj čovjek ili te i sada nešto muči? Trpiš li i dalje brojne uvrede zato što si odbio biti jedna od ovaca? Toliko me toga zanima, toliko ti toga želim reći i pitati te. Tvoja me priča izrazito inspirirala i potaknula na razmišljanje. Ne daj se smesti sa svoga puta. Ostani svoj, takav kakav jesi i nemoj se pokoravati drugima! To je ono po čemu sam te zapamtila i po čemu ćeš mi uvijek ostati u sjećanju. Hvala ti za tvoju odu ljudskoj gluposti – to me je najviše probudilo.

Želim ti mnogo sreće u daljnjem životu te iako ga ne očekujem, ipak se nadam tvome odgovoru!

Paula Tisaj

KATARINA TOMAŠEVIĆ: PISMO ĐUKI BEGOVIĆU IZ ROMANA *ĐUKA BEGOVIĆ* IVANA KOZARCA

Dragi Đuka Begoviću,

s tvojim sam se problemima prvi put susrela u srednjoj školi. Tvoj kreator, Ivan Kozarac, rođen je u Vinkovcima, baš kao i ja. Možda iz te činjenice i proizlazi moje zanimanje za čitanjem djela Ivana, ali i Josipa Kozarca. Ipak, to su zanemarive činjenice. Najvažnije je istaknuti frustracije koje su utkane u tvoj lik.

Mogu reći kako sam cijelo djelo pročitala u jednom dahu. Smatram kako često nisu ljudi krivi za ono što im se događa. Drugim riječima, naše ponašanje uvjetuje okolina u kojoj se krećemo. Tvoje djetinjstvo i nije mnogo opisano. Tvoj nam kreator tek u nekoliko rečenica navodi kako i nisi imao najbolje dane djetinjstva te kako je ključna osoba u izgradnji tvojega početnog identiteta otac. Isti onaj otac koji je na kraju umro od posljedica tvojega udarca. Znači li to da si ubojstvom vlastita oca pokušao ubiti i svoj prvi identitet? Smatram kako djetinjstvo oblikuje pojedinca i tvoje je na određeni način oblikovalo tebe. Odgoj koji si dobio u djetinjstvu nisi sam birao. Stoga se ne može reći ni da si sam kriv za ostatak svojega života. Za to su krivi ključni čimbenici koji nisu odradili svoj dio posla – čimbenici koji su ti trebali usaditi osnovne ljudske, moralne i etičke elemente. Najviše je na tvoje djetinjstvo utjecao otac. Zato i ne čudi što se nerijetko pri interpretaciji tvojih postupaka sve svodi i ponovno vraća upravo na njega.

Novac, oko kojega se neizravno vrtio tvoj život, ključan je element u shvaćanju tvojega ponašanja. Upravo je novac povezan kako za osnovnu egzistenciju tebe kao pojedinca tako i s religioznošću. Drugim riječima, odlazak u crkvu, vjera, Bog i sveci gotovo su uvijek povezani i spominjani u kontekstu novca: „Đuka ugleđe i onaj stari kip svoga sveca, sv. Đure. Sjeti se kako ga otac Šima dizao k njemu, a on spuštao u lemozinjak krajcare koje je poljubio s obje strane“ (Kozarac, 2003: 72). Dakle, od djetinjstva si učen kako je i za Crkvu (kao zajednicu) i za samu vjeru bitan novac. Zbog toga i ne čudi što je pretjerana rasipnost na kraju dovela do kraha tvoje osobnosti. Ipak, potrebno je staviti sve u kontekst vremena koji se opisuje. Crkva i vjera često su usko povezane s novcem. Ljudi su tijekom povijesti nerijetko mislili da se novcem može kupiti oprost od grijeha, a takvo je mišljenje vidljivo i danas. Stoga ne iznenađuje što si sve u životu podređivao novcu i što si mislio da novac može kupiti i ono malo prividne sreće. Sjetivši se već spomenute slike iz djetinjstva, ponovno si pomislio da se sve učinjeno može riješiti novcem. U skladu s tim odlučio si se za vjerski čin prekrštavanja, kao „financijsku pomoć Bogu“: „Odluka je bila stvorena. I on, u ćutnji da već ne ima nikakova posla ni razloga biti u crkvi digne se, pođe do škropionice, turi šaku u svetu vodu, pokvasi njome čelo, smjerna izražaja u licu: prekrsti se jedanput, dvaput, triput; turi dvije krajcare u lemozinjak do škropionice i iziđe obodren s velikim

uzdanjem u pomoć boga u čiju će slavu proštenje učiniti“ (isto: 77). Iako si se odlučio za hodočašće u svrhu iskupljenja vlastitih grijeha, ponovno si posegnuo za novcem jer si učen da novac „i kod Boga pomaže“.

Koncepcija stvarnosti koju si ti imao više je nalikovala nekom imaginarnom svijetu gdje si ti jedini lik. Ovdje je ponovno naglasak na tvome djetinjstvu i ključnoj figuri u njemu – ocu. Savjeti i odgoj koji su ti pruženi u djetinjstvu kosili su se sa svim moralnim normama tadašnjega svijeta. Najpoznatija rečenica koja se često spominje u ovome kontekstu jest ona rečenica koju ti je uputio otac, a glasi: „Samo budi taki... bećar ko ja-a... Zna-aćeš da si živio! Da-a!...“ (isto: 13). Simbol bećara odnosi se na osobu koja uživa u ovozemaljskim dobrima što često za sobom povlači uživanje u glazbi, provodima, raskalašenom načinu života i prekomjernom uživanju u alkoholnim pićima. Tvoj je život bio ispunjen svim segmentima navedenoga. Općenito kada je riječ o karakterizaciji Slavonca, spominje se bećar. Stoga je tvoj lik u romanu simbol propasti autohtonoga stanovništva Slavonije: „Bećarac je... U Đuku hitro silazi nešto sa tom glazbom, ide mu žilama, drma mu tijelom, u poklicima prodire na usta. I omamljuje, pali njega“ (isto: 101). Uloga je pjesme pokretača tvoje propasti kao čovjeka. To je najbolje uočljivo na samome kraju romana. Iz navedenog se citata vidi kako su glazba i bećarac na tebe djelovali kao svojevrsni opijat, kao nešto što je potaknulo nagon za većim hedonizmom i uživanjem u trenutku bez obzira na posljedice.

Opis tvojega života odnosi se na problematiziranje propadanja Slavonije i manjak moralno-etičkih komponenti u svakodnevnom životu. Tvoja je osobnost suprotnost onomu čemu bi se trebalo težiti. No ti si, prije svega, ostao svoj – nedosljedno-dosljedan u svojim odlukama. Kraći prizori težnje za promjenom u tvojim su monolozima i razmišljanjima predstavljeni kao trenuci slabosti priklanjanja mišljenju većine. Ti si odlučio ostati svoj, imati svoje Ja, biti drugačiji. Navedeno je izdvajanje dobro i poželjno ako propagira zdrav i normalan način života koji ne ugrožava bivanje drugih ljudi u svome okružju. Ipak, svojim si ponašanjem izravno odredio sudbinu vlastite kćeri. Ona je ostala bez imovine isto kao i ti. Možda je nagon za roditeljstvom i skrbi uvjetovan njihovim manjkom jer ih nisi u dovoljnoj količini dobio u djetinjstvu te se zbog toga nisi mogao dovoljno posvetiti svome djetetu.

Destruktivnost tvoje obitelji, nemoralnost, neobrazovanost i sebičnost uvjetovali su kreiranje tvoje osobnosti. Nemogućnost odupiranju stavovima koji su ti usađeni u djetinjstvu djelomično se mogu opravdati. Ono čemu si se mogao oduprijeti jest inat i pokušaj isticanja sebe u masi istih ljudi. Mogao si se oduprijeti nagonu koji je bio negdje u tebi, nagonu koji je uvjetovao svaki tvoj korak, nagonu koji te na kraju doveo u siromaštvo. Tvoje je ponašanje u konačnici obilježeno tajanstvenošću kao što je i sam kraj i rasplet tvoje situacije neobjašnjen. Tvoje je djelovanje ostalo svojevrsni misterij isto kao i tvoje ponašanje, a samim time i koncept cjelokupnih vrijednosti koje si poštovao. Konačno, budućnost će možda ponovno otkriti jednoga takvog Đuku Begovića. *Možda će...* (isto: 107)

Srdačan pozdrav

Katarina Tomašević

KATARINA TOMAŠEVIĆ: PISMO MATIJI ANTUNU REL(J)KOVIĆU

Dragi Matija Antune Rel(j)koviću,

s tvojim sam se književnim i jezikoslovnim radom upoznala tek na fakultetu. Iako smo u srednjoj školi nešto govorili o tvome poznatom djelu *Satir iliti divji čovik*, ono mi je bilo odbojno. Kao nekakav razlog odbojnosti navela bih jezik i način pisanja samoga djela. Zato do druge godine preddiplomskoga studija, nažalost, nisam u potpunosti pročitala navedeno djelo. U okviru kolegija Hrvatska usmena književnost pisala sam seminarski rad na temu tvojega *Satira*. Naime, tek sam tada spoznala važnost usmenoga i narodnoga stvaralaštva u kreiranju današnje hrvatske književnosti, ali i kulture uopće. Mogu samo reći kako mi je iskreno žao što i prije nisam pročitala *Satira*. Ono što me je zaintrigiralo jest tvoj način pisanja, povezivanje svakodnevnoga života s osmanskom ostavštinom i tvoja motivacija za pisanje ovoga djela. Smatram kako si ovim djelom uvelike zadužio hrvatsku kulturu, književnost, ali i općenito etnologiju. Pružajući uvid u svakodnevni život stanovništva Slavonije te upozoravajući isto stanovništvo na prave vrijednosti, ostavio si golem materijal za proučavanje prethodno navedenih segmenata.

Tvoj je književni i poučno-didaktički rad vrijedan svakoga spomena. Smatram kako se o ovakvoj književnosti veoma malo govori u školama. Ovo se općenito odnosi na razvoj kulturnoga identiteta i ukazivanje na problem nepismenosti koji je u 17. i 18. stoljeću bio veliki problem Slavonije, ali i ostatka hrvatskih prostora. Nedostatak se pismenosti ogleda u okretanju stanovništva raznim spiritualno-poganskim činovima preuzetim od drugih naroda ili ostalim u kolektivnom pamćenju iz nekih pretkršćanskih vremena. Sve zapravo ukazuje na moć održavanja svojevrsne tradicije i nemogućnost naroda za napretkom: „Voliš dite za krmci poslati, / neg u skulu, da se uči, dati, / kojeno se još ni najist kader, / jer ga učiš već psovati mater?“ (Reljković, 1996: 26–27). Navedeni citat govori kako stanovništvo djecu usmjerava na rad umjesto na učenje te kako se djecu ne uči lijepom izražavanju. Navedeni problem koji se iščitava iz navedenog bio je prisutan u većem dijelu Slavonije do prve polovice 20. stoljeća. Djeca su služila više za pomoć u radu, a njihovo je školovanje najčešće ostavljano po strani.

Ipak, ono po čemu je tvoje djelo najpoznatije jest kritika Slavonaca na poštivanje „turskih skula“[2]. Ono što izdvajaš jesu kolo, posilo i divan. Kada kritiziraš poštivanje ovakvih običaja, donosiš detaljan uvid u navike kako mlađeg tako i starijeg stanovništva. No ono što bih izdvojila u ovome djelu jest opis Slavonije koji donosiš na samome početku. U

2 Navodim sintagmu *turske skule* budući da je autor tako navodio u djelu. Važno je spomenuti kako narod koji je osvojio ovaj dio Slavonije nisu Turci već Osmanlije. Riječ je o narodu koji se ne može izjednačavati s današnjim stanovništvom koje živi u Republici Turskoj.

tome bih posebno istaknula prvi stih kojim i započinje ovo djelo: „Slavonijo, zemljo plemenita, / vele ti si lipo uzorita, / nakićena zelenim gorama, / obaljana četirim vodama" (isto: 17). Riječ je o stihu koji se često provlači kroz razne kulturne manifestacije, ali i stihu s kojim sam se često susretala pri pisanju školskih zadaća i sastava. Upravo to potvrđuje važnost ovoga djela za održavanje kulturne baštine.

Osim *Satira* kao tvojega najreprezentativnijeg djela često se spominje i *Nek je svašta iliti sabiranje pametnih ričih* (1795). Ovdje je riječ o zbirci zabavnih priča, anegdota i parabola koje si preveo i obradio. Sve ponovno potvrđuje tvoju zaokupljenost očuvanjem narodnoga, usmenoga blaga. Ono što se zanemaruje kada se spomene tvoje djelovanje jest jezikoslovni rad koji se odnosi na pisanje *Nove slavonske i nimačke gramatike* (1776). Dakle, prepoznao si problem koji se u graničarskom prostoru često javljao, a to je nerazumijevanje vojske i autohtonog stanovništva. Iako je obrazovanje slavonskoga stanovništva bilo izrazito nisko, ovakvom su se gramatikom mogli služiti činovnici i onaj drugi, obrazovani dio stanovništva.

Poseban segment u svome radu posvetio si upravo seljaku kojega toliko kritiziraš. Prepoznao si njegovu važnost, njegovu ulogu kao nositelja promjena. Isto tako znao si i bio svjestan toga da bez obrazovanja nema ni promjena. Stoga si svojim književnim, pravnim i jezikoslovnim radom pokušao postaviti temelje tih promjena. Prije svega, pisanjem satira u obliku deseterca rimovanog na kraju stiha, pokušao si približiti pisanu riječ usmenom stvaralaštvu. Danas se pretpostavlja kako se *Satir* nije recitirao, već se pjevao uz pratnju kojega instrumenta. Na taj si način pokušao osvijestiti čitavu Slavoniju da je vrijeme za promjene, da moralno propadanje označava i gospodarsku propast. Početnim opisom Slavonije u samom *Satiru* osvijestio si narod o ljepoti koja ga okružuje. Smatram kako je to iznimno dobro osmišljeno jer nisi mogao odmah početi s kritikom. Trebalo je prvo osvijesti neuki narod o onome što ga okružuje. Napokon, svojim si angažmanom pokušao uvesti promjene, ali glavne su se promjene morale dogoditi na nekoj višoj razini (državnoj).

Svojim si radom ostavio veliki pečat u slavonskoj kulturi, ali i hrvatskoj književnosti. Tebi je u čast nazvana i vinkovačka gimnazija. Osim vinkovačke gimnazije tvoje ime nose brojne osnove škole, ali i kulturno-umjetnička društva što zapravo govori o tvojoj važnosti u brojnim segmentima kulture.

Srdačno te pozdravljam!

Katarina Tomašević

KREŠIMIR VRKIĆ: PISMO STEPHENU KINGU

Poštovani gospodine King,

započinjem ovo pismo slovima za koje znam da neće biti u rangu Vaših slova u romanima koji su svi redom uspješnice i čitatelji ih čitaju s velikim zadovoljstvom. Osim toga, Vaš je životni put nešto iz čega bi mnogi mladi ljudi mogli nešto naučiti i dobiti motivaciju za vlastite živote. Naime, javnosti je poznato da su Vas nakon objavljivanja romana *The Tommyknockers* obitelj i prijatelji spasili od pakla ovisnosti tako što su pred Vas bacili sve što ste konzumirali tih dana – limenke piva, kutije cigareta, kokain, Xanax, Valium, NyQuill, marihuanu i ostalo. Nakon toga ste potražili pomoć i od tada ste trijezni i čisti u tom smislu. („Stephen King", 2017: www) To je vrlo ohrabrujuće i poticajno za mlade ljude jer ste dokazali da se za život treba boriti i da treba biti jak u svim životnim borbama, a jedna je od najtežih borba s ovisnostima za koju mnogi nemaju dovoljno motivacije da u njoj sudjeluju i pobijede.

Mnogi ljudi pamte Vas po romanima iz horor žanra kao što je *Ono* (1986), *Isijavanje* (1977), *The Stand* (1978), *Misery* (1987), *Carrie* (1974), *Groblje kućnih ljubimaca* (1983), *Zelena milja* (1996). Po mnogim su Vašim romanima snimljeni izvanredni filmovi i serije. Ipak, mene se najviše dojmio Vaš detektivski roman *Gospodin Mercedes* iz 2014. godine. Zašto mi je, pored svih tih remek-djela iz horor žanra, najdraži baš taj detektivski roman? Kao i u horor romanima u ovom se detektivskom romanu naizgled jednostavna priča izvrće i preoblikuje različitim obratima i nepredvidivim događajima karakterističnim za Vas. Čitajući roman, od početka pa sve do kraja romana iznenadni događaji i obrati ostavljali su me bez daha. Često nisam bio spreman za ono što ste mi servirali u *Gospodinu Mercedesu*. Iznenadilo me što ste izostavili bilo kakve paranormalne elemente, inače karakteristične za Vaše romane. No potom, nakon što sam se već jako približio kraju romana, shvatio sam da se napetost romana pojačala upravo zbog tog izostavljanja paranormalnog. Podsjetili ste me strukturiranjem djela na *Zločin i kaznu* Fjodora Mihajloviča Dostojevskog jer odmah na početku saznajemo tko je ubojica i tko je istražitelj. Dinamičnost romana intenzivira se nakon masakra na sajmu poslova u američkom gradiću kada se ubojica ukradenim Mercedesom zalijeće u ljude koji čekaju u redu te za sobom ostavlja osmero poginulih i mnoštvo ozlijeđenih. Ipak, slučaj se ne uspije riješiti i ubojica ostaje na slobodi. Umirovljeni detektiv Bill Hodges ključna je osoba istrage. Saznajemo da umirovljeničke dane provodi zalijepljen za kauč gledajući bezvezne emisije na televiziji. No monotoniju njegova života naglavačke okreće pismo koje mu šalje ubojica iz Mercedesa. Kroz ponašanje ubojice odražava se poremećenost društva u kojemu su najobičniji ljudi nositelji svega zla. Ubojičini motivi banalni su, ali baš je to dokaz da se među najobičnijim ljudima na ulici mogu kriti najstravičniji zločinci i psihički poremećeni pojedinci spremni na grozne

zločine kako bi zadovoljili vlastite nastrane apetite i opravdali „svrhu“ vlastita postojanja. Zapravo najviše me fascinirao način na koji ste nagovijestili sudbine likova u određenim mjestima u romanu, primjerice na početku romana: „‘Otkriven je život na drugim planetima!’ povikao je jedan od onih mladića koji su ranije piljili u Janice Cray – bio je to Keith Frias, čije će tijelo ubrzo ostati bez cijele ruke“ (King, 2014: 12). „‘Hej!’ uskliknuo je iznenađeno Wayne Welland. Bila je to posljednja riječ koju je izgovorio“ (isto: 13). U tim primjerima nagovijestili ste sudbinu žrtava masakra na sajmu poslova, a sve to dodatno je pojačalo napetost romana i mene osobno zalijepilo za knjigu.

Još jedno od Vaših remek-djela, horor roman *Carrie* iz 1974. godine, dojmilo me se jer je to ujedno i prvi horor roman koji sam pročitao u životu. Zanimljiv mi je podatak da ste prvotni rukopis romana bacili u smeće, a da ste ga tek na nagovor vlastite supruge poslali izdavaču i tako je počela Vaša horor romaneskna „priča”. Sviđa mi se što ste roman koncipirali tako da je opsegom dosta kratak – svega 160 stranica – ali iznimno pitak i lagan za čitanje. Taj sam roman pročitao netom prije odlaska na fakultet, dakle još sam bio u srednjoj školi i mogao sam jasnije razumjeti junakinju romana, petnaestogodišnju Carrie White koju su maltretirali u školi. Ipak, glavni razlog njezina društvenoga izopćenja jest njezina majka, Margaret White, koja je izraziti vjerski fanatik do granica ludila. Margaret kod kuće fizički i psihički zlostavlja vlastitu kćer koju kažnjava tako što ju potjera u malenu prostoriju u kojoj se Carrie moli. Osim zlostavljanja koje trpi kod kuće Carrie psihički zlostavljaju i vršnjaci u školi. Da ne ulazim predaleko u sadržaj, nadnaravne moći koje Carrie otkrije da posjeduje pretvaraju je u najstrašniju noćnu moru svih njezinih nevolja. Genijalno ste predočili teme vršnjačkog nasilja, *bullyinga* i utjecaja društva na slabu osobu. Smatram da bi bilo tko tko nije nikada čitao horor romane trebao početi baš s ovom Vašom knjigom koja i nije previše strašna, ali je napeta i u određenim trenucima vrlo jeziva.

Zatim legendarni horor roman *Isijavanje* iz 1977. godine, nadaleko poznat i po svojoj filmskoj adaptaciji iz 1980. godine s Jackom Nicholsonom u glavnoj ulozi, sposoban je prikovati čitatelja za fotelju i uvući ga u Vaš svijet s takvom lakoćom da sve ostale brige čitatelja postanu nebitne. Nevjerojatna mi je i činjenica da ste unijeli sebe u roman tako što ste zapravo Vi bili alkoholičar, jednako kao i Jack Torrance, glavni lik romana. Hotel Overlook i izolacija mogu se poistovjetiti sa sadašnjim stanjem u svijetu kada su ljudi u izolaciji jer sve što se događa oko nas ludo je u manjoj ili većoj mjeri. Jack Torrance potpuno je poludio od izolacije koja mu je trebala poslužiti kao lijek za njegove izljeve bijesa. Hotel Overlook zapravo i nije toliko napušten koliko se čini. Jackov sin Danny, petogodišnjak s nevjerojatnim talentom, vidi i čuje ono što drugi ne vide i ne čuju, a njegov najveći talent jest upravo isijavanje koje graniči s paranormalnim. Ovo je jedna od onih Vaših knjiga koju je nemoguće ispustiti iz ruku jer u trenutku kada čitatelj pomisli da je gotovo, da se ništa strašno i jezivo više ne može dogoditi, Vi ubacite u višu pripovjednu brzinu i još jednom čitatelja provedete kroz horor tunel prepun čudnih zvukova hotela Overlook, paranormalnih likova i pojava kojih ne želimo biti svjesni, ali se nekako uvijek pojave.

Karakterizacije likova pisane sitnim slovima samo pojačavaju napetost romana koji je sam po sebi već dovoljno napet i strašan.

Također, kada god vidim da se snima neki film na osnovi nekog od Vaših romana, siguran sam da će mi se svidjeti. To mi je bilo jasno nakon što sam prvi put pogledao *Iskupljenje u Shawshanku*. Dojmilo me se koliko ste nepredvidivi u izgradnji radnje svojih romana i koliko me svaki put uspijete iznenaditi iznenađujućim obratima i čudnim, ali fascinantnim događajima. Ne mogu ne sjetiti se neponovljiva oblikovanja luđaka u klasiku horor žanra – *Isijavanju* – romanu koji sam opisao nešto ranije. Tek sam nedavno shvatio *Isijavanje*, paradoksno, pošto sam pogledao nastavak, *Doktora Sleepa*, čiji je naslovni junak zapravo dječak Danny Torrance iz *Isijavanja* koji je u ovom filmu četrdesetogodišnjak koji pati od istih demona, alkoholizma i nasilja koji su opsjedali i njegova oca u *Isijavanju*. Da ne spominjem ostala Vaša ostvarenja kao što su *Zelena milja,* opisivanje luđakinje u romanu *Očajavanje*, odvratnost klaunovskoga čudovišta u *Ono* i još mnoga druga djela. Uistinu ste velikan svjetske književnosti i iskreno vjerujem da se u Vašem peru krije još poneko remek-djelo ako se uzme u obzir da imate 72 godine. Siguran sam da će svijet još koji put zaluditi proizvod Vaše mašte. Ostaje mi tek da se strpim i da Vam poželim još mnogo produktivnih i zdravih godina, još nekoliko uspješnica i nastavak medijske i društvene potpore upućene Vama. Siguran sam da će za 50 ili 100 godina neka ulica u Londonu ili Parizu ponosno nositi Vaše ime i prenositi ga s naraštaja na naraštaj ističući važnost i veličinu Vašega književnog stvaralaštva.

S poštovanjem

Krešimir Vrkić

KREŠIMIR VRKIĆ: PISMO SMAIL-AGI ČENGIĆU IZ EPA *SMRT SMAIL-AGE ČENGIĆA* IVANA MAŽURANIĆA

,,Veliki" osmanski vojskovođo, hercegovački muselime Smail-ago!

Ovo pismo pišem ti otprilike dvjesto godina nakon tvojega surovog i zvjerskog iživljavanja nad Crnogorcima na Morači. Užasava me sama pomisao na to da si haračio isti narod čiju si krv u potocima prolio nekoliko dana prije. Teško mi je shvatiti motivaciju iza tolikih ubojstava koja si zapovjedio. Teško mi je prepoznati veličinu religije i bilo kakvog drugog tipa ideologije koja bi opravdala razbojništvo i nepotrebno pokazivanje moći na štetu slabijih. Smatram da danas ljudski život ima puno veću cijenu nego u tvoje vrijeme, što je vjerojatno rezultat, između ostalog, i znanstvenih dostignuća čovječanstva. Mislim da se danas veličina čovjeka ogleda upravo u načinu na koji se odnosi prema slabijima i nemoćnijima od sebe samoga. I danas postoje brojni oblici vjerskih ekstremizama koji su užasni i katastrofalni za ljudsku zajednicu te mnogi zbog toga pate ni krivi ni dužni. Ne razumijem to. Katkad imam osjećaj kao da se neki ljudi jednostavno rode zli, ali znam da to nije tako. Odgoj i školovanje igraju veliku ulogu u oblikovanju osobe. Vjerujem da se tvoj odgoj temeljio na potpuno drugačijim vrijednostima od onih u suvremenom svijetu. Nekada su muškarce odgajali za ratnike, ubojice, radnike, sluge, a žene uglavnom za sluškinje i kućanice. Danas to, hvala Bogu, nije tako. Ipak, u ne toliko civiliziranim krajevima planeta Zemlje i dalje su na snazi te vrijednosti i to se mora promijeniti.

Danas bi ljudi kao ti, vladari i ljudi na položajima, morali biti svjesni da strah nikada ne garantira poslušnost i od početka je osuđen na propast, kao što je pokazao i tvoj primjer. Međutim ni to nije praksa i nerijetko svjedočimo pokazivanju moći na teret najslabijih pripadnika društva. Unatoč sve većem pozivanju međunarodne zajednice na mir, često možemo svjedočiti ratnim strahotama koje proživljavaju Armenci i Azeri. A od toga većina njih nema apsolutno ništa osim što će mnogi izgubiti drage i voljene osobe. Neke stvari doista se nikada ne mijenjaju i to izgleda neću shvatiti dok sam živ.

Jednako tako kao Armenci i Azeri danas prije nešto više od trideset godina patili su balkanski narodi, a pola stoljeća prije toga cijeli svijet, jednako kao i pola stoljeća prije toga, kada je u najrazornijem ratu koji je zahvatio svijet poginulo više od 15 milijuna ljudi, što civila što vojnika. Strašna je to pošast, rat. Strašnija od svih virusa i bolesti. Razara pred sobom i meso i kamen.

Ivan Mažuranić opisao te u svom najznačajnijem djelu kao nemilosrdnog, bahatog i egoističnog ubojicu iako izvori pokazuju da si bio potpuno drugačija osoba. Kako god, smatram da razaranja i ljudske patnje treba pod svaku cijenu zabilježiti pa makar i pod cijenu lika i djela jednoga Smail-age. Mažuranić je, rekao bih, odlično otvorio temu ubijanja i

porobljavanja u ime religije. Ako uzmemo u obzir da je sam Mažuranić u vrijeme svojega banovanja donio mjere kojima je smanjio utjecaj Crkve u državi, taj „antiideologijski" segment njegova spjeva poprima još jači prizvuk.

Ti si, Smail-ago, u Mažuranićevu spjevu ubijao Crnogorce koji su u tvojoj nemilosti pokazali veliku hrabrost i podnijeli golemu žrtvu, najveću koju su mogli podnijeti – mučenje i smrt – samo zato što su ti odbili poslušnost i bili druge vjere. Htio si u njima izazvati strah, ali su ga oni potaknuli u tebi jer si postao svjestan da nemaš moć nad svima i da se raspada tvoja vladavina straha. Ipak, nisam očekivao da ćeš pogubiti Duraka. Taj potez bio ti je najgluplji potez koji si napravio u životu i to je, ako se mene pita, prijelomna točka tvojega života. Potpuno je opravdano što je potom njegov sin Novica prebjegao od tebe dotadašnjim neprijateljima, Crnogorcima. To bih učinio i ja ako bih uspio ostati dovoljno staložen da te odmah ne isprovociram da ubiješ i mene. Nisam nikad bio u položaju da je netko prijetio ili činio nešto na štetu moje obitelji pa ne znam kako bih se ponašao u takvoj situaciji. Katkad mislim da je osveta jedina pravda iako kao vjernik znam da je pravda dostižna, kad-tad. No svjedočim i sam potpunom kolapsu pravosudnoga sustava u vlastitoj zemlji. Brojne su debate na temu smrtne kazne i pravosuđa određenih američkih saveznih država, ali i pojedinih muslimanskih zemalja i teško je tu biti pametan. Kako god, smatram da bih u 19. stoljeću i ja postupio kao Novica, a vjerojatno bih tako postupio i danas.

I za kraj, neshvatljivo mi je kako si dopustio svojim vojnicima da se ponapijaju i potpuno zakažu, a bili ste na neprijateljskom teritoriju. Vjerujem da si se i ti napio jer tko bi ostao staložen nakon što pobije toliko ljudi. Alkohol je i meni često bio bijeg od stvarnosti, ali ružna je istina da se stvarnost kad-tad vrati i da često bude još gora nego što smo ju napustili kad smo se napili. Tvoja je stvarnost bila zadovoljena pravda Durakova sina Novice. Iz njegove perspektive to i nije tako loša stvarnost, ali sve se to moglo izbjeći da si bio bolje odgojen i da nisi pobio tolike nedužne i nemoćne. Neka tvoj primjer posluži svima koji dva stoljeća kasnije čitaju o tebi. Ako tvoja sudbina nabolje promijeni makar jednu mladu osobu, djelo Ivana Mažuranića ostvarit će svoju zamisao.

Lijep pozdrav

Krešimir Vrkić

KLAUDIJA ŽDRAVAC: PISMO MILANU KUNDERI

Dragi Milane,

nakon pročitanoga romana *Nepodnošljiva lakoća postojanja* željela sam komentirati nekoliko njegovih sastavnica pa se nadam da ćete ga pročitati i ispraviti me ako sam pogriješila u shvaćanju. Ipak, roman čitatelju s jedne strane ostavlja mogućnost vlastita shvaćanja, komentiranja, a s druge strane razumijevanja/nerazumijevanja baš kao što to i sam pripovjedač čini. Dobila sam dojam da ništa u romanu nije čvrsto određeno, da uvijek postoji mogućnost promjene te da je sve zapravo povezano s obzirom na to da roman započinjete Nietzscheovom idejom *vječnoga vraćanja*.

Da ne duljim... Prvo što sam primijetila tijekom čitanja *Nepodnošljive lakoće postojanja*, kao i u nekoliko ostalih Vaših romana, jest to da likovi imaju karakteristike slične Vašima unatoč tome što ste nekoliko puta naglasili kako romani nemaju autobiografsku poveznicu. Naime, ne može se ne primijetiti sudjelovanje u oslobođenju Čehoslovačke 1967. i 1968. godine, nesretni događaji i razočaranje u komunistički režim što odlikuje baš Vas, no ujedno je to vrlo jak motiv koji uvodite u karakterizaciju glavnih junaka romana.

Nadalje, imam nekoliko pitanja pa ako uhvatite vremena, možete i odgovoriti na neka od njih. Spomenula sam na početku pisma ideju *vječnoga vraćanja* što nam eksplicitno odaje činjenicu da je filozofija imala veliki utjecaj na Vas i na stvaranje romana. Iz spomenute filozofije proizlazi činjenica da čovjek ima samo jedan život te da nikada neće dobiti priliku započeti drugi s iskustvom prethodnoga. Na to se nadovezuje vrlo zanimljiva činjenica da je originalni naslov *Nepodnošljive lakoće postojanja* bio *Planet neiskustva*. Dakle, upravo se na Nietzscheovu filozofiju može nadovezati i prvotni naslov romana – ispravite me ako griješim. Prema tome, moje je pitanje zašto ste se ipak odlučili za naslov *Nepodnošljiva lakoća postojanja*? Rekla bih da ste imali velik utjecaj na razdoblje postmodernizma uvođenjem filozofije u književnost što nas opet vraća na početak romana i ideju *vječnoga vraćanja*. Na toj ideji ne zasniva se samo početak romana i ta filozofija nije u romanu slučajno jer se i cijela struktura djela temelji upravo na toj filozofiji, a isto tako i sudbina glavnih junaka. Na toj ideji izvrsno gradite kružni proces u kojemu se ne može doći do ključne točke, nego se cijeli život vraća u ništicu u kojoj sve počinje, ali u kojoj sve i završava, zar ne? Taj kružni proces eksplicitno prikazujete životima Tomaša, Tereze, Sabine i Franza. Upoznavanjem s njihovim životima dobiva se dojam da se ne razlikuju u svojoj biti jer žive živote bez cilja i smisla te tako vjerno ocrtavaju kružno kretanje koje se neprestano odvija u romanu te do samoga kraja ti likovi ne pronalaze vlastiti smisao.

Nadovezat ću se na vlastito pitanje – zašto baš *Nepodnošljiva lakoća postojanja*? To na određeni način objašnjavate motivima lakoće i težine ljudske egzistencije što vidimo i iz

isprepletanja likova i njihovih sudbina u romanu. Likovi se i sami pitaju je li egzistencija laka ili teška, no kako za koga... Ipak, odgovor ne pronalaze. Uočavam i činjenicu kako u određenoj mjeri upravo na to tjerate i čitatelja, a ne samo likove. Dakle, tijekom čitanja romana i mene je to pitanje navelo na razmišljanje. Što se krije iza pojma pozitivno – što je ustvari pozitivno: lakoća ili težina? Što je ispravno? Što bismo trebali izabrati ako imamo samo jedan život te nemamo drugu priliku? Što ako načinimo pogrešan izbor, a nećemo imati priliku ispraviti ga? Toliko pitanja postavlja roman i toliko mi pitanja naviru nakon njegova čitanja, a nitko ne može ponuditi odgovor na njih osim nas samih. Naime, smatram da se odgovor krije isključivo u nama.

Ranije sam već spomenula pripovjedača koji je u *Nepodnošljivoj lakoći* zbilja dojmljiv. Jasna je činjenica da niste željeli da on bude klasičan pripovjedač, nego tek uz pomoć vlastitih promišljanja taj pripovjedač pokušava najprije samome sebi objasniti i shvatiti postupke likova, baš kao i čitatelj. Postoje dijelovi romana u kojima se može primijetiti da pripovjedač u jednome trenutku prestaje biti pripovjedač te se počinje osvrtati na određeni postupak lika komentirajući ga kao da je i sam iznenađen što ga ponovno stavlja u poziciju čitatelja. Dakle, u nekim se situacijama pripovjedač čudi tim postupcima, u nekim ih ne razumije te je fascinantno da tako uvodite čitatelja u svijet likova, ali i u vlastiti svijet. Čini se kako time želite dobiti povjerenje čitatelja kako bi on znao da ste na njegovoj strani jer neke postupke ne opravdavate, kao što ih možda ni čitatelj ne opravdava ili čak ne razumije i čudi im se.

Smatram da sjajno opisujete tvrdnju da je život lak isključivo zato što ga živimo samo jednom, no nije li upravo u tome i njegova težina? Tu bismo ideju mogli tumačiti na razne načine. Mogli bismo reći da je čovjekov život zatvoreni krug, a točka njegova umiranja ujedno je i točka njegova rođenja. Još ću se jednom vratiti na tezu s početka romana. Zbilja ostavlja velik dojam na čitatelja – zaista ste njome obilježili *Nepodnošljivu lakoću postojanja*. Naime slažete li se da upravo ta filozofija *vječnoga vraćanja* u romanu ne predstavlja filozofiju, nego nas ona uvodi u život jednoga od glavnih junaka – Tomaša? Kroz taj uvod očituje se Tomaševa bit egzistencije. Sjajno ste okarakterizirali Tomašev lik koji u romanu predstavlja simbol lakoće. Život koji on živi dok ne upozna Terezu život je čovjeka na putu do oslobođenja – dakle, vrlo lagodan. Naravno, njegova se lakoća očituje upravo u odnosima sa ženama koji su isključivo seksualno uvjetovani, no tome unatoč zbilja mi se sviđa činjenica što u Terezi on ipak pronalazi nešto više od samoga tijela. No na samome kraju kod Tomaša uvodite jedan kontrast, a to je smrt u znaku težine.

Molila bih Vas da mi odgovorite na nekoliko postavljenih pitanja kada uhvatite vremena, a *Nepodnošljiva* je *lakoća postojanja* roman koji će svakako ostaviti trag na sve buduće generacije te postaviti još mnoga pitanja i odgovore na njih.

Srdačno

Klaudija Ždravac

KLAUDIJA ŽDRAVAC: PISMO TEREZI IZ ROMANA *NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA POSTOJANJA* MILANA KUNDERE

Draga Tereza,

pišem ti jer smatram da ti treba razgovor s dobrom prijateljicom s obzirom na sve nedaće koje su te snašle u novije vrijeme. Iznijet ću ti svoje viđenje cijele situacije i trudit ću se biti iskrena. Vjeruj mi, postoje mnoge žene koje su bile nesretne u ljubavi, a mislile su kako ona upravo takva treba i biti. Razumijem, zaljubila si se, mislila si da ti on može ponuditi mnogo više od onoga što zaista jest. No, razmisli, je li sve to bilo vrijedno takve ljubavi? Ne bi li ljubav trebala biti obostrana – davanje i primanje? Ako je tako, zašto onda pristajati na manje od onoga što zaslužujemo? Vjerojatno s nekim razlogom kažu da nam je najdraže „zabranjeno voće", a ti si to „voće" pronašla baš u Tomašu.

Zanima me, kada bi mogla sve ponoviti, bi li opet odabrala istu sudbinu i iste posljedice? Pretpostavljam koji je tvoj odgovor. S obzirom na to da si svoga ljubimca nazvala Karenjin, a znam da ti je do njega zaista stalo, očito je da si u Ani Karenjini pronašla nešto što te zaintrigiralo. Rekla bih da si u njoj u određenoj mjeri pronašla sebe, a ti me ispravi ako griješim. Kao i Ana predana si istinskoj ljubavi prema Tomašu. No jesi li se zapitala što ti dobivaš u tome odnosu? Čini mi se da je u njemu previše davanja, a premalo primanja idealne ljubavi. Je li ljubav uistinu bila prava ili je to bila tek tvoja ideja o pravoj ljubavi? Misliš li da je *Ana Karenjina* zaista jedna od šest slučajnosti koja je spojila Tomaša i tebe ili je to bila vaša sudbina, odnosno da je zaista tako trebalo biti? Što ti kažeš na te slučajnosti? Vjeruješ li uopće da se nešto slučajno dogodilo ili da je sve odigrano s nekim razlogom koji nam može biti i poznat, razumljiv, ali u većini primjera nepoznat? Eh, bi li lakše bilo prepustiti se sudbini ili živjeti život nastojeći ga proživjeti da bi se kasnije uvidjele posljedice izbora? Upravo se u tome kriju lakoća i težina, no vjerujem da ti je to poznato.

Smatraš li da je Tomaš htio da si zaista sretna? Ipak, nije činio ništa u vezi s tim zbog nekog nepoznatog razloga. Možda nije znao kako ili smatraš da te on nije ni mogao usrećiti te da ti je zbog toga i poklonio Karenjina stavljajući na njega tu odgovornost? Zaista me zanima tvoje viđenje te situacije. Ako vjeruješ u slučajnosti, sigurna sam da smatraš kako ti se dogodila u odnosu na Tomaša te da zbog toga on nije znao kako se nositi s time, kako te usrećiti. Međutim, ako vjeruješ da se sve dogodilo s nekim razlogom, vjerojatno znaš i sama da je njemu trebao jedan takav razlog. Iako se na prvi pogled čini kako se u njemu ništa nije promijenilo time što je upoznao tebe, sve može djelovati kao slučajnost, no isto tako možemo obje vjerovati u to da se sve dogodilo s nekim razlogom. Jedno je sigurno – ti si jedina žena do koje je njemu stalo. Ne opravdavam njegove postupke, prijevare i slično, no moraš razumjeti i njega jer on nikada nije bio u situaciji u kojoj nekoga voli.

Pobjegao je od ljubavi i odgovornosti jer nije znao kako se ponašati u skladu s njima. Ti si jako dobro znala u što se upuštaš, no jasno je da ljubav ne bira – to i sama znaš. U njegov si život unijela nesklad. Ti si njegova pukotina u savršenstvu. Činilo se kao da je lišen svake odgovornosti na jako dobrome putu prema životu punome slobode, baš onakvome kakav je htio živjeti, a onda je upoznao tebe. Ni on nije znao što ga je snašlo: kako se odjednom nositi s tolikom količinom osjećaja koji su mu nepoznati; otkud sad to sve odjednom?

Ti si otišla od vlastite majke zato što nisi željela biti kao ona, biti kao svi. Željela si da ti Tomaš potvrdi kako je upravo tvoje tijelo jedinstveno, no on te poslao u „koš" s ostalima te tako učinio da tvoje tijelo postane jednako drugima. Razumijem da si ti vođena nekom vrstom nagona za idejom savršene ljubavi. Željela si osobu koja će ti to omogućiti i koja će ispuniti sve tvoje želje. Imam dojam kao da ti osjećaš uzbuđenje zbog toga što se pokoravaš Tomašu. Misliš li da ćeš ga tako pridobiti i da ćeš mu se više svidjeti? Ti si odabrala Tomaša koji ti je trebao dopustiti da budeš posebna jer to je ono čemu si se nadala, no na kraju si se vratila osjećaju nevažnosti i neposebnosti. Ti si željela posjedovati njega i njegovo tijelo i željela si da isključivo on posjeduje tebe i tvoje tijelo, no on je htio imati mogućnost izbora.

Misliš li da si pronašla „sreću", „zadovoljstvo" u pogrešnome čovjeku? Misliš li da je moguće promijeniti osobu ili da svatko može isključivo promijeniti sebe? Vjerojatno si i sama shvatila da je Tomaš muškarac koji tjelesnu ljubav ne poistovjećuje s onom romantičnom kao što ti radiš i smatraš da je to jedino ispravno. Možda tvoje viđenje ima veze s tvojom prošlošću i majkom jer ti se zbog toga duša uvukla duboko u tijelo i sada se boji izaći na vidjelo. Stoga se ne možeš poistovjetiti s vlastitim tijelom jer ti neprestani osjećaj straha to ne dopušta.

Unatoč svemu znaš da Tomaš prema tebi osjeća ono što nije osjećao ni prema jednoj drugoj ženi. Nikada nije dopuštao ženama da zaspe s njime u krevetu, no sada jedva čeka zaspati s tobom. Vjerojatno Tomaša smatraš svojim spasiteljem te u njemu vidiš onu roditeljsku figuru koju nikada nisi imala jer ti on pruža utočište i sigurnost. Znam da te katkad njegovo ponašanje čini bespomoćnom, no daj mu priliku, pokušajte ispraviti pogreške i naći pravi put za oboje. Kako i Kundera navodi, jedan je život, imamo samo jednu priliku živjeti ga bez druge prilike za život s iskustvima prethodnoga. Izbor je na nama – bio on dobar za nas ili loš, na kraju svatko za sebe snosi posljedice. Ako misliš da je on vrijedan svega toga, da je on zaista tvoja prava ljubav, ne trebaš žaliti ni za čim, nego iskoristi život najbolje što možeš.

Pozdrav

Klaudija Ždravac

Literatura

Alighieri, Dante. 2004. *Božanstvena komedija*. Globus media. Zagreb.

Angelou, Maya. 2015. *I Know Why the Caged Bird Sings*. Little, Brown Book Group. London.

Angelou, Maya. s. a. „Caged Bird". Dostupno na: https://www.poetryfoundation.org/poems/48989/caged-bird. Posljednji posjet: 7. 9. 2020.

Bagić, Krešimir. 2014. „Polemički stil A. G. Matoša". U: *Poznańskie Studia Slawistyczne 7*. Poznań. 24–37.

Bagić, Krešimir. 2016. „Polemički stil A. G. Matoša". Dostupno na: https://stilistika.org/pisci-i-stilovi/antun-gustav-matos/155-polemicki-stil-a-g-matosa. Posljednji posjet: 7. 9. 2020.

Compagnon, Antoine. 2007. *Demon teorije*. Prevela Morana Čale. AGM. Zagreb.

De Cervantes Saavedra, Miguel. 1995. *Don Quijote*, Školska knjiga, Zagreb.

Dostojevski, F. M. 2004. *Zločin i kazna*. Globus media. Zagreb.

Drakulić, Slavenka. 2007. *Frida ili o boli*. Profil. Zagreb.

Drndić, Daša. 2007. *Sonnenschein*. Fraktura. Zaprešić.

Frank, Anna. 2009. *Dnevnik Anne Frank*. Mozaik knjiga. Zagreb.

Glavašević, Siniša. 1992. *Priče iz Vukovara*. Matica hrvatska. Zagreb.

Gundulić, Ivan. 1938. *Djela Dživa Frana Gundulića*. Stari pisci hrvatski. Knjiga IX. Priredio Đuro Körbler, a pregledao Milan Rešetar. JAZU. Zagreb.

Kafka, Franz. 2003. *Proces*. *Preobrazba i druge priče*. Školska knjiga. Zagreb.

King, Stephen. 2014. *Gospodin Mercedes*. Znanje. Zagreb.

Kozarac, Ivan. 2003. *Đuka Begović*. *Sudoperka*. Zagrebačka stvarnost. Zagreb.

Krleža, Miroslav. 1973. *Glembajevi*. *Proza*. Oslobođenje. Sarajevo.

Krleža, Miroslav. 1977. *Drame*. *Lektire za srednje škole*. Školska knjiga. Zagreb.

Krleža, Miroslav. 1988. *Povratak Filipa Latinovicza*. *Izabrana djela Miroslava Krleže*. NIŠRO „OSLOBOĐENJE". Sarajevo.

Krleža, Miroslav. 2013. *Na rubu pameti*. Novi Liber. Zagreb.

Marijačić, Ivica. 2019. Miro Gavran: „Tajna je mog uspjeha u odnosu prema Bogu, ljudima, likovima, obitelji i odnosu prema Domovini". Dostupno na: https://narod.hr/kultura/mirgavran-tajna-je-mog-uspjeha-u-odnosu-prema-bogu-ljudima-likovima-obitelji-i-odnosu-prema-domovini. Posljednji posjet: 28. 5. 2020.

Marinković, Ranko. 1996. *Kiklop*. Lukom. Zagreb.

Matoš, Antun Gustav. 1976. *Sabrana djela*. JAZU. Zagreb.

Messner, Ivan. 2008. Bolno odrastanje. Novovjeki dječak. „Dora Krupićeva". Zagreb.

Molnár, Ferenc. 2014. *Dječaci Pavlove ulice*. Katarina Zrinski d.o.o. Varaždin.

Nietzsche, Friedrich [Niče, Fridrih]. 2001. *Ecce Homo*. Rad. Beograd

Nietzsche, Friedrich. 1967. *Tako je govorio Zarathustra: knjiga za svakoga i ni za koga*. Mladost. Zagreb.

Novak, Kristian. 2017. *Ciganin, ali najljepši*. Naklada OceanMore. Zagreb.

Novak, Vjenceslav. 1994. *Posljednji Stipančići*. Mosta. Zagreb.

Proust, Marcel. 1953. *Jedna Swannova ljubav*. U: Marcel Proust. *U traženju izgubljena vremena*. Prvi svezak: *Put k Swannu*. Drugi dio. S francuskoga preveo Tin Ujević. Zora. Zagreb.

Proust, Marcel. 1980. *Combray*. Francuski roman u 10 knjiga. Preveo Miroslav Brandt. Sveučilišna naklada Liber. Zagreb.

Raos, Ivan. 1980. *Izabrana djela*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.

Raos, Ivan. 2004. *Prosjaci i sinovi*. Matica hrvatska. Zagreb.

Reljković, Matija Antun. 1996. *Satir iliti divji čovik*. Privlačica. Vinkovci.

Rowling, J. K. 2001. *Harry Potter i Plameni Pehar*. Algoritam. Zagreb.

Selimović, Meša. 2015. *Tvrđava*. Vulkan. Beograd.

„Stephen King". 2017. (19. rujna 2017). Dostupno na: URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Stephen_King. Posljednji posjet: 21. 6. 2020.

Shakespeare, William. 2004. *Tragedije*. *Hamlet*. *Romeo i Julija*. *Otelo*. *Kralj Lear*. Globus media. Zagreb.

Swift, Jonathan. 1988. *Gulliverova putovanja*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.

Šafranek, Ingrid. 1980. „*Combray* – izvorište i ušće *Traganja za izgubljenim vremenom*". U: Marcel Proust. *Combray*. Francuski roman u 10 knjiga. Preveo Miroslav Brandt. Sveučilišna naklada Liber. Zagreb. 198–210.

Šojat-Kuči, Ivana. 2010. *Unterstadt*. Fraktura. Zaprešić.

„Tolerancija." s. a. *Hrvatska enciklopedija* (mrežno izdanje). Leksikografski zavod Miroslav Krleža Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61629. Posljednji posjet 1. 6. 2020.

Trostmann, Teo. 2017. Matoš: „U Matavuljevoj pripovijetci Bakonja fra Brne ni za lijek ne ćete naći ime Hrvat". Dostupno na: https://www.hrvatski-fokus.hr/index.php/kultura/20172-cvrcak-na-hrvatskom-ognjistu. Posljednji posjet: 8. 9. 2020.

Tucaković-Grgić, Marija. 2017. Majka. U: Sanja Jukić. Goran Rem. *Cvelferica, ispod sto jata vrana i između sto njiva*. *Poezija i metapismo*. Urednik Ivan Rogić. Udruga Duhovno hrašće. Ogranak DHK slavonsko-baranjsko-srijemski. Osijek. 59–183.

Turgenjev, Ivan Sergejevič. 2012. *Lovčevi zapisi*. Biblioteka Lektira d.o.o. Kostrena.

Vučetić, Šime. 1958. *Krležino književno djelo*. Svjetlost. Sarajevo.

Zola, Émile. 1893. „The experimental novel". U: Émile Zola. *The Experimental Novel: And Other Essays*. Preveo s francuskog Belle M. Sherman. The Cassel publishing CO. New York. 1–57.

Zola, Émile. 1985. *Thérèse Raquin*. Preveo s francuskog Božidar Zajčić. LOGOS. Split.

Bilješke o autorima pisama

Valentina Blažinkov

Valentina Blažinkov studentica je 1. godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Osijeku. Rođena je 22. kolovoza 1997. godine u Osijeku, no živi u Piškorevcima. Prethodno je obrazovanje stekla u Osnovnoj školi Matija Gubec u Piškorevcima i u Gimnaziji Antuna Gustava Matoša u Đakovu. Svoje je prve književne korake napravila tijekom studija, a njezina je pjesma *Hodnikom života* objavljena u zborniku *Trojica iz Gradišta* 2019. godine.

Bernarda Brekalo

Rođena sam 18. veljače 1997. godine u Vinkovcima, ali u dobi od tri godine preselila sam se u Vukovar. Tu sam provela čitavo svoje djetinjstvo i pohađala Osnovnu školu Blage Zadre i Gimnaziju Vukovar. Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i pedagogije završila sam na Filozofskom fakultetu Osijek te tamo nastavljam i svoj diplomski studij. Trenutačno sam 1. godina diplomskog studija hrvatskoga jezika i književnosti (nastavnički smjer) i pedagogije.

Matea Crljenić

Matea Crljenić studentica je prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i književnosti nastavničkoga smjera. Rođena je 23. rujna 1997. godine u Virovitici. Srednjoškolsko obrazovanje završila je u Strukovnoj školi Virovitica (smjer komercijalist). Godine 2016. upisala je Filozofski fakultet Osijek. Slobodno vrijeme provodi u čitanju romana i gledanju filmova, pretežito iz žanrova horora i znanstvene fantastike. Od malih nogu zanima se za knjige i svijet knjiga, a tu zainteresiranost probudili su njezini roditelji i serijal romana o Harryju Potteru. Svoju maštu, osim što njeguje čitanjem romana, izražava i crtanjem, ponajviše likova iz romana.

Magdalena Anđela Ćuk

Zovem se Magdalena Anđela Ćuk. Rođena sam 4. ožujka 1997. u Vinkovcima. Odrasla sam u Vođincima, malenom selu blizu Vinkovaca. Nakon završene osnovne škole došao je red i na odabir srednje škole. Budući da sam oduvijek voljela jezike, odlučila sam upisati jezičnu gimnaziju u Vinkovcima. Ljubav prema jezicima, posebice prema njemačkom i hrvatskom jeziku, sve je više rasla. Velika zahvala ide i svim mojim nastavnicima jezika koji su zaista posvećivali velik dio vremena kako bi nama učenicima omogućili kvalitetno znanje. Odabir fakulteta nakon završene srednje škole bio je sasvim logičan. Upisala sam hrvatski jezik i književnost i njemački jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Nakon završenoga preddiplomskog studija upisala sam i diplomski studij (nastavnički dvopredmetni smjer). Sada se nalazim na prvoj godini diplomskoga studija i mome ,,studijskom putovanju“ uskoro dolazi kraj. Moram priznati kako me pomalo plaši

činjenica što sljedeće godine završavam fakultet, ali znam da ću se i u budućnosti uvijek rado prisjećati dana provedenih na fakultetu. No do tada ću još malo uživati u ovim studentskim danima.

Filip Debić

Student sam prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti. Rođen sam 1996. godine u Osijeku, a većinu svog života proveo sam u njegovoj blizini u prigradskom naselju Sarvaš. U slobodno vrijeme svoju kreativnost volim usmjeriti u rad s drvetom. Osim toga volim čitati, no, nažalost, za to sve teže nalazim vremena. Kada radim s drvetom i ne čitam, volim putovati i soliti pamet.

Vedrana Đurić

Ja sam Vedrana Đurić. Rođena sam 28. prosinca 1997. u Vukovaru. Završila sam Osnovnu školu Tenja, a potom upisala Ekonomsku i upravnu školu u Osijeku (smjer upravni referent). Nakon završetka srednje škole upisala sam Filozofski fakultet Osijek (dvopredmetni studij hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije). Budući da sam već od malena pokazivala ljubav prema vlastitom jeziku i književnosti, nisam se dvoumila oko odabira fakulteta, dok se ljubav prema filozofiji javila u srednjoj školi. Sretna sam i zadovoljna jer sam se odlučila za dotični studij zato što je to ono što sam htjela i ono što volim raditi i čime se želim baviti u budućnosti. U svoje slobodno vrijeme, kojeg nemam puno, čitam knjige i gledam filmove.

Ivona Đurin

Rođena sam 27. lipnja 1996. godine u Osijeku. Dolazim iz Baranje iz Gajića. Srednju sam školu pohađala u Belom Manastiru (Opća gimnazija). Studentica sam prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti nastavničkog smjera.

Dora Erceg

Dora Erceg rođena je 22. listopada 1997. u Đakovu. Završila je Osnovnu školu J. A. Ćolnića i Gimnaziju A. G. Matoša u Đakovu (jezični smjer). Nakon završetka srednje škole 2016. godine upisala je Filozofski fakultet u Osijeku. Studira engleski i hrvatski jezik i književnost. Trenutačno je na prvoj godini prevoditeljskog smjera iz engleskog jezika i nastavničkog smjera iz hrvatskog jezika.

Sonja Erceg

Sonja Erceg rođena je u Osijeku 1998. godine. Nakon đakovačke Opće gimnazije završila je preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti na Filozofskom fakultetu Osijek 2019. godine. Nakon toga upisala je istoimeni diplomski studij nastavničkoga smjera.

Andrea Eršetić

Andrea Eršetić rođena je 7. listopada 1997. godine. Dolazi iz Beljevine, malenoga mjesta u blizini Našica. U Našicama je završila Opću gimnaziju, a za vrijeme srednjoškolskog obrazovanja volontirala je u Socijalnoj samoposluzi Našice. Nakon gimnazije upisala je dvopredmetni studij hrvatskoga jezika i književnosti i pedagogije na Filozofskom fakultetu Osijek. Tijekom studija volontira u Dječjem domu Klasje.

Dorotea Fereža

Ja sam Dorotea Fereža. Rođena sam 5. veljače 1998. godine u Virovitici, gradiću koji se nalazi u sjeveroistočnom dijelu Hrvatske, odnosno u sjeverozapadnom dijelu Slavonije. Živim s mamom i sestrom u jednom mirnom dijelu grada. Osnovnu školu završila sam u Virovitici nakon čega sam upisala Jezičnu gimnaziju koju sam završila s odličnim uspjehom u istom gradu. Od stranih jezika učila sam engleski jezik i njemački jezik te se tako razvila ljubav prema jezicima tijekom osnovne škole nakon koje sam jezično obrazovanje nastavila u srednjoj školi, a poslije i na fakultetu. Sport nikada nije bio moja strast. Više sam voljela biti dio literarne skupine ili pročitati poneku knjigu kada je vrijeme to dopuštalo. Na Filozofski fakultet u Osijeku upisala sam se 2016. godine kao redovita studentica hrvatskoga jezika i književnosti i mađarskoga jezika i književnosti. Preddiplomski studij zaokružen je mojim završnim radom *Dubrovački Mizantrop jednog vrsnog komediografa*, a trenutačno sam na prvoj godini diplomskoga studija i dalje kao redovita studentica, a sve ispite polažem u roku. Sva pozornost trenutačno mi je usmjerena na fakultet i diplomski rad koji će uskoro doći na red.

Nikola Foršek

Nikola Foršek rođen je u Varaždinu 19. kolovoza 1994. godine. Srednjoškolsko obrazovanje završio je u Drugoj varaždinskoj gimnaziji i nakon mature nastavio je kratkotrajnu, neslavnu i nesuđenu, dvogodišnju akademsku karijeru na Geotehničkom fakultetu. Godine 2016. prebacuje se na Filozofski fakultet Osijek gdje, u trenutku pisanja književnoga pisma, pohađa prvu godinu diplomskoga studija engleskoga jezika i književnosti i hrvatskoga jezika i književnosti. Čitateljski mu afiniteti uključuju cijeli spektar popularne književnosti, a možda ponajviše fantastičnu i znanstveno-fantastičnu književnost i strip. U slobodno vrijeme bavi se čitanjem upravo takvih tekstova.

Filip Gabrić

Filip Gabrić rođen je 19. travnja 1997. godine u Osijeku. Osnovnu i srednju školu završio je u Osijeku. Godine 2016. upisao je studij hrvatskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku, a trenutačno je na 1. godini diplomskog studija hrvatskoga jezika i književnosti nastavničkoga smjera.

Lucija Galić

Rođena sam 11. travnja 1997. godine u Zagrebu. Živim u Aljmašu te sam u područnoj školi Aljmaš završila prva četiri razreda osnovne škole, a druga četiri razreda u osnovnoj školi Dalj. Srednju školu pohađala sam u Osijeku gdje sam završila II. gimnaziju.

Ana Gorup

Rođena sam 2. kolovoza 1997. godine u Osijeku. Tu sam završila osnovnu, srednju školu te preddiplomski studij. Trenutno studiram na Filozofskom fakultetu u Osijeku i prva sam godina diplomskog studija hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) te pedagogije.

Iva Grbeša

Rođena sam 26. prosinca 1995. godine. Pohađala sam osnovnu školu Josipa Antuna Ćolnića u Đakovu. Završila sam Ekonomsku školu Braća Radić u Đakovu – smjer ekonomist. Trenutačno studiram na Filozofskom fakultetu u Osijeku na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost – 2. godinu diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti.

Denis Grgić

Denis je Grgić samosvjesnim višestaničnim organizmom koji trenutačno održava sive stanice u relativno solidnoj formi na diplomskom studiju engleskoga jezika i književnosti te hrvatskoga jezika i književnosti, na nastavničkom studiju, jer mu se prevoditeljski čini kao lošija opcija od nastavničkog. Srednjoškolsko je obrazovanje istrpio u Županji u Obrtničko-industrijskoj školi Županja (smjer ekonomist) gdje je već na početku shvatio kako ne želi do svoje mirovine prevrtati tuđe dokumente za učlanjenje u mirovinske fondove. U čitalačke mu afinitete spadaju uglavnom klasici svjetske književnosti, katkad krimići ako su dovoljno mračni, tu i tamo koji *fantasy* roman, ali samo oni koje su ovjerili drugi književni elitisti. U slobodno se vrijeme bavi gledanjem filmova, osluškivanjem niskih teškometalnih frekvencija i raznim fizičkim aktivnostima.

Ema Hiršman

Zovem se Ema Hiršman. Rođena sam 1996. godine. Djetinjstvo sam provela u Požegi gdje sam završila osnovnu školu nakon koje sam 2011. godine upisala Katoličku klasičnu gimnaziju u Požegi. Pošto sam maturirala 2015. godine, upisala sam Filozofski fakultet u Osijeku – dvopredmetni studij hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije. Prošle godine (2019.) završila sam preddiplomski studij, a iste godine upisala sam i diplomski studij (nastavnički smjer). U slobodno vrijeme pišem poeziju, provodim vrijeme u prirodi i igram se sa svojim kućnim ljubimcima.

Andrej Jakopović

Andrej Jakopović student je prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti. Rođen je 1998. godine. Pohađao je općU gimnaziju u Srednjoj školi Marka Marulića Slatina.

Domagoj Kaučić

Rođen sam u Virovitici 2. siječnja 1998. godine. Jezičnu gimnaziju pohađao sam od 2012. do 2016. godine. Iste godine upisao sam preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Godine 2019. diplomirao sam na tom studiju stekavši titulu sveučilišnog prvostupnika hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti. Tijekom studija bio sam lektor u trima časopisima iz Osijeka i Zagreba: *Essehistu*, *Diskrepanciji* i *Didaskalosu*. Objavio sam pregledni znanstveni rad u *Essehistu*. Volontirao sam 2019. godine u projektu *Najbolji ja* – mentorskom programu sa svrhom selektivne prevencije ovisnosti u sklopu kojeg sam u programu prošao edukaciju za mentore te pružao djetetu s problemima u ponašanju potrebnu pomoć u svladavanju različitih prepreka tijekom odrastanja i školovanja. U Centru za nestalu i zlostavljanu djecu 2019. godine sa studenticom pedagogije Dunjom Tomić učenicima sam održao radionicu o tom kako se predstaviti poslodavcima na razgovoru za posao. Iste sam godine sudjelovao na interdisciplinarnom simpoziju *Stvari koje nismo smjeli reći* čija je krovna tema bila Drugi svjetski rat. Trenutačno pohađam 1. godinu diplomskog studija.

Lorena Klepo

Lorena Klepo studentica je druge godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Rođena je 27. travnja 1996. godine. Živi u Vinkovcima, a ondje je pohađala Osnovnu školu Josipa Kozarca i Tehničku školu Ruđera Boškovića (smjer arhitektonskog tehničara). Prvu godinu fakulteta živjela je u Osijeku gdje je uz studiranje radila u ugostiteljstvu, a preostale godine svoga studiranja živjela je u Vinkovcima, gradu iz kojega dolazi.

Ena Knežević

Ena Knežević rođena je 8. studenog 1995. u Vinkovcima. Srednjoškolsko obrazovanje završila je u Ekonomskoj i trgovačkoj školi Ivana Domca u Vinkovcima. Potom je upisala Filozofski fakultet u Osijeku i to dvopredmetni studij hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije. Trenutačno je na diplomskom studiju nastavničkoga smjera. Hrvatski jezik kao prva ljubav bio je poticaj za upis studija te se u budućnosti vidi kao profesorica u osnovnoj ili srednjoj školi. Svoje slobodno vrijeme kojeg nema puno zbog fakultetskih obaveza provodi u društvu prijatelja i obitelji, u odlascima u prirodu sa psom, u vježbanju i opuštanju uz filmove i serije.

Sara Kolak

Sara Kolak studentica je 1. godine diplomskoga dvopredmetnog studija hrvatskoga jezika i književnosti (nastavnički smjer) i engleskoga jezika i književnosti (prevoditeljski smjer) na Filozofskom fakultetu Osijek. Rođena je 23. rujna 1997. godine u Osijeku. Svoje prethodno obrazovanje stekla je u Osnovnoj školi „Retfala", a zatim i u II. Gimnaziji Osijek. U slobodno se vrijeme voli baviti sportom, igrati odbojku te čitati.

Marija Kozarić

Marija Kozarić studentica je prve godine diplomskog studija hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) i engleskoga jezika i književnosti (nastavnički smjer). Rođena je 5. prosinca 1997. godine u Slavonskom Brodu. U Brodskom Stupniku završila je osnovnu školu, a u Slavonskom Brodu Opću gimnaziju. Nakon završene srednje škole 2016. godine upisala je preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i književnosti koji je završila stekavši titulu prvostupnice.

Filip Krajina

Zovem se Filip Krajina. Rođen sam 17. rujna 1997. u Vinkovcima i živim u Nuštru. Godine 2004. pošao sam u Osnovnu školu Zrinskih Nuštar gdje sam proveo osam godina sve do 2012. godine kada sam upisao Gimnaziju Matije Antuna Reljkovića u Vinkovcima. Godine 2016. završavam gimnaziju i upisujem Filozofski fakultet Osijek. Godine 2019. završavam dvopredmetni preddiplomski studij filozofije i hrvatskoga jezika i književnosti te zadobivam status prvostupnika. Godine 2019. na Filozofskom fakultetu Osijek upisujem prvu godinu dvopredmetnoga diplomskoga studija filozofije i hrvatskoga jezika i književnosti (nastavnički smjer). Trenutačno sam student na Filozofskom fakultetu Osijek.

Mateja Kucljak

Mateja Kucljak rođena je 10. siječnja 1998. godine u Virovitici. Završila je osnovnu školu u Suhopolju i Gimnaziju Petra Preradovića u Virovitici. Nakon završetka srednje škole 2016. godine upisala je Filozofski fakultet u Osijeku. Studira hrvatski jezik i književnost i engleski jezik i književnost. Trenutačno je na prvoj godini diplomskoga studija nastavničkog smjera iz hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i književnosti.

Vedrana Lekić

Zove se Vedrana Lekić i studentica sam prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti. Rođena sam 17. rujna 1997. godine u Slavonskom Brodu. Osnovnu školu završila sam u Sikirevcima, a zatim sam pohađala Gimnaziju Matija Mesić u Slavonskom Brodu. Potom sam završila preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti u trajanju od tri godine.

Miriam Ljubić

Zovem se Miriam Ljubić. Rođena sam 20. studenog 1996. u Offenbachu na Majni u Saveznoj Republici Njemačkoj. U Njemačkoj sam živjela prvih šest godina svog života. Kada je došlo vrijeme da pohađam nastavu, moja se obitelj doselila u Gradište, selo na istoku Hrvatske. Osnovnu školu pohađala sam u istom mjestu. Nakon osnovne škole upisala sam Opću gimnaziju u Županji. Tijekom svog osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja redovito sam njemački jezik uzimala kao prvi strani jezik te sam išla na školska i županijska natjecanja i ostvarivala dobre rezultate. Uz njemački jezik učila sam i engleski jezik, ali je germanistika uvijek imala posebno mjesto. Naklonost prema hrvatskom jeziku stekla sam tek u srednjoj školi, a te zasluge pripisujem dvjema divnim profesoricama. Pošto sam maturirala s ocjenom vrlo dobar, 2015. godine upisala sam Filozofski fakultet Osijek, smjer hrvatski jezik i književnost i njemački jezik i književnost. Svoje preddiplomsko obrazovanje okrunila sam završnim radom iz područja primijenjene lingvistike njemačkoga jezika. Trenutačno pohađam 1. godinu diplomskoga dvopredmetnog studija nastavničkog usmjerenja i jedva čekam prenijeti učenicima sva svoja znanja stečena na FFOS-u.

Matej Magdika

Matej Magdika student je I. godine jednopredmetnoga diplomskog studija hrvatskoga jezika i književnosti nastavničkoga smjera. Rođen je 13. siječnja 1997. u Osijeku, a živi u Hrastinu. Osnovnu školu pohađao je u Vladislavcima, a srednju medicinsku školu u Osijeku (smjer medicinski tehničar). Od akademske godine 2016./2017. studira na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

Ivona Majstorović

Ivona Majstorović studentica je prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti (nastavnički smjer) i mađarskog jezika i književnosti (komunikološki smjer). Rođena je 3. siječnja 1998. godine u Virovitici. Srednjoškolsko obrazovanje završila je u Gimnaziji Petra Preradovića u Virovitici. Godine 2016. upisala je Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. U slobodno vrijeme bavi se nogometnim suđenjem i volontiranjem.

Doroteja Marušić

Zovem se Doroteja Marušić. Rođena sam 1996. godine u Kutini gdje sam provela i većinu svog djetinjstva. Završivši Osnovnu školu Stjepana Kefelja 2011. godine u Kutini, upisala sam u istom gradu Srednju školu Tina Ujevića (ekonomski smjer). Pošto sam maturirala 2015. godine, upisala sam Filozofski fakultet u Osijeku – dvopredmetni studij hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i književnosti. Godine 2019. nakon završenog preddiplomskoga studija upisala sam diplomski studij hrvatskoga jezika i knji-

ževnosti (nastavnički smjer) i engleskoga jezika i književnosti (prevoditeljski smjer). Slobodno vrijeme volim provodi u druženju s prijateljima i čitanju knjiga.

Renata Matić

Zovem se Renata Matić. Rođena sam 16. studenoga 1996. godine u Vinkovcima, a ondje sam stekla i svoje srednjoškolsko obrazovanje. Osnovnu školu pohađala sam u Otoku u kojemu sam i odrasla. Studentica sam prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti nastavnoga smjera na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Osijeku.

Lucija Mihaljević

Zovem se Lucija Mihaljević. Rođena sam 12. veljače 1997. u Osijeku. Živim u Dalju, malom selu pokraj Dunava, gdje sam pohađala Osnovnu školu Dalj. Svoje obrazovanje nastavila sam u I. gimnaziji u Osijeku koju sam pohađala od 2011. do 2015. godine. Nakon završetka srednje škole upisala sam jednopredmetni studiji hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Preddiplomski studiji završila sam 2019. godine te sam iste godine upisala diplomski studiji hrvatskoga jezika i književnosti na kojemu sam redovita studentica. Uz školovanje radim kao agentica u službi za korisnike za firmu Transcom d.o.o., a prethodno sam kratkotrajno obavljala studentski posao prodavača u antikvarijatu Libar 2015. godine.

Monika Mikolčić

Monika Mikolčić studentica je prve godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Osijek. Rođena je 15. srpnja 1997. godine i porijeklom je iz Virovitice gdje je pohađala Osnovnu školu „Ivana Brlić-Mažuranić“ i Opću gimnaziju Petra Preradovića. Tijekom pohađanja osnovne škole kao glavna urednica školskoga časopisa *Hlapić* sudjelovala je na državnoj smotri „LiDraNo“. Trenutačno živi u Osijeku gdje uz studiranje uči i dva strana jezika – poljski i španjolski.

Sonja Milić

Rođena sam 4. siječnja 1998. godine u Slavonskom Brodu u kojem sam završila osnovnu i srednju školu. Trenutačno studiram na Filozofskom fakultetu u Osijeku i prva sam godina diplomskoga studija hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) i pedagogije.

Magdalena Mišetić

Rođena sam 17. kolovoza 1997. godine u Slavonskom Brodu gdje sam završila osnovnu i srednju školu. Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i pedagogije završila

sam na Filozofskome fakultetu u Osijeku i polazim diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti (nastavnički smjer) i pedagogije.

Ana Marija Miškulin

Zovem se Ana Marija Miškulin. Rođena sam 1. rujna 1995. godine i studiram hrvatski jezik i književnost i pedagogiju na Filozofskom fakultetu Osijek. Stanujem u manjem mjestu nedaleko od Vinkovaca. U slobodno se vrijeme bavim slikanjem i čitanjem.

Andrea Nikoloso

Rođena sam 2. kolovoza 1997. godine u Osijeku. Tu sam završila osnovnu, srednju školu te preddiplomski studij. Trenutačno studiram na Filozofskom fakultetu u Osijeku i prva sam godina diplomskog studija hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) te pedagogije.

Lorena Oreški

Rođena sam 22. kolovoza 1997. godine u Našicama. Živim u jednom malom gradiću – Orahovici. U Orahovici sam završila osnovnu i srednju školu. Prva sam godina diplomskog studija hrvatskoga jezika i književnosti i pedagogije na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

Ivona Peić

Ivona Peić studentica je druge godine diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Rođena je 1997. godine u Slavonskom Brodu gdje je završila osnovnu školu i klasičnu gimnaziju.

Petra Perić

Petra Perić studentica je 1. godine diplomskog studija hrvatskog jezika i književnosti nastavničkoga smjera te engleskoga jezika i književnosti prevoditeljskoga smjera. Rođena je 22. travnja 1998. godine u Zagrebu, dok je osnovnu školu završila u Kaptolu. Srednju je školu odnosno Jezičnu gimnaziju završila u Požegi. Godine 2016. započinje fakultetsko obrazovanje na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti te engleskog jezika i književnosti, a diplomu prvostupnice stječe 2019. godine kada upisuje i diplomski studij.

Antonija Petrović

Antonija Petrović rođena je 27. siječnja 1998. godine u Bjelovaru. Osnovnu školu Ivana Nepomuka Jemeršića i srednju školu Bartola Kašića, smjer Opća gimnazija, završila je u

Grubišnom Polju, mjestu svoga trenutačnoga prebivališta. Godine 2016. upisala je preddiplomski studij engleskoga jezika i književnosti i hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Osijek. Godine 2019. godine postala je sveučilišnom prvostupnicom te je iste godine upisala diplomski studij engleskoga jezika i književnosti i hrvatskoga jezika i književnosti nastavničkoga smjera.

Matej Pranjić

Matej Pranjić rođen je u Vinkovcima 11. listopada 1995. Završio je Tehničku školu Ruđera Boškovića u Vinkovcima (smjer elektrotehničar). Upisao je na Filozofskom fakultetu u Osijeku engleski jezik i književnost i hrvatski jezik i književnost (nastavnički smjer na diplomskom studiju). Vrijednost književnosti počeo je otkrivati u srednjoj školi, a na fakultetu ju je do kraja zavolio. U slobodno vrijeme čita teorijske tekstove o povijesti, ekonomiji, sociologiji, kritičkoj teoriji, filozofiji i popularno-znanstvene članke.

Martina Prce

Zovem se Martina Prce i rođena sam 16. lipnja 1997. godine u Zagrebu. U Vukovaru sam završila osnovnu i srednju školu, a preddiplomski studij na Filozofskome fakultetu u Osijeku. Trenutačno studiram na Filozofskom fakultetu u Osijeku i prva sam godina diplomskoga studija hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) i pedagogije.

Ivona Radić

Ivona Radić studentica je druge godine diplomskog studija hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Rođena je 5. srpnja 1993. godine u Vinkovcima. Živi u Ivankovu, mjestu kraj Vinkovaca gdje je pohađala i osnovnu školu. Od malih nogu gajila je ljubav prema čitanju, književnosti i jeziku. Sa svojom obitelji živi u Ivankovu.

Dora Rakipović

Zovem se Dora Rakipović. Rođena sam 18. kolovoza 1997. godine u Slavonskom Brodu. Cijelo djetinjstvo provela sam u Osijeku gdje sam završila osnovnu školu i srednju školu Primijenjene umjetnosti i dizajna (smjer dizajn odjeće). Godine 2016. upisujem na Filozofskom fakultetu u Rijeci smjer hrvatski jezik i književnost. Nakon završene prve godine na fakultetu u Rijeci prebacujem se na Filozofski fakultet u Osijeku gdje 2019. završavam preddiplomski studij. Iste godine upisujem diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer). Uz sve navedeno članica sam folklornog ansambla u Osijeku, članica sam sportske Udruge Zdravo trčanje (s istrčanim maratonom 42.2 km) te se u slobodno vrijeme volim baviti slikarstvom i putovati po svijetu.

Ela Ristevski

Ela Ristevski rođena je u Osijeku 6. svibnja 1995. godine. Srednjoškolsko obrazovanje završila je u Poljoprivrednoj i veterinarskoj srednjoj strukovnoj školi u Osijeku. Potom je upisala Fakultet agrobiotehničkih znanosti u Osijeku od kojega je ubrzo odustala te je upisala mađarski jezik i književnost i hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Osijek. U trenutku pisanja ovoga pisma pohađa prvu godinu diplomskoga studija mađarskoga jezika i književnosti, komunikologije i hrvatskoga jezika i književnosti nastavničkoga smjera. Želja joj je baviti se u budućnosti proučavanjem književnosti i pisanjem. Za sada su joj najveći afiniteti pisanje i proučavanje književnosti te bavljenje medijima i njihovom ulogom u društvu. Svoje slobodno vrijeme provodi čitajući, baveći se raznim tjelesnim aktivnostima i osim književnosti proučavajući psihološku i filozofsku literaturu.

Dora Romanjak

Ja sam Dora Romanjak. Rođena sam 19. rujna 1997. godine u Osijeku. Završila sam Osnovnu školu „Mladost" Osijek, a potom upisala Medicinsku školu Osijek (smjer farmaceutski tehničar). Nakon završetka srednje škole upisala sam Filozofski fakultet Osijek, dvopredmetni studij hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije, za koji sam se odlučila jer volim književnost i filozofiju te želim raditi u školi.

Valentina Sabolić

Rođena sam 4. prosinca 1997. u Osijeku. S izvrsnim uspjehom završila sam Osnovnu školu Ivana Kukuljevića u Belišću 2012. godine. Potom sam upisala Opću gimnaziju u Srednjoj školi Valpovo te sam maturirala 2016. godine. Zbog ljubavi prema hrvatskomu jeziku i znatiželje usmjerene na mađarski jezik, književnost i kulturu iste godine upisujem preddiplomski studij mađarskoga jezika i književnosti i hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Osijek. Godine 2019. napisala sam završni rad naslovljen *Folklorni motivi u Ribanju i ribarskom prigovaranju Petra Hektorovića* te sam stekla titulu univ. bacc. philol. hung. et univ. bacc. philol. croat. Odmah zatim upisala sam diplomski studij mađarskoga jezika i književnosti komunikološkoga smjera i hrvatskoga jezika i književnosti nastavničkoga smjera.

Ana Sakač

Zovem se Ana Sakač. Rođena sam 11. siječnja 1996. u Zagrebu. Studentica sam 1. godine jednopredmetnoga diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Trenutačno živim u jednom lijepom i mirnom istarskom gradiću, Novigradu.

Marko Sičanica

Marko Sičanica rođen je 19. siječnja 1996. u Vinkovcima gdje je i odrastao. Često je boravio na selu u Starim Jankovcima koji se nalaze nedaleko od Dunava. Osječki Filozofski fakultet upisao je 2014. godine, a prvostupnikom je postao 2018. godine. Književnim radom bavi se od srednje škole, a do sad je osvojio nagradu za najbolju pjesmu Poetry Caffea u Zagrebu te je napisao dramu koja je prevedena na engleski, njemački, talijanski i arapski jezik. Srama je prvi put izvedena u Palermu 5. veljače 2020. godine. Što se tiče bavljenja filozofijom, iza Marka Sičanica stoje dva objavljena rada u Osijeku i tri objavljena rada u Zagrebu.

Josip Strija

Na Filozofskom fakultetu u Osijeku 2007. godine završio je četverogodišnji studij hrvatskoga jezika i književnosti i knjižničarstva, a 2009. godine na istom Fakultetu upisao je poslijediplomski, doktorski studij Književnost i kulturni identitet. Od prosinca 2007. godine radi kao stručni suradnik školski knjižničar u Gimnaziji Petra Preradovića u Virovitici.

Tena Šarlija

Zovem se Tena Šarlija. Rođena sam u Osijeku 29. svibnja 1996. Djetinjstvo sam provela u Donjem Miholjcu gdje sam završila osnovnu školu, a nakon toga upisala sam Opću gimnaziju u Donjem Miholjcu. Nakon završene srednje škole upisala sam Filozofski fakultet u Osijeku odnosno dvopredmetni studij hrvatskoga jezika i književnosti i mađarskoga jezika i književnosti. Prošle godine završila sam preddiplomski studij te sam upisala diplomski studij. Ranije sam slobodno vrijeme kratila glumom koju obožavam te sam bila članicom dviju dramskih skupina. Sada slobodno vrijeme uglavnom kratim čitanjem neke dobre knjige.

Dora Šiško

Ja sam Dora Šiško. Rođena sam 4. srpnja 1997. u Osijeku. Nakon završene I. gimnazije Osijek upisala sam Filozofski fakultet Osijek – dvopredmetni studij hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije. Trenutačno sam na prvoj godini diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti i filozofije. Zadovoljna sam odabirom studija iako studiranje na mene katkad djeluje stresno i iziskuje dosta energije. U konačnici sretna sam jer studiram ono što volim.

Filip Šlingar

Zovem se Filip Šlingar i rođen sam 29. svibnja 1997. godine u 9:30 sati. Iako sam rođen u Osijeku, većinu svog dosadašnjeg života proveo sam u Dalju, selu udaljenom oko 30 km od grada Osijeka. Tamo sam završio i osnovnu školu, dok sam od srednje škole svoj

akademski put usmjerio prema gradu Osijeku i ono je vrlo važno mjesto za mene jer mi je omogućilo da upoznam brojne ljude – prijatelje, poznanike, nastavnike i profesore koji su vrlo važni za moj intelektualni razvoj. U početku sramežljivo danas se aktivno bavim poezijom i objavljujem svoje pjesme na društvenim mrežama i veseli me mnoštvo pozitivnih komentara osoba kojima se sviđa moje lirsko stvaralaštvo. Uz pisanje nastojim produbljivati svoju čitateljsku djelatnost, čime se nastojim nadograđivati na intelektualnom i emocionalnom planu.

Iva Šlogar

Iva Šlogar studentica je prve godine hrvatskoga jezika i književnosti i pedagogije diplomskoga studija Filozofskog fakulteta u Osijeku. Rođena je 18. lipnja 1997. u Vinkovcima. Sestra, kći, teta i iskrena prijateljica... Ljubiteljica dobroga slova, ponajviše o prirodi, realnosti, miru i blagostanju.

Paula Tisaj

Paula Tisaj rođena je 21. svibnja 1998. Odrasla je u gradiću Belom Manastiru. Završila je Osnovnu školu dr. Franje Tuđmana i Opću gimnaziju Beli Manastir. Nakon završetka gimnazije 2016. godine upisala je engleski jezik i književnost te hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Osijek. Trenutačno je na prvoj godini diplomskoga studija (nastavnički smjer) iz hrvatskog i engleskog jezika i književnosti.

Katarina Tomašević

Zovem se Katarina Tomašević. Rođena sam 25. studenog 1997. godine u Vinkovcima. Osnovnu i srednju ekonomsku školu završila sam u Vinkovcima 2016. godine, a iste godine upisala sam dvopredmetni preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti. Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti (nastavnički smjer) upisala sam u akademskoj godini 2019./2020.

Krešimir Vrkić

Krešimir Vrkić rođen je 1997. godine u Našicama, a od rođenja živi u Orahovici u kojoj je završio osnovnu i srednju školu (smjer komercijalist). Godine 2016. upisao je preddiplomski sveučilišni studij hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Godine 2019. završio je preddiplomski studij i upisuje diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

Klaudija Ždravac

Klaudija Ždravac rođena je 18. srpnja 1996. godine u Vinkovcima. Pohađala je Osnovnu školu Josipa Lovretića u Otoku i Tehničku školu Ruđera Boškovića u Vinkovcima. Na

Filozofskom fakultetu u Osijeku završila je preddiplomski studij mađarskoga jezika i književnosti i hrvatskoga jezika i književnosti, a trenutačno je prva godina diplomskoga studija hrvatskoga jezika i književnosti.

Bilješka o priređivaču

Jakov Sabljić

Jakov Sabljić rođen je 1980. godine u Osijeku. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Osijeku 2004. godine na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost. Doktorirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu s komparativnom temom o suvremenom hrvatskom i crnogorskom romanu. Od 2004. godine zaposlen je na Filozofskom fakultetu u Osijeku na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost. Kontinuirano je i aktivno od 2004. do 2013. godine sudjelovao u radu na istraživačkom projektu *Kulture u doticaju: stoljetni hrvatski i crnogorski književni identiteti*. Od 2004. do danas Jakov Sabljić sudjelovao je u izvođenju predavanja i seminara iz više metodičkih i znanstvenometodoloških kolegija na različitim godinama jednopredmetnoga i dvopredmetnoga studija hrvatskoga jezika i književnosti. Piše i objavljuje izvorne znanstvene, stručne i pregledne radove te sudjeluje u radu domaćih i inozemnih znanstvenih skupova. Član je uredništva međunarodno priznatoga časopisa *Lingua Montenegrina* (*časopisa za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*). Prikaze, članke i književne kritike objavio je u različitim domaćim i stranim časopisima. Objavio je nekoliko knjiga: *Hrvatski i crnogorski roman: međuknjiževna tumačenja* (Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2010); *Iz metodičke teorije i prakse nastave književnosti* (Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011); *Hrvatske i crnogorske književne teme* (HCDP „Croatica-Montenegrina" RH, Osijek, Udruga za promicanje i popularizaciju znanosti „Znaš", Osijek, Institut za crnogorski jezik i književnosti, Osijek, 2014); *Praktična metodika književnoga odgoja i obrazovanja,* I. i II. dio (Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović", Cetinje, 2021); *Identitet, geografija, ideologija: književnoznanstvene rasprave* u suautorstvu s Tinom Vargom Oswald (Matica hrvatska, Osijek, 2022).